

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL STUDIES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, ΜΕΣΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΠΜΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ

Ο ρόλος των Μουσείων στη διαφύλαξη της Αυλής Πολιτιστικής Κληρονομιάς:

Η περίπτωση του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Καλλιρρόη Φλώρου

Αθήνα, 2021

Τριμελής Επιτροπή

Αυλάμη Χρυσάνθη, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Γκαζή Ανδρομάχη, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (επιβλέπουσα)

Μιχαηλίδου Μάρθα, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Καλλιρρόη Φλώρου, 2021

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διδακτορικής διατριβής εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	7
Α' ΜΕΡΟΣ: Θεωρητικό πλαίσιο.....	10
1. Αναδρομή στο θεσμικό πλαίσιο του Πολιτισμού - Ο ρόλος της UNESCO.....	10
1.1 Οι πρώτες νομικές και θεσμικές προσεγγίσεις για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών	10
1.2 Η Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς (UNESCO, 1972).....	11
1.3 Το ζήτημα της αυθεντικότητας και των αξιών της πολιτιστικής κληρονομιάς.	12
1.4 Θεσμικές προσεγγίσεις για την Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά (ΑΠΚ)	14
1.5 Η Σύμβαση για τη διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς (UNESCO, 2003).....	17
1.6 Τα χαρακτηριστικά της ΑΠΚ.....	20
1.7 Η σημασία του Πολιτισμού και της ΑΠΚ για τη βιώσιμη ανάπτυξη	21
1.8 Μοντέλα πολιτιστικής διαχείρισης και η μεθοδολογία της έρευνας στο αξιοκεντρικό μοντέλο	22
2. Ο ρόλος των Μουσείων στη διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς: Ιστορική αναδρομή και σύγχρονες προβληματικές	27
2.1 Οι απαρχές του μουσειακού θεσμού και η συμβολή του στη συγκρότηση των εθνικών και αποικιοκρατικών αφηγημάτων	27
2.2 Τα εθνικά μουσεία και η διαμόρφωση του εθνικού αφηγήματος στην Ελλάδα κατά τον 19 ^ο και τον 20 ^ο αιώνα.....	31
2.3 Ο κοινωνικός ρόλος των Μουσείων στη ύστερη νεωτερικότητα.....	32
2.4 Ο ρόλος των Μουσείων στη διαφύλαξη της ΑΠΚ: Θεσμικές προσεγγίσεις	34
2.5 Ο ρόλος των Μουσείων στη διαφύλαξη της ΑΠΚ: Συμμετοχικές προσεγγίσεις στα μουσεία.....	36
2.6 Προβληματικές που εγείρονται σχετικά με τη διαφύλαξη της ΑΠΚ	41
3. Το Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος (Ε.Μ.Ε): Παρουσίαση του οργανισμού.....	45
3.1 Η ιστορία του Ε.Μ.Ε.....	45
3.2 Οι στόχοι του Ε.Μ.Ε.....	47

B' ΜΕΡΟΣ: Εμπειρικό μέρος.....	49
4. Η μεθοδολογία της εμπειρικής έρευνας.....	49
5. Ανάλυση δεδομένων.....	53
5.1 Το ισχύον θεσμικό πλαίσιο στην Ελλάδα για τη διαφύλαξη της ΑΠΚ –	53
Η δράση της Διεύθυνσης Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς του ΥΠ. ΠΟ	53
5.2 Η προσέγγιση του Ε.Μ.Ε στη διαφύλαξη της ΑΠΚ.....	55
6. Γενικά συμπεράσματα και προτάσεις.....	62
Πηγές – Βιβλιογραφία.....	67
Παράρτημα	76
Α. Οδηγοί συνέντευξης.....	76
Β. Έγγραφα συγκατάθεσης για την καταγραφή των δεδομένων	83
Γ. Απομαγνητοφωνήσεις.....	89
Δ. Υπομνηματισμός και ανοικτή κωδικοποίηση δεδομένων	135
Φωτογραφίες.....	195

Περίληψη και λέξεις κλειδιά

Η παρούσα εργασία έχει ως σκοπό τη μελέτη του νομικού και θεσμικού πλαισίου που αφορά τον πολιτισμό και ιδιαίτερα την άυλη πολιτιστική κληρονομιά, η οποία τις τελευταίες δεκαετίες έχει εισαγάγει νέα μοντέλα πολιτιστικής διαχείρισης σε διεθνές πλαίσιο. Παράλληλα, η μελέτη εστιάζει στους νέους ρόλους που αναλαμβάνουν τα μουσεία, όπως και στις δυναμικές και τις προκλήσεις που προκύπτουν από τη διαφύλαξη της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς μέσα από σύγχρονες μουσειολογικές προσεγγίσεις. Ως μελέτη περίπτωσης επιλέχθηκε το Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος, προκειμένου να διερευνηθούν οι προσεγγίσεις των επαγγελματιών του μουσείου απέναντι στην άυλη πολιτιστική κληρονομιά και να προταθούν τρόποι ενίσχυσης των συμμετοχικών δράσεων που αφορούν αυτόν τον τομέα. Για την υλοποίηση των παραπάνω στόχων, πραγματοποιήθηκε βιβλιογραφική και εμπειρική έρευνα. Η βιβλιογραφική έρευνα καλύπτει το νομικό και θεσμικό πλαίσιο του πολιτισμού αναφορικά με την άυλη πολιτιστική κληρονομιά σε διεθνές και εθνικό επίπεδο, τα κυριότερα μοντέλα πολιτιστικής διαχείρισης και τις μουσειολογικές προσεγγίσεις απέναντι στην πολιτισμική κληρονομιά διαχρονικά. Η εμπειρική έρευνα, μέσα από ευέλικτες μεθόδους συλλογής δεδομένων, εστιάζει στο ισχύον θεσμικό πλαίσιο για την άυλη πολιτιστική κληρονομιά στην Ελλάδα και εξετάζει αναλυτικότερα τους τρόπους με τους οποίους το Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος προσεγγίζει τις άυλες πολιτιστικές εκφράσεις των ελληνοεβραϊκών κοινοτήτων. Μέσα από την έρευνα γίνεται αντιληπτή η ανάγκη για ολιστική προσέγγιση της πολιτισμικής κληρονομιάς από τους θεσμικούς φορείς, καθώς ο υλικός πολιτισμός είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με τον άυλο. Επιπλέον, τα μουσεία αναδεικνύονται σε σημαντικούς δρώντες στον τομέα της διαφύλαξης της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς με την εφαρμογή του συμμετοχικού μοντέλου και της «κοινής εξουσίας» μπορούν να συμβάλλουν στη δημιουργία πολυφωνικών δικτύων για την ανάδειξη και τη μετάδοση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, προωθώντας τις αξίες της πολιτισμικής δημοκρατίας, της μάθησης ενάντια στον κοινωνικό αποκλεισμό και της βιώσιμης ανάπτυξης μέσα από την ενδυνάμωση των τοπικών κοινοτήτων.

Λέξεις-κλειδιά: Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά, Συμμετοχικό Μουσείο, Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος, Μοντέλα πολιτιστικής διαχείρισης, κοινή εξουσία

The role of museums in the safeguarding of the Intangible Cultural Heritage:

The case of the Jewish Museum of Athens

Καλλιρρόη Φλώρου

Abstract

The purpose of this paper is to study the legal and institutional framework concerning culture, and more specifically the Intangible Cultural Heritage, which in the past few decades, has introduced new models of cultural management in an international context. At the same time, the study focuses on the new roles undertaken by museums, as well as on the dynamics and challenges that arise from the preservation of the Intangible Cultural Heritage through modern museological approaches. The Jewish Museum of Greece was selected as a case study, in order to explore the approaches of the museum professionals towards the Intangible Cultural Heritage and to propose ways of strengthening the participatory actions concerning this field. To achieve the aforementioned objectives, both bibliographic and empirical research were conducted. The bibliographic research covers the legal and institutional framework of culture regarding the Intangible cultural heritage at international and national level, the main models of cultural management, as well as the museological approaches to cultural heritage over time. Empirical research, through flexible data collection methods, focuses on the current institutional framework for Intangible Cultural Heritage in Greece and examines in more detail the ways in which the Jewish Museum of Greece approaches the intangible cultural expressions of the Greek-Jewish communities. Via this research the need for a holistic approach to cultural heritage by the institutions manifests itself, as material culture is inextricably linked to the intangible. In addition, museums are becoming important players in the field of the preservation of the Intangible Cultural Heritage, as by applying the participatory model and "shared authority" approach, they can contribute to the creation of pluralistic networks for the promotion and transmission of the Intangible Cultural Heritage, fostering the values of cultural democracy, learning against social exclusion and sustainable development through the empowerment of local communities.

Keywords: Intangible Cultural Heritage, Participatory Museum, Jewish Museum of Greece, Models of cultural management, shared authority

Εισαγωγή

Η έννοια της πολιτισμικής κληρονομιάς χρονολογείται από τον 17^ο αι, αλλά χρησιμοποιήθηκε ευρέως μετά τη Γαλλική Επανάσταση και αφορούσε ουσιαστικά την ακίνητη περιουσία, με εστίαση στα ιστορικά μνημεία. Σύμφωνα με τους A. Desvallées και F. Mairesse (2014), η πολιτιστική κληρονομιά είναι «άρρηκτα συνδεδεμένη με την έννοια της δυνητικής απώλειας ή εξαφάνισης και ταυτόχρονα με τη βούληση να διασωθούν τα αγαθά εκείνα που είναι πιθανό να εξαφανισθούν» (σ. 74). Από την εμφάνιση της έως και σήμερα, η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς έχει διευρυνθεί σημαντικά, καλύπτοντας ένα ολοένα και πιο ευρύ πεδίο.

Η Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά (στο εξής ΑΠΚ) βρίσκεται στο επίκεντρο σημαντικών ακαδημαϊκών ερευνών των τελευταίων δεκαετιών, ιδιαίτερα μετά την υιοθέτηση της Σύμβασης για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς που υπέγραψαν τα κράτη μέλη της UNESCO το 2003. Έως τη δεκαετία του 1960 η έννοια της ανάπτυξης ήταν άμεσα συνδεδεμένη με την οικονομία και οτιδήποτε σχετιζόταν με τη λαϊκή παράδοση αποτελούσε ένδειξη οπισθοδρόμησης, στο πεδίο των ταχύτατων κοινωνικών και οικονομικών εξελίξεων. Κατά τη δεκαετία του 1970, στις χώρες της Αφρικής και της Λατινικής Αμερικής, πραγματοποιήθηκε μια «διανοητική μετατόπιση» προς την έννοια της «ενδογενούς ανάπτυξης», μέσω της αξιοποίησης των τοπικών και εθνικών πολιτισμικών εκφράσεων (Blake, 2009, σ. 48). Ήδη στα μέσα του 20ού αιώνα, ο Raymond Williams προσέγγισε με ολιστικό τρόπο τον πολιτισμό και την κουλτούρα, εκφράζοντας την άποψη πως ο πολιτισμός δεν μπορεί να περιορίζεται στα υλικά προϊόντα, αλλά αποτελεί ένα ζωντανό και διαρκώς μεταβαλλόμενο σύστημα, που συνδέεται άμεσα με την εξέλιξη των κοινοτήτων και των ανθρώπων (Lenzerini, 2011). Έκτοτε, σε θεσμικό επίπεδο, ο ρόλος της UNESCO υπήρξε καθοριστικός για την ανάδειξη της ποικιλομορφίας του πολιτισμού και της σημασίας του στον τομέα της βιώσιμης ανάπτυξης.

Τα σύγχρονα μουσεία επιδιώκουν ολοένα και περισσότερο την επαφή και τη συνεργασία με τις τοπικές κοινότητες, φέρνοντας συχνά την ΑΠΚ στο επίκεντρο των δράσεων τους. Ιδιαίτερα τα σύγχρονα εθνογραφικά - λαογραφικά μουσεία, όπως και τα μουσεία Νεότερου Πολιτισμού, προσπαθούν να μετασχηματιστούν σε ζωντανούς, συμμετοχικούς χώρους, οι οποίοι επιδιώκουν τη συνδημιουργία με τους φορείς της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η πολυφωνία και ο διάλογος, η συμμετοχή της κοινότητας, με τις προφορικές ιστορίες και τις παραδόσεις, ενσωματώνονται τις τελευταίες δεκαετίες στα μουσεία, αντικαθιστώντας τις έννοιες της αυθεντίας και της γραμμικότητας που χαρακτήριζαν τα μουσεία της νεωτερικής εποχής. Ταυτόχρονα, εγείρονται ζητήματα πρόσβασης, συμμετοχής και αναπαράστασης, τα

οποία βρίσκονται στο επίκεντρο πολλών ερευνών και απασχολούν τόσο τους επαγγελματίες του χώρου, όσο και ευρύτερα τις κοινότητες - φορείς.

Ο Valdimar Hafstein (2009) εντόπισε τις «διανοητικές ρίζες» της ΑΠΚ στις λαογραφικές σπουδές, την ανθρωπολογική έρευνα, τον επιστημονικό διάλογο περί πνευματικής ιδιοκτησίας, όπως επίσης και στο πλαίσιο της πολιτιστικής πολιτικής της Ιαπωνίας και της Κορέας. Σύμφωνα με τον Hafstein, το σύστημα της πολιτιστικής κληρονομιάς βασίζεται αναπόφευκτα στον αποκλεισμό, υπό την έννοια ότι επιλέγονται, με βάση θεσμοθετημένα κριτήρια, ορισμένα αντικείμενα ή πολιτισμικές εκφράσεις έναντι άλλων και κατατάσσονται σε λίστες, με σκοπό την προβολή, προστασία και διαφύλαξή τους. Η επιλογή (selection) και ο αποκλεισμός (exclusion) χαρακτηρίζουν, κατά τον Hafstein, τις πρώτες θεσμικές ενέργειες για τη διαφύλαξη της ΑΠΚ, καθιστώντας φανερά τα ζητήματα πολιτικής που εμπλέκονται στις διαδικασίες της πολιτιστικής διαχείρισης. Παράλληλα, ζητήματα που αφορούν την οικειοποίηση ή και την εμπορευματοποίηση των πολιτισμικών εκφράσεων έχουν απασχολήσει αρκετά τη διεθνή επιστημονική και μη κοινότητα, με την Barbara Kirshenblatt-Gimblett (1998) να αναφέρεται στη στενή σχέση μεταξύ των βιομηχανιών της πολιτιστικής κληρονομιάς και του τουρισμού, λέγοντας πως «η κληρονομιά μετατρέπεται σε τοποθεσίες σε προορισμούς και ο τουρισμός τις καθιστά οικονομικά βιώσιμες, ως εκθέματα του εαυτού τους» (σ. 151). Ο Michael Brown (2005), εξετάζοντας το παράδοξο της διεθνούς προστασίας των τοπικών εκφράσεων και παραδόσεων, έθεσε τον προβληματισμό εάν η ΑΠΚ αποτελεί «πόρο όλης της ανθρωπότητας» ή εάν ανήκει στην κοινότητα με την οποία συνδέεται (σ. 49).

Οι παραπάνω προβληματισμοί αποτέλεσαν το έναυσμα για την πραγματοποίηση της παρούσας έρευνας, η οποία έχει στόχο να μελετήσει το ρόλο που διαδραματίζουν τα σύγχρονα μουσεία στη διαφύλαξη της ΑΠΚ, εξετάζοντας τις δυναμικές που προκύπτουν από την εφαρμογή της συμμετοχικής προσέγγισης. Τα βασικότερα ερωτήματα που θα απασχολήσουν την έρευνα σχετίζονται με το πώς αντιμετωπίζουμε τον πολιτισμό σε ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον, πώς συνδέεται η ΑΠΚ με τους νέους ρόλους που καλούνται να αναλάβουν τα μουσεία, πώς μπορούν τα μουσεία να πετύχουν την ουσιαστική συμμετοχή των κοινοτήτων - φορέων και με ποιους τρόπους μπορεί να διαφυλαχθεί η ΑΠΚ από τα μουσεία χωρίς να χάσει τον δυναμικό της χαρακτήρα. Τα παραπάνω ερωτήματα καθοδήγησαν και την έρευνα για το Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος (στο εξής Ε.Μ.Ε) προκειμένου να εξετασθεί ως μελέτη περίπτωσης.

Πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας εξετάζεται το νομικό και το θεσμικό πλαίσιο του Πολιτισμού σε διεθνές επίπεδο, προκειμένου να παρουσιαστούν τα κυριότερα κείμενα που καθόρισαν την παγκόσμια αντίληψη περί πολιτιστικής κληρονομιάς και

τα μοντέλα πολιτιστικής διαχείρισης. Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται μια αναδρομή στις μουσειολογικές προσεγγίσεις της πολιτιστικής κληρονομιάς ανά εποχή, στους νέους ρόλους που αναλαμβάνουν τα σύγχρονα μουσεία και τις προκλήσεις αναφορικά με την ΑΠΚ. Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται μια συνοπτική παρουσίαση του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος (στο εξής Ε.Μ.Ε). Τα επόμενα κεφάλαια αφορούν την εμπειρική έρευνα, η οποία εξετάζει το ελληνικό θεσμικό πλαίσιο εφαρμογής της Σύμβασης για τη διαφύλαξη της ΑΠΚ (UNESCO, 2003) και εστιάζει στην περίπτωση του Εβραϊκού Μουσείου της Ελλάδος, προκειμένου να μελετηθούν οι προσεγγίσεις που ακολουθούνται για τη διαφύλαξη του ελληνοεβραϊκού πολιτισμού, με ιδιαίτερη αναφορά στις δράσεις για τη διαφύλαξη της ΑΠΚ και τη συμμετοχή των κοινοτήτων – φορέων στις παραπάνω δράσεις. Η μέθοδος της εμπειρικής έρευνας παρουσιάζεται στο τέταρτο κεφάλαιο, ενώ η ανάλυση των δεδομένων και τα τελικά συμπεράσματα της έρευνας στο πέμπτο και το έκτο κεφάλαιο αντίστοιχα. Η εργασία ολοκληρώνεται με τη βιβλιογραφική αναφορά και το παράρτημα.

Με την παρούσα έρευνα αποσκοπώ σε μια σφαιρική παρουσίαση των θεσμικών και μουσειολογικών προσεγγίσεων της πολιτιστικής κληρονομιάς, με στόχο να καταδείξω ορισμένες καλές πρακτικές και δυνατότητες που θα μπορούσαν να αξιοποιήσουν τα ελληνικά μουσεία (κυρίως τα λαογραφικά, εθνογραφικά και ιστορικά μουσεία) και ιδιαίτερα το Ε.Μ.Ε προκειμένου να γίνουν πιο συμμετοχικά και ανθρωποκεντρικά, έχοντας ως βασικό άξονα μελέτης τη διαφύλαξη της ΑΠΚ.

Α' ΜΕΡΟΣ: Θεωρητικό πλαίσιο

1. Αναδρομή στο θεσμικό πλαίσιο του Πολιτισμού - Ο ρόλος της UNESCO

1.1 Οι πρώτες νομικές και θεσμικές προσεγγίσεις για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών

Τα πρώτα νομικά κείμενα και οι επιτροπές που συστάθηκαν κατά τον 19^ο αι., κυρίως στην Αγγλία και τη Γαλλία, για τη διατήρηση της εθνικής κληρονομιάς και των Πολιτισμών (French Comité Historique - 1830, British Ancient Monuments Act – 1882, Ethnological Society of London – 1843, British Folk Society – 1878), αποσκοπούσαν μεταξύ άλλων στη δημιουργία και την προστασία των εθνικών συμβόλων και των εμβληματικών στοιχείων της ταυτότητας (Alivizatou, 2012). Τον 20^ο αι. το ζήτημα της διαφύλαξης της πολιτιστικής κληρονομιάς, ως κτήματος ολόκληρης της ανθρωπότητας, άρχισε να απασχολεί τη διεθνή κοινότητα, ιδιαίτερα μετά τις καταστροφικές συνέπειες του Α' και Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Από το β' μισό του 20^{ου} αι., η συμβολή της UNESCO στην προστασία και τη διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς, μέσω της υιοθέτησης διεθνών Συμβάσεων και της προώθησης προγραμμάτων, είναι καθοριστική για τη διαχρονική μελέτη της πολιτιστικής διαχείρισης.

Το 1931 οργανώθηκε στην Αθήνα η πρώτη διεθνής διάσκεψη σχετικά με την αρχιτεκτονική προστασία, στο πλαίσιο της οποίας υπογράφηκε η **Χάρτα των Αθηνών για την Αποκατάσταση των Ιστορικών Μνημείων**. Η Χάρτα των Αθηνών υπογράφηκε από τον Le Corbusier και έθεσε τα θεμέλια για το Διεθνές Συμβούλιο για τα Μνημεία και τις Τοποθεσίες, ICOMOS. Η Χάρτα περιλάμβανε διατάξεις σχετικά με το νομικό πλαίσιο για την προστασία των αρχαίων μνημείων, εισήγαγε επιστημονικούς κανόνες και αρχές για τις διαδικασίες αποκατάστασης και τη δημιουργία εθνικών συστημάτων για την απογραφή μνημείων, ιστορικών και αρχαιολογικών τόπων (ICOMOS, 1931).

Οι μαζικές καταστροφές μνημείων κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου οδήγησαν το 1954 στην υπογραφή της **Σύμβασης της Χάγης για την Προστασία Πολιτιστικών Αγαθών σε περίοδο ένοπλης σύρραξης** (UNESCO, 1954). Στο άρθρο 1 δίνεται ο ορισμός των πολιτιστικών αγαθών, τα οποία διακρίνονται σε κινητά και ακίνητα μνημεία αρχιτεκτονικού, ιστορικού ή αρχαιολογικού ενδιαφέροντος, όπως επίσης και σε χειρόγραφα, βιβλία, έργα τέχνης, αντικείμενα ιστορικού, αρχαιολογικού ή καλλιτεχνικού ενδιαφέροντος και κάθε είδους επιστημονική συλλογή. Παράλληλα, αναγνωρίζεται η σημασία τους για ολόκληρη την ανθρωπότητα, ανεξάρτητα από τη χώρα προέλευσης. Η Σύμβαση της Χάγης αποτελεί την πρώτη διεθνή Σύμβαση που έχει ως αποκλειστικό της αντικείμενο την προστασία της

πολιτιστικής κληρονομιάς. Το ενδιαφέρον στρέφεται αμιγώς στον υλικό πολιτισμό και τα μέσα προστασίας του από πιθανούς κινδύνους αλλοίωσης ή καταστροφής.

Αναφορικά με την κανονιστική της δράση στο πεδίο του Πολιτισμού, η UNESCO υπέγραψε το 1970 τη **Σύμβαση για τα μέσα απαγόρευσης και πρόληψης της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης της κυριότητας πολιτιστικών αγαθών** (UNESCO, 1970), η οποία ρυθμίζει τη διεθνή διακίνηση των πολιτιστικών αγαθών σε περίοδο ειρήνης και στοχεύει στην παρεμπόδιση του παράνομου εμπορίου κινητών πολιτιστικών αγαθών. Η παραπάνω Σύμβαση συμπληρώνει τη Σύμβαση της Χάγης, η οποία αναφερόταν αποκλειστικά σε περιόδους ένοπλης σύρραξης, ωστόσο χαρακτηρίζεται από γενικότητα και ασάφεια, καθώς δεν θέσπισε ένα ενιαίο πλαίσιο για τα εθνικά δίκαια όλων των κρατών μελών.

1.2 Η Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς (UNESCO, 1972)

Στις 16 Νοεμβρίου του 1972 υπογράφηκε και υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση των κρατών μελών της UNESCO, με τη συμβολή του Διεθνούς Συμβουλίου για τα Μνημεία και τις Τοποθεσίες (ICOMOS), η **Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς**, η οποία διεύρυνε την έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς, κάνοντας διάκριση μεταξύ μνημείων, συνόλων οικοδομημάτων και τοπίων. Η Σύμβαση του 1972¹ θέσπισε ένα ενιαίο διεθνές πλαίσιο για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, καλύπτοντας τις ασάφειες που είχαν προκύψει από τη Σύμβαση του 1970. Ο όρος «Πολιτιστική Κληρονομιά» (heritage) αντικατέστησε τον όρο «πολιτιστικά αγαθά» (property), εισάγοντας ταυτόχρονα την έννοια της «εξαιρετικής παγκόσμιας αξίας» (UNESCO, 1972). Η Σύμβαση ορίζει τις έννοιες Πολιτιστική και Φυσική κληρονομιά, καθώς και τα προβλεπόμενα μέτρα για την προστασία τους σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Πιο συγκεκριμένα, ως Υλική Πολιτιστική Κληρονομιά ορίζεται «ένα μνημείο, ένα σύνολο κτιρίων ή μια τοποθεσία με ιστορική, αισθητική, αρχαιολογική, επιστημονική, εθνολογική ή ανθρωπολογική αξία» (Kirshenblatt-Gimblett, 2004, σ. 52). Η Φυσική κληρονομιά χαρακτηρίζεται από «εξαιρετικά φυσικά, βιολογικά και γεωλογικά γνωρίσματα· βιότοπους απειλούμενων φυτών ή είδη ζώων και

---

¹ Το γεγονός που κατέστησε επιτακτική την υπογραφή της Σύμβασης του 1972 ήταν τα σχέδια για την κατασκευή του Υψηλού φράγματος του Ασουάν στην Αίγυπτο, μιας κολοσσιαίας κατασκευής που απειλούσε με βύθιση τους ναούς του Abu Simbel. Για τη διάσωση των αιγυπτιακών μνημείων, η UNESCO ξεκίνησε μια διεθνή εκστρατεία το 1959, η οποία ενισχύθηκε από περίπου 50 χώρες και συνέβαλε στη διεξαγωγή αρχαιολογικών μελετών για την αποσυναρμολόγηση και μεταφορά των μνημείων (Alivizatos, 2012).

περιοχές που έχουν αξία για επιστημονικούς ή αισθητικούς λόγους ή από άποψη διατήρησης» (Kirshenblatt-Gimblett, 2004, σ. 53).

Η σημασία της Σύμβασης (UNESCO, 1972) έγκειται στο ότι αποτελεί το πρώτο διεθνές κείμενο, στο οποίο συνδέονται οι έννοιες της Πολιτιστικής και της Φυσικής Κληρονομιάς και η σπουδαιότητα της προστασίας τους. Η κατανόηση και η συστηματική μελέτη της δυναμικής οντότητας του φυσικού περιβάλλοντος, ως στοιχείου κληρονομιάς, παρείχε ένα πρώτο μοντέλο σκέψης για τη μετέπειτα ανάπτυξη της έννοιας της ΑΠΚ. Από τη Σύμβαση προκύπτει η αποκλειστική μέριμνα για την υλική – απτή πολιτιστική κληρονομιά. Ανέκαθεν το "μνημειακό" συγκέντρωνε μεγάλο συμβολικό φορτίο και σχετιζόταν άμεσα με την πολιτισμική έκφραση και την ιστορική αλήθεια. Αυτό που αρχικά ορίστηκε ως πολιτιστική κληρονομιά έπρεπε να είναι κάτι «σταθερό», «στατικό» και να έχει «εγγενείς αξίες», όπως και στοιχεία «αυθεντικότητας» (Munjeri, 2004, σ. 13).

Σημαντική επιρροή στο κείμενο της Σύμβασης του 1972 άσκησε ο **Χάρτης της Βενετίας για την Αποκατάσταση και Συντήρηση Μνημείων και Μνημειακών Συνόλων**, που καταρτίστηκε από το Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Τοποθεσιών (ICOMOS), κατά τη διάρκεια του δευτέρου Διεθνούς Συνεδρίου Αρχιτεκτόνων και Τεχνικών των Ιστορικών Μνημείων (ICOMOS, 1964). Ο Χάρτης εντοπίζει την αισθητική και ιστορική αξία των Πολιτιστικών Μνημείων και Μνημειακών Συνόλων στη σύμφυτη «αυθεντικότητα» που τα χαρακτηρίζει, όρος που αποτέλεσε βασικό κριτήριο καταγραφής στον Κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς (De la Torre, 2013). Οι κατευθυντήριες οδηγίες της Σύμβασης του 1972 προσδιορίζουν την αυθεντικότητα των μνημείων στα υλικά, την τεχνική, το σχέδιο και τη σύνθεση, προβλέποντας τη διενέργεια «ελέγχου αυθεντικότητας» από «διεθνείς εμπειρογνώμονες, αρχιτέκτονες, ιστορικούς τέχνης και αρχαιολόγους, σε συνεργασία με το ICOMOS» (Alivizatos, 2012, σ. 30).

1.3 Το ζήτημα της αυθεντικότητας και των αξιών της πολιτιστικής κληρονομιάς

Οι έννοιες της «αυθεντικότητας» και του «μνημειακού» διατρέχουν το περιεχόμενο της Σύμβασης του 1972, η οποία επικρίθηκε αρκετές φορές από την παγκόσμια κοινότητα για τον «ευρωποκεντρικό» της χαρακτήρα (Alivizatos, 2012). Είναι γεγονός πως το περιεχόμενό της, αρχής γενομένης από τον ορισμό της «Πολιτιστικής Κληρονομιάς», ευνοεί κυρίως τα ελληνορωμαϊκό πολιτισμό, τα μεσαιωνικά και αναγεννησιακά κτίσματα, τα αιγυπτιακά μνημεία, όπως και τους ναούς που έκτισαν ασιατικοί πολιτισμοί (Κίνα, Ινδία), αποκλείοντας

τους «μη μνημειακούς» πολιτισμούς, που αναπτύχθηκαν στην Υποσαχάρια Αφρική και την Ωκεανία.

Ο ιστορικός τέχνης Alois Riegl υπήρξε από τους πρώτους που προσπάθησαν να κατηγοριοποιήσουν τις αξίες που συνδέονται με την πολιτισμική κληρονομιά, ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αι (De la Torre, 2013). Ωστόσο, οι αρχικές αυτές προσεγγίσεις, μέχρι και τη δεκαετία του 1960, περιόριζαν τις πολιτισμικές αξίες στην υλική διάσταση των μνημείων και των αντικειμένων. Σημαντικό βήμα προς τη διεύρυνση των πολιτισμικών αξιών υπήρξε η υιοθέτηση του **Χάρτη της Μπούρα** (ICOMOS Australia, 1979) για την διατήρηση των τόπων πολιτιστικής σημασίας. Ο Χάρτης της Μπούρα εστίασε ιδιαίτερα στην έννοια της «**πολιτιστικής σημασίας**» (cultural significance), προσδιορίζοντάς την ως «αισθητική, ιστορική, επιστημονική, κοινωνική ή πνευματική αξία για τις προηγούμενες, σημερινές ή μελλοντικές γενιές» και στην έννοια της «διατήρησης» (conservation), η οποία περιλαμβάνει «όλες τις διαδικασίες φροντίδας ενός τόπου, ώστε να διατηρηθεί η πολιτιστική του σημασία» (ICOMOS Australia, 2013, σ. 2, §1.4). Πιο συγκεκριμένα, αναφέρει πως «η πολιτιστική σημασία ενσωματώνεται στο ίδιο το μέρος, το ύφασμα, το σκηνικό, τη χρήση του, τις συσχετίσεις, τις έννοιες, τις εγγραφές, τα σχετικά μέρη και σχετικά αντικείμενα» (ICOMOS Australia, 2013, σ. 2, §1.2). Η κληρονομιά δεν θεωρείται πλέον ένα στατικό σύνολο αντικειμένων με σταθερό νόημα, αλλά αντιμετωπίζεται ως μια κοινωνική διαδικασία μέσω της οποίας, σύμφωνα με την Choay, «οποιοδήποτε ανθρώπινο αντικείμενο μπορεί να επενδυθεί σκόπιμα με λειτουργία μνήμης» (De la Torre, 2013, σ. 158).

Το 1994, στο συνέδριο της NARA στην Ιαπωνία, 45 εκπρόσωποι από 28 κράτη υπέγραψαν Έγγραφο αναφορικά με το ζήτημα της αυθεντικότητας (**Nara Document on Authenticity**). Το Έγγραφο της Nara (ICOMOS, 1994) τονίζει την ανάγκη διεύρυνσης του φάσματος που καλύπτει ο όρος «Πολιτιστική Κληρονομιά», εισάγοντας την έννοια της «**πολιτιστικής ποικιλομορφίας**», η οποία μπορεί να εκφράζεται τόσο με υλικούς, όσο και με άυλους τρόπους. Παράλληλα, αναγνωρίζει πως η αυθεντικότητα και η αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς θα πρέπει να εξετάζονται σύμφωνα με το εκάστοτε τοπικό κοινωνικο-πολιτιστικό πλαίσιο, στο οποίο ανήκει και να μην επιβάλλονται a priori κριτήρια αξιολόγησης, καθώς οι παραπάνω έννοιες ενδέχεται να εξαρτώνται από ποικίλους παράγοντες, όπως «η μορφή και ο σχεδιασμός, τα υλικά και η ουσία, η χρήση και η λειτουργία, οι παραδόσεις και οι τεχνικές, η τοποθεσία και η ρύθμιση, το πνεύμα και το συναίσθημα, καθώς και άλλους εσωτερικούς και εξωτερικούς παράγοντες» (ICOMOS 1994, §13).

Οι νέες προβληματικές που τέθηκαν στη μεταμοντέρνα εποχή έθεσαν σε αμφισβήτηση την ορθολογική προσέγγιση των επιστημόνων και την απόλυτη εξουσία που είχαν πάνω στη

διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς διευρύνθηκε περαιτέρω από την Επιτροπή Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO, με την ένταξη των **πολιτιστικών τοπίων** στον κατάλογο των Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς το 1992. Η επιτροπή αναγνώρισε ότι τα πολιτιστικά τοπία αντιπροσωπεύουν τα «συνδυασμένα έργα της φύσης και του ανθρώπου», όπως ορίζονται στο άρθρο 1 της Σύμβασης (UNESCO, 1992). Ο όρος «πολιτιστικό τοπίο» περιλαμβάνει μια ποικιλία εκδηλώσεων της αλληλεπίδρασης μεταξύ της ανθρωπότητας και του φυσικού της περιβάλλοντος, που αποτυπώνεται στο βάθος των χρόνων. Η σημασία τους έγκειται στο ότι «μαρτυρούν τη δημιουργική ιδιοφυΐα, την κοινωνική ανάπτυξη και τη φανταστική και πνευματική ζωτικότητα της ανθρωπότητας», αποτελώντας μέρος της συλλογικής ταυτότητας. Το Πολιτιστικό Τοπίο θεωρείται ένα δυναμικό σύστημα, καθώς μεταβάλλεται υπό την επίδραση τόσο φυσικών όσο και ανθρωπογενών παραγόντων. Η ενσωμάτωση των Πολιτιστικών Τοπίων στη Σύμβαση της Παγκόσμιας Κληρονομιάς επηρέασε σημαντικά το διεθνή διάλογο περί ΑΠΚ, καθώς ενσωμάτωσε άλλα στοιχεία που σχετίζονται με παραδοσιακά και εθιμικά συστήματα και μηχανισμούς διαχείρισης που χρησιμοποιούν οι τοπικές κοινωνίες, όπως και συστήματα έγγκειας ιδιοκτησίας (Πούλιος, 2015).

1.4 Θεσμικές προσεγγίσεις για την Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά (ΑΠΚ)

Μέχρι το 2003 καμία διεθνής Σύμβαση δεν περιλάμβανε την έννοια της ΑΠΚ. Οι πολιτιστικές εκφράσεις που βασίζονται στην προφορικότητα βρίσκονταν στο περιθώριο του διεθνούς ενδιαφέροντος και για αρκετές δεκαετίες υπήρχε η αντίληψη πως δε συνέτρεχε ανάγκη προστασίας τους, καθώς επί αιώνες τα άυλα πολιτιστικά στοιχεία μεταδίδονταν από γενιά σε γενιά με την αποκλειστική μέριμνα των τοπικών κοινοτήτων. Ωστόσο, κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αι., οι ταχύτατες διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης έθεσαν σε κίνδυνο την πολιτιστική ποικιλομορφία, οδηγώντας στην επικράτηση μιας ομοιογενούς και κυρίαρχης κουλτούρας, που εξέφραζε κυρίως τον Δυτικό κόσμο. Ήδη από τη δεκαετία του 1970 και μετά την υιοθέτηση της Σύμβασης του 1972 (UNESCO, 1972), άρχισε να εκφράζεται η ανάγκη για μια πιο ολιστική προσέγγιση της πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως διατυπώθηκε σε εθνικά νομικά κείμενα από χώρες της Αφρικής, της Ασίας και της Λατινικής Αμερικής. Παράλληλα, τόσο η UNESCO όσο κι ο Παγκόσμιος Οργανισμός Διανοητικής Ιδιοκτησίας (WIPO) εξέταζαν τη διαμόρφωση ενός διεθνούς πλαισίου προστασίας του Λαϊκού Πολιτισμού (Aikawa, 2004). Στο πλαίσιο αυτό, δημιούργησαν το 1982 τις **Πρότυπες διατάξεις για εθνικούς νόμους πάνω στην προστασία των Εκφράσεων Λαογραφίας κατά της παράνομης εκμετάλλευσης και άλλων επιζήμιων ενεργειών** (WIPO, 1982).

Έπειτα από μακροχρόνιες διαβουλεύσεις υπογράφηκε το 1989 από την UNESCO η **Σύσταση για την Διαφύλαξη του Λαϊκού Πολιτισμού και της Λαογραφίας** (UNESCO, 1989), χωρίς την ανάμειξη του WIPO. Η Σύσταση αποτελεί ένα από τα πρώτα σημαντικά βήματα προς τη θεσμική αναγνώριση της ΑΠΚ, χωρίς όμως να είναι δεσμευτική απέναντι στα κράτη-μέλη λόγω του νομικού της χαρακτήρα. Η Σύσταση πρότεινε πρακτικές που θα έπρεπε να υιοθετηθούν από τα κράτη για την προστασία του παραδοσιακού πολιτισμού τους. Όπως αναγνωρίστηκε στο παγκόσμιο συνέδριο «Παγκόσμια αξιολόγηση της Σύστασης του 1989 σχετικά με τη διαφύλαξη του παραδοσιακού Πολιτισμού και της Λαογραφίας: Τοπική Ενδυνάμωση και Διεθνής Συνεργασία» που διεξήχθη το 1999, η Σύσταση επικεντρωνόταν περισσότερο στην καταγραφή και αρχειοθέτηση «προϊόντων» λαϊκής παράδοσης (φολκλόρ) που κινδύνευαν με εξαφάνιση, παρά στους ίδιους τους παραγωγούς και τις τοπικές κοινότητες που μετέδιδαν την Κληρονομιά (Aikawa, 2004, σ.140). Η ανταπόκριση των κρατών-μελών ήταν περιορισμένη και η Σύσταση χαρακτηρίστηκε ως ένα «ήπιο», «top-down» διεθνές όργανο, που προσέγγιζε το ζήτημα της ΑΠΚ με όρους «ουσιακρατικούς» και «υλικούς» και όχι ως μια ζωντανή και συνεχώς μεταβαλλόμενη Κληρονομιά (Kurin, 2004, σ. 68· Aikawa-Faure, 2009, σ. 21).

Το 1992 η UNESCO ξεκίνησε το πρόγραμμα «**Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά**», το οποίο βασίστηκε σε επιστημονική ανάλυση των δεδομένων από τη μεθοδολογία που ακολουθήθηκε στις δράσεις των δυο προηγούμενων δεκαετιών. Το πρόγραμμα έδινε έμφαση στην αναζωογόνηση και τη μετάδοση της ΑΠΚ, αναγνωρίζοντας τον σημαντικό ρόλο των επαγγελματιών του τομέα και των τοπικών κοινοτήτων. Παράλληλα, επεσήμανε την ανάγκη προστασίας των στοιχείων που απειλούνται με εξαφάνιση, «αποκρυστάλλωση» ή αποκλεισμό (Aikawa, 2004, σ. 139). Το 1993 η UNESCO εμπλούτισε τις δράσεις της με το πρόγραμμα «**Ζωντανοί Ανθρώπινοι Θησαυροί**» (Living Human Treasures), με στόχο να ενθαρρύνει τα κράτη μέλη να αναγνωρίσουν επίσημα τους ταλαντούχους φορείς και επαγγελματίες της παράδοσης και κατά συνέπεια να παρακινηθούν για την ανάπτυξη περισσότερων δράσεων, με στόχο τη μετάδοση της Κληρονομιάς στις νεότερες γενιές. Το πρόγραμμα άντλησε έμπνευση από την ιδέα του «Ζωντανού εθνικού θησαυρού», που χρησιμοποιήθηκε από το Ιαπωνικό κράτος, ήδη από τη δεκαετία του 1950, για να περιγράψει τους φορείς της Κληρονομιάς (Kirshenblatt-Gimblett, 2004), καθώς και από την πρόταση εκ μέρους της Κορεάτικης Δημοκρατίας για τη δημιουργία μιας Λίστας «Ζωντανών Ανθρώπινων Θησαυρών», στα πρότυπα της επιτυχημένης Λίστας για την Παγκόσμια Κληρονομιά (Hafstein, 2009). Παρά τις σημαντικές δράσεις που είχαν προηγηθεί για τη διεθνή αναγνώριση της ΑΠΚ, η Παγκόσμια Επιτροπή για τον Πολιτισμό και την Ανάπτυξη αναγνωρίζει, στην αναφορά που δημοσίευσε το

1995 με τίτλο «Η δημιουργική μας ποικιλομορφία», πως οι ορισμοί που είχαν έως τότε δοθεί ήταν αρκετά «στενοί» για να συμπεριλάβουν τις ιδιαιτερότητες του άυλου πολιτισμού, εστιάζοντας στο γεγονός πως «το υλικό μπορεί να ερμηνευτεί μόνο μέσα από το άυλο» (Lenzerini, 2011, σ. 105).

Το 1997 η UNESCO υπέγραψε την «**Προκήρυξη των Αριστουργημάτων της Προφορικής και Άυλης Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας**», στο πλαίσιο της οποίας τιμούσαν τις πιο αξιοσημείωτες εκφράσεις ΑΠΚ, βάσει των υποψηφιοτήτων που παρουσίαζαν τα κράτη μέλη της UNESCO. Η επίδραση της Προκήρυξης ήταν σημαντική, καθώς προσέφερε διεθνή αναγνώριση σε πολιτισμικές εκφράσεις από όλο τον κόσμο, ιδιαίτερα από πολιτισμούς του νοτίου ημισφαιρίου, που έως τότε βρίσκονταν στο περιθώριο, παρακινώντας τόσο τις κυβερνήσεις όσο και τις ίδιες τις κοινότητες να λάβουν δράση στην προσπάθεια ανάδειξης των «αριστουργημάτων» της προφορικής και Άυλης Κληρονομιάς τους. Οι παραπάνω πρωτοβουλίες οδήγησαν, μεταξύ άλλων, στην οικονομική ανάπτυξη των τοπικών κοινοτήτων που έλαβαν μέρος σε αυτή την πρωτοβουλία, παρακινώντας έτσι και μέλη της νέας γενιάς να ασχοληθούν με την ΑΠΚ του τόπου τους (Alivizatos, 2007a).

Ωστόσο, η Προκήρυξη δέχτηκε κριτική, αναφορικά με τη χρήση της υποκειμενικής και στενής έννοιας των «αριστουργημάτων», όπως και για τον παράγοντα της «εξαιρετικής αξίας» (exceptional value), με βάση τον οποίο ορίζονται τα διεθνή αξιολογικά κριτήρια υποψηφιοτήτων (Lenzerini, 2011). Επιπλέον, έχει υποστηριχθεί ότι η Προκήρυξη έδωσε αποκλειστική προσοχή στους μη Δυτικούς παραδοσιακούς πολιτισμούς, αποκλείοντας τις σύγχρονες πολιτισμικές εκφράσεις, ενώ οι προσεγγίσεις για τη διαφύλαξη της ΑΠΚ θύμιζαν πρακτικές «σωστικής εθνολογίας», οι οποίες είχαν σκοπό «να διασώσουν εθνολογικά αντικείμενα από τη διαβρωτική επίδραση του Δυτικού πολιτισμού, απομακρύνοντάς τα από το περιβάλλον τους και από τη λειτουργική τους χρήση» (Alivizatos, 2007a, σ. 38). Τέλος, παρόλο που έγινε αναφορά στη συμβολή των τοπικών κοινοτήτων, η συμμετοχή τους ήταν περιορισμένη, καθώς η προκήρυξη προέβλεπε ότι τα κράτη μέλη, ενίοτε σε συνεργασία με Μ.Κ.Ο, θα αναλάμβαναν τις διαδικασίες για την ανάδειξη των πολιτιστικών εκφράσεων. Ο κατάλογος με τα Αριστουργήματα Προφορικής και Άυλης Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας βρισκόταν σε ισχύ έως το 2003, όταν και ενσωματώθηκε στην Αντιπροσωπευτική Λίστα που προέβλεπε η Σύμβαση για τη Διαφύλαξη της ΑΠΚ.

Την ίδια περίοδο η Επιτροπή για την Παγκόσμια Κληρονομιά επανέφερε στις διασκέψεις της τη συζήτηση γύρω από την έννοια της «κληρονομιάς» και της «ισότιμης εκπροσώπησης», ενώ ανά τακτά διαστήματα σημειώνονται αναθεωρήσεις στις Επιχειρησιακές Οδηγίες της Σύμβασης για την Παγκόσμια Κληρονομιά (UNESCO, 1972), προκειμένου να

συμπεριληφθούν και τα άυλα στοιχεία που ενσωματώνονται σε φυσικά ή πολιτιστικά τοπία και χώρους. Ο Διεθνής Οργανισμός για τα Διανοητικά Δικαιώματα (WIPO), αναγνωρίζοντας την έλλειψη επαρκούς νομικού πλαισίου για την προστασία της λαϊκής παράδοσης, προχώρησε το 2000 στην ίδρυση Διακυβερνητικής Επιτροπής για τα Διανοητικά Δικαιώματα και τους Γενετικούς Πόρους, την Παραδοσιακή Γνώση και τη Λαϊκή Παράδοση.

1.5 Η Σύμβαση για τη διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς (UNESCO, 2003)

Έπειτα από μακροχρόνιες διαβουλεύσεις αποφασίστηκε πως ο WIPO θα ασχολείτο με το ζήτημα της οικονομικής εκμετάλλευσης και η UNESCO θα εξέταζε την ΑΠΚ από μια ευρύτερη πολιτισμική σκοπιά, που θα εστίαζε σε ζητήματα διάσωσης, εκπαίδευσης και μετάδοσης (Aikawa, 2004). Το 2003, κατά την 32^η συνεδρίαση της Γενικής Διάσκεψης της UNESCO στο Παρίσι, υιοθετήθηκε η **Διεθνής Σύμβαση για τη διαφύλαξη της ΑΠΚ** και τέθηκε σε εφαρμογή μόλις τρία χρόνια αργότερα. Η εν λόγω Σύμβαση είχε ως «πηγή έμπνευσης» τη Σύμβαση του 1972 για την Παγκόσμια Κληρονομιά (Aikawa, 2004) και λάμβανε υπόψη, μεταξύ άλλων, τη Διακήρυξη για την Πολιτιστική Ποικιλομορφία, η οποία υιοθετήθηκε το 2001 και αναφέρεται στη σημασία του πολιτιστικού πλουραλισμού, καθιστώντας σαφές πως η πολιτιστική ποικιλομορφία, νοούμενη ως πηγή ανταλλαγών, καινοτομίας και δημιουργικότητας, «είναι τόσο σημαντική για την ανθρωπότητα όσο η βιοποικιλότητα για τη φύση» (UNESCO, 2001, §1). Η Επιτροπή έδωσε προτεραιότητα στο ζήτημα του ορισμού σημαντικών εννοιών, όπως και σε πρακτικά ζητήματα που αφορούσαν τη λειτουργία του νέου θεσμικού μηχανισμού. Αναγνωρίζει πως έννοιες τις Υλικής και της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς είναι αλληλεξαρτώμενες κι ότι σκοπός της Σύμβασης είναι να συμπληρώσει και όχι να αντικαταστήσει τη Σύμβαση του 1972. Όπως αναφέρει ο Munjeri (2004), «η Άυλη κληρονομιά παρείχε το ευρύτερο πλαίσιο, μέσα στο οποίο η Υλική κληρονομιά θα μπορούσε να πάρει τη μορφή και τη σημασία της» (σ. 18).

Η τεχνικός όρος «Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά» επιλέχθηκε από την επιστημονική κοινότητα με σκοπό να συμπεριλάβει όρους που χρησιμοποιούνταν έως τότε, όπως «λαϊκή παράδοση», «ζωντανή κληρονομιά», «παραδοσιακή κουλτούρα», «τρόπος ζωής» κ.ά. (Kurin, 2004, σ. 67) και αποτελεί αγγλική μετάφραση του ιαπωνικού όρου «mukei bunkazai», που χρησιμοποιήθηκε το 1950 από την ιαπωνική νομοθεσία για την προστασία των άυλων εθνικών πολιτιστικών αγαθών (Lenzerini, 2011, σ. 104). Ως «Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά» ορίζονται από τη Σύμβαση:

οι πρακτικές, παραστάσεις, εκφράσεις, γνώσεις, ικανότητες, καθώς και οι σχετικοί χώροι και αντικείμενα, τα οποία κοινότητες, ομάδες και ιδιώτες αναγνωρίζουν ως συστατικά στοιχεία της πολιτιστικής τους κληρονομιάς. Αυτή η άυλη κληρονομιά μεταδιδόμενη από γενιά σε γενιά συνεχώς μεταβάλλεται σε σχέση με το περιβάλλον, τη φύση και την ιστορία, και ενισχύει την ταυτότητα και τη συνοχή των κοινοτήτων, προωθώντας τον σεβασμό για την πολιτισμική διαφορετικότητα και την ανθρώπινη δημιουργικότητα (UNESCO, 2003, §2).

Η Σύμβαση παραθέτει ορισμένες μορφές ΑΠΚ, όπως «προφορικές παραδόσεις και εκφράσεις, παραστατικές τέχνες, δρώμενα και εορταστικές δραστηριότητες, γνώση της φύσης και του σύμπαντος και παραδοσιακή τεχνολογία» (UNESCO, 2003, §2). Στην ίδια παράγραφο προσδιορίζεται η έννοια της «διαφύλαξης» ως τα «μέτρα που εξασφαλίζουν τη βιωσιμότητα της άυλης κληρονομιάς και, μεταξύ άλλων, τον καθορισμό, την τεκμηρίωση, την έρευνα, τη διατήρηση, την προστασία, την προώθηση και τη μετάδοση διαμέσου επίσημης και ανεπίσημης εκπαίδευσης, καθώς και την αναζωογόνηση αυτής της πολιτιστικής κληρονομιάς». Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στο ρόλο των τοπικών κοινοτήτων², των ομάδων και των ατόμων που «δημιουργούν, διατηρούν και μεταδίδουν» αυτή την πολιτιστική κληρονομιά και οι οποίοι θα πρέπει να έχουν τη μέγιστη δυνατή συμμετοχή και ωφέλεια από όλες τις διαδικασίες διαφύλαξης της ΑΠΚ (UNESCO, 2003, §15). Πρόκειται για την πρώτη διεθνή Σύμβαση για την Πολιτιστική Κληρονομιά, η οποία αναφέρει τις κοινότητες και τους φορείς της Κληρονομιάς ως αναπόσπαστα στοιχεία στις πρακτικές διαχείρισης και διαφύλαξης, αποδεικνύοντας την ανθρωποκεντρική της προσέγγιση και τη στενή σύνδεση της ΑΠΚ με τον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, στα οποία συμπεριλαμβάνονται και τα πολιτισμικά δικαιώματα (Blake, 2009).

Η Σύμβαση προβλέπει, μεταξύ άλλων, τη δημιουργία ενός ή περισσότερων εθνικών καταλόγων από κάθε κράτος-μέλος, οι οποίοι θα επικαιροποιούνται τακτικά και θα καταρτίζονται με τρόπο που ταιριάζει σε κάθε περίπτωση (άρθρο 12). Παράλληλα, σε διεθνές

---

² Αναφορικά με την έννοια της «κοινότητας», στο Γλωσσάρι με σχετικούς όρους που συνέταξε ομάδα ειδικών της UNESCO το 2002, στο πλαίσιο προετοιμασίας του προσχεδίου της Σύμβασης, αναφέρεται η «κοινότητα» ως «τα άτομα που μοιράζονται μια αυτοαποκαλούμενη αίσθηση σύνδεσης. Αυτό μπορεί να εκδηλωθεί, για παράδειγμα, σε ένα αίσθημα ταυτότητας ή ως κοινή συμπεριφορά, καθώς και σε δραστηριότητες και περιοχές. Τα άτομα μπορούν να ανήκουν σε περισσότερες από μία κοινότητες» (UNESCO, 2002α, σ. 4). Στο ίδιο Γλωσσάρι, παρατίθενται οι ορισμοί για την «πολιτισμική κοινότητα» και τον «πολιτισμό», με βάση τους οποίους συντάχθηκε το κείμενο της Σύμβασης.

επίπεδο προβλέπεται η δημιουργία της Αντιπροσωπευτικής Λίστας για την ΑΠΚ της Ανθρωπότητας και της Λίστας ΑΠΚ σε Ανάγκη Άμεσης Διαφύλαξης, οι οποίες θα καταρτίζονται από τη Διακυβερνητική Επιτροπή, έπειτα από αίτημα των κρατών-μελών. Το ζήτημα περί δημιουργίας και χρησιμότητας μιας Λίστας για την ΑΠΚ, στο πρότυπο της Λίστας της Παγκόσμιας Κληρονομιάς, προκάλεσε διχογνωμία και ανέγειρε διεθνή διάλογο. Η δημιουργία της Αντιπροσωπευτικής Λίστας για την ΑΠΚ αποτελεί, κατά τον Hafstein (2009), μια συμβιβαστική λύση, η οποία ναι μεν βασίζεται σε διαδικασίες επιλογής, αλλά απορρίπτει τις έννοιες «αριστουργήματα» και «θησαυροί», που δημιουργούσαν εξ ορισμού αποκλεισμούς και ανταγωνισμό μεταξύ των κρατών-μελών.

Η Διακυβερνητική Επιτροπή για την ΑΠΚ εμπλούτισε, το 2008, τη Σύμβαση με τις Επιχειρησιακές Οδηγίες, οι οποίες διεύρυναν τα κριτήρια ένταξης στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο, τονίζοντας την ανάγκη για τη μέγιστη δυνατή συμμετοχή των δημιουργών και φορέων της ΑΠΚ. Είναι γεγονός ότι, τα πρώτα χρόνια, ο κατάλογος περιείχε κυρίως πολιτιστικές εκφράσεις που εντάσσονται στη λαϊκή παράδοση αυτόχθονων πληθυσμών, με τους οποίους είχαν ασχοληθεί και οι πρώτοι εθνολόγοι κατά τον 19^ο και 20^ο αι. Με την αναθεώρηση των κριτηρίων ένταξης, καταγράφηκαν στον κατάλογο και πιο σύγχρονες εκφράσεις ταυτότητας, που αντιπροσωπεύουν τη σύγχρονη πραγματικότητα (Αλιβιζάτου, Πούλιος & Παπαδάκη 2015). Ωστόσο, παρόλο που η Σύμβαση και οι Επιχειρησιακές Οδηγίες καθιστούν απαραίτητη τη συμμετοχή των κοινοτήτων, των ομάδων και των ατόμων που σχετίζονται με την ΑΠΚ στις διαδικασίες διαφύλαξης, είναι αξιοσημείωτο πως δεν προσδιορίζεται επακριβώς ο τρόπος με το οποίο μπορεί να επιτευχθεί το συμμετοχικό μοντέλο σε ό,τι αφορά την έννοια και το βαθμό της συμμετοχικότητας. Ως αποτέλεσμα, συχνά οι εκπρόσωποι των κρατών-μελών και οι επαγγελματίες του τομέα αναλαμβάνουν εξολοκλήρου τις διαδικασίες διαχείρισης και αποφασίζουν με δικά τους κριτήρια σε ποια μέλη της κοινότητας θα απευθυνθούν και σε ποιο βαθμό θα τους εμπλέξουν στη διαφύλαξη της ΑΠΚ (Deacon & Smeets, 2013· Blake, 2009).

Παράλληλα, οι επιχειρησιακές οδηγίες προσδιορίζουν την άμεση σχέση της διαφύλαξης της ΑΠΚ με την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης, σε ό,τι αφορά το περιβάλλον, την οικονομία, την εκπαίδευση και εν γένει την κοινωνική ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς (UNESCO - Operational Guidelines, 2018, §VI). Είχε, άλλωστε, προηγηθεί η **Διακήρυξη της Βουδαπέστης για την Παγκόσμια Κληρονομιά** (UNESCO, 2002β), η οποία εστίασε στην έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης και στην ενεργό συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων στις διαδικασίες ταυτοποίησης, προστασίας και διαχείρισης, συνδέοντας την προστασία της

πολιτιστικής κληρονομιάς με την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη, καθώς και την ποιότητα ζωής των τοπικών κοινωνιών.

1.6 Τα χαρακτηριστικά της ΑΠΚ

Από τη Σύμβαση και τις Επιχειρησιακές Οδηγίες προκύπτουν ορισμένοι αλληλεξαρτώμενοι παράγοντες, που συμβάλλουν στην καλύτερη κατανόηση του όρου και του περιεχομένου της ΑΠΚ (Lenzerini, 2011). Πρώτος παράγοντας είναι η αναγνώριση της ΑΠΚ από την ίδια την κοινότητα ή τις ομάδες ανθρώπων που αφορά, ως μέρος της πολιτιστικής τους κληρονομιάς. Ο παράγοντας του αυτοπροσδιορισμού των κοινοτήτων μέσω της ΑΠΚ αποτελεί μια από τις σημαντικότερες διαφορές μεταξύ άυλης και υλικής κληρονομιάς, καθώς η «εξαιρετική παγκόσμια αξία» που χαρακτηρίζει την τελευταία, σύμφωνα με τα αντικειμενικά κριτήρια που ορίζει η Σύμβαση του 1972, δεν αποτελεί κριτήριο αναγνώρισης της ΑΠΚ. Αντιθέτως, οι ίδιες οι κοινότητες και οι ομάδες ανθρώπων είναι αυτοί που αποφασίζουν ποια στοιχεία της κουλτούρας τους θα αναγνωριστούν επίσημα ως στοιχεία πολιτιστικής κληρονομιάς, με βάση το αν προσδιορίζουν την πολιτισμική τους ταυτότητα.

Κατά δεύτερον, η ΑΠΚ πρέπει να νοείται ως ένα δυναμικό σύστημα, το οποίο μεταβάλλεται διαρκώς ανάλογα με τις κοινωνικές - ιστορικές αλλαγές, που επηρεάζουν την κοινότητα, τις ομάδες ή τους ανθρώπους με τους οποίους σχετίζεται. Η διαρκώς μεταβαλλόμενη φύση της κληρονομιάς αυτής απαιτεί διαφορετικό χειρισμό για τη διαφύλαξη της, σε σύγκριση με τα νομικά μέτρα για την προστασία της υλικής κληρονομιάς. Η έννοια της διαφύλαξης, όπως ορίζεται και από τη Σύμβαση, αναφέρεται στη δημιουργία ενός ευνοϊκού περιβάλλοντος για τους δημιουργούς και τους φορείς της ΑΠΚ, προκειμένου μπορούν να εκφραστούν ελεύθερα.

Ένα ακόμα βασικό χαρακτηριστικό της ΑΠΚ είναι ότι συνδέεται στενά με την ιδιοσυγκρασιακή ταυτότητα των δημιουργών και των φορέων της. Όπως, άλλωστε αναφέρεται και στον ορισμό, που παρατίθεται στο άρθρο 2 της Σύμβασης, η ΑΠΚ προσδίδει στην κοινότητα, τις ομάδες ή τους ανθρώπους μια αίσθηση ταυτότητας και συνέχειας. Επομένως, η σημασία της αφορά πρωτίστως την υποκειμενική οπτική των δημιουργών και των φορέων της, οι οποίοι και πρέπει να έχουν τη μέγιστη δυνατή συμμετοχή στις διαδικασίες διαφύλαξής της. Το παραπάνω χαρακτηριστικό συνδέεται με το αναπόσπαστο στοιχείο της αυθεντικότητας³,

---

³ Η έννοια της αυθεντικότητας δε συνεπάγεται ό,τι έχει αναφερθεί σχετικά Υλική Κληρονομιά. Διαφύλαξη της αυθεντικότητας της ΑΠΚ σημαίνει διασφάλιση της ελευθερίας της να μεταβάλλεται διαρκώς προκειμένου να εκφράζει την πολιτισμική και κοινωνική μεταβολή των δημιουργών και των φορέων της. Ωστόσο, καθώς ο όρος μπορεί να οδηγήσει σε παρερμηνείες, δεν αναφέρεται ρητά στη

που πρέπει να φέρει η ΑΠΚ σε σχέση με την πολιτιστική ταυτότητα των φορέων της. Η απώλεια την αυθεντικότητας συνεπάγεται μια «τεχνητή» ΑΠΚ, που δεν σχετίζεται με την ταυτότητα των φορέων και δημιουργών της, αλλά εξυπηρετεί συνήθως την οικονομική και τουριστική ανάπτυξη ενός τόπου.

Ο τελευταίος παράγοντας αφορά την αλληλεξάρτηση της ΑΠΚ με τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Η σχέση αυτή μπορεί να εντοπιστεί εύκολα σε ό,τι προβλέπει η Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα σχετικά με την ελευθερία στη θρησκεία, καθώς τα περισσότερα παραδείγματα σχετίζονται με εκφράσεις ΑΠΚ (Lenzerini, 2011), ενώ το Άρθρο 27 της Διεθνούς Διακήρυξης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα αφορά αποκλειστικά το Δικαίωμα της συμμετοχής στην πολιτισμική ζωή. Παράλληλα, η Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα έχει εστιάσει στις μειονοτικές ομάδες, σημειώνοντας ότι «η προστασία των δικαιωμάτων πρέπει να κατευθύνεται προς τη διασφάλιση της επιβίωσης και της συνεχούς ανάπτυξης της πολιτισμικής, θρησκευτικής και κοινωνικής ταυτότητας των ενδιαφερόμενων μειονοτήτων, εμπλουτίζοντας έτσι τον ιστό της κοινωνίας στο σύνολό της» (UN Human Rights Committee, 1994, § 6.2). Επομένως, η διαφύλαξη της ΑΠΚ, σε ό,τι αφορά τη σχέση της με τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, ξεπερνά τα όσα προβλέπει η σχετική Σύμβαση και εμπίπτει σε διεθνείς νομοθεσίες περί προστασίας των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

1.7 Η σημασία του πολιτισμού και της ΑΠΚ για τη βιώσιμη ανάπτυξη

Το 2005 η UNESCO υπέγραψε τη **Σύμβαση για την Προστασία και την Προώθηση της Ποικιλομορφίας των Πολιτισμικών Εκφράσεων** (UNESCO, 2005), η οποία βασίζεται στα ανθρώπινα δικαιώματα, τις θεμελιώδεις ελευθερίες και στις διεθνείς πολιτικές για βιώσιμη ανάπτυξη, προκειμένου να στηρίξει τους καλλιτέχνες και να προωθήσει τη δημιουργία, με εστίαση στην ποικιλομορφία των πολιτισμικών εκφράσεων. Μέσα από αυτή τη Σύμβαση, η παγκόσμια κοινότητα αναγνώρισε επίσημα τη διπλή φύση, τόσο πολιτιστική όσο και οικονομική, των σύγχρονων πολιτιστικών εκφράσεων που παράγονται από καλλιτέχνες και επαγγελματίες του πολιτισμού. Πρόκειται για μια Σύμβαση αρκετά σημαντική έως σήμερα, καθώς βρίσκεται στην καρδιά της δημιουργικής οικονομίας.

Το 2014 υπογράφηκε το **Nara+20 Document**, που εστιάζει σε ζητήματα πολιτισμικής ποικιλομορφίας, πολιτισμικών αξιών, συμμετοχικών διαδικασιών και βιώσιμης ανάπτυξης, που έχουν προκύψει τις τελευταίες δυο δεκαετίες από την υπογραφή του Εγγράφου της Nara,

---

Σύμβαση, παρά μόνο υπονοείται η αποδοχή της διευρυμένης έννοιας της αυθεντικότητας, όπως εκφράστηκε πρώτη φορά στο Έγγραφο της Nara.

το 1994. Στο άρθρο 5 αναφέρεται πως «οι αντισταθμίσεις μεταξύ της προστασίας της πολιτισμικής κληρονομιάς και της οικονομικής ανάπτυξης πρέπει να αποτελούν μέρος της έννοιας της βιωσιμότητας» (ICOMOS, Japan, 2014).

Οι δράσεις της UNESCO και του ICOMOS έχουν αποδείξει το σημαντικό ρόλο του Πολιτισμού στη διεθνή ανάπτυξη, ευημερία και πρόοδο. Ως επακόλουθο, ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών τον ενέταξε στην **Ατζέντα 2030** με τους Στόχους για Βιώσιμη Ανάπτυξη (SDGs), η οποία υπογράφηκε το 2015. Η έννοια του Πολιτισμού αντιμετωπίζεται ολιστικά από την Ατζέντα 2030, με αναφορές στην πολιτιστική κληρονομιά, τις τοπικές κοινότητες, τις δημιουργικές βιομηχανίες, την καινοτομία και την πολιτισμική ποικιλομορφία. Ο Στόχος 11 «να γίνουν οι πόλεις και οι ανθρώπινοι οικισμοί ανοιχτοί σε όλους, ασφαλείς, ανθεκτικοί και βιώσιμοι» περιλαμβάνει την στόχευση 11.4, «να ενισχυθούν οι προσπάθειες για τη προστασία και τη διαφύλαξη της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς» (UNESCO, 2019, σ. 10). Όσον αφορά τον τομέα της ΑΠΚ, λόγω του μεγάλου εύρους πολιτισμικών εκφράσεων που καλύπτει, αγγίζει πολλαπλούς Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης, όπως τη μηδενική πείνα (Στόχος 2), την καλή υγεία και την ευημερία (Στόχος 3), την ποιοτική εκπαίδευση (Στόχος 4), την ισότητα των δυο φύλων (Στόχος 5), την αξιοπρεπή εργασία και την οικονομική ανάπτυξη (Στόχος 8), τις βιώσιμες πόλεις και κοινότητες (Στόχος 11) και τις δράσεις για την κλιματική αλλαγή (Στόχος 13).

Στο πλαίσιο της ένταξης του Πολιτισμού στην Ατζέντα για το 2030, δημιουργήθηκαν το 2017 οι θεματικοί δείκτες για τον Πολιτισμό (Culture|2030 Indicators). Οι θεματικοί δείκτες για τον Πολιτισμό μετρούν και αξιολογούν τη συνεισφορά του Πολιτισμού στους Στόχους για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη σε τοπικό και διεθνές επίπεδο, χρησιμοποιώντας τόσο ποιοτικά όσο και ποσοτικά δεδομένα. Πρόκειται για 22 δείκτες ομαδοποιημένους σε τέσσερις θεματικές διαστάσεις, οι οποίες αφορούν τους τρεις βασικούς πυλώνες της βιώσιμης ανάπτυξης (Οικονομία, Κοινωνία, Περιβάλλον), ενώ η τέταρτη σχετίζεται με την Εκπαίδευση, τις Γνώσεις και τις Δεξιότητες σε πολιτιστικούς τομείς. Η ΑΠΚ βρίσκεται στο επίκεντρο των περισσότερων μετρήσεων, γεγονός που επιβεβαιώνει ακόμα μια φορά τη συνεισφορά της στον τομέα της βιώσιμης ανάπτυξης με όχημα τον Πολιτισμό.

1.8 Μοντέλα πολιτιστικής διαχείρισης και η μεθοδολογία της έρευνας στο αξιοκεντρικό μοντέλο

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, κατά τον 19^ο αι. και στις αρχές του 20ού, η έννοια των αξιών αναφορικά με την πολιτιστική κληρονομιά αντικατόπτριζε αποκλειστικά τις αισθητικές,

ιστορικές και αρχιτεκτονικές αξίες, που θεωρούνταν εγγενώς συνδεδεμένες με τα υλικά αντικείμενα. Αντίστοιχα, οι μέθοδοι διαχείρισης ήταν αμιγώς επιστημονικές και δεν λάμβαναν υπόψη τις διαφορετικές προσεγγίσεις, οι οποίες προέρχονταν από κοινωνικές ομάδες και άτομα που θεωρούνταν «μη επαγγελματίες», όπως οι τοπικές κοινότητες (Jones, 2016· Πούλιος, 2015). Το μοντέλο διαχείρισης που ήταν ευρέως αποδεκτό είναι το «**υλικοκεντρικό μοντέλο**», σύμφωνα με το οποίο το παρελθόν έπρεπε να παραμείνει αποκομμένο από το παρόν, προκειμένου να διατηρηθεί η αυθεντικότητά του (Πούλιος, 2015). Το υλικοκεντρικό μοντέλο εκφράζεται με σαφήνεια στη Χάρτα της Βενετίας (ICOMOS, 1964), το πρώτο διεθνές νομικό κείμενο για την προστασία της υλικής Πολιτισμικής Κληρονομιάς, το οποίο εστιάζει στη διαφύλαξη της αυθεντικότητας του υλικού των μνημείων.

Από τη δεκαετία του 1980 και εξής, η προσέγγιση των πολλαπλών αξιών⁴ που κάθε ομάδα ενδιαφέροντος προσδίδει στην πολιτιστική κληρονομιά εκφράζεται μέσα από το «**αξιοκεντρικό μοντέλο**» πολιτιστικής διαχείρισης, το οποίο αντικατέστησε το «υλικοκεντρικό μοντέλο». Σε θεωρητικό επίπεδο, το νέο μοντέλο διαχείρισης υποστηρίχθηκε από τη θεωρία της “post – processual archaeology”, η οποία αναπτύχθηκε την ίδια περίοδο και αναφέρεται στο ενδιαφέρον των αρχαιολόγων για διαφορετικές προσεγγίσεις στην πολιτιστική διαχείριση, οι οποίες έβγαιναν εκτός του στενού ακαδημαϊκού πλαισίου, στο οποίο κινούνταν τις προηγούμενες δεκαετίες (Πούλιος, 2015).

Το «αξιοκεντρικό μοντέλο» βασίζεται στο Χάρτη της Μπούρα (ICOMOS Australia, 2013) και αναγνωρίζει πως οι πολιτισμικές αξίες αποδίδονται από κοινωνικές ομάδες και δεν είναι σύμφυτες με τα πολιτισμικά μνημεία ή τους τόπους, είναι πολλαπλές και συνεχώς μεταβαλλόμενες, δεν δύνανται να συγκριθούν μεταξύ τους και συχνά βρίσκονται σε αντιπαράθεση (De la Torre, 2013). Η παραπάνω προσέγγιση αντιμετωπίζει θετικά την καθημερινή χρήση της πολιτισμικής κληρονομιάς και προϋποθέτει την άμεση συνεργασία μεταξύ των ειδικών και της κοινότητας, προκειμένου να εντοπιστούν και να ιεραρχηθούν οι αξίες. Η αναγνώριση των διαφορετικών αξιών που κάθε ομάδα ενδιαφέροντος αποδίδει στην πολιτιστική κληρονομιά, καθιστά την πολιτιστική διαχείριση μια πολιτική, κοινωνική και δημοκρατική διαδικασία, καθώς το «σχέδιο δράσης» πρέπει να λαμβάνει υπόψη τις διαφορετικές προσεγγίσεις, να καταγράφει και να αναλύει το σύνολο των αξιών και τον τρόπο διαχείρισής τους. Η εφαρμογή του αξιοκεντρικού μοντέλου απαιτεί αναθεώρηση των παραδοσιακών αρχών διαχείρισης και της αμιγούς επιστημονικής προσέγγισης της

---

⁴ Ως αξία θεωρείται «το έννομο ενδιαφέρον κάποιας ομάδας ενδιαφέροντος για την Πολιτισμική Κληρονομιά» (Πούλιος, 2015, σ. 42).

πολιτιστικής κληρονομιάς. Η μεθοδολογία πρέπει να συμπεριλαμβάνει συμμετοχικές διαδικασίες και να εμπλέκει ενεργά και ισότιμα την τοπική κοινότητα και τις υπόλοιπες ομάδες ενδιαφέροντος. Για την επίτευξη του παραπάνω στόχου, οι επαγγελματίες πρέπει να συνεργαστούν με τις τοπικές κοινότητες και να διεξαγάγουν από κοινού ποιοτικές έρευνες, βασισμένες στις αρχές της κοινωνιολογίας και της ανθρωπολογίας (Jones, 2017).

Ως πρώτο στάδιο, ο Mason (2002) προτείνει την ενδεικτική τυπολογική διάκριση των αξιών, η οποία θα διευκολύνει την περαιτέρω κατανόηση και μελέτη τους. Καμία απόπειρα κατηγοριοποίησης των αξιών δεν θα πρέπει να θεωρείται αποκλειστική, αλλά να λειτουργεί ως σημείο εκκίνησης για την έρευνα, καθώς οι αξίες θα πρέπει να επανεξετάζονται ανάλογα με το εκάστοτε πλαίσιο. Ο R. Mason (2002, σ. 11) αναφέρει στις κοινωνικο-πολιτιστικές αξίες την ιστορική, την πολιτισμική/συμβολική, την κοινωνική, την πνευματική/θρησκευτική και την αισθητική αξία. Στις παραπάνω κατηγορίες αναγνωρίζονται και υποκατηγορίες αξιών, ενώ πολλές φορές δύναται να αποδίδονται ταυτόχρονα διαφορετικές αξίες στην ίδια πολιτισμική έκφραση ή μνημείο πολιτισμικής κληρονομιάς. Απέναντι στις κοινωνικο-πολιτιστικές αξίες βρίσκονται οι οικονομικές αξίες, οι οποίες διακρίνονται σε ιδιωτικές αξίες, αξίες αγοράς και αξίες που σχετίζονται με τη δημόσια σφαίρα και δεν μεταφράζονται με όρους αγοράς.

Εστιάζοντας στις κοινωνικές αξίες, η Sian Jones (2017) τις προσδιορίζει ως «ρευστές, πολιτισμικά συγκεκριμένες μορφές αξίας, ενσωματωμένες στην εμπειρία και την πρακτική» (σ. 22). Σύμφωνα με την Jones, οι κοινωνικές αξίες αντανακλούν την «ταυτότητα της κοινότητας, τη σύνδεση με έναν τόπο, τη συμβολική αξία, τις πνευματικές συσχετίσεις και το κοινωνικό κεφάλαιο». Προσδιορίζοντας περαιτέρω το σύνολο των κοινωνικών αξιών, η Jones σημειώνει τις «μορφές μνήμης, την προφορική ιστορία, το συμβολισμό και την πολιτισμική πρακτική, που συνδέονται με το ιστορικό περιβάλλον» (σ. 22). Η δυναμική σχέση μεταξύ της κοινότητας και του περιβάλλοντος, στο οποίο παράγει κοινωνικά νοήματα και αξίες, είναι διαχρονική και απασχολεί ιδιαίτερα τον τομέα διαχείρισης της ΑΠΚ.

Αναφορικά με την αξιολόγηση των αξιών, προτείνεται ένας συνδυασμός ποσοτικών και ποιοτικών μεθόδων έρευνας και μια διεπιστημονική προσέγγιση. Οι ποιοτικές μέθοδοι έρευνας ανταποκρίνονται περισσότερο στην εξαγωγή των κοινωνικο-πολιτισμικών αξιών, καθώς μπορούν να εκφράσουν με μεγαλύτερη λεπτομέρεια και ευελιξία το σύνολο των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των ανθρώπων και της πολιτιστικής κληρονομιάς (Jones, 2017 & M. Law, 2002). Σε αυτή την κατηγορία εμπίπτουν οι εθνογραφικές μέθοδοι έρευνας που περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, συνεντεύξεις, ομάδες εστίασης και συμμετοχική παρατήρηση. Η σκοπιά της εθνογραφικής μελέτης είναι ευρεία, καθώς εξετάζει το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο στο οποίο εμφανίζεται μια πολιτισμική έκφραση, όπως και τις αντίστοιχες αξίες που

της αποδίδουν ευρύτερες κοινωνικές ομάδες. Η αναζήτηση ευέλικτων ερευνητικών εργαλείων για την εφαρμογή του αξιοκεντρικού μοντέλου αποσκοπεί σε πιο βιώσιμους τρόπους πολιτιστικής διαχείρισης, οι οποίοι βασίζονται στη διευρυμένη συμμετοχή των ομάδων ενδιαφέροντος (M. Low, 2002). Η έννοια της βιωσιμότητας συμπορεύεται με το αξιοκεντρικό μοντέλο, καθώς το τελευταίο υιοθετεί μια ολιστική προσέγγιση της πολιτιστικής κληρονομιάς και των αξιών που προσδίδονται σε αυτή. Το τελικό στάδιο αυτής της διαδικασίας είναι η ενσωμάτωση των αξιών σε ένα σχέδιο δράσης.

Παρά τη διεθνή αναγνώριση του ολιστικού χαρακτήρα του αξιοκεντρικού μοντέλου στον τομέα της πολιτιστικής διαχείρισης, το υλικοκεντρικό μοντέλο συνεχίζει να επικρατεί, κυρίως στο Δυτικό κόσμο (Jones, 2017· Johnston, 2017). Καθώς οι ομάδες ενδιαφέροντος είναι δυναμικές, έτσι και οι αξίες που αποδίδουν στην πολιτιστική κληρονομιά είναι πολλαπλές και μεταβάλλονται στο χρόνο, σε σχέση με κοινωνικούς, ιστορικούς, πολιτικούς, οικονομικούς και άλλους παράγοντες. Παράλληλα, οι πολλαπλές και ενίοτε ασύμβατες αξίες καθιστούν δύσκολη την ισότιμη και δημοκρατική εφαρμογή του μοντέλου, το οποίο συχνά εμφανίζεται ως μια παραλλαγή του παλαιότερου συμβατικού μοντέλου διαχείρισης. Οι επαγγελματίες του χώρου συχνά έχουν τον πρώτο λόγο στην καταγραφή και αξιολόγηση των αξιών, όπως και στην επιλογή των ομάδων ενδιαφέροντος με τις οποίες θα συνεργαστούν. Από τα παραπάνω συνεπάγεται πως δεν είναι δυνατή η ύπαρξη ενός αντικειμενικού τρόπου μέτρησης και ιεράρχησης των αξιών.

Στην Ελλάδα το υλικοκεντρικό μοντέλο συνεχίζει να αποτελεί την επίσημη πολιτική διαχείρισης, όπως εκφράζεται από το Υπουργείο Πολιτισμού, και αντανακλάται συχνά στις ιδεολογικές χρήσεις της κλασικής αρχαιότητας, ήδη από τα πρώτα χρόνια ίδρυσης του ελληνικού κράτους (Πούλιος, 2015). Ο ισχύων Νόμος 3028/2002 (ΦΕΚ Α-153/28-6-2002) «Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς», παρόλο που κάνει αναφορά στα άυλα πολιτιστικά αγαθά, εκφράζει μια πεπερασμένη αντίληψη σχετικά με τη φύση και την προστασία τους, αδυνατώντας να περιγράψει το ζωντανό και δυναμικό τους χαρακτήρα και χωρίς να μεριμνά για τη συνέχιση της μετάδοσης τους στις επόμενες γενιές. Εντούτοις, η κύρωση της Σύμβασης για τη Διαφύλαξη της ΑΠΚ (UNESCO, 2003) από την Ελλάδα, το 2006, αποτελεί μια σημαντική στροφή προς το αξιοκεντρικό μοντέλο πολιτιστικής διαχείρισης, όπως παρουσιάζεται τα τελευταία χρόνια μέσα από τις δράσεις της Διεύθυνσης Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 και ιδιαίτερα στη δεκαετία του 2000, αναπτύχθηκε το μοντέλο «ζώσας πολιτισμικής κληρονομιάς», κυρίως σε χώρες του μη Δυτικού κόσμου. Ως «ζώσα πολιτισμική κληρονομιά» ορίζεται «η πολιτισμική κληρονομιά που εξακολουθεί

ακόμα και σήμερα να δημιουργείται και να εξελίσσεται περαιτέρω στη βάση της συνέχειας της αρχικής σύνδεσης της κοινωνίας με την κληρονομιά» και η οποία εκφράζεται μέσα από υλικά και άυλα στοιχεία (Πούλιος, 2015, σ. 46). Σε αντίθεση με το «αξιοκεντρικό μοντέλο», το μοντέλο «ζώσας πολιτισμικής κληρονομιάς» είναι ιεραρχικό, καθώς κάνει διάκριση μεταξύ «κεντρικής κοινότητας»⁵, η οποία νοείται και αντιμετωπίζεται ως αναπόσπαστο μέρος της κληρονομιάς, και «ευρύτερης κοινωνίας», προκειμένου να ιεραρχήσει τις αξίες. Το μοντέλο αυτό στοχεύει στη διατήρηση της αρχικής σύνδεσης της κοινότητας με την πολιτισμική κληρονομιά και γι' αυτό το λόγο η ευθύνη της διαχείρισης περνάει στα χέρια των τοπικών «κεντρικών κοινοτήτων», ενώ οι ειδικοί-επαγγελματίες προσφέρουν «ένα πλαίσιο υποστήριξης, καθοδήγησης και βοήθειας» στην κεντρική κοινότητα. Τέλος, δίνεται προτεραιότητα σε στοιχεία ΑΠΚ, όπως σε παραδοσιακές αρχές και πρακτικές διαχείρισης, που «αγκαλιάζουν» την καθημερινή χρήση της κληρονομιάς. Το παραπάνω μοντέλο προσφέρει αρκετές προοπτικές για τη διαχείριση της ΑΠΚ, όμως χρειάζονται περισσότερα παραδείγματα εφαρμογής του, προκειμένου να αποτιμηθεί η συνεισφορά του και να αποσαφηνιστούν ορισμένα λειτουργικά ζητήματα, όπως τα κριτήρια διάκρισης της «κεντρικής κοινότητας» από την «ευρύτερη κοινωνία» και η ουσιαστική συνεργασία μεταξύ των «κεντρικών κοινοτήτων» και των ειδικών της διαχείρισης.

---

⁵ Κεντρική κοινότητα ονομάζεται: «η κοινότητα που διατηρεί την αρχική της σύνδεση με την πολιτισμική κληρονομιά και εξακολουθεί να δημιουργεί και να εξελίσσει την κληρονομιά στη βάση της αρχικής αυτής σύνδεσης» (Πούλιος, 2015, σ. 46)

2. Ο ρόλος των Μουσείων στη διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς:

Ιστορική αναδρομή και σύγχρονες προβληματικές

2.1 Οι απαρχές του μουσειακού θεσμού και η συμβολή του στη συγκρότηση των εθνικών και αποικιοκρατικών αφηγημάτων

Το μουσείο, ως θεσμός, αποτελεί επινοήση του Δυτικού κόσμου και έχει τις ρίζες του στην εποχή της Αναγέννησης. Πρώτο μουσείο θεωρείται το Palazzo Medici και η συλλογή του Lorenzo dei Medici στη Φλωρεντία (Hooper-Greenhill, 1992/2006). Η δημιουργία και η επίσκεψη των ιδιωτικών συλλογών ήταν μέρος της πνευματικής καλλιέργειας της ανώτερης κοινωνικής τάξης της εποχής, καθώς και ένα μέσο επίδειξης κύρους. Κατά τον 16^ο και 17^ο αι., πλούσιοι Ευρωπαίοι συλλέκτες, άρχοντες και έμποροι δημιούργησαν τα λεγόμενα “cabinets of curiosity” (ή wunderkammern) – ιδιωτικές αίθουσες αξιοπερίεργων αντικειμένων για να εκθέσουν, σε συγκεκριμένο κοινό, τα «εξωτικά» αντικείμενα που είχαν συλλέξει από μακρινά μέρη, σε μια προσπάθεια σύλληψης και παρουσίασης του τότε γνωστού κόσμου. Η πρακτική αυτή είχε πρωταρχικό στόχο την επίδειξη του κοινωνικού και οικονομικού status των ιδιοκτητών και ο διαχωρισμός των αντικειμένων γινόταν με απλά κριτήρια, όπως τη γεωγραφική περιοχή ή τη χρήση, αντανακλώντας σε μεγάλο βαθμό το πνευματικό κλίμα της Αναγέννησης (Fromm, 2016). Η άποψη της J. Marcus (1991) ότι το καθοριστικό χαρακτηριστικό των μουσείων βρίσκεται «στον ρόλο τους να κάνουν ορατές τις θεμελιώδεις και αρχικές αφηγηματικές δομές της Δυτικής γνώσης σχετικά με τη φύση του κόσμου» (σ. 11) περιγράφει πολύ καλά τις απαρχές αυτού του θεσμού και χαρακτηρίζει τη λειτουργία του στη διάρκεια της νεωτερικής περιόδου.

Κατά τον 18^ο αι., στο πνεύμα του Διαφωτισμού, οι άνθρωποι είχαν την ανάγκη να συλλέξουν αντικείμενα από όλο τον κόσμο, με σκοπό να τα ερμηνεύσουν λογικά και κατ’ επέκταση να εξηγήσουν τον κόσμο και όσα έχει δημιουργήσει ο άνθρωπος. Η επιστημονική ακρίβεια, το πείραμα και η επιμελής καταγραφή και ταξινόμηση των αντικειμένων αποτελούν βασικές μουσειακές πρακτικές την εποχή που το μουσείο αποκτά εγκυκλοπαιδικό χαρακτήρα. Σταδιακά και με την καθοριστική επίδραση των ιδεωδών της Γαλλικής Επανάστασης, προέκυψε η ανάγκη ύπαρξης χώρων που θα λειτουργούσαν ως «τόποι μνήμης» (lieux de mémoire), προστατεύοντας και παρουσιάζοντας στις επόμενες γενιές την πολιτιστική κληρονομιά των προγόνων τους. Στο πλαίσιο αυτό, εντάσσεται και η δημιουργία των πρώτων «δημόσιων μουσείων» (Bennett, 1995, σ. 45), από το β’ μισό του 18^{ου} αι., με συλλογές «ανοιχτές» για το ευρύ κοινό. Τα “lieux de mémoire”, κατά τον 19^ο αι., με τη μορφή εθνικών μουσείων, αρχείων ή εορτασμών, σηματοδοτούν τη ανάγκη για προστασία και διατήρηση της

πολιτιστικής κληρονομιάς, ως μια «κοινωνική, εκπαιδευτική και επιστημονική επιδίωξη» (Alivizatou, 2012, σ. 27), αλλά και για την περαιτέρω ισχυροποίηση των νεοσύστατων εθνικών κρατών, της βιομηχανικής ανάπτυξης και της επιστημονικής προόδου. Το λαμπρό παρελθόν, όπως παρουσιαζόταν από τα εθνικά μουσεία των ευρωπαϊκών κρατών, ενίσχυε τους εθνικούς μύθους, προσέδιδε το αίσθημα της εθνικής υπερηφάνειας και νομιμοποιούσε τις εθνικές φιλοδοξίες της εποχής, στο πλαίσιο της ανάδυσης του εθνικισμού. Τα δημόσια μουσεία του 19^{ου} στην Ευρώπη έδιναν έμφαση στα αντικείμενα των συλλογών τους και στην αξία της «αυθεντικότητας». Ο ρόλος του εθνικού μουσείου ήταν να εκπαιδεύσει το έθνος.

Παράλληλα, στο πνεύμα της αποικιοκρατίας, οι πρώτοι ανθρωπολόγοι και εθνογράφοι συνέλεξαν πλούσιο υλικό από τις συστηματικές τους έρευνες, κατά τη διάρκεια μεγάλων ταξιδιών που πραγματοποιούσαν με σκοπό τη μελέτη ιθαγενών πληθυσμών. Ασχολήθηκαν κυρίως με την ανακάλυψη, τη μελέτη και την καταγραφή παραδοσιακών και αυτόχθονων κοινοτήτων, που απειλούνταν από τον δυτικό επεκτατισμό, σε μια απόπειρα που αργότερα ονομάστηκε «σωστική εθνογραφία» (salvage ethnography) (Alivizatou, 2012, σ. 28). Το υλικό αποτελούνταν τόσο από υλικά όσο και από άυλα πολιτισμικά στοιχεία, τα τελευταία σε μορφή φωτογραφιών, βίντεο ή ηχογραφήσεων, που αξιοποιούνταν από τους επιμελητές για τη δημιουργία μουσειακών εκθέσεων. Στις μεγάλες διεθνείς εκθέσεις της εποχής, μαζί με βιομηχανικά προϊόντα και νέες ανακαλύψεις, μπορούσε κάποιος να θαυμάσει αντικείμενα τέχνης ή καθημερινής και τελετουργικής χρήσης, όπως και ανθρώπους προερχόμενους από τον αποικιοκρατούμενο κόσμο. Τα παραπάνω τεκμήρια, παρουσιάζονταν από ανθρωπολόγους και εθνογράφους, ως σπάνια και εξωτικά αντικείμενα ή παρουσίες, ενισχύοντας το αίσθημα της υπεροχής του Δυτικού πολιτισμού και νομιμοποιώντας τον «εκπολιτιστικό» ρόλο της αποικιοκρατικής πολιτικής. Θεωρείται πως οι διεθνείς εκθέσεις της εποχής αποτέλεσαν το έναυσμα για την ενασχόληση με τη συλλογή και τη μελέτη εθνογραφικών αντικειμένων, που αργότερα εντάχθηκαν στις συλλογές των πρώτων εθνογραφικών μουσείων.

Από τα τέλη του 19^{ου} και τις αρχές του 20^{ου}, οι συλλογές των εθνογραφικών μουσείων είχαν σκοπό να παρουσιάσουν την υπεροχή του Δυτικού κόσμου, με αντικείμενα που προέρχονταν από τις αποικιοκρατούμενες χώρες, λάφυρα πολέμων και προϊόντα αγοραπωλησίας μεταξύ εμπόρων, ταξιδευτών και βασιλικών απεσταλμένων (Fromm, 2016· Alivizatou, 2007β). Παρουσιάζοντας τον πολιτισμό των «Άλλων», δηλαδή των ιθαγενών πληθυσμών από την Αμερική, την Αφρική, την Ασία και την Ωκεανία, τα εθνογραφικά μουσεία εστίαζαν είτε στις διαφορές και στον εξωτικό χαρακτήρα των συλλογών, είτε στις ομοιότητες που παρουσίαζαν ως αφομοιωμένα στοιχεία. Πρόκειται για δύο οπτικές που αντιπροσωπεύουν ηγεμονικές στρατηγικές, στο πλαίσιο του «διαλόγου για τον Άλλο» (Pieterse, 1997, σ. 125,

129) και βασίζονταν στην πεποίθηση ότι οι αυτόχθονες πολιτισμοί, από τους οποίους προέρχονταν τα αντικείμενα των συλλογών, κινδύνευαν να εξαφανιστούν και τα μουσεία διέσωζαν τα τελευταία τεκμήρια της ύπαρξής τους. Οι εκθέσεις προορίζονταν αποκλειστικά για την κυρίαρχη κοινωνία, ο επιμελητής είχε την απόλυτη εξουσία επί των συλλογών και οι κοινότητες αναφοράς⁶ δεν συμπεριλαμβάνονταν σε καμία διαδικασία. Η οπτική για τον πολιτισμό ήταν στατική και παρέμεινε έτσι μέχρι και πριν τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο J. N. Pieterse (1997) ονομάζει «πολιτιστικό σχετικισμό» αυτή την οπτική, η οποία αντικατοπτρίζει την «εικόνα προσεκτικά οριοθετημένων, διακριτών πολιτισμών, με σαφώς καθορισμένες παραδόσεις, που προσδίδουν ένα μοναδικό σύνολο αξιών» (σ. 128).

Παράλληλα με το ενδιαφέρον για τις εθνογραφικές συλλογές, που παρουσίαζαν τον πολιτισμό των «Άλλων», κατά τη νεωτερική εποχή άρχισαν σταδιακά να εξαφανίζονται οι παραδοσιακοί τρόποι διαβίωσης και τα τοπικά έθιμα στο Δυτικό κόσμο, ως επακόλουθο της βιομηχανικής επανάστασης. Στις διεθνείς εκθέσεις αρκετές ευρωπαϊκές χώρες, που είχαν εκβιομηχανιστεί, εύρισκαν την ευκαιρία να παρουσιάσουν τον παραδοσιακό τους πολιτισμό και την εθνική τους κληρονομιά, κυρίως μέσω της παραδοσιακής τους αρχιτεκτονικής και διακόσμησης των εσωτερικών χώρων, χρησιμοποιώντας αυθεντικά αντικείμενα, όπως και tableaux vivants (De Jong & Skougaard, 1992).

Στο πνεύμα της διαφύλαξης όχι μόνο των υλικών αντικειμένων, αλλά και των τρόπων ζωής και των παραδόσεων, αξίζει να αναφερθεί το μουσείο Skansen, το οποίο ιδρύθηκε το 1891 στη Σουηδία και θεωρείται το πρώτο υπαίθριο μουσείο, με αποστολή να διαφυλάξει την παραδοσιακή, αγροτική κουλτούρα της Σουηδίας, η οποία κατά την εποχή της ραγδαίας εκβιομηχάνισης της χώρας έμοιαζε να εξαφανίζεται. Ο ιδρυτής του, Artur Hazelius, είχε παρευρεθεί στην Παγκόσμια Έκθεση του Παρισιού το 1867, όπου παρακολούθησε την αναπαράσταση παραδοσιακών οικημάτων από αποικιοκρατούμενες χώρες. Το 1878 συμμετείχε κι ο ίδιος στην έκθεση με την εθνογραφική του συλλογή και την προσπάθεια αναπαράστασης της ζωής στην παραδοσιακή αγροτική κατοικία της Σουηδικής επαρχίας, μέσω διοραμάτων. Τριάντα χρόνια περίπου αργότερα, δημιούργησε το πρώτο υπαίθριο μουσείο, με σκοπό να αναβιώσει τον «πραγματικό» παραδοσιακό τρόπο ζωής των προ-βιομηχανικών σουηδικών κοινοτήτων, όχι μόνο των εσωτερικών χώρων, αλλά και του τοπίου με το οποίο αλληλεπιδρούσε η κοινότητα (De Jong & Skougaard, 1992, σ. 152). Τα υπαίθρια μουσεία, έως

---

⁶ Ως «κοινότητες αναφοράς» (source communities) εννοούνται τόσο οι φορείς του υλικού πολιτισμού, που συλλέχθηκε από τα μουσεία στο παρελθόν, όσο και οι απόγονοί τους σήμερα» (Brown & Peers, 2003, σ. 2). Ο όρος πλέον χρησιμοποιείται για να περιγράψει κάθε πολιτισμική ομάδα, από την οποία έχει συλλέξει υλικό ένα μουσείο: τοπικές κοινότητες, κοινότητες της διασποράς/ μεταναστευτικές κοινότητες, θρησκευτικές ομάδες, ιθαγενείς, αποίκους κ.ά.

σήμερα, στοχεύουν στην ανάδειξη και τη διαφύλαξη όχι μόνο των υλικών τεχνουργημάτων, αλλά και του ευρύτερου πολιτιστικού και κοινωνικού πλαισίου στο οποίο λειτουργούν. Κεντρική τους ιδέα είναι ότι το παρελθόν και η ταυτότητα ενσωματώνονται στον τόπο και την παράδοση και σε ό,τι αφορά τις χώρες της βόρειας Ευρώπης (Ολλανδία, Δανία, Σκανδιναβία, Γερμανία), συνετέλεσαν στη σύνθεση του εθνικού τους αφηγήματος κατά τον 19^ο αι.

Στις αρχές του 20^{ου} αι. τα περισσότερα μουσεία άρχισαν να αποκτούν μια ελιτιστική προσέγγιση, δίνοντας έμφαση στην αισθητική αξία των συλλογών τους και στρέφοντας το ενδιαφέρον τους στις ανώτερες κοινωνικά και μορφωτικά τάξεις (Hooper-Greenhill, 2000). Παράλληλα με τα μουσεία τέχνης, εμφανίστηκαν νέα είδη μουσείων, όπως μουσεία τεχνολογίας και φυσικής ιστορίας, που παρουσίαζαν τις νέες τεχνολογικές και επιστημονικές ανακαλύψεις της εποχής. Τα υπαίθρια μουσεία αποτελούν εξαίρεση στο γενικό κανόνα της εποχής, καθώς είχαν κυρίως εκπαιδευτικούς στόχους και δεν εστίαζαν στην απόκτηση κύρους, αλλά στην παρουσίαση του προβιομηχανικού παρελθόντος. Συνοπτικά, από την εποχή του Διαφωτισμού έως και το 1930, τα μουσεία έπαιζαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση συλλογικών ταυτοτήτων στον Δυτικό κόσμο. Οι εθνικές ταυτότητες διαμορφώθηκαν μέσα από τα ιστορικά και τα αρχαιολογικά μουσεία, όπως και τα εθνικά μουσεία τέχνης, οι αυτοκρατορικές ταυτότητες μέσα από τα αποικιοκρατικά και τα εθνογραφικά μουσεία, ενώ οι νεωτερικές ταυτότητες μέσα από παγκόσμιες εκθέσεις, μουσεία μοντέρνας τέχνης και επιστήμης (Pieterse, 1997, σ. 130). Η αυθεντία των επιμελητών ήταν αδιαμφισβήτητη και στον πυρήνα του ενδιαφέροντός τους βρίσκονταν τα αντικείμενα των συλλογών του μουσείου.

2.2 Τα εθνικά μουσεία και η διαμόρφωση του εθνικού αφηγήματος στην Ελλάδα κατά τον 19^ο και τον 20^ο αιώνα

Στην Ελλάδα, αντίστοιχα με την τάση που υπήρχε στις υπόλοιπες χώρες του δυτικού κόσμου, από τη συγκρότηση του ελληνικού κράτους και καθ' όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου}, πρωταρχικό μέλημα των κρατικών πολιτιστικών και εκπαιδευτικών θεσμών ήταν η συγκρότηση του κυρίαρχου εθνικού αφηγήματος, το οποίο θα πρόβαλλε την ιστορική και φυλετική συνέχεια του ελληνικού έθνους από την προϊστορική εποχή έως το σήμερα (Γκαζή, 2012). Στην γενικευμένη αυτή προσπάθεια συνέβαλαν σε μεγάλο βαθμό τα αρχαιολογικά, τα βυζαντινά και τα λαογραφικά μουσεία. Τα μνημεία και οι αρχαιότητες είχαν πρωταγωνιστικό ρόλο στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας από τις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αι., καθώς προσέφεραν «έτοιμα προς χρήση» τα τεκμήρια της σύνδεσης με το λαμπρό κλασικό παρελθόν και παρουσίαζαν το νεοελληνικό έθνος ως άξιο συνεχιστή της αρχαίας κληρονομιάς. Τα αρχαιολογικά μουσεία, τόσο στην Αθήνα όσο και στην περιφέρεια, με πρώτο το αρχαιολογικό μουσείο Αίγινας (1829), γνώρισαν σημαντική άνθιση καθ' όλη τη διάρκεια του αιώνα. Οι χώροι των αρχαιολογικών μουσείων ήταν ιεροί και τα τεκμήρια της κλασικής αρχαιότητας γίνονταν αντιληπτά ως τα «ερά λείψανα» του ένδοξου παρελθόντος.

Στα τέλη του 19^{ου} αι. και τις αρχές του 20^{ου} ξεκινά το ενδιαφέρον για τη βυζαντινή και τη μεταβυζαντινή περίοδο, στο πλαίσιο της αναζήτησης της ελληνικότητας και με τη σημαντική συμβολή του Κ. Παπαρρηγόπουλου, ο οποίος θεμελίωσε την αντίληψη της ιστορικής συνέχειας της Ελλάδας από την αρχαιότητα έως σήμερα, μέσω της μεσαιωνικής κληρονομιάς. Παράλληλα, ο χώρος της λαογραφίας έβλεπε με ρομαντισμό το παρελθόν και αναζητούσε τη «γνήσια ελληνική ταυτότητα» για να προβάλει τη φυλετική συνέχεια του ελληνισμού, ιδιαίτερα κατά την περίοδο της δικτατορίας του Μεταξά που στόχευε στη δημιουργία του «Τρίτου Ελληνικού Πολιτισμού». Στο πλαίσιο αυτό, αξίζει να αναφερθεί η ίδρυση του Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου (1914), του Μουσείου Ελληνικών Χειροτεχνημάτων (1918) και του Μουσείου Μπενάκη (1930). Χαρακτηριστικό των λαογραφικών μουσείων που ιδρύθηκαν σε όλη την ελληνική επικράτεια ήταν η αδιαφορία για το κοινωνικό και ιστορικό πλαίσιο που χαρακτήριζε τα αντικείμενα των συλλογών τους και η αποκρυσταλλωμένη - ρομαντική παρουσίαση της ζωής στις αγροτικές κοινωνίες του παρελθόντος. Σε αντίθεση με τα μουσεία του Δυτικού κόσμου, τα ελληνικά μουσεία συνέχισαν να κινούνται στο ίδιο ιδεολογικό πλαίσιο και κατά τις πρώτες δεκαετίες των μεταπολεμικών χρόνων, μέχρι να σημειωθεί σημαντική θεσμική στροφή από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 κι εξής (Μούλιου, 2020).

2.3 Ο κοινωνικός ρόλος των μουσείων στη ύστερη νεωτερικότητα

Στη μεταπολεμική περίοδο αναδιαμορφώνεται σταδιακά η ταυτότητα των μουσείων, με καθοριστική την επίδραση της UNESCO και του Διεθνούς Συμβουλίου των Μουσείων (ICOM), που ιδρύθηκαν το 1945 και το 1946 αντίστοιχα. Τα κοινωνικά κινήματα και το επαναστατικό πνεύμα της δεκαετίας του 1960, αναφορικά με την κοινωνική δικαιοσύνη, τα πολιτικά δικαιώματα και τις ατομικές ελευθερίες, έθεσαν σε αμφισβήτηση τον ηγεμονικό ρόλο των μουσείων στη διαμόρφωση κυρίαρχων αφηγημάτων. Σταδιακά, το ενδιαφέρον στράφηκε στις κοινωνικές ομάδες που συνήθως απουσίαζαν από τα μουσεία ή των οποίων οι φωνές αποσιωπούσαν. Ως επακόλουθο των παραπάνω κοινωνικοπολιτικών και ιδεολογικών αλλαγών, το ICOM στην 11^η Γενική Σύνοδό του στην Κοπεγχάγη, το 1974, προχώρησε στην αλλαγή του ορισμού για τα μουσεία, τονίζοντας τον ρόλο τους «στην υπηρεσία της κοινωνίας και στην ανάπτυξή της». Η μετατόπισή αυτή οδήγησε στη δημιουργία νέων, μικρότερων μουσείων, που ήταν αφιερωμένα σε κοινότητες και στόχευαν στην ανάδειξη των εμπειριών τους και της κουλτούρας τους (community-based museums). Παρόλο που ακόμα δεν είχε ενταχθεί η ΑΠΚ στο ορισμό του ICOM για τα μουσεία, η νέα προσέγγιση έδινε έμφαση στον κοινωνικό τους ρόλο, ο οποίος χαρακτηρίζει τη μετέπειτα πορεία των μουσείων προς την ολιστική προσέγγιση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Τα οικομουσεία, επινόηση του George Henri Riviere (1897–1985), πατέρα του ρεύματος της «**Νέας Μουσειολογίας**», και του μουσειολόγου Hugues de Varine (1935), σηματοδότησαν τη μετατόπιση του ενδιαφέροντος από τα υλικά αντικείμενα στις τοπικές κοινότητες και την κοινωνική ευθύνη απέναντί τους (Desvallées & Mairesse, 2014). Πρόγονοι των οικομουσείων θεωρούνται τα υπαίθρια μουσεία, τα οποία είχαν ασχοληθεί με ζητήματα λαογραφίας και παραδοσιακών πολιτισμικών εκφράσεων. Ωστόσο, στο κοινωνικοπολιτικό και πνευματικό πλαίσιο που εντάσσονται τα οικομουσεία, στόχος δεν είναι η παρουσίαση του προβιομηχανικού τρόπου ζωής, αλλά οι δυναμικές που προκύπτουν από τη σχέση της κοινότητας με το περιβάλλον στο οποίο ζει και εκφράζεται πολιτισμικά. Στα οικομουσεία το σύνολο της τοπικής κοινότητας αναλαμβάνει τον έλεγχο της κληρονομιάς του, μέσα από συμμετοχικές διαδικασίες, που σχετίζονται άμεσα με το τοπίο και τις ανθρώπινες δραστηριότητες που αναπτύσσονται σε αυτό. Η σημαντικότερη, ίσως, συμβολή των οικομουσείων, αναφορικά με το ζήτημα της ΑΠΚ, είναι η ολιστική προσέγγιση της πολιτισμικής κληρονομιάς και η έμφαση που δόθηκε στον ανθρώπινο παράγοντα, με τη μετατόπιση της κεντρικής θέσης που κατείχαν οι συλλογές στα παραδοσιακά μουσεία. Παράλληλα, με τα οικομουσεία δημιουργήθηκαν και άλλα είδη μουσείων αφιερωμένων σε κοινότητες, όπως τα «μουσεία της γειτονιάς» (neighborhood museums) και τα μουσεία που

εστίαζαν σε εθνοτικές ή πολιτισμικές ομάδες (ethnic-specific, culture-specific museums) (Simpson, 1996, 2001, σ. 72). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το «Μουσείο της [γειτονιάς] Ανακόστια», που ιδρύθηκε το 1967 στην Περιφέρεια της Κολούμπια, έπειτα από πρωτοβουλία της κοινότητας Αφροαμερικανών, σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Smithsonian.

Τα μουσεία κλήθηκαν σταδιακά να γίνουν «ζώνες επαφής» (contact zones) και «διαδραστικά θέατρα» (Alivizatos, 2012, σ. 20). Στα τέλη του 20^{ου} αι., το κίνημα της Νέας Μουσειολογίας (nouvelle muséologie) διατύπωσε την άποψη πως τα μουσεία «έχουν κοινωνική, εκπαιδευτική και πολιτισμική ευθύνη απέναντι στο κοινό τους» (Alivizatos, 2006, σ. 48), στρέφοντας το ενδιαφέρον στην έρευνα κοινού για την ικανοποίηση για την ικανοποίηση των εκπαιδευτικών και πολιτισμικών του αναγκών. Τα ζητήματα της κοινωνικής συμμετοχής και συμπερίληψης τέθηκαν στο επίκεντρο της αποστολής των μουσείων και τα αντικείμενα των συλλογών άρχισαν να χάνουν την κυριαρχική τους θέση. Σύμφωνα με τον Peter Vergo (1989), ο οποίος έδωσε το ορισμό της Νέας Μουσειολογίας, το κίνημα αφορά «τη μελέτη των μουσείων, της ιστορίας τους, της υποφώσκουσας φιλοσοφίας τους, των τρόπων που ιδρύθηκαν και αναπτύχθηκαν, των σκοπών και της πολιτικής τους, του εκπαιδευτικού, πολιτικού και κοινωνικού τους ρόλου» (σ. 1).

Το 2000 η E. Hooper-Greenhill εισήγαγε την έννοια «**μεταμουσείο**», αναφερόμενη στο μουσείο που ανταποκρίνεται στις ανάγκες και τους προβληματισμούς της μεταμοντέρνας εποχής, απορρίπτοντας τη μονολιθική προσέγγιση του νεωτερικού μουσείου, το οποίο εξέφραζε την κυρίαρχη Δυτική ιδεολογία (Hooper-Greenhill, 2000, σ. 152). Το «μεταμουσείο» προκρίνει την πολυφωνία, τις πολλαπλές προσεγγίσεις και την ενεργό συμμετοχή του κοινού στην παραγωγή νοήματος. Αυτό σημαίνει πως οι επιστήμονες και οι επιμελητές του μουσείου δεν αντιμετωπίζονται πλέον ως αποκλειστικοί ειδήμονες σε ζητήματα πολιτιστικής διαχείρισης και πως το μουσείο δεν έχει ως βασικό στόχο τη σύνθεση ενός ενιαίου εθνικού αφηγήματος (Zipsane, 2011). Όσο αφορά τα αντικείμενα και τις συλλογές, το μεταμουσείο δίνει περισσότερη έμφαση στη χρήση, παρά στη συσσώρευσή τους. Η Hooper-Greenhill (2000) σημειώνει πως «η γνώση δεν είναι πλέον ενοποιημένη και μονολιθική. Γίνεται κατακερματισμένη και πολυφωνική» (σ. 153).

Η Ελλάδα ακολούθησε με αργούς ρυθμούς τις παραπάνω εξελίξεις. Ο τομέας του λαϊκού πολιτισμού είχε αξιοποιηθεί ιδεολογικά μέχρι και τα χρόνια της Δικτατορίας για την ανάδειξη της γνήσιας ελληνικής ταυτότητας, προβάλλοντας μια αποκρυσταλλωμένη και μονοδιάστατη εικόνα του παρελθόντος, ενώ από τη δεκαετία του 1970 τα λαογραφικά μουσεία και οι συλλογές γνώρισαν ραγδαία αύξηση σε όλη την Ελλάδα. Σημαντικό ορόσημο της εποχής είναι η ίδρυση της Διεύθυνσης Λαϊκού Πολιτισμού στο ΥΠ.ΠΟ για την προστασία της

νεότερης κληρονομιάς και η ίδρυση του ελληνικού τμήματος του ICOM το 1983, το οποίο έφερε σε επαφή την Ελλάδα με τα νέα ρεύματα και τις τάσεις που είχαν αναπτυχθεί στο Δυτικό Κόσμο. Παράλληλα, ιδρύονται νέοι τύποι μουσείων και στην Ελλάδα από φυσικά πρόσωπα και συλλογικότητες για την ανάδειξη της λαογραφίας, της φυσικής ιστορίας, της νεότερης και της σύγχρονης τέχνης (Μούλιου, 2020).

2.4 Ο ρόλος των μουσείων στη διαφύλαξη της ΑΠΚ: Θεσμικές προσεγγίσεις

Η νέα εποχή για τη μουσειολογία μετατοπίζει το ενδιαφέρον από τα αντικείμενα στη διαπολιτισμική επικοινωνία, τη διαφύλαξη της γνώσης παραδοσιακών πρακτικών και της έκφρασης της τοπικής ταυτότητας. **Η πολυφωνική μουσειολογία** εκφράζει τη διαφορετικότητα και την ετερογένεια, δίνοντας έμφαση τόσο στον υλικό, όσο και στον άυλο πολιτισμό. Η ΑΠΚ συνδέεται άμεσα με την μετα-αποικιοκρατική αφήγηση της κοινωνικής ανάπτυξης και την προώθηση της πολιτισμικής ποικιλομορφίας. Ο Patrick Boylan, αναφερόμενος στη Σύμβαση που υπέγραψε η UNESCO το 2003, σχολιάζει πως «η Άυλη Κληρονομιά είναι εξορισμού προσανατολισμένη στους ανθρώπους, παρά στα αντικείμενα. Στον πυρήνα της, η εφαρμογή της νέας πρωτοβουλίας θα μετασχηματίσει τις σχέσεις μεταξύ των μουσείων, των κοινών και των συμμετόχων τους» (Fromm, 2016, σ. 93).

Ωστόσο, αυτή η μετατόπιση του ενδιαφέροντος δεν συνεπάγεται τον εξοστρακισμό των αντικειμένων από τα μουσεία. Στο πλαίσιο της διαφύλαξης της ΑΠΚ, τα αντικείμενα αντιπροσωπεύουν συγκεκριμένες παραδόσεις, ιδέες, έθιμα και κοινωνικές σχέσεις. Ο ρόλος του μουσείου είναι να διηγείται τις ιστορίες που κρύβονται πίσω από τα αντικείμενα και να περιγράφει τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των αντικειμένων, των χώρων και των ανθρώπων. Με άλλα λόγια, να αποκαλύπτει «τις σύνθετες κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και τα συστήματα αξιών, νοημάτων και ανταλλαγών» (Herle, 2003, σ. 194). Εξετάζοντας τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των μουσείων και των κοινοτήτων, προκύπτουν αναπόφευκτα ζητήματα που αφορούν τις ταυτότητες, την αναπαράσταση, την αίσθηση του τόπου, του «ανήκειν» και του εαυτού (Crooke, 2007, σ. 15). Οι παραπάνω θεματικές κατασκευάζονταν ανέκαθεν στο μουσειακό περιβάλλον, δια μέσου της Πολιτισμικής Κληρονομιάς και έως σήμερα εντοπίζονται συχνά στον πυρήνα των δράσεων που αναλαμβάνουν οι κοινότητες σε σχέση με τα μουσεία.

Οι Επιχειρησιακές Οδηγίες της Σύμβασης για τη Διαφύλαξη της ΑΠΚ (UNESCO, 2018, παρ. 109) προσδιορίζουν το σημαντικό ρόλο των μουσείων (όπως και των ερευνητικών ιδρυμάτων, των αρχείων, των βιβλιοθηκών, των κέντρων τεκμηρίωσης και άλλων

αντίστοιχων φορέων) τόσο στη «συλλογή, την τεκμηρίωση, την ταξινόμηση και τη διατήρηση δεδομένων σχετικά με την ΑΠΚ», όσο και «στην γενική ευαισθητοποίηση» που μπορούν να προσφέρουν πάνω σε αυτόν τον τομέα. Πιο συγκεκριμένα, οι οδηγίες ενθαρρύνουν τους παραπάνω φορείς

- α) να εμπλέκουν επαγγελματίες και φορείς της ΑΠΚ στη διοργάνωση εκθέσεων, διαλέξεων, σεμιναρίων, συζητήσεων και προγραμμάτων κατάρτισης για την ΑΠΚ
- β) να εισάγουν και να αναπτύσσουν συμμετοχικές προσεγγίσεις για την παρουσίαση της ΑΠΚ ως ζωντανής κληρονομιάς σε συνεχή εξέλιξη, γ) να επικεντρώνονται στη συνεχή αναδημιουργία και μετάδοση γνώσεων και δεξιοτήτων, που είναι απαραίτητες για τη διαφύλαξη της ΑΠΚ, αντί για τα αντικείμενα που σχετίζονται με αυτή, δ) να χρησιμοποιούν, κατά περίπτωση, Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνίας για να επικοινωνούν την έννοια και την αξία της ΑΠΚ και ε) να εμπλέκουν τους φορείς της ΑΠΚ στη διαχείριση της, αξιοποιώντας συμμετοχικά συστήματα για την τοπική ανάπτυξη.

Το Διεθνές Συμβούλιο των Μουσείων (ICOM) έχει στηρίξει τις προσπάθειες της UNESCO για τη διαφύλαξη της ΑΠΚ, καθώς η Σύμβαση του 2003 έχει αποτελέσει κεντρικό θέμα τόσο σε άρθρα του ICOM News και της εφημερίδας Museum, όσο και σε συνέδρια που έχει διοργανώσει, με πρώτο το συνέδριο στη Ν. Κορέα, το 2004, με θέμα «Μουσεία και Άυλη Πολιτισμική Κληρονομιά». Ο ευρύτερα αναγνωρισμένος επαγγελματικός ορισμός του μουσείου παραμένει αυτός που δόθηκε το 2007 στον Κανονισμό του ICOM, σύμφωνα με τον οποίο:

«Το Μουσείο είναι ένα μόνιμο μη κερδοσκοπικό ίδρυμα στην υπηρεσία της κοινωνίας και της ανάπτυξής της, ανοιχτό στο κοινό, το οποίο αποκτά, συντηρεί, ερευνά, προβάλλει και εκθέτει την υλική και άυλη κληρονομιά της ανθρωπότητας και του περιβάλλοντός της, με στόχο την εκπαίδευση, τη μελέτη και την ψυχαγωγία» (Desvallées & Mairesse, 2014, σ. 89).

Ο παραπάνω ορισμός αντικατέστησε αυτόν που είχε καθιερωθεί από τον Κανονισμό του 1974 και ο οποίος αναφερόταν αποκλειστικά στα «υλικά τεκμήρια του ανθρώπου και του περιβάλλοντός του», εισάγοντας το ρόλο του μουσείου ως προς τη διαφύλαξη της ΑΠΚ.

Στον Κώδικα Δεοντολογίας με τις θεσμικές υποχρεώσεις των μουσείων που εξέδωσε το ICOM δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στο ρόλο τους απέναντι στην πολιτισμική κληρονομιά των κοινοτήτων. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται πως «τα Μουσεία θα πρέπει να δουλεύουν σε συνεργασία με τις κοινότητες από τις οποίες προέρχονται οι συλλογές τους, καθώς και αυτές που εξυπηρετούν» (ICOM, 2004, σ. 10), να σέβονται τα συμφέροντα και τις πεποιθήσεις των κοινοτήτων, δημιουργώντας «ένα ευνοϊκό περιβάλλον για την κοινοτική στήριξη» (ICOM,

2004, σ. 11). Στο ίδιο πλαίσιο, σημαντική κρίνεται και η Σύσταση σχετικά με την Προστασία και Προώθηση των Μουσείων και των συλλογών, της ποικιλομορφίας τους και του ρόλου τους στην κοινωνία, η οποία υπογράφηκε το 2015 από την UNESCO και προσεγγίζει ολιστικά την έννοια της πολιτισμικής κληρονομιάς, εστιάζοντας στον κοινωνικό ρόλο των μουσείων και τη σημασία της συνεργασίας με τις τοπικές κοινότητες, ειδικότερα σε ό,τι αφορά την πολιτισμική κληρονομιά γηγενών πληθυσμών (UNESCO, 2015). Η σύνδεση των μουσείων με την προώθηση της πολιτισμικής ποικιλομορφίας θα πρέπει να αντανακλάται τόσο στις συλλογές που έχουν και εκθέτουν, όσο και στις ιδέες που μεταδίδουν, στους επισκέπτες που προσελκύουν, ακόμα και στο προσωπικό που απασχολούν.

Τα τελευταία χρόνια το ICOM έχει θέσει στο επίκεντρο του διαλόγου την ανάγκη για επανεξέταση του ορισμού για το μουσείο, καθώς κρίθηκε πως ο τωρινός ορισμός δεν καλύπτει τις σύγχρονες προκλήσεις, τους στόχους και τις αρμοδιότητες των μουσείων του σήμερα. Η ειδική Επιτροπή για τον «Ορισμό του Μουσείου, τις Προοπτικές και τις Δυνατότητες» πρότεινε το 2019 έναν εναλλακτικό ορισμό, ο οποίος αναμένεται να ψηφιστεί κατά την 26^η Γενική Συνδιάσκεψη του ICOM, που θα πραγματοποιηθεί στην Πράγα το 2022, ως αποτέλεσμα μιας σειράς συμμετοχικών διαδικασιών που έχουν αναλάβει τα μέλη του από τα τέλη του 2020. Ο νέος ορισμός δίνει έμφαση στον ανθρωπιστικό χαρακτήρα του μουσείου και τις συμμετοχικές προσεγγίσεις, οι οποίες απευθύνονται σε ζητήματα ίσης πρόσβασης, ισότιμης εκπροσώπησης, κοινωνικής δικαιοσύνης, σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Ο κοινωνικός ρόλος του μουσείου ενσωματώνεται δυναμικά στις βασικές του λειτουργίες, ενώ οι έννοιες της σταθερότητας και της μονιμότητας απουσιάζουν από τον νέο ορισμό, ο οποίος φαίνεται πως θέλει να ξεπεράσει την ακαμψία των μουσειακών πρακτικών και να συμπορευτεί με τις έννοιες της εξέλιξης, της αλλαγής και του μετασχηματισμού. Τέλος, δεν γίνεται διάκριση ανάμεσα στην υλική και την άυλη πολιτιστική κληρονομιά, γεγονός που στοχεύει στην ολιστική προσέγγισή της έννοιας από τα μουσεία.

2.5 Ο ρόλος των μουσείων στη διαφύλαξη της ΑΠΚ: Συμμετοχικές προσεγγίσεις στα μουσεία

Μια κοινότητα, κατά τον Anthony Cohen, σχηματίζεται «μέσα από τη σύνδεση ή την αφοσίωση σε ένα κοινό σώμα συμβόλων, που παρέχουν στην ομάδα νοήματα, τα οποία γίνονται κατανοητά από τα μέλη και την διαχωρίζουν σε σχέση με όσους βρίσκονται εκτός της κοινότητας» (Crooke, 2007, σ. 30). Η ιδέα, επομένως, της κοινότητας στηρίζεται σε άυλα στοιχεία, τα οποία νοηματοδοτούν συμβολικούς δείκτες, όπως είναι ο τόπος, η ιστορία, η

θηρσκεία, η εθνικότητα, οι εμπειρίες κ.ά. Καθώς οι κοινότητες εξελίσσονται, μεταβάλλονται οι αξίες και τα νοήματα που αποδίδουν στα πράγματα, επομένως μεταβάλλεται και ο σκοπός των μουσείων προκειμένου να μπορούν να εξυπηρετούν τις νέες ανάγκες των κοινοτήτων.

Σύμφωνα με τον Steven d. Lavine (1992), προκειμένου τα μουσεία να πετύχουν την ενεργή συμμετοχή των κοινοτήτων, είναι απαραίτητο να αναδιοργανώσουν ουσιαστικά τις πρακτικές τους, θέτοντας τις συμμετοχικές ενέργειες στο επίκεντρο της λειτουργίας τους. Ο Lavine τονίζει την ανάγκη αναμόρφωσης της ταυτότητας των μουσείων που σχετίζονται με εθνοτικές ομάδες με σκοπό να μπορούν να οδηγήσουν σε «πιο κριτικές και αποστασιοποιημένες γνώσεις (insights)», οι οποίες «αμφισβητούν την απλή (πολιτισμική) νοσταλγία» του εξωτικού ή του πρωτόγονου και καθιστούν τα μουσεία χώρους διαπολιτισμικού διαλόγου (Lavine, 1992, σ. 188). Εξετάζοντας τη δημιουργία «**επικοινωνιακών κύκλων**» μεταξύ των επαγγελματιών του μουσείου και των ερμηνευτικών κοινοτήτων στις οποίες ανήκουν οι επισκέπτες, η C. Perin (1992) εκφράζει την άποψη πως οι υπεύθυνοι έκθεσης «πρέπει να βοηθήσουν τον επισκέπτη να διευρύνει τον νοητικό χώρο (στον οποίο κινείται), παρακινώντας έτσι τους θεατές να συνθέσουν τις δικές τους συνδέσεις» και να «συν-επιμεληθούν» τις εκθέσεις, μέσα από την κινητοποίηση των πολιτισμικών πόρων⁷ που διαθέτουν (σ. 237). Στο πλαίσιο αυτό, οι εκθέσεις καθίστανται τα δυναμικά προϊόντα ενός επικοινωνιακού κύκλου και όχι στατικά αντικείμενα, που εκφράζουν μονοσήμαντες ιδέες.

Εξετάζοντας τη θεωρία της συμμετοχικής προσέγγισης, αξίζει να αναφερθεί το μοντέλο που πρότεινε η Sherry Arnstein, ήδη το 1969, στο πλαίσιο της εργασίας της πάνω στον αστικό σχεδιασμό και τις κοινότητες και το οποίο βασίζεται στη «**Σκάλα της Συμμετοχής**» (Ladder of Participation) (Onciul, 2015, σ. 73). Το μοντέλο παρουσιάζει τρεις βασικές κατηγορίες συμμετοχής: τη μη-συμμετοχή, την προσχηματική υποστήριξη μειονοτήτων και την δύναμη των πολιτών. Με ανάλογο τρόπο, οι υποκατηγορίες του μοντέλου συμμετοχής ξεκινούν από την εκμετάλλευση και φτάνουν έως την εξουσία των πολιτών.

Στη δεκαετία του 1990, ο Amareswar Galla πρότεινε ένα ακόμα μοντέλο με τρία επίπεδα συμμετοχής, εστιάζοντας στην ενασχόληση με την πολιτιστική κληρονομιά. Το πρώτο επίπεδο το ονομάζει «συμμετοχή» και κατ'ουσίαν αναφέρεται στην παραδοσιακή λειτουργία των μουσείων να μεταφέρουν με γραμμικό και μονοσήμαντο τρόπο γνώσεις (Onciul, 2015, σ. 74). Το δεύτερο επίπεδο ονομάζεται «στρατηγική συνεργασία» και αφορά τη δημιουργία

---

⁷ Ως «πολιτισμικούς πόρους», η Perin (1992), ονομάζει «το εύρος των πλαισίων αναφοράς, που αποτελούνται από συστήματα νοήματος, ιδανικών, μύθων, πεποιθήσεων και προηγούμενων αντιλήψεων», με βάση τα οποία οι επισκέπτες ερμηνεύουν τις εκθέσεις, όπως και ευρύτερα τον κόσμο (σ. 241).

προγραμμάτων είτε από τον ειδικό-εκπρόσωπο της γηγενούς κοινότητας, είτε από κάποιον «εξωτερικό» συνεργάτη - ανθρωπολόγο. Ωστόσο και οι δύο βρίσκονται σε στενή συνεργασία για τη λήψη αποφάσεων, την εφαρμογή και την αξιολόγηση του προγράμματος. Σε αυτή την περίπτωση, κατά τον Galla, τα οφέλη από τη συνεργασία είναι αμοιβαία για όλους όσους συμμετέχουν στο πρόγραμμα. Το τρίτο επίπεδο χαρακτηρίζεται από την «πολιτιστική δράση της γηγενούς κοινότητας» και αναφέρεται στην εξολοκλήρου επιμέλεια των προγραμμάτων από μέλη της κοινότητας, που κρίνονται ως ειδικοί για την πολιτιστική διαχείριση.

Τα τελευταία χρόνια σημαντική επίδραση στη μουσειολογία και τη μουσειοπαιδαγωγική έχει ασκήσει το μοντέλο του «**συμμετοχικού μουσείου**», που εισήγαγε η Nina Simon (2010). Πρόκειται για έναν πρακτικό οδηγό που βοηθάει τους επαγγελματίες των μουσείων, μέσα από πολλές μελέτες περίπτωσης, να αναπτύξουν συμμετοχικές πρακτικές, οι οποίες θα στηρίζονται στη συν-δημιουργία περιεχομένου, προγραμμάτων και ερμηνείας με τους επισκέπτες και θα χτίζουν μακροχρόνιες, αμοιβαίες σχέσεις εμπιστοσύνης και αίσθημα κοινοτικής ιδιοκτησίας του μουσείου. Μεταξύ άλλων προτείνεται η δημιουργία προσωποποιημένων δράσεων, με στόχο την ικανοποίηση των διαφορετικών αναγκών που παρουσιάζει ένα ετερόκλιτο κοινό, η δημιουργική ανάδειξη της ατομικής συνεισφοράς των επισκεπτών στις συμμετοχικές δράσεις και η μετάβαση από το συμβουλευτικό μοντέλο συμμετοχής στο μοντέλο της συν-δημιουργίας.

Εστιάζοντας περισσότερο στη διαχείριση της ΑΠΚ, η C. Kreps (2009) μίλησε για τη «**γηγενή επιμέλεια**» (Indigenous curatorship), η οποία αναφέρεται σε γνώσεις και μεθόδους που έχει αναπτύξει η ίδια η κοινότητα για τη διαφύλαξη της πολιτισμικής της κληρονομιάς. Στην εκάστοτε κοινότητα, η ευθύνη της επιμέλειας αποδίδεται σε ορισμένα άτομα με βάση τα έθιμα, τις παραδόσεις και τα συστήματα κοινωνικής οργάνωσης. Σε αυτό το πλαίσιο η «γηγενής επιμέλεια» αποτελεί ταυτόχρονα μοντέλο διαχείρισης, αλλά και τεκμήριο της ΑΠΚ μιας κοινότητας, που θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη από τα μουσεία για την εφαρμογή συμμετοχικών προσεγγίσεων. Πιο συγκεκριμένα, το μοντέλο της «**κοινής επιμέλειας**» (shared guardianship) προτείνει όχι απλά τον κοινό έλεγχο και την κοινή ευθύνη απέναντι στην πολιτιστική κληρονομιά, αλλά την υιοθέτηση ενός νέου τρόπου αντίληψης της πολιτιστικής ιδιοκτησίας και την ανάπτυξη σχέσεων αμοιβαίας εμπιστοσύνης, συνεργασίας και ανταλλαγής τεχνογνωσίας μεταξύ του επιστημονικού προσωπικού των μουσείων και των κοινοτήτων-φορέων (Kreps, 2013, σ. 88).

Κατά τον B. Onciul (2015), από την εφαρμογή των διαφόρων μοντέλων προκύπτουν διαφορετικά είδη «ζωνών συμμετοχής» (engagement zones). Οι «**ζώνες συμμετοχής**»,

αντλώντας από τις «ζώνες επαφής»⁸, όπως περιέγραψε ο James Clifford τη νέα ταυτότητα των εθνογραφικών μουσείων σε σχέση με την πραγμάτευση της πολιτισμικής ετερότητας, αποτελούν «εννοιολογικούς, φυσικούς και χρονικούς χώρους, στους οποίους οι συμμετέχοντες αλληλεπιδρούν σε μια απρόβλεπτη διαδικασία διαπραγματεύσεων εξουσίας» (σ. 72). Τα αποτελέσματα που συχνά προκύπτουν από τις ζώνες συμμετοχής είναι «η συμπαραγωγή εκθέσεων, ο μουσειακός προγραμματισμός, η απασχόληση μελών της κοινότητας, η συλλογή, τα δάνεια ή / και ο επαναπατρισμός, η ένταξη της κοινότητας στα συμβούλια των μουσείων και οι αλλαγές στην πρακτική και τη φιλοσοφία των μουσείων» (Oniciu, 2015, σ. 72). Στο πλαίσιο των ζωνών συμμετοχής, τα μουσεία μπορούν να λειτουργήσουν και ως ζώνες επαφής, όταν διαφορετικές ταυτότητες και ομάδες ενδιαφέροντος (stakeholders) συνδέονται, στην προσπάθεια να ερμηνεύσουν και να αναπαραστήσουν την πολιτισμική κληρονομιά. Το μουσείο, ως ζώνη επαφής, λειτουργεί μέσα από τις διαδικασίες πολιτισμικών ανταλλαγών και γόνιμου διαπολιτισμικού διαλόγου, σχετικά με τις πολιτισμικές ταυτότητες, τη χρήση της ιστορικής γνώσης στο παρόν, τη μεταβολή των νοημάτων και των αξιών, την έννοια της πολιτισμικής συνέχειας κ.ά. (Brown & Peers, 2003). Παράλληλα, λειτουργώντας ως «ζώνες συμμετοχής» και «επαφής», τα μουσεία παύουν να αποτελούν πολιτικά ουδέτερους χώρους, καθώς οι «συνεχιζόμενες σχέσεις» που αναπτύσσονται χαρακτηρίζονται από έντονα ιστορικά, πολιτικά και δεοντολογικά φορτία (Clifford 1997, σ. 192).

Σύμφωνα με τον Walker (2011), τα κοινωνικά οφέλη από τη συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων στις διαδικασίες της πολιτιστικής διαχείρισης αντανακλώνται στην πολιτιστική πολιτική που ακολούθησε το Ην. Βασίλειο στα μέσα της δεκαετίας του 1990, ιδιαίτερα αναφορικά με ζητήματα κοινωνικής ενσωμάτωσης. Ωστόσο, στην πράξη, ο ρόλος των επαγγελματιών του χώρου παραμένει κυρίαρχος και σπάνια συναντάμε πραγματικές συμμετοχικές διαδικασίες στην πολιτιστική διαχείριση. Το μοντέλο της «γηγενούς επιμέλειας», όπως αναφέρθηκε παραπάνω, δεν απαντάται συχνά στον μουσειολογικό κλάδο, καθώς επικρατούν οι δυτικές μουσειολογικές πρακτικές, οι οποίες κρίνονται επιστημονικά ορθότερες (Kreps, 2009). Ο Michael Adams παρατηρεί πως, ενώ ο όρος «συνεργασία» χρησιμοποιείται συχνά από τα μουσεία, περιγράφει συνήθως σχέδια που αντικατοπτρίζουν την οπτική των μουσείων (Brown & Peers, 2003, σ. 2). Ως αποτέλεσμα, η πολιτιστική κληρονομιά συνεχίζει να προσεγγίζεται με βάση την αισθητική και ιστορική της αξία, η οποία συνδέεται κυρίως με

---

⁸ Ο όρος «ζώνη επαφής», που δανείστηκε ο James Clifford από τη Mary Louise Pratt, αναφέρεται σε έναν «χώρο στον οποίο έρχονται σε επαφή άνθρωποι που χωρίζονται γεωγραφικά και ιστορικά και δημιουργούν συνεχιζόμενες σχέσεις» (Clifford 1997, σ. 192).

οικονομικές στρατηγικές ανάπτυξης. Η παραπάνω προσέγγιση συχνά λειτουργεί σε βάρος των κοινωνικών ωφελειών που επιδιώκονται στο θεωρητικό επίπεδο.

Για την ουσιαστική επίτευξη του συμμετοχικού μοντέλου στην πολιτιστική διαχείριση, οι τοπικές κοινότητες θα πρέπει να έχουν άμεσο λόγο στη λήψη αποφάσεων και να μην είναι οι αποδέκτες των top-down πολιτιστικών πολιτικών. Η συν-επιμέλεια, μέσω του συνδυασμού των παραδοσιακών μεθόδων με τις επαγγελματικές πρακτικές διαχείρισης, μπορεί να ανοίξει νέα κανάλια για την ανταλλαγή τεχνογνωσίας και το μετασχηματισμό της «μουσειολογικής συμπεριφοράς⁹». Παράλληλα, η καλλιέργεια αμοιβαίας εμπιστοσύνης και σεβασμού μεταξύ των επαγγελματιών του μουσείου και των κοινοτήτων αποτελεί, ίσως, την πιο σημαντική βάση για να αναπτυχθούν επιτυχημένες συνέργειες (Brown & Peers, 2003). Ως καλή πρακτική, αναφορικά με τα μοντέλα συμμετοχής, αξίζει να αναφερθεί το παράδειγμα του Ανοιχτού Μουσείου στη Γλασκώβη, το οποίο από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 παρέχει ένα ιδεώδες μοντέλο για το πώς τα μουσεία μπορούν να πετύχουν ουσιαστικές συνέργειες με τις κοινότητες (Crooke, 2007). Το Ανοιχτό Μουσείο «ανοίγει» τις συλλογές του στις τοπικές κοινότητες, ιδιαίτερα σε άτομα που δεν έχουν εύκολη πρόσβαση σε αυτό, για να συνθέσουν τα δικά τους αφηγήματα και να δημιουργήσουν τις δικές τους εκθέσεις. Παράλληλα, παρέχει επιμορφωτικά σεμινάρια και συμβουλευτική υπηρεσία καθ' όλη τη διάρκεια της συνεργασίας με την κοινότητα. Η φιλοσοφία του Ανοιχτού Μουσείου μετατοπίζει την εξουσία από τον επιμελητή στον χρήστη και θέτει το μουσείο στην υπηρεσία της κοινότητας, συμβάλλοντας άμεσα στην κοινωνική ενδυνάμωση και ανάπτυξη.

Σύμφωνα με τον John Kuo Wei Tchen (1992), συνιδρυτή του Μουσείου Κινέζων στην Αμερική (MOCA),

«ένας συντονισμένος και υπεύθυνος τρόπος για να εμπλέξεις οποιοδήποτε κοινότητα στην ερμηνεία της ιστορίας της, πρέπει να ισορροπεί τις τοπικές, έντονα προσωπικές χρήσεις της ιστορίας με τη μεγαλύτερη κλίμακα κατανόησης του 'γιατί' και του 'πώς' η ζωή έχει διαμορφωθεί με αυτόν τον τρόπο» (σ. 354).

Ο Wei Tchen προτείνει τη **δημιουργία διαλογικών μουσείων**, τα οποία θα συγκεντρώνουν μια ποικιλία ιστορικών γνώσεων, σε έναν «πολιτισμικά ελεύθερο χώρο» (cultural free space), για ανοιχτή συζήτηση με το κοινό. Η εξερεύνηση της μνήμης και της σημασίας της κοινοτικής

---

⁹ Η C. Kreps (2009) περιγράφει με τον όρο «μουσειολογική συμπεριφορά» (museological behavior) ένα σύνολο διαδικασιών, που λαμβάνουν χώρα στο μουσειακό περιβάλλον και περιλαμβάνουν «τη δημιουργία των δομών και των χώρων για τη συλλογή, την αποθήκευση και την έκθεση αντικειμένων, όπως επίσης τη γνώση, τις μεθόδους και τις τεχνολογίες που σχετίζονται με τη φροντίδα, τη μεταχείριση, την ερμηνεία και τη συντήρησή τους» (σ. 194). Σε αυτές τις διαδικασίες, σύμφωνα με την Kreps, ανήκουν και οι ενέργειες που σχετίζονται με τη διαχείριση και τη μετάδοση της πολιτισμικής κληρονομιάς.

εμπειρίας πρέπει να είναι ένα κοινό εγχείρημα, που εμπλουτίζει ταυτόχρονα το άτομο, την κοινοτική ζωή και τις ακαδημαϊκές γνώσεις. Την ίδια άποψη εκφράζει και η Kyoto Murakami (2005), για την οποία η ιδέα του διαλόγου αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για τη μετατροπή των μουσείων σε «δυναμικούς, διαδραστικούς και συμμετοχικούς» χώρους (σ. 61).

Στο πλαίσιο των διαλογικών και συμμετοχικών μουσείων, αρκετές φορές οι προσδοκίες του μουσείου δεν συμβαδίζουν απόλυτα με αυτές της κοινότητας αναφοράς. Είναι σημαντικό να προσδιορίζονται εξ αρχής οι στόχοι και τα οφέλη από τις συμμετοχικές διαδικασίες, τόσο για το μουσείο όσο και για τις κοινότητες. Σημαντικά ζητήματα που πρέπει να εξετασθούν σχετίζονται με τον καθορισμό των μακροχρόνιων στόχων από τη συνεργασία, των «αρμόδιων» για τη στοχοθεσία και των ωφελούμενων από τις συνέργειες, όπως και του βέλτιστου τρόπου, με τον οποίο μουσείο και κοινότητα μπορούν να αξιοποιήσουν τα οφέλη της συνεργασίας τους (Brown & Peers, 2003). Παράλληλα, η αποσαφήνιση ζητημάτων που αφορούν τον κώδικα δεοντολογίας και τα πνευματικά δικαιώματα επί της πολιτισμικής κληρονομιάς κρίνονται υψίστης σημασίας στο πλαίσιο της συνεργασίας ενός μουσείου με την κοινότητα αναφοράς και θα αναλυθούν στη συνέχεια.

2.6 Προβληματικές που εγείρονται σχετικά με τη διαφύλαξη της ΑΠΚ

Η ιδιαίτερη φύση της ΑΠΚ εγείρει ορισμένες ανησυχίες σχετικά τα μοντέλα διαχείρισης που κρίνονται πιο κατάλληλα, προκειμένου να αποφευχθούν κίνδυνοι όπως η «μουσειοποίηση» λόγω της απομάκρυνσής της ΑΠΚ από το αρχικό περιβάλλον δημιουργίας και έκφρασης, καθώς και ο κίνδυνος της εμπορευματοποίησης της. Η C. Kreps (2009) επισημαίνει το παράδοξο της διαφύλαξης της άυλης Κληρονομιάς μέσα από τη δημιουργία των Καταλόγων, που προβλέπει η Σύμβαση της UNESCO, σχετικά με το ζήτημα της πολιτιστικής ποικιλομορφίας. Κατά την Kreps (2009), η αποστολή «διάσωσης» που βρίσκεται πίσω από τους Καταλόγους απηχεί πρακτικές της σωστικής εθνογραφίας που ακολουθούνταν τον 19^ο αιώνα (σ. 203). Το παράδοξο αναφορικά με τους Καταλόγους έγκειται στο ότι, ενώ έχουν δημιουργηθεί για τη διαφύλαξη της πολιτισμικής ποικιλομορφίας, οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται για την καταγραφή στοιχείων μπορούν να οδηγήσουν στην τυποποίηση και την ομογενοποίηση των πολιτισμικών εκφράσεων, οι οποίες «απομακρύνονται από το πολιτισμικό τους σύνολο και γίνονται ταιριαστές με τα κριτήρια που προβλέπει η Σύμβαση», προκειμένου να μετατραπούν σε «Κληρονομιά της ανθρωπότητας» (Kreps, 2009, σ. 204- Alivizatou, 2011). Για την Kirshenblatt-Gimblett, οι Κατάλογοι, όπως και όλη η διαδικασία

της διαφύλαξης, αποτελούν «μεταπολιτισμικά κατασκευάσματα» (metacultural artifacts), τα οποία δεν κρίνονται κατάλληλα για τον τομέα της ΑΠΚ, αλλά μπορούν απλά να προσδώσουν συμβολική αξία σε τέτοιες πολιτισμικές εκφράσεις. Χαρακτηριστικά αναφέρει πως:

«Ο Κατάλογος είναι ο πιο ορατός, λιγότερο δαπανηρός και πιο συμβατικός τρόπος «για να κάνεις κάτι»- κάτι συμβολικό - για παραμελημένες κοινότητες και παραδόσεις. Συμβολικές κινήσεις, όπως ο Κατάλογος αποδίδουν αξία σε αυτό που εγγράφεται, σύμφωνα με την αρχή ότι δεν μπορείς να προστατέψεις κάτι στο οποίο δεν δίνεις αξία». (Kirshenblatt-Gimblett, 2006, σ. 170-171).

Ο κίνδυνος της εμπορευματοποίησης, της κατάχρησης ή κακομεταχείρισης, που προκύπτει λόγω της ελεύθερης πρόσβασης στην ΑΠΚ, από τη στιγμή που εμπίπτει στο Δημόσιο, αποτελεί μια ακόμα προβληματική που απασχολεί αρκετά τους ειδικούς (Kirshenblatt-Gimblett, 2006 & Brown, 2005). Οι γραφειοκρατικές και θεσμοθετημένες (top-down) διαδικασίες διαφύλαξης που εφαρμόζονται μπορούν να μετατρέψουν τις πολιτισμικές εκφράσεις σε προϊόντα, τα οποία στερούνται του αρχικού νοήματος που τους είχαν προσδώσει οι φορείς τους (Alivizatou, 2011), ενώ συχνά οι πρακτικές διαχείρισης έρχονται σε σύγκρουση με τις επιθυμίες της κεντρικής κοινότητας. Ο Διεθνής Οργανισμός για την Προστασία της Πνευματικής Ιδιοκτησίας (WIPO) έχει προσεγγίσει από τη δική του πλευρά το ζήτημα της προστασίας των παραδοσιακών μορφών πολιτισμού, έπειτα από έκκληση κυρίως γηγενών ομάδων και κοινοτήτων, και συνεχίζει να επεξεργάζεται τις προβληματικές που προκύπτουν μέσω της Διακυβερνητικής Επιτροπής Πνευματικής Ιδιοκτησίας και Γενετικών Πόρων, Παραδοσιακής Γνώσης και Λαογραφίας. Είναι γεγονός πως η άυλη φύση των Παραδοσιακών Μορφών Έκφρασης καθιστά δύσκολη την απόδοση πνευματικών δικαιωμάτων (περιουσιακό και ηθικό δικαίωμα), καθώς προκύπτουν ασάφειες ως προς τον προσδιορισμό του «δημιουργού», τη διάκριση μεταξύ ιδέας και έκφρασης, των εθιμικών δικαίων που ισχύουν σε κάθε περίπτωση, τη διάρκεια προστασίας κ.ά. Από την άλλη πλευρά, αρκετοί γηγενείς πληθυσμοί και παραδοσιακές κοινότητες συχνά διεκδικούν τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας επί των πολιτισμικών τους εκφράσεων, τη στιγμή που δεν υπάρχει κάποιο διεθνές νομικό πλαίσιο που παρέχει οδηγίες σχετικά με τη διαχείριση, την πρόσβαση και την χρήση «παραδοσιακών» εκφράσεων και εκδηλώσεων (Torsen & Anderson, 2010, σ. 5).

Τα παραπάνω ζητήματα επηρεάζουν άμεσα τη λειτουργία των πολιτιστικών οργανισμών (μουσείων, βιβλιοθηκών, αρχείων κ. ά.), ως προς τη διαχείριση των νομικών, πολιτισμικών και ηθικών διαστάσεων απέναντι σε μορφές ΑΠΚ. Σε αρκετές περιπτώσεις, τα ίδια τα μουσεία υιοθετούν συγκεκριμένα πρωτόκολλα και διαδικασίες για την προστασία των δικαιωμάτων των φορέων και της κεντρικής κοινότητας, ωστόσο πρόκειται για «ήπια μέτρα»

(soft law), τα οποία δε μπορούν να εφαρμοστούν σε παγκόσμια κλίμακα για όλες τις μορφές ΑΠΚ. Ο M. Brown (2005), μεταξύ άλλων, εκφράζει την ανάγκη δημιουργίας μιας *sui generis* νομικής προσέγγισης αναφορικά με την ΑΠΚ, τονίζοντας ταυτόχρονα τις δυσκολίες που παρουσιάζει αυτό το εγχείρημα, λόγω της ιδιαίτερης φύσης της κληρονομιάς και της σχέσης της με τις τοπικές κοινότητες, όπως επίσης λόγω γεωπολιτικών και κοινωνικών ζητημάτων. Την άποψη αυτή υποστηρίζουν αρκετές χώρες, άλλες θεωρούν πως η υφιστάμενη νομοθεσία παρέχει ένα επαρκές πλαίσιο προστασίας, το οποίο μπορεί να προσαρμοστεί, ενώ κατά άλλες απαιτείται ένας συνδυασμός των υφιστάμενων νόμων περί πνευματικής ιδιοκτησίας και νέων *sui generis* μέτρων (Torsen & Anderson, 2010).

Μια ιδιαίτερη θεματική αναφορικά με την προστασία και διαφύλαξη της Πολιτιστικής Κληρονομιάς περιστρέφεται γύρω από τις έννοιες «κληρονομιά της απώλειας», «αρνητική κληρονομιά» και «πολιτικές διαγραφής» (Alivizatos, 2011, σ. 45). Ο R. Bharucha αναφέρεται στις «πολιτικές διαγραφής» κάνοντας λόγο για τις «δημιουργικές δυνατότητες από την καταστροφή του υλικού πολιτισμού» και την «προβληματική έννοια της προστασίας, στην οποία στηρίζεται ο δυτικός διάλογος για τα μουσεία και την Πολιτισμική Κληρονομιά» (Alivizatos, 2011, σ. 45). Η παραπάνω κριτική δεν αφορά αποκλειστικά τον υλικό πολιτισμό, αλλά και εκφράσεις ΑΠΚ, όπως παραδοσιακές πρακτικές, τελετουργίες, εορτασμούς, τεχνογνωσία, ικανότητες κ.ά. Ο A. Bauer (2009) δανείζεται τον όρο “terroir”, που χρησιμοποιείται στον χώρο των τροφίμων και του κρασιού, για να περιγράψει την «ανθεκτικότητα του πολιτισμού στον χώρο» (the persistence of culture-in-place) (σ. 82). Πιο συγκεκριμένα, ως “terroir” ορίζει τη

«συγκεκριμένη και τοπική (‘τοπικοποιημένη’) ποιότητα που προκύπτει από την αλληλεπίδραση της πρακτικής και του τόπου, διαμορφωμένη και περιορισμένη τόσο από την τοπική παράδοση όσο και από τον ίδιο τον τόπο, δίνοντας σε μια τοπική πολιτιστική έκφραση μια ξεχωριστή ποιότητα που διατηρείται ως συνέχεια μπροστά στην αλλαγή» (σ. 88).

Κατά τον Bauer, οι υπάρχουσες πολιτικές διαχείρισης δεν υιοθετούν μια μακροπρόθεσμη οπτική για τον πολιτισμό, αλλά εστιάζουν αποκλειστικά στην προσπάθεια διάσωσης των παραδοσιακών πολιτισμικών εκφράσεων από την αλλοιωτική επίδραση της παγκοσμιοποίησης, με στόχο να διατηρήσουν την «αυθεντικότητά» τους. Στην πραγματικότητα, με αυτόν τον τρόπο ο «παραδοσιακός» πολιτισμός χάνει τον δυναμισμό του και διατρέχει τον κίνδυνο μουσειοποίησης, η οποία επέρχεται «όταν μια πρακτική συνεχίζεται για χάρη των παγκόσμιων καταναλωτών, όπως των διεθνών τουριστών που αναζητούν ‘αυθεντικούς’ πολιτισμούς» (Bauer, 2009, σ. 84). Ο Bauer, στηρίζοντας το επιχειρήματά του στην

επιστήμη της αρχαιολογίας, εκφράζει την άποψη πως οι πολιτισμοί ήταν ανέκαθεν δυναμικά και υβριδικά συστήματα, τα οποία παρουσιάζουν συνέχεια αν εξετασθούν από μια μακροπρόθεσμη προσέγγιση.

Οι παραπάνω προσεγγίσεις στηρίζονται στην έννοια της «δημιουργικής καταστροφής», όπως εκφράστηκε από τον οικονομολόγο Tyler Cowen (2002), ο οποίος υποστηρίζει πως οι διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης και οι διαπολιτισμικές ανταλλαγές εμπλουτίζουν τις πολιτισμικές εκφράσεις, οι οποίες συνεχώς μεταβάλλονται και είναι ανοιχτές στην προοπτική αλλαγής. Η οπτική αυτή αντιτίθεται στη ρητορική περί ανάγκης για προστασία και διαφύλαξη της πολιτισμικής κληρονομιάς, προτείνοντας τη «σύνθεση ως μια βασική πτυχή της πολιτιστικής ζωτικότητας» (Cowen, 2002, σ. 5). Ο Cowen αναγνωρίζει την τεχνολογία και τον πλούτο ως βασικές συνιστώσες για την προώθηση της πολιτισμικής ποικιλομορφίας και της δημιουργικότητας, χωρίς αυτό να αποκλείει την πιθανότητα μεταβολής των παραδοσιακών πολιτισμικών εκφράσεων, τη δημιουργία υβριδικών μορφών ή ακόμα και την εγκατάλειψη παλαιότερων τεχνικών και παραδόσεων για τη δημιουργία πιο εξελιγμένων.

3. Το Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος (Ε.Μ.Ε): Παρουσίαση του οργανισμού

3.1 Η ιστορία του Ε.Μ.Ε

Το Ε.Μ.Ε ιδρύθηκε το 1977 σε ένα μικρό δωμάτιο, δίπλα από τη συναγωγή της οδού Μελιδώνη, με πρωτοβουλία της Ισραηλιτικής Κοινότητας Αθηνών. Την περίοδο εκείνη, οι εναπομείνασες εβραϊκές κοινότητες της Ελλάδας προσπαθούσαν να αυτοπροσδιοριστούν, μετά τη δίνη του Ολοκαυτώματος που αφάνισε περίπου το 94% της εβραϊκής παρουσίας στην Ελλάδα (Σταυρουλάκης, 1994). Οι συνθήκες ίδρυσής του ήταν περίπλοκες, καθώς υπήρχαν διαφορετικές απόψεις σχετικά με το αν θα επικεντρωνόταν στις μνήμες του Ολοκαυτώματος ή αν θα εστίαζε στην εβραϊκή παράδοση και κληρονομιά, δεδομένου ότι δεν υπήρχαν αρκετά υλικά τεκμήρια για να υποστηρίξουν τις συλλογές και οι μνήμες του ολοκαυτώματος ήταν πρόσφατες. Εν τέλει, οι πρώτες συλλογές του μουσείου αποτελούνταν από αντικείμενα που είχαν διασωθεί από τον πόλεμο, μαζί με ένα πλήθος προσωπικών αντικειμένων, κοσμημάτων, οικιακών σκευών, θρησκευτικών αντικειμένων και εγγράφων, που είχαν κατάσχει οι Βούλγαροι από τους Θράκες Εβραίους το 1943 και τα οποία επιστράφηκαν στην ελληνική κυβέρνηση μετά την παραίτηση του Βούλγαρου βασιλιά και την εγκαθίδρυση του κομμουνιστικού καθεστώτος. Αποφασίστηκε, λοιπόν, πως το μουσείο θα αποτελούσε ταυτόχρονα έναν χώρο μνήμης του πολέμου, αλλά και παρουσίασης του πλούσιου πολιτισμού των Ρωμανιώτικων και Σεφαραδίτικων κοινοτήτων της Ελλάδας. Τα ιδρυτικά του μέλη ανέλαβαν τη διεξαγωγή ερευνών για τον εντοπισμό ατόμων που θα μπορούσαν να εμπλουτίσουν με προσωπικό τους υλικό τη συλλογή του μουσείου και να βοηθήσουν στην τεκμηρίωση της.

Το μουσείο είχε σκοπό να είναι ανοιχτό τόσο σε όλους τους Εβραίους της Ελλάδας, όσο και στους χριστιανούς, καταδεικνύοντας τις τεκμηριωμένες και μακροχρόνιες σχέσεις μεταξύ των δυο πολιτισμών και «τον αυθεντικό χαρακτήρα της εβραϊκής εμπειρίας στο πλαίσιο του ελληνισμού» (Σταυρουλάκης, 1994, σ. 97). Ο Ν. Σταυρουλάκης (1994), ιδρυτικός διευθυντής του Ε.Μ.Ε μέχρι το 1993, αναφέρει πως «σε μια έντονα μη πλουραλιστική κοινωνία, δημιουργήσαμε ένα μουσείο αφιερωμένο σε μια σχεδόν ξεχασμένη μειονότητα» (σ. 96). Αξιοσημείωτο είναι πως κατά τα πρώτα χρόνια της λειτουργίας του και παρά το γεγονός ότι είχε αποκτήσει οικονομική και ηθική στήριξη, το μουσείο δεν μπορούσε να λάβει έγκριση για την επίσημη αναγνώρισή του, κάτι που έγινε το 1989, επειδή αφορούσε μια μειονότητα και αμφισβητούταν η «ελληνικότητά» του. Το 1981 δημιουργήθηκε η οργάνωση «Αμερικανοί Φίλοι του Εβραϊκού Μουσείου της Ελλάδος» και, λίγο αργότερα, ιδρύθηκε από μέλη της Ισραηλιτικής Κοινότητας Αθηνών και Θεσσαλονίκης «Ο Σύλλογος Φίλων του Εβραϊκού

Μουσείου της Ελλάδος». Το 1984 το μουσείο μετακόμισε στο παλιό μέγαρο της οικογένειας Παπαστράτου, επί της λεωφόρου Αμαλίας, καθώς οι επισκέπτες και οι συλλογές του είχαν πολλαπλασιαστεί. Οι ιδρυτές του είχαν επίγνωση του σύνθετου κοινού που προσέλκυε το μουσείο και επέλεξαν ο χαρακτήρας του να είναι διδακτικός και εκπαιδευτικός, δίνοντας έμφαση στην αμεσότητα της επικοινωνίας με το κοινό.

Το 1998 το μουσείο μεταφέρθηκε στην οδό Νίκης 39 (φωτογραφία 1), σε ένα τετραώροφο διατηρητέο νεοκλασικό κτίριο, όπου στεγάζεται έως σήμερα. Πρόκειται για ένα ιστορικό και λαογραφικό μουσείο με εκπαιδευτικό χαρακτήρα, ενώ παράλληλα αποτελεί το μοναδικό ερευνητικό κέντρο στον τομέα του στην Ελλάδα. Η αρχιτεκτονική του εσωτερικού χώρου του μουσείου παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς οι όροφοι διαρθρώνονται ακτινωτά γύρω από ένα κεντρικό οκταγωνικό οπείο (φωτογραφία 2), δίνοντας την αίσθηση μιας περιελισσόμενης σπείρας με ανοδική πορεία, η οποία καθοδηγεί τη θεματολογική ανάπτυξη της μόνιμης έκθεσης. Ο κεντρικό κυκλικός φωταγωγός διαχέει το φυσικό φως σε όλα τα επίπεδα, τονίζοντας τα γωνιώδη αρχιτεκτονικά σχήματα που προκύπτουν από τα επιμέρους ανισόπεδα επίπεδα των τριών ορόφων. Το μουσείο στεγάζει σε 800 τ.μ. τη μόνιμη έκθεση, τις αίθουσες περιοδικών εκθέσεων (φωτογραφία 3α, β), σύγχρονης τέχνης και εκπαιδευτικών προγραμμάτων (φωτογραφία 4), τη βιβλιοθήκη, το βεστιάριο, τους αποθηκευτικούς χώρους, το φωτογραφικό αρχείο, το εργαστήριο συντήρησης και τους χώρους εργασίας. Οι θεματικές ενότητες από τις οποίες αποτελείται η μόνιμη έκθεση παρουσιάζουν τα συναγωγικά αντικείμενα (φωτογραφία 5α, β) και τα λειτουργικά υφάσματα, τις Εβραϊκές εορτές (φωτογραφία 6), την ιστορία των Ελλήνων Εβραίων, το Ολοκαύτωμα (φωτογραφία 7), την Ενδυμασία (φωτογραφία 8) και την Καθημερινή ζωή, με βάση τον κύκλο της ζωής (φωτογραφία 9).

3.2 Οι στόχοι του Ε.Μ.Ε

Σύμφωνα με την επίσημη ιστοσελίδα του Ε.Μ.Ε, οι στόχοι του μουσείου είναι:

- Να συλλέγει, να διατηρεί και να εκθέτει όλα τα στοιχεία της ιστορίας, της παράδοσης και του πολιτισμού των ελληνικών εβραϊκών κοινοτήτων.
- Να ερευνά, να μελετά και να καταγράφει την υλική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά των Ελλήνων Εβραίων και να την θέτει στην υπηρεσία της γνώσης, της εκπαίδευσης και της ψυχαγωγίας.
- Να εισάγει επισκέπτες όλων των ηλικιών και εθνικοτήτων στην πολυμορφία της ελληνοεβραϊκής κληρονομιάς, ενταγμένης στο πλαίσιο της ελληνικής και ευρωπαϊκής ιστορίας, φροντίζοντας για την ανανέωση και αναβάθμιση της εμπειρίας τους στον φυσικό και ψηφιακό του χώρο.
- Να παρακολουθεί τον κοινωνικό παλμό και να συμβάλει στη διαμόρφωση της επικαιρότητας με άξονα την μουσειακή παράδοση και ηθική και με οδηγούς τη συνάφεια, τη συνέργεια και την εξωστρέφεια.
- Να προωθεί το δημόσιο διάλογο και να καλλιεργεί την διαπολιτισμική κατανόηση και το σεβασμό ανάμεσα σε ανθρώπους όλων των θρησκειών, φυλών, πολιτισμών και εθνοτήτων, χρησιμοποιώντας διδάγματα από το Ολοκαύτωμα.

Όπως διαφαίνεται από τους στόχους που έχει θέσει το μουσείο, υπάρχουν δύο βασικοί πυλώνες πάνω στους οποίους δομείται η λειτουργία του. Ο πρώτος σχετίζεται με την ανάδειξη της πλούσιας ελληνοεβραϊκής κληρονομιάς, εστιάζοντας τόσο στον υλικό όσο και στον άυλο πολιτισμό των Ρωμανιώτικων και Σεφαραδίτικων κοινοτήτων και ο δεύτερος στοχεύει στον διαπολιτισμικό διάλογο, με άξονες «την κοινωνική δικαιοσύνη, την αξιοπρέπεια και τη μνήμη».

Για την επίτευξη των παραπάνω, το Ε.Μ.Ε δίνει έμφαση στην αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών, αναβαθμίζοντας διαρκώς την ψηφιακή του παρουσία και ενισχύοντας τη δημιουργική επικοινωνία με το κοινό του. Πιο συγκεκριμένα, το μουσείο έχει δημιουργήσει μια εφαρμογή για κινητά τηλέφωνα, η οποία περιλαμβάνει μια σύντομη ακουστική ξενάγηση και παρέχει πρόσθετο οπτικοακουστικό υλικό στον επισκέπτη του μουσείου. Επιπλέον, πρόσφατα δημιουργήθηκαν δυο ψηφιακές εφαρμογές πολυμέσων, με τίτλο «Οι Εβραίοι της Ελλάδας, 2300 Χρόνια Ιστορίας και Παράδοσης» και «Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος και το Ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων 1941 – 1944». Πρόκειται για διαδραστικές εφαρμογές προβολής αρχαιακού υλικού, που προέρχεται κυρίως από τις Συλλογές Αντικειμένων, τη

Βιβλιοθήκη, το Φωτογραφικό Αρχείο και το Αρχείο Προφορικής Ιστορίας του Μουσείου. Εστιάζοντας στην ΑΠΚ, η πρώτη ψηφιακή εφαρμογή περιέχει πληροφορίες για τη θρησκευτική ζωή και τις καθημερινές συνήθειες των Ελλήνων Εβραίων από την αρχαιότητα μέχρι τις μέρες μας. Παράλληλα, το Ε.Μ.Ε έχει δημιουργήσει αρκετές ψηφιακές εκθέσεις, αξιοποιώντας το φωτογραφικό του αρχείο και το αρχείο προφορικών ιστοριών, πραγματοποιώντας έρευνα σε εβραϊκές κοινότητες της Ελλάδας.

Το Ε.Μ.Ε συμμετέχει ενεργά σε διεθνή δίκτυα οργανισμών και προγράμματα, όπως το ευρωπαϊκό πρόγραμμα ψηφιοποίησης Judaica Europeana και ο Σύνδεσμος Ευρωπαϊκών Εβραϊκών Μουσείων, αλλά και στα προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη Διατήρηση και την Προώθηση του Εβραϊκού Πολιτισμού και της Κληρονομιάς (ΑΕΡJ), μέσω των Ευρωπαϊκών Ημερών εβραϊκού πολιτισμού και των Ευρωπαϊκών διαδρομών εβραϊκής κληρονομιάς. Το μουσείο έχει βραβευθεί από το ελληνικό τμήμα του ICOM ως τιμώμενο μουσείο για το έτος 2010 για το διαπολιτισμικό του έργο και αποτελεί το δεύτερο μη κρατικό μουσείο που έλαβε πρόσφατα την Αναγνώριση – Πιστοποίηση από το Συμβούλιο Μουσείων του ΥΠ.ΠΟ (6 Ιουλίου 2020). Το έργο του είναι σημαντικό στους τομείς της έρευνας και της εκπαίδευσης, μέσω των επιστημονικών εκδόσεων του, των εκπαιδευτικών προγραμμάτων και των σεμιναρίων για εκπαιδευτικούς που παρέχει.

Β' ΜΕΡΟΣ: Εμπειρικό μέρος

4. Η μεθοδολογία της εμπειρικής έρευνας

Το εμπειρικό μέρος της έρευνας έχει σκοπό να μελετήσει τις προσεγγίσεις που ακολουθεί το Ε.Μ.Ε για τη διαφύλαξη της ΑΠΚ, εστιάζοντας στον στρατηγικό σχεδιασμό, τα μοντέλα πολιτιστικής διαχείρισης, τη συμμετοχική προσέγγιση και τη σχέση του μουσείου με τις κοινότητες αναφοράς. Επιπλέον, κρίθηκε σκόπιμο να αντλήσω πληροφορίες από τον αρμόδιο φορέα για την εφαρμογή της Σύμβασης σχετικά με τη διαφύλαξη της ΑΠΚ στην Ελλάδα, τη Διεύθυνση Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς (ΔΝΠΚ) του ΥΠ.ΠΟ, με στόχο να συμπεριληφθεί το ευρύτερο πλαίσιο στο οποίο δραστηριοποιείται το μουσείο.

Αντίστοιχα ζητήματα σχετικά με τη διαφύλαξη της ΑΠΚ από τα μουσεία και τις συμμετοχικές διαδικασίες στην πολιτιστική διαχείριση έχουν εξετάσει δύο έρευνες από τις οποίες άντλησα έμπνευση για την παρούσα μελέτη, ως προς τη μεθοδολογία και τους θεματικούς άξονες πάνω στους οποίους δομήθηκαν. Πρόκειται για την εθνογραφική έρευνα που πραγματοποίησε η Μ. Αλιβιζάτου σε πέντε μουσεία, με σκοπό να ερευνήσει τη διεθνή ιδέα της ΑΠΚ σε διαφορετικά μουσειακά περιβάλλοντα και αφηγήσεις (Alivitzou, 2012) και την έρευνα των Μ. Ρ. Khan, Α. Abdul Aziz και Κ. Α. Mat Daud, με τίτλο «Τεκμηρίωση της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς (ΑΠΚ): Η καλλιτεχνική συλλογή της παράστασης Mak Yong» (Khan, Abdul Aziz & Mat Daud, 2018).

Η έρευνα της Μ. Αλιβιζάτου ακολούθησε το πρότυπο της «συγκριτικής μουσειολογίας», που ορίζεται από την Kreps ως «η συστηματική έρευνα και σύγκριση μουσειολογικών δομών και συμπεριφοράς σε διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα» (Alivizatos, 2007β, σ. 3) και πραγματοποιήθηκε μέσα από ομάδες εστίασης και ημιδομημένες συνεντεύξεις. Παράλληλα, η ερευνήτρια συνέλεξε πλούσιο υλικό από την έρευνα πεδίου, όπως φωτογραφίες, ετικέτες, βίντεο εκδηλώσεων και παραστάσεων, σημειώσεις, φυλλάδια, χάρτες, δημοσιεύσεις περιορισμένης έκδοσης κ.ά. Τα μουσεία που μελετήθηκαν από το 2006 έως το 2008 είναι το εθνογραφικό μουσείο Horniman στο Λονδίνο, το μουσείο Quai Branly στο Παρίσι, το Εθνικό Μουσείο της Νέας Ζηλανδίας Te Papa Tongarewa, το Πολιτιστικό Κέντρο στο Vanuatu και το Εθνικό Μουσείο των Αμερικανών Ινδιάνων στην Ουάσιγκτον. Τα κύρια συμπεράσματα της έρευνας της Αλιβιζάτου ήταν πως η ΑΠΚ άλλοτε νοείται ως ένα δυναμικό εκπαιδευτικό και αισθητικό εργαλείο για τα μουσεία, προκειμένου να παρουσιαστούν οι πολύπλευρες ερμηνείες και τα νοήματα που σχετίζονται με τα αντικείμενα των συλλογών τους, και άλλοτε βρίσκεται στο επίκεντρο όλων των δράσεων, με στόχο την ενδυνάμωση των τοπικών κοινοτήτων. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στη συνεργασία των συγκεκριμένων μουσείων

με τις κοινότητες των ιθαγενών και της διασποράς για συμμετοχικές δράσεις, όπως και στις ερμηνευτικές προσεγγίσεις που ακολουθούνται σε κάθε περίπτωση. Με αυτόν τον τρόπο, τα παραπάνω μουσεία πετυχαίνουν, άλλα περισσότερο και άλλα λιγότερο, την διαφύλαξη των σύγχρονων πολιτισμικών εκφράσεων, που σχετίζονται με την παράδοση και την πολιτισμική κληρονομιά των κοινοτήτων, δίνοντας έμφαση στα αφηγήματα που έχουν να δώσουν οι ίδιοι οι φορείς της κληρονομιάς. Το στοίχημα για τα παραπάνω μουσεία είναι η δημιουργία μακροχρόνιων σχέσεων συνεργασίας με τις κοινότητες αναφοράς, προκειμένου να συνεχίσουν να παρουσιάζουν και να εκπροσωπούν την πολιτισμική ποικιλομορφία.

Η δεύτερη έρευνα, μέσα από μια εξίσου καθαρά ποιοτική μεθοδολογική προσέγγιση, μελετά τις στρατηγικές που ακολουθούν τέσσερις εθνικοί πολιτιστικοί οργανισμοί στη Μαλαισία για την τεκμηρίωση της ΑΠΚ, με εστίαση στην παραδοσιακή μορφή Μαλαισιανού χοροδράματος Mak Yong. Πιο συγκεκριμένα, στο πλαίσιο αυτής της έρευνας διενεργήθηκαν ημιδομημένες συνεντεύξεις με 15 επαγγελματίες που δραστηριοποιούνται στο Εθνικό Αρχείο, το Τμήμα του Εθνικού Μουσείου, την Εθνική Βιβλιοθήκη και το Τμήμα της Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Μαλαισίας. Οι στρατηγικές τεκμηρίωσης που ερευνήθηκαν είναι: η ανάλυση της συλλογής, η συμμετοχή της κοινότητας, η συνεργασία μεταξύ των οργανισμών, η αντίδραση απέναντι στις αλλαγές, ο στρατηγικός σχεδιασμός και η δημιουργία νέων συλλογών. Οι ερευνητές συμπέραναν πως η τεκμηρίωση της ΑΠΚ χρήζει ειδικού στρατηγικού σχεδιασμού και μεθοδολογίας που συμπεριλαμβάνει την ενεργή συμμετοχή της τοπικής κοινότητας και των φορέων της κληρονομιάς, τη διεπιστημονική προσέγγιση, μέσω της δικτύωσης των οργανισμών και την ανταλλαγή τεχνογνωσίας, τη χρήση σύγχρονων τεχνολογικών μέσων για την ψηφιακή αναβάθμιση των οργανισμών και τη συστηματική έρευνα για τις συλλογές που σχετίζονται με πολιτισμικές εκφράσεις. Τέλος, προτείνεται η δημιουργία ενός ειδικού Εθνικού Κέντρου Κληρονομιάς για τη διαφύλαξη της πολιτισμικής πληροφορίας αναφορικά με την υλική και την άυλη κληρονομιά, με σκοπό να ασχολείται αποκλειστικά με την έρευνα, την τεκμηρίωση, τη δικτύωση με την κοινότητα και τους οργανισμούς και την ολιστική προσέγγιση της πολιτιστικής κληρονομιάς (Khan et al., 2018, σ. 97).

Όπως προκύπτει από την επισκόπηση των ερευνών (Alivizatou, 2012· Khan, Abdul Aziz & Mat Daud, 2018) και το αξιοκεντρικό μοντέλο διαχείρισης, η ποιοτική έρευνα κρίνεται ως η πιο κατάλληλη μέθοδος για την εξαγωγή συμπερασμάτων που βασίζονται στην «ερμηνευτική» προσέγγιση του κοινωνικού κόσμου, με χρήση ελαστικών μεθόδων παραγωγής δεδομένων και μεθόδων ανάλυσης, «οι οποίες προϋποθέτουν την κατανόηση της πολυπλοκότητας, της λεπτομέρειας και του πλαισίου (Mason, 2003/ 2010, σ. 20). Το εμπειρικό

μέρος της παρούσας έρευνας περιλαμβάνει ποιοτικές, ημιδομημένες συνεντεύξεις «πρόσωπο με πρόσωπο», οι οποίες δίνουν στον ερωτώμενο την αίσθηση της «συζήτησης με κάποιο σκοπό» (Mason, 2003/ 2010, σ. 99). Οι ημιδομημένες ή χαλαρά δομημένες συνεντεύξεις επιλέχθηκαν ως ερευνητικό εργαλείο, καθώς σκοπός μου είναι να ερευνήσω τις απόψεις, τις αντιλήψεις, τις ερμηνείες και τις προσεγγίσεις τόσο των επαγγελματιών του Ε.Μ.Ε όσο και των αρμόδιων του ΥΠ.ΠΟ απέναντι στη διαφύλαξη της ΑΠΚ και τη συμβολή των μουσείων.

Πιο συγκεκριμένα, πραγματοποίησα σκόπιμη δειγματοληψία, προκειμένου να ικανοποιήσω τις εξειδικευμένες ανάγκες της έρευνας, καθώς αποτελεί μια μέθοδο που ενδείκνυται σε μελέτες περίπτωσης (Mason, 2003/ 2010, σ. 205). Οι πληροφορητές που επέλεξα για την έρευνα μου είναι η αρχαιολόγος και Διευθύντρια του Ε.Μ.Ε, κα Ζανέτ Μπατίνου, η ιστορικός και εξωτερική επιστημονική συνεργάτιδα του Ε.Μ.Ε, κα Κούκη Ελένη και η Προϊσταμένη της ΔΝΠΚ του ΥΠ.ΠΟ, κυρία Σταυρούλα – Βίλλυ Φωτοπούλου. Για τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων δημιουργήθηκαν τρεις οδηγοί συνέντευξης (Παράρτημα Α), στους οποίους κατέγραψα ορισμένα εισαγωγικά σχόλια, τους βασικούς θεματικούς άξονες που ήθελα να ερευνήσω, καθώς και ερωτήσεις ανοικτού τύπου που αντιστοιχούν σε κάθε έναν από αυτούς. Η σύνταξη των οδηγών συνέντευξης πραγματοποιήθηκε με βάση το πρότυπο που προτείνει ο Robson (2010, σ. 330). Λόγω των περιοριστικών μέτρων για την πανδημία (covid-19) που ίσχυαν κατά τη διάρκεια διεξαγωγής της έρευνας, οι συνεντεύξεις διενεργήθηκαν μέσω ηλεκτρονικής πλατφόρμας τηλεδιασκέψεων (zoom.us). Οι συνεντευξιαζόμενες ενημερώθηκαν με e-mail και προφορικά για τους σκοπούς της έρευνας και τους εστάλη ηλεκτρονικά έγγραφο προς υπογραφή, προκειμένου να έχω τη συγκατάθεσή τους ως προς τη χρήση των πληροφοριακών δεδομένων (Παράρτημα Β).

Οι συνεντεύξεις μαγνητοφωνήθηκαν και βιντεοσκοπήθηκαν. Κατά τη διάρκεια της απομαγνητοφώνησης (Παράρτημα Γ) έγινε υπομνηματισμός, με τη μορφή σημειώσεων και παρατηρήσεων. Ακολούθησε η ανοικτή κωδικοποίηση των δεδομένων, κατά την οποία σχηματίστηκαν αρχικές κατηγορίες πληροφορίας, σύμφωνα και με τις θεματικές των οδηγών συνέντευξης (Παράρτημα Δ). Είναι αναγκαίο να αναφερθούν ορισμένοι περιορισμοί Αναφορικά με ζητήματα εγκυρότητας και αξιοπιστίας της έρευνας. Σύμφωνα με τον ορισμό που δίνει ο Yin (Robson, 2010, σ. 212), «η μελέτη περίπτωσης είναι μια στρατηγική διεξαγωγής έρευνας που περιλαμβάνει μια εμπειρική διερεύνηση ενός συγκεκριμένου σύγχρονου φαινομένου μέσα στο πραγματικό πλαίσιο της ζωής του χρησιμοποιώντας πολλαπλές πηγές απόδειξης». Στην προκειμένη περίπτωση, η μελέτη στηρίχθηκε στη βιβλιογραφική επισκόπηση, σε τρεις συνεντεύξεις σε βάθος με πρόσωπα που θεωρήθηκαν σημαντικά για την άντληση των δεδομένων και σε παρατηρήσεις της ερευνήτριας στον φυσικό και τον ψηφιακό

χώρο του μουσείου. Οι ισχύοντες επιδημιολογικοί περιορισμοί δεν επέτρεψαν τη χρήση περισσότερων μεθόδων άντλησης δεδομένων από την έρευνα πεδίου, όπως τη συστηματική παρατήρηση και την προσέγγιση περισσότερων πληροφορητών δια ζώσης. Τέλος, η αξιοπιστία ή μη των ευρημάτων από τα ευέλικτα (ή ποιοτικά) σχέδια έρευνας αποτελεί αντικείμενο ερευνητικής «διαμάχης», καθώς ενυπάρχει ο κίνδυνος της μεροληψίας του ερευνητή ή των πληροφορητών και δεν μπορούν να επαναληφθούν εύκολα ταυτόσημες συνθήκες προκειμένου να επαληθευτεί η έρευνα. Για την ελαχιστοποίηση κατά το δυνατόν των παραπάνω κινδύνων αποτυπώνω λεπτομερώς στην εργασία και στο παράρτημα της τη μεθοδολογία που ακολούθησα.

5. Ανάλυση δεδομένων

5.1 Το ισχύον θεσμικό πλαίσιο στην Ελλάδα για τη διαφύλαξη της ΑΠΚ – Η δράση της Διεύθυνσης Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς του ΥΠ. ΠΟ

Εκπροσωπώντας τη ΔΝΠΚ, η κυρία Σ. Φωτοπούλου αναφέρθηκε στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ΑΠΚ, στο νέο διαχειριστικό πλαίσιο που εφαρμόζει η ΔΝΠΚ, με εστίαση στον ρόλο των κοινοτήτων – φορέων και στο θεσμικό ρόλο των μουσείων ως προς τη διαφύλαξη της. Αναφορικά με το περιεχόμενο της έννοιας, ο όρος «Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά» έχει προκαλέσει πολλές παρανοήσεις στην Ελλάδα, καθώς μόλις τα τελευταία χρόνια ο κόσμος ενημερώνεται και ευαισθητοποιείται περισσότερο πάνω σε αυτή την περιθωριοποιημένη για καιρό πτυχή της πολιτιστικής κληρονομιάς. Οι παρανοήσεις αφορούν το τι εντάσσεται στην έννοια της ΑΠΚ και τι όχι, σύμφωνα με το ισχύον θεσμικό πλαίσιο. Ως βασικά χαρακτηριστικά και κριτήρια ένταξης στους Εθνικούς Καταλόγους θεωρούνται οι εκφράσεις συλλογικών ταυτοτήτων, οι οποίες έχουν έναν φορέα, μια ομάδα ανθρώπων, που συνδέεται πολιτισμικά με κάποιο στοιχείο, το οποίο αντικατοπτρίζει τον τρόπο με τον οποίον μια κοινωνία ή ομάδα ανθρώπων δημιουργεί το παρόν της και μεταδίδει τις πολιτισμικές της πρακτικές στις επόμενες γενιές.

Ο πιο βασικός δρων στο νέο διαχειριστικό πλαίσιο είναι οι φορείς – μέτοχοι αυτού του στοιχείου. Ως ο αρμόδιος κρατικός φορέας για την εφαρμογή της Σύμβασης για τη Διαφύλαξη της ΑΠΚ (UNESCO, 2003), Η ΔΝΠΚ, αναλαμβάνει κυρίως τη γενική ευαισθητοποίηση του κόσμου, μέσω σεμιναρίων και ανοιχτών εκδηλώσεων, όπως και δράσεων κατά περίπτωση. Παράλληλα, αναγνωρίζεται η αδυναμία εφαρμογής ενός συγκεκριμένου πλαισίου δράσεων για όλες τις περιπτώσεις ως επακόλουθο της πολυμορφίας των στοιχείων ΑΠΚ. Μια από τις βασικότερες ενέργειες της ΔΝΠΚ είναι ο εμπλουτισμός του Εθνικού Ευρετηρίου. Αναφορικά με την καταλληλότητα των Ευρετηρίων στη διαφύλαξη της ΑΠΚ, η Διευθύντρια Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς του ΥΠ.ΠΟ εκφράστηκε με αμφιθυμία. Αφενός, χαρακτήρισε τους καταλόγους ως τη «χειρότερη δυνατή λύση», αναγνωρίζοντας τους κινδύνους ένταξης μιας ζωντανής πολιτισμικής έκφρασης σε λίστες, καθώς και τις γραφειοκρατικές διαδικασίες που εντείνονται λόγω των παρανοήσεων σχετικά με τα κριτήρια ένταξης. Αφετέρου, χαρακτήρισε τα Ευρετήρια ως ένα «συμβολικό σύμπαν» που εξυπηρετεί πολύ καλά την τεκμηρίωση των στοιχείων και συμβάλλει στη διάχυση του νέου διαχειριστικού μοντέλου. Αρμόδιο σώμα για τη συγκρότηση των Ευρετηρίων είναι η Εθνική Επιτροπή για την ΑΠΚ, η οποία δίνει τις γενικές κατευθύνσεις και οδηγίες αναφορικά με τα κριτήρια ένταξης.

Ως προς τον ρόλο των μετόχων-φορέων της κληρονομιάς, η συμμετοχή τους κρίνεται απαραίτητη σε όλα τα στάδια της διαχείρισης. Οι διαδικασίες προσδιορισμού της ομάδας των

ανθρώπων που συνδέονται πολιτισμικά με ένα στοιχείο ΑΠΚ, όπως και τα νοήματα που προσδίδουν στο στοιχείο αυτό, παρουσιάζονται ως πρωταρχικά και βασικότερα βήματα για την εφαρμογή του συγκεκριμένου μοντέλου πολιτιστικής διαχείρισης, στο οποίο οι ειδικοί βρίσκονται σε δεύτερο πλάνο. Η πρόθεση προσέγγισης των διαφορετικών αξιών που κάθε ομάδα ενδιαφέροντος προσδίδει στις πολιτισμικές εκφράσεις παραπέμπει κυρίως στο αξιοκεντρικό μοντέλο διαχείρισης, το οποίο αρκετές φορές αποδεικνύεται δύσκολο στην εφαρμογή, καθώς εξαρτάται από τη φύση του στοιχείου ΑΠΚ και το βαθμό σύνδεσης των ομάδων ενδιαφέροντος με αυτό. Ως αποτέλεσμα, αν και αναγνωρίζεται η αναγκαιότητα της μέγιστης συμμετοχής των κοινοτήτων σε όλα τα στάδια διαχείρισης, η πρώτη και κύρια επαφή των αρμόδιων φορέων με τους ανθρώπους παραμένει κειμενική και γίνεται μέσω των δελτίων πρόθεσης, που καταθέτουν οι φορείς για την ένταξη στο Εθνικό Ευρετήριο. Οι αρμόδιοι φορείς ελέγχουν ανά 6-7 χρόνια τα εγγεγραμμένα στοιχεία, προκειμένου να διαπιστώσουν αν υπάρχει συνέχεια στη σύνδεση των φορέων με αυτά και γι' αυτό το σκοπό έρχονται εκ νέου σε επαφή μαζί τους. Η γενικότερη συνεργασία τους περιγράφεται ως μια «αμφίδρομη σχέση», καθώς υπάρχουν ορισμένα κίνητρα από πλευράς των φορέων για την ένταξη πολιτισμικών στοιχείων στα ευρετήρια, όπως η αναγνωρισιμότητα, η επίλυση νομικών εμποδίων και η συνέχιση της μετάδοσης μια πρακτικής που κινδυνεύει να εξαφανιστεί, τα οποία παρακινούν μια κοινότητα ή μια ομάδα ανθρώπων να συνεργαστεί με την αρμόδια υπηρεσία.

Ως προς τον ρόλο που διαδραματίζουν τα μουσεία στη διαφύλαξη της ΑΠΚ, έγινε αναφορά πρωτίστως στα μουσεία νεότερου πολιτισμού και δευτερευόντως στα αρχαιολογικά μουσεία. Η συνεντευξιαζόμενη χαρακτήρισε τα μουσεία ως «κόμβους» για την επαφή των ανθρώπων με πολιτισμικές εκφράσεις του παρελθόντος, που είτε έχουν εξαφανιστεί, είτε συνεχίζουν να υπάρχουν διαφοροποιημένες σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό. Παράλληλα, τα μουσεία χαρακτηρίστηκαν ως «πολύ κρίσιμα σημεία συμπύκνωσης για την ταυτότητα μιας κοινότητας», καθώς επιτελούν διάφορες πτυχές διαφύλαξης της ΑΠΚ, είτε μέσω του αρχείου και του τρόπου που οργανώνουν και παρουσιάζουν τις συλλογές τους, είτε αποτελώντας ζωντανά κέντρα μετάδοσης της κληρονομιάς, κέντρα αναστοχασμού και πειραματισμού πάνω στον τρόπο με τον οποίο οργανώνεται η κοινωνία σήμερα. Ο μουσειακός θεσμός δεν επιφέρει εξ ορισμού τη μουσειοποίηση της ΑΠΚ, σύμφωνα με την κα Φωτοπούλου, η οποία θεωρεί πως η παραπάνω έκφραση έχει να κάνει με μια αρνητική πρόσληψη του μουσείου. Το «πάγωμα» ή η «αποστέωση» ενός ζωντανού πολιτισμικού στοιχείου οφείλονται, κατά τη Διευθύντρια Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς, στο ότι ορισμένα μουσεία δεν ανταποκρίνονται στο ρόλο τους ή δεν δίνουν έμφαση σε αυτή την πτυχή της κληρονομιάς. Τέλος, έγινε αναφορά στο Ε.Μ.Ε με το οποίο η ΔΝΠΚ έχει αναπτύξει αρκετές δράσεις σχετικά με τα στοιχεία μνήμης

κυρίως των ρωμανιώτικων εβραϊκών κοινοτήτων κι έχει συνεργαστεί για τον χαρακτηρισμό ορισμένων αντικειμένων ως μνημείων. Το Ε.Μ.Ε είναι το δεύτερο ιδιωτικό μουσείο που αναγνωρίστηκε από το ΥΠ.ΠΟ πρόσφατα, γεγονός που πιστοποιεί ότι τέθηκε σε μια διαδικασία αυτοαξιολόγησης και ανταποκρίθηκε πολύ καλά στις βασικές του λειτουργίες, τις υποδομές του και την επαφή του με τις διαφορετικές κοινότητες ανθρώπων.

5.2 Η προσέγγιση του Ε.Μ.Ε στη διαφύλαξη της ΑΠΚ

Η στρατηγική που ακολουθεί το Ε.Μ.Ε σε σχέση με την ΑΠΚ δεν έχει αλλάξει κατά τα τελευταία χρόνια, καθώς το μουσείο εδώ και περίπου δύο δεκαετίες προσεγγίζει ολιστικά την έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς (υλική και άυλη). Η ΑΠΚ εντάχθηκε στην αποστολή του μουσείου πριν από περίπου 20 - 25 χρόνια με την έννοια της προφορικής παράδοσης (παραμύθια, τραγούδια, παροιμίες, συνταγές κ.ά.), η οποία, κατά τη Διευθύντρια, εκπροσωπεί τον «παλιό όρο» και έκτοτε δεν έχει τροποποιηθεί το αρχικό κείμενο της αποστολής. Αν και διατυπώνεται μια γενικότερη δυστοκία ως προς την επεξεργασία της αποστολής, δεν κρίθηκε αναγκαία κάποια τροποποίηση αναφορικά με την ΑΠΚ. Αυτό που προσάρμοσε στην στρατηγική του το Ε.Μ.Ε είναι τους νέους, «δημιουργικούς» τρόπους συμπερίληψης της ΑΠΚ στο έργο του με τη χρήση ψηφιακών προϊόντων και παραγωγών.

Ως προς **τα ερμηνευτικά μέσα ένταξης της ΑΠΚ** στο έργο του μουσείου γίνεται διάκριση σε συμβατικά μέσα, που περιλαμβάνουν την έρευνα και τις καταγραφές, οι οποίες γίνονται φάκελοι εργασίας, και στο ψηφιακό απόθεμα, με τη μορφή βίντεο, μικρών ταινιών, φωτογραφικού υλικού κ.λπ., που είναι διαθέσιμο είτε στην ιστοσελίδα, είτε στον φυσικό χώρο του μουσείου, είτε και μέσω των ψηφιακών εφαρμογών (π.χ. Mobile App). Ως παράδειγμα από τη χρήση του ψηφιακού αποθέματος για την παρουσίαση της ΑΠΚ αναφέρθηκε η ψηφιοποίηση της έκθεσης για την εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας, που παρουσιάστηκε τον Φεβρουάριο του 2020. Όλο το υλικό έγινε ευρέως ορατό σε μια περίοδο που δεν μπορούσαν οι επισκέπτες να το δουν δια ζώσης, λόγω των περιοριστικών μέτρων για την πανδημία (covid-19). Η έκθεση περιέχει αναπαραγωγές και φωτογραφίες από αντικείμενα τρισδιάστατα, λαογραφικό υλικό, έγγραφα και μαρτυρίες, αποτελώντας μέρος της ΑΠΚ, σύμφωνα με την κα Μπαττίου. Παράλληλα, η ανοιχτή πρόσβαση στο παραπάνω υλικό έδωσε την ευκαιρία σε άτομα από τις εβραϊκές κοινότητες της διασποράς να αναγνωρίσουν συγγενικά τους πρόσωπα και να συμβάλλουν εθελοντικά στον εμπλουτισμό του αρχείου με δικό τους υλικό και μαρτυρίες.

Το εκτεταμένο φωτογραφικό αρχείο του Ε.Μ.Ε αποτελεί σημαντικό ερμηνευτικό μέσο για την ΑΠΚ και διακρίνεται στο πρωτογενές υλικό (πρωτότυπες φωτογραφίες, αντίτυπά τους

ή μόνο το αρνητικό) και στο αποκλειστικά ψηφιακό απόθεμα (π.χ. μόνο ένα σκανάρισμα σε υψηλή ανάλυση για το οποίο κατέχουν πλήρη δικαιώματα χρήσης). Τόσο από τις πληροφορίες της κυρίας Μπαττίνου, όσο και από την έρευνα πεδίου έγινε κατανοητό ότι κατά κύριο λόγο το E.M.E χρησιμοποιεί στατικά ερμηνευτικά μέσα, όπως αντικείμενα, φωτογραφίες, διαγράμματα και μακέτες. Σε μικρότερο βαθμό γίνεται χρήση ορισμένων δυναμικών ερμηνευτικών μέσων στον φυσικό χώρο του μουσείου, όπως οπτικοακουστικού υλικού και ψηφιακών εφαρμογών.

Το E.M.E αποσκοπεί στην εκπροσώπηση όλων των εβραϊκών κοινοτήτων της Ελλάδας και για το σκοπό αυτό αναλαμβάνει συχνά **συμμετοχικές δράσεις τεκμηρίωσης**. Αυτό πραγματοποιείται κυρίως με «δράσεις πληθοπορισμού» (crowdsourcing), κατά τις οποίες το μουσείο στοχεύει στη συνεργασία με μέλη των εβραϊκών κοινοτήτων, με φορείς, όπως ερευνητικά κέντρα, με ιδιώτες ερευνητές και συλλέκτες προκειμένου να αναδείξει την ΑΠΚ. Αυτές οι προσεγγίσεις μπορεί να απορρέουν από δύο αφετηρίες: η πρώτη αφορά την περίπτωση κατά την οποία το μουσείο θέλει να οργανώσει μια έκθεση και έρχεται σε επαφή με μέλη των εβραϊκών κοινοτήτων, ενώ η δεύτερη αφορά πρωτοβουλίες των ανθρώπων μιας εβραϊκής κοινότητας, οι οποίοι προσεγγίζουν το μουσείο για την υλοποίησή τους.

Στην πρώτη περίπτωση αναφέρθηκαν ως παραδείγματα η έκθεση για την «Εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας» και τις «Εβραϊκές γειτονιές της Ελλάδας». Η επαφή του μουσείου με τις κοινότητες αναφοράς, τους φορείς και άλλους σημαντικούς δρώντες ξεκινά με την επίσημη προσέγγιση του εκπροσώπου της κάθε εβραϊκής κοινότητας. Στην περίπτωση των εβραϊκών κοινοτήτων η διάκριση του εκπροσώπου είναι εύκολη, καθώς όλες οι κοινότητες διαθέτουν ένα διοικητικό συμβούλιο και έναν πρόεδρο. Παράλληλα, το μουσείο έρχεται σε επαφή με ερευνητές, τοπικούς παράγοντες, ιστοριοδίφες και άλλους δρώντες, όχι απαραίτητα εβραϊκής καταγωγής, καθώς και με φορείς. Για την εκτεταμένη έκθεση «οι Εβραϊκές γειτονιές της Ελλάδας» το μουσείο ήρθε πρώτα σε επικοινωνία με τον εβραϊκό Τύπο, ο οποίος γνωστοποίησε την πρόθεση του μουσείου να οργανώσει την έκθεση και έκανε έκκληση προς τους ομόθρησκους για δανεισμό ή δωρεά υλικού (φωτογραφίες, παιχνίδια, ενθύμια κ.ά.) και παραχώρηση προφορικών μαρτυριών. Το E.M.E επιδιώκει να δημιουργεί προσωπικές σχέσεις εμπιστοσύνης με τους ανθρώπους που θέλουν να δανείσουν ή να δωρίσουν ένα αντικείμενό τους ή να παραχωρήσουν μια μαρτυρία. Γι' αυτό το λόγο οι άνθρωποι αυτοί πάντα καλούνται στο μουσείο, τηρούνται τα απαραίτητα πρωτόκολλα για το δανεισμό ή τη δωρεά, παρέχεται ξενάγηση στους χώρους και τις συλλογές και συζητούνται από κοινού τα σχέδια για την ένταξη και την παρουσίαση των τεκμηρίων που παραχωρούνται.

Αναφορικά με τη δεύτερη περίπτωση συμμετοχικών δράσεων, έγινε αναφορά στην πρωτοβουλία της εβραϊκής κοινότητας της Ρόδου για τη διοργάνωση μιας επετειακής έκθεσης. Η κοινότητα απευθύνθηκε στο μουσείο για τη διοργάνωση της έκθεσης και το επιστημονικό προσωπικό του Ε.Μ.Ε ανέλαβε όλη την έρευνα, χρησιμοποιώντας υλικό που προσέφερε η τοπική κοινότητα. Παρατηρούμε πως σε κάθε περίπτωση δράσης πληθοπορισμού το επιστημονικό προσωπικό του μουσείου είναι αυτό που θα οργανώσει όλη την έρευνα και θα επιμεληθεί τις εκθέσεις. Το Ε.Μ.Ε διατηρεί τον επίσημο, θεσμικό του ρόλο στην επικοινωνία με τους φορείς και τους εκπροσώπους της κοινότητας, ενώ επιδιώκεται από κάθε συμμετοχική δράση ο εμπλουτισμός του αρχείου και των συλλογών του με τεκμήρια είτε υλικής είτε άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, εφόσον υπάρχει και η συγκατάθεση των κατόχων τους.

Η προφορική μαρτυρία και η εμπειρία των ανθρώπων είναι ένα ιδιαίτερα σημαντικό τεκμήριο που επιδιώκει να μεταχειρίζεται το μουσείο και να εντάσσει στις εκθέσεις που αφορούν την καθημερινή ζωή των Εβραίων της Ελλάδας. Το **Αρχείο Προφορικής Ιστορίας** (Α.Π.Ι) του Ε.Μ.Ε δημιουργήθηκε σταδιακά από το 2000 και περιλαμβάνει περίπου 140 οπτικοακουστικές μαρτυρίες - «συνεντεύξεις ζωής». Αφετηρία για τη δημιουργία του Αρχείου υπήρξε η έκθεση για τις Εβραϊκές γειτονιές της Ελλάδας και η πρόθεση του μουσείου να βρει πληροφορίες, ανακτώντας την αίσθηση των εβραϊκών γειτονιών μέσα από τις μνήμες των ανθρώπων που έζησαν εκεί. Σύμφωνα με την κα Μπαττίνου, «ο άνθρωπος και η εμπειρία του ανθρώπου είναι η κινητήριος δύναμη του μουσείου», καθώς οι άνθρωποι είναι αυτοί που συμβάλλουν στην τεκμηρίωση και τη μετάδοση της ΑΠΚ και «κατά έναν τρόπο αποτελούν μέρος της».

Εστιάζοντας στο περιεχόμενο των μαρτυριών, κύρια θεματική του Αρχείου είναι ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, με επιμέρους θεματικές το Ολοκαύτωμα, τους κρυμμένους Έλληνες Εβραίους, τους αντιστασιακούς, όσους πέρασαν στη Μέση Ανατολή (Ισραήλ) και τους επιζήσαντες στρατοπέδων. Οι πληροφορητές που έχουν προσεγγιστεί από το μουσείο κουβαλούν το συμβολικό φορτίο της 1^{ης} ή 2^{ης} γενιάς του Ολοκαυτώματος. Οι τραυματικές μνήμες από τον πόλεμο και τον διωγμό πολλές φορές δεν αφήνουν το περιθώριο για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την καθημερινή ζωή πριν και μετά τον πόλεμο. Ως αποτέλεσμα, η ΑΠΚ προσεγγίζεται σε μικρότερο βαθμό, τις περισσότερες φορές ως συμπληρωματικό στοιχείο που προκύπτει από τις συνεντεύξεις και συνήθως αφορά πληροφορίες για τα πολιτισμικά στοιχεία μέχρι και την μεταπολεμική περίοδο.

Οι προφορικές μαρτυρίες προσεγγίζονται με έναν «ευέλικτο τρόπο», προκειμένου να μην υπάρχουν αποκλεισμοί. Γι' αυτό το λόγο ηχογραφούνται, καταγράφονται σε κάμερα ή στέλνονται γραπτώς και τα λόγια των ανθρώπων εντάσσονται απaráλλαχτα, με τη

ντοπιολαλιά, τα ορθογραφικά λάθη και τις εκφράσεις που χρησιμοποιούν. Οι ερευνητές που έχουν δουλέψει στο Α.Π.Ι, μεταξύ των οποίων και η ιστορικός Ελένη Κούκη, έχουν αναλάβει από το 2017 το έργο της καταλογογράφησης, το οποίο έχει ως στόχο τη δημιουργία μεταδεδομένων που θα διευκολύνουν την πρόσβαση και τη χρήση του Αρχείου από άλλους ερευνητές και από το ίδιο το μουσείο. Πρόσφατα το μουσείο ανέλαβε τον εμπλουτισμό του Α.Π.Ι με άλλες 24 συνεντεύξεις, στο πλαίσιο του διετούς Ευρωπαϊκού Προγράμματος «CHallenging And DebuNkiNg Antisemitic MytHs (HANNAH)», οι οποίες θα εστιάζουν στη 2^η μεταπολεμική γενιά και ιδιαίτερα σε απογόνους επιζώντων του Ολοκαυτώματος. Στόχος του προγράμματος είναι να συμβάλει στην ενίσχυση της δημοκρατικής εκπαίδευσης και να διαδώσει τις αξίες της κοινωνικής ισότητας και δικαιοσύνης.

Το μουσείο έχει διανύσει μια μακρά περίοδο έρευνας και επεξεργασίας του Α.Π.Ι και πλέον βρίσκεται σε μια φάση διαρκούς αναζήτησης τρόπων για την ένταξή του στο μουσειακό προγραμματισμό, με σκοπό να καταστεί προσβάσιμο σε ένα ευρύτερο και ετερογενές κοινό. Η τρέχουσα περιοδική έκθεση/ εγκατάσταση του μουσείου, με τίτλο «Σαν πρόκες καρφώνονται οι λέξεις» είναι η πρώτη έκθεση που βασίζεται αμιγώς στο Α.Π.Ι. Η έκθεση περιλαμβάνει επιλεγμένες βιντεοπροβολές από το αρχείο, μια εγκατάσταση που παρουσιάζει φωτογραφικά πορτραίτα Ελλήνων Εβραίων επιζώντων από το Ολοκαύτωμα της εικαστικού Άρτεμης Αλκαλάη, πλαισιωμένα από αποσπάσματα των μαρτυριών τους σχετικά με την εμπειρία του Ολοκαυτώματος. Στο πλαίσιο της προσωρινής έκθεσης δίνεται η δυνατότητα επίσκεψης στο Α.Π.Ι του Ε.Μ.Ε και άλλων ιδρυμάτων έπειτα από συνεννόηση. Η δημιουργική ένταξη των προφορικών μαρτυριών στις εκθέσεις του μουσείου προβάλλει, σύμφωνα με τη Διευθύντρια, την «κοινοτική συνείδηση» του Ε.Μ.Ε και κάνει τους ανθρώπους «να οικειοποιούνται κατά έναν τρόπο το μουσείο», καθώς νιώθουν υπερήφανοι για την καταγωγή και τους προγόνους τους. Ως αποτέλεσμα, συχνά ο δανεισμός τεκμηρίων μετατρέπεται σε δωρεά προς το μουσείο, προκειμένου να ενταχθούν τα αντικείμενα και οι μαρτυρίες στις μόνιμες συλλογές του. Αυτό αποτελεί διπλό κέρδος, τόσο για το μουσείο όσο και για τους δωρητές – μέλη των εβραϊκών κοινοτήτων, οι οποίοι αντιλαμβάνονται την αξία των προσωπικών τους κειμηλίων και εμπιστεύονται το Ε.Μ.Ε για να τα αναδείξει σε ένα ευρύτερο πλαίσιο που συνθέτει την εβραϊκή πολιτιστική κληρονομιά.

Το προσωπικό του Ε.Μ.Ε λαμβάνει σοβαρά υπόψη τα **ζητήματα δεοντολογίας** που σχετίζονται με τα πνευματικά δικαιώματα και αφορούν κυρίως το προσωπικό υλικό και τις μαρτυρίες των ανθρώπων. Ως ανοιχτός και εξωστρεφής οργανισμός, το μουσείο δεν δέχεται αντικείμενα υπό παράλογους ή άκρως περιοριστικούς όρους. Φροντίζει ώστε να εξασφαλίζεται πάντα η πρόσβαση στο υλικό που παραχωρείται και μέσω της ψηφιοποίησης του το καθιστά

διαθέσιμο στο ευρύ κοινό, ακόμα και σε απομακρυσμένες κοινότητες - φορείς. Όπως ανέφερε η κα Μπατίνου, το Ε.Μ.Ε δεν έχει αντιμετωπίσει ποτέ κάποιο δεοντολογικό πρόβλημα σχετικά τις θρησκευτικές θεματικές που πραγματεύεται και τα αντίστοιχα αντικείμενα των συλλογών του. Ωστόσο, ένας τομέας στον οποίο δίνουν ιδιαίτερη προσοχή είναι οι προφορικές μαρτυρίες. Για την παραχώρηση μιας προφορικής μαρτυρίας συνάπτεται πάντα συμβόλαιο μεταξύ του μουσείου και του πληροφορητή. Ο πληροφορητής ακούει τη συνέντευξη που έχει παραχωρήσει και το μουσείο σέβεται την απόφαση του αναφορικά με το ποια μέρη της μαρτυρίας θα συμπεριληφθούν στο αρχείο και ποια θα μείνουν απόρρητα. Τα ζητήματα που αφορούν την υπόληψη, τα συναισθήματα και την ευημερία των ανθρώπων κρίνονται πολύ σημαντικά και χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής. Στόχος είναι το μουσείο να χρησιμοποιεί το υλικό του ελεύθερα, αλλά κάποια αρχεία δεν είναι ευρέως προσβάσιμα, λόγω ζητημάτων δεοντολογίας, όπως δηλώνει η κα Μπατίνου. Ως αποτέλεσμα, έχουν διαγραφεί κομμάτια από συνεντεύξεις για τα οποία ο πληροφορητής δεν ένιωσε άνετα. Σύμφωνα με τη διευθύντρια του Ε.Μ.Ε, πρόκειται για πάρα πολύ μικρό ποσοστό ευαίσθητου περιεχομένου, αλλά είναι θέμα υπόληψης, εμπιστοσύνης και αξιοπιστίας για το μουσείο να χειρίζεται σωστά αυτές τις εξαιρέσεις.

Σε ό,τι αφορά τις **σύγχρονες πολιτισμικές εκφράσεις** και τη μέριμνα σχετικά με τη συνέχιση ορισμένων πρακτικών ΑΠΚ έγινε κατανοητό πως το Ε.Μ.Ε, ως ιστορικό και εθνογραφικό μουσείο, δίνει μεγαλύτερη έμφαση σε ενέργειες έρευνας, συλλογής, καταγραφής και παρουσίασης στοιχείων ΑΠΚ μέσω του φωτογραφικού αρχείου, του αρχείου προφορικών μαρτυριών και των συλλογών του σε εκθέσεις και ομιλίες. Δεν έγινε αναφορά σε στρατηγικά συντονισμένες ενέργειες για τη συνέχιση της μετάδοσης αυτών των πρακτικών στις σύγχρονες εβραϊκές κοινότητες μέσα από την εφαρμογή συμμετοχικών δράσεων, όπως προγραμμάτων κατάρτισης, ανοικτών εργαστηρίων ή και εκδηλώσεων εντός και εκτός του φυσικού χώρου του μουσείου. Ωστόσο, αναφέρθηκε πως το μουσείο προσπαθεί να αξιοποιεί και, όπου γίνεται, να δημιουργεί ευκαιρίες για συγκριτικές προσεγγίσεις, οι οποίες παρουσιάζονται κυρίως μέσα από τα εκπαιδευτικά προγράμματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

Τα προγράμματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης έχουν ως στόχο να φέρουν τον επισκέπτη σε επαφή με εβραϊκά ήθη και έθιμα, να παροτρύνουν σε συγκριτικές προσεγγίσεις και να ανοίξουν ένα διάλογο σχετικά με την κοινή ανθρώπινη εμπειρία, επιθυμία και ελπίδα. Σε αυτό το πλαίσιο πραγματοποιείται το εκπαιδευτικό πρόγραμμα με τίτλο «Πάσχα – Πέσαχ», το οποίο παρακινεί τους μαθητές να αναζητήσουν τα κοινά σημεία ανάμεσα στους δυο θρησκευτικούς εορτασμούς, ξεκινώντας από το γνωστό σε αυτούς Πάσχα και καταλήγοντας

στην προσέγγιση του εβραϊκού Πέσαχ. Το άρρητο ερώτημα που προκύπτει μέσω αυτών των προγραμμάτων είναι: «τελικά διαφέρουμε ή μοιάζουμε πιο πολύ;».

Το Ολοκαύτωμα αποτελεί μια από τις 5 βασικές θεματικές του Ε.Μ.Ε και κατέχει σημαντική θέση σε εκπαιδευτικά προγράμματα και σεμινάρια διδασκαλίας που αφορούν τα ανθρώπινα δικαιώματα, την κοινωνική περιθωριοποίηση, τη δικαιοσύνη και τα δικαιώματα των παιδιών. Ως προς την ερμηνευτική προσέγγιση που ακολουθεί το μουσείο, γίνεται αντιληπτό πως δεν επιθυμεί να εστιάσει αποκλειστικά σε αυτή τη θεματική, η οποία παρουσιάζεται στο τέλος της περιήγησης στις συλλογές, αφού πρώτα ο επισκέπτης έχει γνωρίσει τη μακραίωνη παρουσία των Ελλήνων Εβραίων. Οι μνήμες του Ολοκαυτώματος αποτελούν υλικό που συγκεντρώνεται από το 2003, με τίτλο «Κρυμμένα παιδιά στην Ελλάδα της Κατοχής». Το υλικό αυτό αφορά τις προσωπικές μαρτυρίες ανθρώπων που βίωσαν τις τραγικές συνέπειες του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και εντάσσεται σε εκπαιδευτικά προγράμματα για την ιστορία των ελληνοεβραϊκών κοινοτήτων. Αν και η θεματική αυτή δεν συμπεριλαμβάνεται σε όσα ορίζονται ως ΑΠΚ, στην περίπτωση των Εβραϊκών Μουσείων φαίνεται ότι προσφέρει μια ακόμα ευκαιρία να συζητηθούν οπτικές και γεγονότα που άπτονται ζητημάτων σεβασμού της πολιτιστικής ποικιλομορφίας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και συμβαδίζουν με τις γενικότερες αξίες που πρεσβεύει η Σύμβαση της UNESCO για τη διαφύλαξη της ΑΠΚ (UNESCO, 2003). Η συζήτηση στα παραπάνω προγράμματα καταλήγει σε θέματα του σήμερα σχετικά με το προσφυγικό, την απώλεια της κατοικίας και της περιουσίας, την απώλεια ταυτότητας κ.λπ., χωρίς ποτέ να γίνεται έκθεση των παιδιών σε ακατάλληλο - φρικιαστικό υλικό.

Ένας ακόμα τομέας που χαρακτηρίζει τις πρόσφατες δράσεις του μουσείου είναι η συντονισμένη προσπάθεια **ψηφιοποίησης των υλικών και άυλων τεκμηρίων πολιτιστικής κληρονομιάς** του μουσείου. Η ιστοσελίδα του Ε.Μ.Ε περιέχει έτοιμο υλικό για διδασκαλία και εκπαιδευτικές δράσεις, όπως ταινίες με βάση προφορικές μαρτυρίες που δίνουν αφορμή για συζητήσεις σχετικά με την κοινωνία του σήμερα (αντισημιτισμός, ρατσισμός, περιθωριοποίηση, ελαχιστοποίηση του Ολοκαυτώματος κ.ά.) ή ψηφιακές εφαρμογές γεμάτες με εποπτικά μέσα για εκπαιδευτική και ερευνητική χρήση. Η εφαρμογή που παρέχεται για τα κινητά τηλέφωνα από το 2016 περιλαμβάνει 42 αντικείμενα με σύντομη περιγραφή και 16 σημεία ξενάγησης που αντιστοιχούν σε θεματικές και πρόσφατα εξελίχθηκε σε εικονική περιήγηση, η οποία βρίσκεται στην ιστοσελίδα του μουσείου. Παράλληλα, το μεγαλύτερο μέρος των συλλογών του έχει ψηφιοποιηθεί μέσω της συνεργασίας με τη Europeana και τη Judaica Europeana 2. Πρόσφατα υπογράφηκε μνημόνιο συνεργασίας με το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, προκειμένου να κοινοποιηθεί το περιεχόμενο της Europeana σε αυτό και στην

ιστοσελίδα του μουσείου. Τέλος, το Ε.Μ.Ε αποτυπώνει την ψηφιακή του παρουσία και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, συγκεκριμένα στο facebook, το οποίο σύμφωνα με την Διευθύντρια γίνεται «φόρουμ για τη μετάδοση πιο σοβαρού υλικού» και αποτελεί ένα μέσο για να «βγάλει το μουσείο προς τα έξω τα υλικά του, τα προϊόντα του και ενημερώσεις για αντικείμενα και έθιμα και ήθη που αφορούν στην ΑΠΚ». Στους επόμενους στόχους του Ε.Μ.Ε αναφέρθηκε η αναβάθμιση των ψηφιακών του μέσων με εφαρμογές εικονικής πραγματικότητας, επαυξημένης και μεικτής πραγματικότητας (ολογράμματα), που θα δίνουν στο μουσείο την ευελιξία να βγάλει την υλική και άυλη συλλογή τους προς τα έξω με τρόπους που να είναι διαθέσιμοι και προσβάσιμοι σε όλο τον κόσμο.

6. Γενικά συμπεράσματα και προτάσεις

Μέσα από τη γενική επισκόπηση του νομικού και θεσμικού πλαισίου του πολιτισμού που προηγήθηκε, γίνεται αντιληπτό πως η πολιτιστική κληρονομιά αρχικά χρησιμοποιήθηκε ως ένα όχημα για τη δόμηση των εθνικών αφηγημάτων και σταδιακά, με τη συμβολή της UNESCO, λειτούργησε ως ένα όργανο για την αντίληψη της παγκόσμιας – διεθνούς ταυτότητας, η οποία αποτελείται τόσο από υλικά όσο και από άυλα στοιχεία πολιτισμικών εκφράσεων. Η σχετικά πρόσφατη έννοια της ΑΠΚ έχει εμπλουτίσει τις τελευταίες δύο δεκαετίες τις δράσεις που ενσωματώνονται στις στρατηγικές πολιτιστικής διαχείρισης κι έχει οδηγήσει σε περισσότερο πλουραλιστικά μοντέλα, όπως το αξιοκεντρικό μοντέλο και το μοντέλο ζώσας πολιτισμικής κληρονομιάς. Τα νέα διαχειριστικά μοντέλα θέτουν στο επίκεντρο την ανθρώπινη εμπειρία, μελετούν την καθημερινή αλληλεπίδραση των ανθρώπων με την πολιτιστική τους κληρονομιά, τα νοήματα και τις αξίες που της αποδίδουν και αποσκοπούν στη βιωσιμότητα των εκφράσεων και των κοινωνικών πρακτικών που συνιστούν μέρος της πολιτισμικής ταυτότητας των διαφόρων κοινοτήτων και ομάδων. Η ΑΠΚ δίνει τη δυνατότητα στα μουσεία να συνεργαστούν ενεργά με κοινότητες, ομάδες ανθρώπων και δίκτυα, συμβάλλοντας έτσι στην ανάδειξη της πολιτισμικής ποικιλομορφίας ως συστατικό στοιχείο των σημερινών κοινωνιών.

Ωστόσο, παρατηρούμε πως συχνά στο διεθνή διάλογο περί πολιτιστικής κληρονομιάς οι όροι που επιλέγονται δίνουν έμφαση στις επιμέρους διαφορές μεταξύ υλικής, άυλης και φυσικής κληρονομιάς και όχι στα κοινά τους σημεία. Το γεγονός αυτό καθιστά δύσκολη μια ολιστική προσέγγιση της κληρονομιάς, ενώ ορισμένες φορές οι ίδιοι όροι οδηγούν σε παρερμηνείες. Πιο συγκεκριμένα, ο όρος «Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά» παρερμηνεύεται συχνά ακόμα και από τους ίδιους τους επαγγελματίες του πολιτιστικού τομέα, οι οποίοι τείνουν να προσεγγίζουν οτιδήποτε «άυλο» στη φύση του χωρίς απαραίτητα αυτό να νοείται ως στοιχείο ΑΠΚ, κατά τη Σύμβαση της UNESCO (Nikolić Đerić, Neyrinck, Seghers και Tsakiridis, 2020).

Στην περίπτωση του Ε.Μ.Ε, ο άυλος πολιτισμός ταυτίζεται σε μεγάλο βαθμό με το ψηφιακό απόθεμα, το οποίο μπορεί να λειτουργήσει ως ένα ερμηνευτικό μέσο για τη δημιουργική ανάδειξη της ΑΠΚ, τη διεύρυνση της πρόσβασης σε αυτή και την ενίσχυση των συμμετοχικών δράσεων, αλλά δεν συνιστά από μόνο του άυλη πολιτισμική έκφραση. Ταυτόχρονα, παρερμηνείες δημιουργούνται συχνά και από τις κοινότητες - φορείς, ειδικότερα στη διαδικασία ένταξης στοιχείων στον Εθνικό Κατάλογο, όπως αναφέρθηκε από την κα Φωτοπούλου. Για την επίλυση αυτού του ζητήματος κρίνεται αναγκαία η διεύρυνση των δράσεων των επιμέρους αρμόδιων φορέων για την εφαρμογή της Σύμβασης σχετικά με τη

διαφύλαξη της ΑΠΚ, όπως της Διεύθυνσης Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς του ΥΠ.ΠΟ στην Ελλάδα, η οποία έχει ως κύριο ρόλο την ενημέρωση και την ευαισθητοποίηση θεσμικών και μη φορέων για ό,τι αφορά στην ΑΠΚ. Παράλληλα με τον εμπλουτισμό του Εθνικού Ευρετηρίου, η ΔΝΠΚ είναι σημαντικό να συνεχίσει και να εμπλουτίσει τις συμμετοχικές δράσεις με τις κοινότητες – φορείς, τα εργαστήρια και τη συνεργασία με άλλους θεσμικούς φορείς, όπως τα μουσεία, προκειμένου τα τελευταία να εστιάσουν περισσότερο τις δράσεις τους στον τομέα της ζωντανής κληρονομιάς.

Μέσω της εμπειρικής έρευνας έγινε αντιληπτό πως, παρά την πρόθεση του Ε.Μ.Ε να προσεγγίζει ενεργά την ΑΠΚ των ελληνοεβραϊκών κοινοτήτων, δίνεται περισσότερη έμφαση στις παραδοσιακές λειτουργίες του μουσείου που σχετίζονται με την επιστημονική έρευνα, την καταγραφή, τον εμπλουτισμό των συλλογών και τη δημιουργία εκθέσεων και εκπαιδευτικών προγραμμάτων με τη χρήση του υλικού ή ψηφιακού του αποθέματος. Επιπλέον, στις παραπάνω λειτουργίες το επιστημονικό προσωπικό του μουσείου είναι αυτό που διενεργεί την έρευνα, αναλαμβάνει την επιμέλεια των δράσεων και λαμβάνει τις αποφάσεις για τον τρόπο διαχείρισης του πολιτιστικού αποθέματος. Η τάση των φορέων για την εφαρμογή του υλικοκεντρικού μοντέλου επιβεβαιώνεται και μέσω της βιβλιογραφικής έρευνας, η οποία κατέδειξε τις δυσκολίες που παρουσιάζουν τα πιο εναλλακτικά και συμμετοχικά μοντέλα διαχείρισης ως προς την εφαρμογή τους.

Ωστόσο, παρά την αντικειμενοκεντρική προσέγγιση που φαίνεται να ακολουθεί το μουσείο, το μοντέλο πολιτιστικής διαχείρισης δεν χαρακτηρίζεται ως αμιγώς υλικοκεντρικό, καθώς αναπτύσσονται προγράμματα και εκθέσεις βασισμένα στο Αρχείο Προφορικής Ιστορίας, το οποίο διαρκώς εμπλουτίζεται με προσωπικές μαρτυρίες, και διενεργούνται συμμετοχικές δράσεις τεκμηρίωσης, οι οποίες χτίζουν σχέσεις συνεργασίας και εμπιστοσύνης μεταξύ του προσωπικού του μουσείου και των κοινοτήτων. Η μέθοδος του «storytelling» που χρησιμοποιείται, αξιοποιώντας ιστορίες, μνήμες, προσωπικές εμπειρίες και συναισθήματα, συνδέεται άμεσα με τη ζωντανή πολιτιστική κληρονομιά και ενώνει ανθρώπους από διαφορετικά περιβάλλοντα και με διαφορετικά βιώματα. Το Ε.Μ.Ε χρησιμοποιεί μεθόδους του αξιοκεντρικού μοντέλου διαχείρισης, όπως τη διενέργεια ευέλικτων – ποιοτικών ερευνών, προκειμένου να προσεγγίσει τις διαφορετικές αξίες και τα νοήματα που οι άνθρωποι αποδίδουν στις πολιτιστικές τους εκφράσεις και αξιοποιεί την «προσέγγιση της ανάμνησης» (memorial approach), η οποία αναγνωρίζει τη σημασία της μνήμης, της προφορικής μετάδοσης και της αναπαράστασης ως μέσα βιωματικής κατανόησης του παρελθόντος (Alivizatos, 2008, σ. 48).

Σε αυτό το πλαίσιο προτείνεται η δημιουργική ένταξη του Α.Π.Ι στη μόνιμη έκθεση του μουσείου και ο εμπλουτισμός του με μαρτυρίες από νεότερα μέλη των εβραϊκών κοινοτήτων

της Ελλάδας. Με αυτόν τον τρόπο, το μουσείο θα είναι σε θέση να αναδείξει συνέχειες και ασυνέχειες στις άυλες πολιτισμικές εκφράσεις, να θίξει ζητήματα της καθημερινότητας που αφορούν τις σημερινές γενιές Ελλήνων Εβραίων και να στοχεύσει στην ανάπτυξη του κοινού του. Ως πρότυπο μπορεί να αξιοποιηθεί το Εβραϊκό Μουσείο Βερολίνου, το οποίο πρόσφατα εγκαινίασε την έκθεση «Η εβραϊκή ζωή στη Γερμανία: Παρελθόν και Παρόν». Η έκθεση χρησιμοποιεί δυναμικά ερμηνευτικά μέσα, τα οποία παρακινούν τους επισκέπτες να συμμετέχουν στην ερμηνεία και να ανακαλύψουν, μεταξύ άλλων, όψεις της σύγχρονης εβραϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς αναφορικά με τη θρησκεία, τη μουσική, την τέχνη και την καθημερινή ζωή. Στην επίτευξη των παραπάνω συμβάλλει και η δημιουργική ένταξη προφορικών μαρτυριών, στις οποίες Εβραίοι μιλούν για τον προσωπικό τους τρόπο σύνδεσης με τις θρησκευτικές εντολές, για χαρούμενες, σημαντικές και δύσκολες στιγμές της καθημερινής ζωής.

Επιπλέον, προκειμένου το Ε.Μ.Ε να αρχίσει να εφαρμόζει περισσότερο συμμετοχικές διαδικασίες, που θα στοχεύουν στην ενδυνάμωση των κοινοτήτων και την ενεργή τους ενασχόληση με την ΑΠΚ, κρίνεται σημαντικό να στοχεύσει στην ενίσχυση της «οικειοποίησης» του από τις κοινότητες - φορείς. Αυτό θα μπορούσε να επιτευχθεί με τη χρήση των χώρων του για βιωματική αναπαράσταση και μετάδοση πρακτικών, τη διενέργεια εργαστηρίων από μέλη των εβραϊκών κοινοτήτων στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, την παροχή ξεναγήσεων σε μόνιμη βάση, οι οποίες θα παρέχουν περισσότερες πληροφορίες για τις ιστορίες που «κρύβονται» πίσω από τα αντικείμενα, καθώς και την τακτική συνδιοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων με τοπικούς φορείς, συλλόγους και καλλιτέχνες εντός ή εκτός των χώρων του μουσείου, οι οποίες θα στοχεύουν στην ανάδειξη σύγχρονων πολιτισμικών εκφράσεων.

Παράλληλα, είναι απαραίτητο να λαμβάνεται υπόψη η οπτική των φορέων της ΑΠΚ σε ό,τι αφορά τη λήψη των αποφάσεων και να προωθείται η συνεχής ανταλλαγή γνώσης μεταξύ αυτών και των επαγγελματιών του μουσείου. Οι συμμετοχικές προσεγγίσεις, που επί του παρόντος φαίνεται να περιορίζονται στο στάδιο της πληροφόρησης, της τεκμηρίωσης και σε ορισμένα συνεργατικά projects, θα ήταν ωφέλιμο να χαρακτηρίζουν συνολικά τη διαχείριση του άυλου πολιτιστικού αποθέματος (από τη λήψη αποφάσεων μέχρι την επιμέλεια και τον προγραμματισμό) και να στοχεύουν στην ενεργή ενασχόληση των ανθρώπων με την πολιτιστική τους κληρονομιά. Μέσα από τις παραπάνω ενέργειες το μουσείο μπορεί να καταστεί ζώνη συμμετοχής, διαλόγου και διαπολιτισμικής επαφής, συμβάλλοντας ενεργά στη συνέχιση της μετάδοσης της ΑΠΚ, περιορίζοντας τον κίνδυνο μουσειοποίησης της. Επιπλέον, θα έχει τη δυνατότητα να ενδυναμώσει τις τοπικές εβραϊκές κοινότητες, παρακινώντας και

νέοτερα μέλη να συμμετέχουν στις δράσεις, στον κριτικό διάλογο και τον προβληματισμό πάνω σε σύγχρονα ζητήματα.

Οι παραπάνω ενέργειες περιγράφονται με τον όρο «κοινή εξουσία» (shared authority) που εισήγαγε ο καθηγητής Michael Frisch το 1990 αναφερόμενος σε έναν νέο ανθρωποκεντρικό ρόλο που καλούνται να αναλάβουν οι πολιτιστικοί οργανισμοί, όπως τα μουσεία, σχετικά με τη διαχείριση της ανθρώπινης εμπειρίας και κατ' επέκταση τη λήψη των αποφάσεων και τον γενικότερο στρατηγικό τους σχεδιασμό (Nikolić Đerić κ.ά., 2020, σ. 53). Το μοντέλο προτείνει την ανατροπή της κλασικής «top-down» ιεραρχικής δομής των πολιτιστικών οργανισμών και τη στροφή σε περισσότερο συμμετοχικά μοντέλα διαχείρισης. Στο πλαίσιο αυτό, τα μουσεία καλούνται να δουλέψουν όχι μόνο με τα αντικείμενα, αλλά και με τους ανθρώπους, στην προκειμένη περίπτωση να συνεργαστούν με τις κοινότητες - φορείς της ΑΠΚ και άλλους φορείς, όπως ιδρύματα, συλλόγους και τοπικές αρχές, προκειμένου να δημιουργήσουν δυναμικά και πολυφωνικά δίκτυα. Η βιωσιμότητα του μοντέλου της «κοινής εξουσίας» βασίζεται στην αμοιβαιότητα που πρέπει να χαρακτηρίζει τις σχέσεις μεταξύ των θεσμικών εκπροσώπων, των κοινοτήτων-αναφοράς και των υπολοίπων επισκεπτών. Η παραπάνω προσέγγιση, σε συνδυασμό με το μοντέλο του «συμμετοχικού μουσείου» αντανακλά τους νέους ρόλους και τις αρμοδιότητες που καλούνται να αναλάβουν τα σύγχρονα μουσεία, όπως εκφράζονται μέσα από τον εναλλακτικό ορισμό που έχει προτείνει το ICOM και ο οποίος αναμένεται να ψηφισθεί στο προσεχές διάστημα.

Η παρούσα έρευνα επιχειρεί να μελετήσει τις διεθνείς και εθνικές θεσμικές προσεγγίσεις απέναντι στην πολιτιστική κληρονομιά, εστιάζοντας στους τρόπους με τους οποίους τα σύγχρονα μουσεία μπορούν να διαφυλάξουν την ΑΠΚ, σεβόμενα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της. Οι προτεινόμενες ενέργειες για το Ε.Μ.Ε στοχεύουν στην διεύρυνση των δράσεων που αναλαμβάνει, με σκοπό να ενταχθούν οι συμμετοχικές προσεγγίσεις στο επίκεντρο του στρατηγικού του σχεδιασμού και να αποτελέσει πρότυπο για αντίστοιχα μουσεία που ασχολούνται με τοπικές κοινότητες και την ΑΠΚ τους. Αξίζει να σημειωθεί πως απαιτείται περισσότερη και σε βάθος έρευνα στις δομές και τις λειτουργίες του οργανισμού, προκειμένου να αναπτυχθεί ένα πλήρες σχέδιο δράσης για τη διαφύλαξη της ΑΠΚ των ελληνοεβραϊκών κοινοτήτων. Ωστόσο, τα παραπάνω συμπεράσματα μπορούν να συμβάλουν στην περαιτέρω μελέτη της σχέσης μεταξύ των μουσείων και των κοινοτήτων-φορέων της ΑΠΚ, προκειμένου να σχεδιαστούν δράσεις που θα στοχεύουν σε υψηλότερα επίπεδα συμμετοχής και θα αξιοποιούν τόσο το αξιοκεντρικό μοντέλο, όσο και το μοντέλο ζώσας πολιτιστικής κληρονομιάς.

Πηγές – Βιβλιογραφία

Πηγές

Ιστοσελίδες

Πληροφορίες σχετικά με το Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος: <https://www.jewishmuseum.gr/>
(Τελευταία επίσκεψη: 10/6/2021)

Πληροφορίες σχετικά με τη δράση της ΔΝΠΚ και το Τμήμα της ΑΠΚ του ΥΠ.ΠΟ:
<http://ayla.culture.gr/> (Τελευταία επίσκεψη: 10/6/2021)

Πληροφορίες σχετικά με τον νέο ορισμό για το Μουσείο από το ICOM:
<https://icom.museum/en/news/icom-announces-the-alternative-museum-definition-that-will-be-subject-to-a-vote/> (Τελευταία επίσκεψη: 10/6/2021)

Πληροφορίες σχετικά με την έκθεση του Εβραϊκού Μουσείου Βερολίνου, «Η εβραϊκή ζωή στη Γερμανία: Παρελθόν και Παρόν»: <https://www.jmberlin.de/en/core-exhibition> (Τελευταία επίσκεψη: 08/7/2021)

Δημόσια Έγγραφα – Νομικά κείμενα

ICOMOS. (1931). *The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments*.
[<https://www.icomos.org/en/participer/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards?start=14>] (Τελευταία επίσκεψη: 10/6/2021)

ICOMOS. (1954). *Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict—Hague Convention*. [<http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/armed-conflict-and-heritage/convention-and-protocols/1954-hague-convention/>] (Τελευταία επίσκεψη: 10/6/2021)

ICOMOS. (1964). *The Venice Charter: International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites*. [https://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf] (Τελευταία επίσκεψη: 10/6/2021)

ICOMOS Australia. (2013). *The Burra Charter*. [<https://australia.icomos.org/publications/burra-charter-practice-notes/burra-charter-archival-documents/>] (Τελευταία επίσκεψη: 10/6/2021)

ICOMOS. (1994). *The Nara Document on Authenticity*. [<https://www.icomos.org/charters/nara-e.pdf>] (Τελευταία επίσκεψη: 10/6/2021)

- ICOMOS Japan. (2014). *Nara+20: on Heritage Practices, Cultural Values, and the Concept of Authenticity. Proceedings of the Meeting on the 20th Anniversary of the Nara Document on Authenticity, 22-24 October*. Nara: Icomos Japan. [http://www.japan-icomos.org/pdf/nara20_final_eng.pdf]
- ICOM. (2004). *Code of Ethics for Museums*. [https://www.ecsite.eu/sites/default/files/code_ethics2013_eng.pdf] (Τελευταία επίσκεψη: 10/6/2021)
- UNESCO. (1970). *Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Cultural Property*. [http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13039&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html] (Τελευταία επίσκεψη: 10/6/2021)
- UNESCO. (1972). *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. [<https://whc.unesco.org/en/convention/>] (Τελευταία επίσκεψη: 10/6/2021)
- UNESCO. (1989). *Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore*. [http://portal.unesco.org/en/ev.phpURL_ID=13141&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html] (Τελευταία επίσκεψη: 10/6/2021)
- UNESCO. (1992). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. [whc.unesco.org/en/guidelineshistorical] (Τελευταία επίσκεψη: 10/6/2021)
- UNESCO. (2001). *Universal Declaration on Cultural Diversity*. [http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/5_Cultural_Diversity_EN.pdf] (Τελευταία επίσκεψη: 10/6/2021)
- UNESCO. (2002α). *Glossary Intangible Cultural Heritage*. [<https://ich.unesco.org/doc/src/00265.pdf>] (Τελευταία επίσκεψη: 10/6/2021)
- UNESCO. (2002β). *Budapest Declaration on World Heritage*. [<https://whc.unesco.org/en/documents/1334>] (Τελευταία επίσκεψη: 10/6/2021)
- UNESCO. (2003). *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. [https://ich.unesco.org/doc/src/2003_Convention_Basic_Texts-_2018_version-EN.pdf] (Τελευταία επίσκεψη: 10/6/2021)

- UNESCO. (2005). *The Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions*. [<https://en.unesco.org/creativity/convention>] (Τελευταία επίσκεψη: 10/6/2021)
- UNESCO. (2015). *Recommendation concerning the Protection and Promotion of Museums and Collections, their Diversity and their Role in Society*. [http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=49357&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html] (Τελευταία επίσκεψη: 10/6/2021)
- UNESCO. (2018). *Operational Directives for the Implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. [<https://ich.unesco.org/en/directives>] (Τελευταία επίσκεψη: 10/6/2021)
- UNESCO. (2019). *Culture 2030 Indicators*. [<https://whc.unesco.org/en/culture2030indicators/>] (Τελευταία επίσκεψη: 10/6/2021)
- UN Human Rights Committee (HRC). (1994). *CCPR General Comment No. 23: Article 27 (Rights of Minorities)* [<https://www.refworld.org/docid/453883fc0.html>]
- WIPO. (1982). *Model Provisions for National Laws on the Protection of Expressions of Folklore against Illicit Exploitation and other Prejudicial Actions*. [<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000220163>] (Τελευταία επίσκεψη: 10/6/2021) (Τελευταία επίσκεψη: 10/6/2021)
- NΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 3028/2002. ΦΕΚ Α-153/28-6-2002. Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς. [<https://www.e-nomothesia.gr/kat-archaiotites/n-3028-2002.html>]

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

- Αλιβιζάτου, Μ., Πούλιος, Ι., Παπαδάκη, Μ. (2015). Διαχείριση Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Τοπική Κοινωνία και Βιώσιμη Ανάπτυξη. Στο Πούλιος, Ι., Αλιβιζάτου, Μ., Αραμπατζής, Γ., Γιαννακίδης, Α., Καραχάλης, Ν., Μάσχα, Ε., Μούλιου, Μ., Παπαδάκη, Μ., Προσύλης, Χ., Τουλούπα, Σ. (επιμ.), *Πολιτισμική Διαχείριση, Τοπική Κοινωνία και Βιώσιμη Ανάπτυξη* (σ. 55-73). [ηλεκτρονικό βιβλίο]. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/2394>

- Γκαζή, Α. (2012). Εθνικά μουσεία στην Ελλάδα: όψεις του εθνικού αφηγήματος. Στο Α. Μπούνια και Α. Γκαζή (επιμ.), *Εθνικά Μουσεία στη Νότια Ευρώπη. Ιστορία και Προοπτικές*, (σ. 36-71) Αθήνα, Καλειδοσκόπιο. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/260041795_Ethnika_mouseia_sten_Ellada_opseis_tou_ethnikou_aphegematos_sto_A_Mprounia_kai_A_Nkaze_epim_Ethnika_Mouseia_st_e_Notia_Europe_Istoria_kai_Prooptikes_Athina_Kaleidoskopio_36-71
- Μούλιου, Μ. (2020). Τα μουσεία στην Ελλάδα. Σταθμοί στην μεταπολεμική ιστορία και σύγχρονες προκλήσεις, στο Λεκάκης, Σ., Πάντζου, Ν., (επιμ.) *Εγχειρίδιο: Εισαγωγή στη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς*. Αθήνα: Ασίνη
- Πούλιος, Ι. (2015). Διαχείριση Υλικής Πολιτισμικής Κληρονομιάς, Τοπική Κοινωνία και Βιώσιμη Ανάπτυξη. Στο Πούλιος, Ι., Αλιβιζάτου, Μ., Αραμπατζής, Γ., Γιαννακίδης, Α., Καραχάλης, Ν., Μάσχα, Ε., Μούλιου, Μ., Παπαδάκη, Μ., Προσύλης, Χ., Τουλούπα, Σ. (επιμ.), *Πολιτισμική Διαχείριση, Τοπική Κοινωνία και Βιώσιμη Ανάπτυξη* (σ. 32-54). [ηλεκτρονικό βιβλίο]. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/2394>
- Σταυρουλάκης, Ν. (1994). Το Εβραϊκό Μουσείο της Ελλάδας. *Σύγχρονα θέματα*, 17(52-53), 93-99. Διαθέσιμο στο: <http://pandemos.panteion.gr/index.php?op=record&lang=el&pid=iid:4157>

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

- Aikawa, N. (2004). An historical overview of the preparation of the UNESCO International Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. *Museum international*, 56(1-2), 137-149. Doi: <https://doi.org/10.1111/j.1350-0775.2004.00468.x>
- Aikawa-Faure, N. (2009). From the Proclamation of Masterpieces to the Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage. Στο Smith, L. & Akagawa N. (ed.), *Intangible Heritage* (p. 13-44). London and New York: Routledge, Key Issues in Cultural Heritage
- Alivizatou, M. (2006). Museums and intangible heritage: The dynamics of an 'unconventional' relationship. *Papers from the Institute of Archaeology*, 17.
- Alivizatou, M. (2007α). The UNESCO programme for the proclamation of masterpieces of the oral and intangible heritage of humanity: a critical examination. *Journal of Museum Ethnography*, (19), 34-42. <https://www.jstor.org/stable/40793838>

- Alivizatou, M. (2007β, August). Intangible Cultural Heritage: A New Universal Museological Discourse? Lecture at the ICOM General Conference. Vienna, Austria, August 19-24
- Alivizatou, M. (2008), “Contextualising intangible cultural heritage in heritage studies and museums”, *International Journal of Intangible Heritage*, 3, 43-54.
- Alivizatou, M. (2011). Intangible heritage and erasure: rethinking cultural preservation and contemporary museum practice. *IJCP*, 18, 37.
- Alivizatou, M. (2012). *Intangible Heritage and the Museum. New Perspectives on Cultural Preservation*. Walnut Creek, California: Left Coast Press, Inc.
- Bauer, A. A. (2009). The Terroir of Culture: Long-term History, Heritage Preservation, and the Specificities of Place. *Heritage Management*, 2(1), 81-103.
<https://doi.org/10.1179/hma.2009.2.1.81>
- Bennett, T. (1995). *The Birth of the Museum. History, Theory, Politics*. [ηλεκτρονικό βιβλίο]. London: Routledge. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.4324/9781315002668>
- Blake, J. (2009). UNESCO’s 2003 Convention on Intangible Cultural Heritage. The implications of community involvement in ‘safeguarding’. Στο Smith, L. & Akagawa N. (ed.), *Intangible Heritage* (p. 45-73). London and New York: Routledge, Key Issues in Cultural Heritage
- Brown, A.K., & Peers, L. (2003). *Museums and Source Communities* [ηλεκτρονικό βιβλίο]. London: Routledge. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.4324/9780203987834>
- Brown, M. F. (2005). Heritage trouble: recent work on the protection of intangible cultural property. *International Journal of Cultural Property*, 12(1), 40-61. doi: 10.1017/S0940739105050010
- Desvallées, A. & François, M. (2014). *Βασικές Έννοιες της Μουσειολογίας* (επιμ. μτφρ Σ. Λάμπρας). [ηλεκτρονικό βιβλίο]. ICOM-Ελληνικό Τμήμα (Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων). Διαθέσιμο στο: Διαθέσιμο στο: <https://www.openbook.gr/vasikes-ennoies-tis-mouseiologias/> (Το πρωτότυπο εκδόθηκε το έτος 2009)
- Clifford, J. (1997). *Routes: Travel and translation in the late twentieth century*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Crooke, E. (2007). *Museums and Community. Ideas, Issues and Challenges*. [ηλεκτρονικό βιβλίο]. London and New York: Routledge. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.4324/9780203371015>

- Cowen, Tyler. (2002). *Creative Destruction: How Globalization Is Changing the World's Cultures*. [ηλεκτρονικό βιβλίο]. Princeton, NJ: Princeton University Press. Διαθέσιμο στο: <https://www.jstor.org/stable/j.ctt7spw0>
- De Jong, A., & Skougaard, M. (1992). Early open-air museums: traditions of museums about traditions. *Museum International*, 44(3), 151-157.
- De la Torre, M. (2013). Values and heritage conservation. *Heritage & Society*, 6(2), 155-166. doi: 10.1179/2159032X13Z.00000000011
- Deacon, H., & Smeets, R. (2013). Authenticity, value and community involvement in heritage management under the World heritage and intangible heritage conventions. *Heritage & Society*, 6(2), 129-143. <https://doi.org/10.1179/2159032X13Z.0000000009>
- Fromm, A. B. (2016). Ethnographic museums and Intangible Cultural Heritage return to our roots. *Journal of Marine and Island Cultures*, 5(2), 89-94. <https://doi.org/10.1016/j.imic.2016.10.001>
- Hafstein, V., Tr. (2009). Intangible heritage as a list. From masterpieces to representation. Στο Smith, L. & Akagawa N. (ed.), *Intangible Heritage* (p. 93-111). London and New York: Routledge, Key Issues in Cultural Heritage
- Herle, A. (2003). Objects, Agency and Museums. Continuing dialogues between the Torres Strait and Cambridge. Στο Brown, A.K., & Peers, L. (ed). *Museums and Source Communities*. (p. 194-207). [ηλεκτρονικό βιβλίο]. London: Routledge. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.4324/9780203987834>
- Hooper-Greenhill, E. (2000). *Museums and the Interpretation of Visual Culture*, New York and London: Routledge
- Hooper-Greenhill, E. (2006). *Το Μουσείο και οι Πρόδρομοί του* (επιμ. μτφρ. Α. Παππάς). Αθήνα: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το έτος 1992)
- Johnston, C. (2017). Recognising connection: social significance and heritage practice. *Córima, Revista de Investigación en Gestión Cultural*. 2(2), 1-24
- Jones, S. (2017). Wrestling with the social value of heritage: Problems, dilemmas and opportunities. *Journal of Community Archaeology & Heritage*, 4(1), 21-37.

- Khan, M. P., Abdul Aziz, A., & Mat Daud, K. A. (2018). Documentation of Intangible Cultural Heritage (ICH): Mak Yong Performing Art Collection. *Journal of Information and Knowledge Management (JIKM)*, 8(1), 1-18.
- Kirshenblatt-Gimblett, B. (1998) *Destination Culture. Tourism, Museums, and Heritage*, Berkeley: University of California Press
- Kirshenblatt-Gimblett, B. (2004). Intangible heritage as metacultural production 1. *Museum international*, 56(1-2), 52-65. doi: 10.1111/j.1350-0775.2004.00458.x
- Kirshenblatt-Gimblett, B. (2006). World heritage and cultural economics. Στο Karp, I., Kratz, C., A., Szwaja, L., Ybarra-Frausto, T., Buntinx, G., Kirshenblatt-Gimblett, B. & Rassool, C. (ed.), *Museum Frictions: Public Cultures/Global Transformations* (p. 161-202). [ηλεκτρονικό βιβλίο]. Durham, North Carolina: Duke University Press. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.1515/9780822388296>
- Kreps, C. (2009). Indigenous curation, museums, and intangible cultural heritage. Στο Smith, L. & Akagawa N. (ed.), *Intangible Heritage* (p. 193-208). London and New York: Routledge, Key Issues in Cultural Heritage
- Kreps, C. (2013). Participation, museums, and civic engagement. Στο Nicholls, A., Pereira, M. & Sani, M. (ed.), *New Trends in Museums of the 21st Century*. (p. 85-101). The Learning Museum Network Project
- Kurin, R. (2004). Safeguarding Intangible Cultural Heritage in the 2003 UNESCO Convention: a critical appraisal. *Museum international*, 56(1-2), 66-77.
- Lavine, S., D. (1992). Audience, Ownership, and Authority: Designing Relations between Museums and Communities. Στο Karp, I., Kreamer, C., M. & Lavine, S. (ed.), *Museums and communities: the politics of public culture* (p. 173-196). Random House Publisher Services; Smithsonian Institution Press
- Lenzerini, F. (2011). Intangible cultural heritage: The living culture of peoples. *European Journal of International Law*, 22(1), 101-120. <https://doi.org/10.1093/ejil/chr006>
- M. Low, M. (2002). Anthropological-Ethnographic Methods for the Assessment of Cultural Values in Heritage Conservation. Στο De la Torre, M. (ed.), *Assessing the Values of Cultural Heritage: Research Report* (p. 31-50). Los Angeles: The Getty Conservation Institute. Διαθέσιμο στο:

https://www.getty.edu/conservation/publications_resources/pdf_publications/values_cultural_heritage.html

- Marcus, J. (1991). Postmodernity and the Museum. *Social Analysis: The International Journal of Social and Cultural Practice*, (30), 10-19.
- Mason, J. (2010). *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας* (επιμ. Ν. Κυριαζή, μτφρ Ε. Δημητριάδου). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα (Το πρωτότυπο εκδόθηκε το 2003)
- Mason, R. (2002). Assessing Values in Conservation Planning: Methodological Issues and Choices. Στο De la Torre, M. (ed.), *Assessing the Values of Cultural Heritage: Research Report* (p. 5-30). Los Angeles: The Getty Conservation Institute. Ανάκτηση από: https://www.getty.edu/conservation/publications_resources/pdf_publications/values_cultural_heritage.html
- Munjeri, D. (2004) Tangible and Intangible Heritage: From Difference to Convergence. *International Museums*, 56 (1/2), 12–19.
- Murakami, K. (2005) ‘Regeneration of a Community: Development of a Township Museum in the Post-apartheid South Africa’. *Horizontes* 23 (1), 57–65
- Nikolić Đerić, T., Neyrinck, J., Seghers, E. & Tsakiridis, E. (2020). Museums and Intangible Cultural Heritage. Towards a Third Space in the Heritage Sector. A Companion to Discover Transformative Heritage Practices for the 21st Century. [ηλεκτρονικό βιβλίο]. Brugge: Werkplaats Immaterieel Erfgoed. Διαθέσιμο στο: <https://www.ichandmuseums.eu/en/bibliography>
- Onciul, B. (2015). *Museums, Heritage and Indigenous Voice. Decolonising Engagement*. [Ηλεκτρονικό βιβλίο]. New York: Routledge. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.4324/9781315770246>
- Perin, C. (1992). The Communicative Circle: Museums as Communities. Στο Karp, I., Kreamer, C., M. & Lavine, S. (ed.), *Museums and communities: the politics of public culture* (p. 226-270). Random House Publisher Services; Smithsonian Institution Press
- Pieterse, J. N. (1997). Multiculturalism and Museums: Discourse about Others in the Age of Globalization. *Theory, Culture & Society*, 14(4), 123–146. <https://doi.org/10.1177/026327697014004006>.

- Robson, C. (2010). *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου: ένα μέσον για κοινωνικούς επιστήμονες και επαγγελματίες ερευνητές* (επιμ. Κ. Μιχαλοπούλου & Φ. Καλύβα, μτφρ. Β. Νταλάκου & Κ. Βασιλικού). Αθήνα: Gutenberg (Το πρωτότυπο εκδόθηκε το 2007)
- Simon, N. (2010). *The Participatory Museum*. [ηλεκτρονικό βιβλίο]. Διαθέσιμο στο: <http://www.participatorymuseum.org/>
- Simpson, M., G., (1996, 2001). *Making Representations. Museums in the Post-Colonial Era*. [ηλεκτρονικό βιβλίο]. London and New York: Routledge. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.4324/9780203713884>
- Torsen, M. & Anderson, J. (2010). *Intellectual Property and the Safeguarding of Traditional Cultures. Legal Issues and Practical Options for Museums, Libraries and Archives*. [ηλεκτρονικό βιβλίο]. WIPO. Διαθέσιμο στο: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/tk/1023/wipo_pub_1023.pdf
- Vergo, P. (1989). *The New Museology*. London: Reaktion
- Zipsane, H. (2011). Instrumentalism in heritage learning. *Museum International*, 63(1-2), 130-139.
- Walker, D. (2011). Towards a beneficial World Heritage: community involvement in the Blaenavon Industrial Landscape. *Museum international*, 63(1-2), 25-33. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0033.2012.01760.x>
- Wei Tchen J. K. (1992). Creating a Dialogic Museum: The Chinatown History Museum Experiment. Στο Karp, I., Kreamer, C., M. & Lavine, S. (ed.), *Museums and communities: the politics of public culture* (p. 342-392). Random House Publisher Services; Smithsonian Institution Press

Παράρτημα

A. Οδηγοί συνέντευξης

Για τη συνέντευξη με την κυρία Σταυρούλα - Βίλλυ Φωτοπούλου, διευθύντρια Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς στη Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού:

Γνωριμία – Λίγα λόγια για τον σκοπό της έρευνας που πραγματοποιώ και της παρούσας συνέντευξης– συγκατάθεση για τη χρήση των δεδομένων για τους σκοπούς της έρευνας (προφορικά & ενημέρωση για την αποστολή εγγράφου προς υπογραφή)

Η ΑΠΚ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΑΣΗ ΤΗΣ UNESCO

1. Ως Διεύθυνση Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς, είστε ο αρμόδιος κρατικός φορέας που εφαρμόζει τη Διεθνή Σύμβαση που υπέγραψε η UNESCO για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς, το 2003.

- Θέλετε να μου πείτε αρχικά λίγα λόγια για τον όρο «ΑΠΚ» (τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της) και τη σημασία της Σύμβασης της UNESCO σε επίπεδο πολιτιστικής διαχείρισης; (αναφορικά και με την έννοια της διαφύλαξης)

Η ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΥΠ.ΠΟ ΚΑΙ Η ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ-ΦΟΡΕΩΝ ΤΗΣ

ΑΠΚ

2. Σε προηγούμενη συνέντευξή σας είχατε δηλώσει πως «Στη Διεύθυνση Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς σχεδιάζουμε τις ενέργειες και τις δράσεις εκείνες που θα κάνουν ένα στοιχείο γνωστό στο ευρύ κοινό. **Κυρίαρχο λόγο στην εγγραφή ενός στοιχείου στον Εθνικό Κατάλογο έχουν τα μέλη της κοινότητας, τα οποία προτείνουν την καταγραφή εκείνου που θεωρούν ότι αποτελεί κομμάτι της ταυτότητάς τους.**»

- Αρχικά θα ήθελα να ρωτήσω ποιες είναι οι **κυριότερες ενέργειες και δράσεις** που αναλαμβάνει το ΥΠΠΟ και μέσω των οποίων επιτυγχάνεται η ευρύτερη προβολή στοιχείων ΑΠΚ;
- Ποια είναι η **σημασία της ένταξης στοιχείων στους Εθνικούς Καταλόγους;**
- Ποιες είναι οι βασικές προϋποθέσεις για την ένταξη ενός στοιχείου στον Εθνικό Κατάλογο;
- **Επικαιροποιούνται οι κατάλογοι** ώστε να συμβαδίζουν με το δυναμικό χαρακτήρα των στοιχείων ΑΠΚ; (με ποιους τρόπους προστατεύεται η ΑΠΚ από το να γίνει φολκλόρ;)

Η δημιουργία Καταλόγων έχει επικριθεί από κάποιους ερευνητές, οι οποίοι τους έχουν χαρακτηρίσει ως «μεταπολιτισμικά τεχνουργήματα» τα οποία δεν ανταποκρίνονται στο δυναμικό χαρακτήρα του ζωντανού πολιτισμού.

• **Κρίνετε πως οι Κατάλογοι και τα ευρετήρια είναι κατάλληλες μέθοδοι διαφύλαξης της ΑΠΚ;**

3. Αναφορικά με τον ρόλο των φορέων της κληρονομιάς (άνθρωποι, κοινότητες, ομάδες), **με ποιόν τρόπο έρχεται το ΥΠΠΟ σε επαφή με τις κοινότητές και τους φορείς;**

- Υπάρχουν **εκπρόσωποι** οι οποίοι σας προσεγγίζουν αρχικά;
- **Πώς παρακινούνται οι κοινότητες-φορείς** για τη συνεργασία μαζί σας και την εγγραφή στον Εθνικό Κατάλογο, δεδομένων των γραφειοκρατικών διαδικασιών που απαιτούνται;
- **Σε ποια στάδια διαχείρισης** συμμετέχουν και **πώς εξασφαλίζεται η μέγιστη συμμετοχή τους**, όπως προβλέπει η Σύμβαση του 2003, ώστε να αποφευχθούν ανεπιθύμητες συνέπειες, όπως η **εμπορευματοποίηση** της κληρονομιάς;
- Πέρα από τη σύνταξη των Καταλόγων, **σε ποιες άλλες περιστάσεις συνεργάζεται το ΥΠ.ΠΟ με τις κοινότητες-φορείς;**

Η ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ ΥΠ.ΠΟ ΜΕ ΤΑ ΜΟΥΣΕΙΑ – Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥΣ

4. Το Υπουργείο **έρχεται σε επαφή με μουσεία** στο πλαίσιο των δράσεων και των ενεργειών που αναλαμβάνει; Ποιος είναι **ο ρόλος των μουσείων στη διαφύλαξη της ΑΠΚ;** (έχετε συνεργαστεί ποτέ με το Ε.Μ.Ε πάνω σε αυτόν τον τομέα;)

Για τη συνέντευξη με την κυρία Μπαττίνου Ζανέτ, Διευθύντρια του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος (E.M.E)

Γνωριμία – Λίγα λόγια για τον σκοπό της έρευνας που πραγματοποιώ και της παρούσας συνέντευξης– συγκατάθεση για τη χρήση των δεδομένων για τους σκοπούς της έρευνας (προφορικά & ενημέρωση για την αποστολή εγγράφου προς υπογραφή)

Η Άυλη πολιτισμική κληρονομιά στη στρατηγική του μουσείου

Ένας από τους στόχους του μουσείου είναι «Να ερευνά, να μελετά και να καταγράφει την υλική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά των Ελλήνων Εβραίων και να την θέτει στην υπηρεσία της γνώσης, της εκπαίδευσης και της ψυχαγωγίας».

1. Πώς αντιλαμβάνεται το εβραϊκό μουσείο την έννοια της ΑΠΚ;

Ποια είναι η θέση της ΑΠΚ στο στρατηγικό σχεδιασμό που ακολουθεί το μουσείο; (σε σχέση με την έρευνα, τη δημιουργία εκθέσεων, την οργάνωση παράλληλων δράσεων, το μάρκετινγκ – επικοινωνία με το κοινό κ.ά.) – Ακολουθείται ξεχωριστή στρατηγική αναφορικά με τη διαφύλαξη της ΑΠΚ;

2. Ποιες είναι οι ερμηνευτικές προσεγγίσεις στην έκθεση των μόνιμων συλλογών του μουσείου σε σχέση και με την ΑΠΚ; Ποια ερμηνευτικά μέσα χρησιμοποιούνται;

Συνεργασία με τις εβραϊκές κοινότητες

Δεδομένου ότι το μουσείο προσεγγίζει την πολιτιστική κληρονομιά όλων των ελληνοεβραϊκών κοινοτήτων και όχι μόνο των αθηναϊκών,

3. Με ποιους τρόπους το μουσείο προσεγγίζει τις εβραϊκές κοινότητες (κοινότητες αναφοράς); Υπάρχουν εκπρόσωποι των κοινοτήτων με τους οποίους έρχεται σε επαφή;

4. Ποιοι είναι οι κυριότεροι φορείς με τους οποίους συνεργάζεται το μουσείο και μέσω των οποίων έρχεται σε επαφή με τις κοινότητες; (πχ ρόλος συναγωγών, εβραϊκού σχολείου, Ισραηλιτικής κοινότητας Αθηνών κ.ά.)

5. Η συνεργασία με τις κοινότητες πού εντοπίζεται και πού αποσκοπεί; Σε τι βαθμό και σε ποιους τομείς εμπλέκονται μέλη της κοινότητας στο μουσειακό προγραμματισμό [πρόσβαση στη λήψη αποφάσεων, τη δημιουργία περιεχομένου (πχ εκπαιδ. προγράμματα, εργαστήρια) , την ερμηνεία συλλογών]; (παραδείγματα).

6. **Η κοινότητα έχει πρόσβαση στις συλλογές προκειμένου να εκφράσει τις δικές της προσεγγίσεις και να προσδώσει τα δικά της νοήματα στα αντικείμενα;** Οι συλλογές του μουσείου (εργαλεία, φωτογραφίες, χρηστικά αντικείμενα, αρχεία κλπ.) είναι προσβάσιμες στις εβραϊκές κοινότητες, προκειμένου να χρησιμοποιηθούν στο πλαίσιο εκδηλώσεων (πχ εορτασμών), εκπαιδευτικών προγραμμάτων ή έρευνας;
- Πώς αξιοποιούνται από το μουσείο οι γνώσεις και τα αφηγήματα της κοινότητας– όπως οι μνήμες που συλλέγονται μέσω των συνεντεύξεων;
7. Πώς επιτυγχάνεται η **μακροχρόνια συνεργασία του μουσείου με τις εβραϊκές κοινότητες της Ελλάδας;**
8. Έχουν υπάρξει περιπτώσεις «σύγκρουσης» απόψεων μεταξύ των επιμελητών του μουσείου/συντηρητών κ.ά. και μελών της κοινότητας, σχετικά με τη διαχείριση των συλλογών (συντήρηση, έκθεση, πρόσβαση κλπ.) / Έχουν προκύψει **δεοντολογικά ζητήματα** στη διαχείριση των συλλογών του μουσείου από τους επαγγελματίες σε σχέση με τις προσεγγίσεις των εβραϊκών κοινοτήτων (πχ. αναφορικά με θρησκευτικά ζητήματα: ιερά αντικείμενα και χρήση τους);
9. Ασχολείται το μουσείο με **σύγχρονες πολιτισμικές εκφράσεις** των εβραϊκών κοινοτήτων; (Παραδείγματα παράλληλων δράσεων: πχ. Θεατρικές παραστάσεις, συναυλίες, σεμινάρια – εργαστήρια, ομιλίες, περιοδικές εκθέσεις, ετήσιοι εορτασμοί)
- Ποια είναι η **ανταπόκριση** των εβραϊκών κοινοτήτων; Πως κρίνεται η συμμετοχή των νεότερων ηλικιών;
  - Ποια είναι η ανταπόκριση του κοινού που δεν ανήκει στην κοινότητα αναφοράς;
  - Πώς επιτυγχάνεται μέσα από τις δράσεις του μουσείου η **διαπολιτισμική επαφή**, η οποία βρίσκεται στους στόχους που έχει θέσει το Ε.Μ.Ε; (π.χ πιλοτικό πρόγραμμα «Ιερά Βιβλία», σε συνεργασία με το Β.Χ.Μ και το Μουσείο Ισλαμικής Τέχνης – Μπενάκη, Ευρωπαϊκές Ημέρες εβραϊκού πολιτισμού & Ευρωπαϊκές διαδρομές εβραϊκής κληρονομιάς).

Η Ψηφιακή παρουσία του Ε.Μ.Ε και η ΑΠΚ

Είναι γεγονός πως το Ε.Μ.Ε αναβαθμίζει διαρκώς την ψηφιακή του παρουσία και ενισχύει τη δημιουργική επικοινωνία με το κοινό του.

10. Ποια είναι η σημασία των ψηφιακών εκθέσεων και των εφαρμογών πολυμέσων (εν γένει νέων τεχνολογιών) που έχουν αξιοποιηθεί από το μουσείο για τη διαφύλαξη της ΑΠΚ;
11. **Συνεργασία με EUROPEANA** στο πλαίσιο της ψηφιοποίησης των συλλογών του μουσείου και της δημιουργίας ψηφιακών εκθέσεων

12. Εποχή covid19: Πώς έχει ανταποκριθεί το μουσείο στις νέες προκλήσεις; Έχουν αλλάξει οι προτεραιότητές του;

Επόμενοι στόχοι, τομείς στους οποίους το μουσείο θέλει να αναπτύξει νέες δράσεις

Για τη συνέντευξη με την κυρία Κούκη Ελένη, Ιστορικό και εξωτερική επιστημονική συνεργάτιδα του Ε.Μ.Ε

Γνωριμία – συγκατάθεση για τη χρήση των δεδομένων για τους σκοπούς της έρευνας (προφορικά & ενημέρωση για την αποστολή εγγράφου προς υπογραφή) - Λίγα λόγια για τον σκοπό της έρευνας που πραγματοποιώ και τον σκοπό της παρούσας συνέντευξης

1. Ως ιστορικός και εξωτερική συνεργάτιδα του Ε.Μ.Ε, μπορείτε να μου περιγράψετε το/τα αντικείμενο/α με το οποίο ασχοληθήκατε στο πλαίσιο της συνεργασίας σας με το μουσείο;
  - a. Τομείς συνεργασίας
  - b. Τα άτομα με τα οποία συνεργαστήκατε ανήκουν στο επιστημονικό προσωπικό του μουσείου αποκλειστικά;
  - c. Ήρθατε σε άμεση επαφή με πληροφορητές;

2. Το Αρχείο Προφορικής Ιστορίας (Α.Π.Ι):

- a. Ποιοι είναι οι αρμόδιοι για τη λήψη των αποφάσεων σχετικά με το Α.Π.Ι;

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ Α.Π.Ι

Πρόκειται κυρίως για «συνεντεύξεις κεντρικό θέμα των οποίων είναι οι καταθέσεις ζωής Ελλήνων Εβραίων που επέστρεψαν από τα στρατόπεδα εξόντωσης ή συγκέντρωσης, που κρύφτηκαν κατά τη διάρκεια της Κατοχής ή που εντάχθηκαν στο αντιστασιακό κίνημα» → «δύσκολη κληρονομιά»

- b. Σε ποιο βαθμό θεωρείτε πως οι **μνήμες του Ολοκαυτώματος** έχουν ενταχθεί στη **συλλογική μνήμη** των ελληνοεβραϊκών κοινοτήτων; Αναφορικά με τις νεότερες γενιές;

Δεδομένου ότι η **προφορική ιστορία έχει τη δυνατότητα να αποκαλύψει πολλές πλευρές της ανθρώπινης εμπειρίας και το Ε.Μ.Ε εστιάζει στις βασικές θεματικές της μόνιμης του έκθεσης σε όψεις της Α.Π.Κ** (θρησκευτικές γιορτές, έθιμα - παραδόσεις, πρακτικές, καθημερινή ζωή κ.ά.)

- c. Η **προφορική ιστορία χρησιμοποιείται ως εργαλείο τεκμηρίωσης της ΑΠΚ**; / Οι **συνεντεύξεις ζωής** περιλαμβάνουν και πληροφορίες για την ελληνοεβραϊκή ΑΠΚ;
- d. Οι πληροφορίες για την ΑΠΚ **συλλέγονται ξεχωριστά** από αυτές για το Ολοκαύτωμα; Είναι μέρος διαφορετικών project;

- e. Διενεργήθηκαν **συνεντεύξεις σε νεότερα μέλη των κοινοτήτων** προκειμένου να ερευνηθεί η εξέλιξη των πολιτισμικών εκφράσεων (**συνέχειες/ ασυνέχειες**) και να αποτυπωθεί η συλλογική μνήμη της 2^{ης} και 3^{ης} γενιάς Ελλήνων- Εβραίων (μετά τη γενιά που βίωσε το Ολοκαύτωμα);
- f. **Ανταπόκριση** των πληροφορητών;

ΧΡΗΣΕΙΣ ΤΟΥ Α.Π.Ι + ΠΡΟΣΒΑΣΗ

- a. **Ποια είναι η αξία του Α.Π.Ι για το μουσείο (γενικότερα); Η αξία του για την τεκμηρίωση της Α.Π.Κ;**
- b. **Με ποιους τρόπους αξιοποιείται από το μουσείο το Α.Π.Ι;**
- b. **Πρόσβαση** των πληροφορητών και άλλων επισκεπτών στο Αρχείο; Έχει ζητηθεί ποτέ το αρχείο από κάποια κοινότητα για να το χρησιμοποιήσει στο πλαίσιο κάποιας δικής της δράσης/εορτασμού;
- c. Διατηρείται από πλευράς του Ε.Μ.Ε κάποια **επαφή** μαζί τους για άλλες δράσεις;
- d. **Μελλοντικά σχέδια** για το Α.Π.Ι (εμπλουτισμός, νέες χρήσεις)

B. Έγγραφο συγκατάθεσης για την καταγραφή των δεδομένων

Ενημέρωση και συναίνεση συνεντευξιαζόμενου για την ακαδημαϊκή έρευνα με τίτλο :

«Ο ρόλος των Μουσείων στη διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς: Η περίπτωση του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος»

Μέρος Πρώτο –Γενικές Πληροφορίες

Θα ήθελα να λάβω συνέντευξη από εσάς προκειμένου να χρησιμοποιηθεί στο πλαίσιο της διπλωματικής μου εργασίας με τίτλο «**Ο ρόλος των Μουσείων στη διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς: Η περίπτωση του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος**».

Ο σκοπός της συνέντευξης είναι να αντλήσω από την εμπειρία σας δεδομένα σχετικά με την ευρύτερη προβληματική γύρω από τη διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς, το ισχύον θεσμικό πλαίσιο και τις ενέργειες που αναλαμβάνει η Διεύθυνση Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς, τα οποία θα χρησιμοποιηθούν για τον εμπλουτισμό της ως άνω διπλωματικής εργασίας.

Η συμμετοχή σας είναι εθελοντική και είναι στην απόλυτη διακριτική σας ευχέρεια να αποφασίσετε εάν επιθυμείτε ή όχι να λάβετε μέρος.

Το μόνο που θα χρειαστεί είναι να απαντήσετε στα ερωτήματα κατά τη διάρκεια της συνέντευξης. Μπορείτε οποτεδήποτε να αρνηθείτε να απαντήσετε σε οποιοδήποτε ερώτημα επιθυμείτε.

Τα δεδομένα που θα συγκεντρωθούν θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά και μόνο για τον σκοπό της υλοποίησης της διπλωματικής εργασίας και της παρουσιάσής της.

Τα προσωπικά δεδομένα που θα συλλεγούν είναι το όνομα, το επώνυμο, η ιδιότητα, η ηλεκτρονική διεύθυνση (email) και η φωνή σας και θα διατηρηθούν αποκλειστικά και μόνο για τον σκοπό της ερευνητικής τεκμηρίωσης των συνεντεύξεων και για τον σκοπό της μελλοντικής επικοινωνίας με σας για την ενημέρωσή σας σχετικά με την ακαδημαϊκή μου έρευνα.

Δεν θα χρησιμοποιηθούν τα προσωπικά σας δεδομένα για κανένα άλλο λόγο πλην των ως άνω ρητά περιγραφέντων εκτός αν συντρέξει κάποιος άλλος λόγος για τον οποίο και θα ενημερωθείτε σχετικά προκειμένου να δώσετε την έγγραφη ρητή συγκατάθεσή σας.

Εάν θέλετε οποιαδήποτε περαιτέρω ενημέρωση σχετικά με το ερευνητικό έργο μου μπορείτε να επικοινωνήσετε μαζί μας στο email: kallirrois48@gmail.com

Μέρος Δεύτερο – Συναίνεση	Ναι Όχι
Διάβασα και κατανόησα πλήρως το πρώτο μέρος της παρούσας.	NAI
Συναινώ εθελοντικά στη συμμετοχή μου στην συνέντευξη, η οποία θα χρησιμοποιηθεί στο πλαίσιο της ως άνω περιγραφείσας διπλωματικής εργασίας.	NAI
Κατανοώ ότι η συμμετοχή μου στη συνέντευξη θα έχει ως αποτέλεσμα την ηχογράφηση ή τη βιντεοσκόπηση της, τη λήψη πρόχειρων σημειώσεων, και την ενσωμάτωση των πληροφοριακών δεδομένων στην ως άνω διπλωματική εργασία.	NAI
Κατανοώ και δίνω τη συναίνεσή μου στην αποσπασματική παράθεση των πληροφοριακών δεδομένων για τη δημιουργία της ως άνω διπλωματικής εργασίας.	NAI
Δίνω τη συναίνεσή μου στη χρήση του ονόματός μου και της ιδιότητάς μου ως παραπομπής για την αποσπασματική παράθεση των πληροφοριακών μου δεδομένων στο πλαίσιο της ως άνω διπλωματικής εργασίας.	NAI

Σταυρούλα-Βίλλυ

Φωτοπούλου

19.2.2021

Όνομα Συμμετέχοντος

Υπογραφή

Ημερομηνία

Σημείωση: Η συνεντευξιαζόμενη ενημερώθηκε από την ερευνήτρια μέσω email και έδωσε την συγκατάθεσή της και για τη συμπερίληψη της απομαγνητοφωνημένης συνέντευξης στην παρούσα εργασία

Ενημέρωση και συναίνεση συνεντευξιαζόμενου για την ακαδημαϊκή έρευνα με τίτλο :

«Ο ρόλος των Μουσείων στη διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς: Η περίπτωση του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος»

Μέρος Πρώτο –Γενικές Πληροφορίες

Θα ήθελα να λάβω συνέντευξη από εσάς προκειμένου να χρησιμοποιηθεί στο πλαίσιο της διπλωματικής μου εργασίας με τίτλο **«Ο ρόλος των Μουσείων στη διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς: Η περίπτωση του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος»**.

Ο σκοπός της συνέντευξης είναι να αντλήσω από την εμπειρία σας δεδομένα σχετικά με την ευρύτερη προβληματική γύρω από τη διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς, με εστίαση στις προσεγγίσεις του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος, τα οποία θα χρησιμοποιηθούν για τον εμπλουτισμό της ως άνω διπλωματικής εργασίας.

Η συμμετοχή σας είναι εθελοντική και είναι στην απόλυτη διακριτική σας ευχέρεια να αποφασίσετε εάν επιθυμείτε ή όχι να λάβετε μέρος.

Το μόνο που θα χρειαστεί είναι να απαντήσετε στα ερωτήματα κατά τη διάρκεια της συνέντευξης. Μπορείτε οποτεδήποτε να αρνηθείτε να απαντήσετε σε οποιοδήποτε ερώτημα επιθυμείτε.

Τα δεδομένα που θα συγκεντρωθούν θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά και μόνο για τον σκοπό της υλοποίησης της διπλωματικής εργασίας και της παρουσιάσής της.

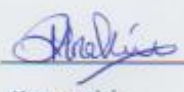
Τα προσωπικά δεδομένα που θα συλλεγούν είναι το όνομα, το επώνυμο, η ιδιότητα, η ηλεκτρονική διεύθυνση (email) και η φωνή σας και θα διατηρηθούν αποκλειστικά και μόνο για τον σκοπό της ερευνητικής τεκμηρίωσης των συνεντεύξεων και για τον σκοπό της μελλοντικής επικοινωνίας με σας για την ενημέρωσή σας σχετικά με την ακαδημαϊκή μου έρευνα.

Δεν θα χρησιμοποιηθούν τα προσωπικά σας δεδομένα για κανένα άλλο λόγο πλην των ως άνω ρητά περιγραφέντων εκτός αν συντρέξει κάποιος άλλος λόγος για τον οποίο και θα ενημερωθείτε σχετικά προκειμένου να δώσετε την έγγραφη ρητή συγκατάθεσή σας.

Εάν θέλετε οποιαδήποτε περαιτέρω ενημέρωση σχετικά με το ερευνητικό έργο μου μπορείτε να επικοινωνήσετε μαζί μας στο email: kallirro48@gmail.com

Μέρος Δεύτερο – Συναίνεση	Ναι	Όχι
Διάβασα και κατανόησα πλήρως το πρώτο μέρος της παρούσας.	☒	☐
Συαινώ εθελοντικά στη συμμετοχή μου στην συνέντευξη, η οποία θα χρησιμοποιηθεί στο πλαίσιο της ως άνω περιγραφείσας διπλωματικής εργασίας.	☒	☐
Κατανούω ότι η συμμετοχή μου στη συνέντευξη θα έχει ως αποτέλεσμα την ηχογράφησή της, τη λήψη πρόχειρων σημειώσεων, και την ενσωμάτωση των πληροφοριακών δεδομένων στην ως άνω διπλωματική εργασία.	☒	☐
Κατανούω και δίνω τη συναίνεσή μου στην αποσπασματική παράθεση των πληροφοριακών δεδομένων για τη δημιουργία της ως άνω διπλωματικής εργασίας.	☒	☐
Δίνω τη συναίνεσή μου στη χρήση του ονόματός μου και της ιδιότητάς μου ως παραπομπής για την αποσπασματική παράθεση των πληροφοριακών μου δεδομένων στο πλαίσιο της ως άνω διπλωματικής εργασίας.	☒	☐

<u>ΖΑΝΕΤ ΚΙΠΑΤΤΙΝΟΥ</u>	<u></u>	<u>13/02/21</u>
Όνομα Συμμετέχοντος	Υπογραφή	Ημερομηνία

Σημείωση: Η συνεντευξιαζόμενη ενημερώθηκε από την ερευνήτρια μέσω email και έδωσε την συγκατάθεσή της και για τη συμπερίληψη της απομαγνητοφωνημένης συνέντευξης στην παρούσα εργασία

Ενημέρωση και συναίνεση συνεντευξιαζόμενου για την ακαδημαϊκή έρευνα με τίτλο :
«Ο ρόλος των Μουσείων στη διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς: Η περίπτωση του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος»

Μέρος Πρώτο –Γενικές Πληροφορίες

Θα ήθελα να λάβω συνέντευξη από εσάς προκειμένου να χρησιμοποιηθεί στο πλαίσιο της διπλωματικής μου εργασίας με τίτλο **«Ο ρόλος των Μουσείων στη διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς: Η περίπτωση του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος»**.

Ο σκοπός της συνέντευξης είναι να αντλήσω από την εμπειρία σας δεδομένα σχετικά με τη συνεργασία σας με το Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος (Ε.Μ.Ε), εστιάζοντας στη δουλειά που έχετε πραγματοποιήσει για το Αρχείο Προφορικής Ιστορίας του Ε.Μ.Ε, καθώς και σε ζητήματα που αφορούν στη διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς των εβραϊκών κοινοτήτων της Ελλάδας, προκειμένου να χρησιμοποιηθούν για τον εμπλουτισμό της ως άνω διπλωματικής εργασίας.

Η συμμετοχή σας είναι εθελοντική και είναι στην απόλυτη διακριτική σας ευχέρεια να αποφασίσετε εάν επιθυμείτε ή όχι να λάβετε μέρος.

Το μόνο που θα χρειαστεί είναι να απαντήσετε στα ερωτήματα κατά τη διάρκεια της συνέντευξης. Μπορείτε οποτεδήποτε να αρνηθείτε να απαντήσετε σε οποιοδήποτε ερώτημα επιθυμείτε.

Τα δεδομένα που θα συγκεντρωθούν θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά και μόνο για τον σκοπό της υλοποίησης της διπλωματικής εργασίας και της παρουσιάσής της.

Τα προσωπικά δεδομένα που θα συλλεγούν είναι το όνομα, το επώνυμο, η ιδιότητα, η ηλεκτρονική διεύθυνση (email) και η φωνή σας και θα διατηρηθούν αποκλειστικά και μόνο για τον σκοπό της ερευνητικής τεκμηρίωσης των συνεντεύξεων και για τον σκοπό της μελλοντικής επικοινωνίας με σας για την ενημέρωσή σας σχετικά με το ερευνητικό πρόγραμμά μας.

Δεν θα χρησιμοποιηθούν τα προσωπικά σας δεδομένα για κανένα άλλο λόγο πλην των ως άνω ρητά περιγραφέντων εκτός αν συντρέξει κάποιος άλλος λόγος για τον οποίο και θα ενημερωθείτε σχετικά προκειμένου να δώσετε την έγγραφη ρητή συγκατάθεσή σας.

Εάν θέλετε οποιαδήποτε περαιτέρω ενημέρωση σχετικά με το ερευνητικό πρόγραμμα έργο μου μπορείτε να επικοινωνήσετε μαζί μας στα email: kallirro48@gmail.com

Μέρος Δεύτερο – Συναίνεση

Ναι Όχι

Διάβασα και κατανόησα πλήρως το πρώτο μέρος της παρούσας.

Συναίνω εθελοντικά στη συμμετοχή μου στην συνέντευξη η οποία θα χρησιμοποιηθεί στο πλαίσιο της ως άνω περιγραφείσας διπλωματικής εργασίας.

Κατανοώ ότι η συμμετοχή μου στη συνέντευξη θα έχει ως αποτέλεσμα την ηχογράφησή της, τη λήψη πρόχειρων σημειώσεων, και την ενσωμάτωση των πληροφοριακών δεδομένων στην ακαδημαϊκή εργασία.

Κατανοώ και δίνω τη συναίνεσή μου στην παράθεση των πληροφοριακών δεδομένων για τη δημιουργία της ως άνω διπλωματικής εργασίας.

Δίνω τη συναίνεσή μου στη χρήση του ονόματός μου και της ιδιότητάς μου ως παραπομπής για την παράθεση των πληροφοριακών μου δεδομένων στο πλαίσιο της ως άνω διπλωματικής εργασίας.

ΕΛΕΝΗ ΚΟΤΙΚΗ

5/7/2021

Όνομα Συμμετέχοντος

Υπογραφή

Ημερομηνία

Γ. Απομαγνητοφωνήσεις

Διαδικτυακή συνέντευξη με την κυρία Σταυρούλα Φωτοπούλου, Προϊσταμένη της Διεύθυνσης Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς του ΥΠ.ΠΟ.Α

Όπου Ε: Ερευνήτρια, Σ: Συνεντευξιαζόμενη

Ε: Καλημέρα σας, ονομάζομαι Καλλιρρόη Φλώρου. Φοιτώ στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Πολιτιστική Διαχείριση» και στο πλαίσιο εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας έχω αναλάβει μια έρευνα με τίτλο «Ο ρόλος των Μουσείων στη διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς (ΑΠΚ): Η περίπτωση του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος». Στην έρευνά μου αυτή μελετώ ευρύτερα την προβληματική της ΑΠΚ, τη διαφύλαξή της και τρόπους διαφύλαξης. Έχω μελετήσει το θεσμικό πλαίσιο σε διεθνές επίπεδο και στο επίπεδο της Ελλάδας, το ισχύον θεσμικό πλαίσιο. Γι' αυτό θα ήθελα να πραγματοποιήσουμε αυτή τη συνέντευξη, προκειμένου να αντλήσω περισσότερα δεδομένα από τη δικιά σας εμπειρία και από τις ενέργειες που αναλαμβάνει η Διεύθυνση Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Σ: Ωραία

[60'']

Ε: Οπότε θα ήθελα να σας ενημερώσω ότι η συμμετοχή σας στην έρευνα μου είναι εθελοντική. Μπορείτε σε οποιαδήποτε ερώτηση, οποιαδήποτε στιγμή να μη δεχθείτε να απαντήσετε και να ξέρετε ότι όλα τα δεδομένα της συνέντευξης θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά και μόνο για τους σκοπούς της έρευνας. Εγώ θα συλλέξω το όνομα, το επώνυμό, την ιδιότητά σας και τη φωνή σας, ζητώ την άδεια να την καταγράψω, κατά τη διάρκεια της συνέντευξης.

Σ: Λοιπόν, λέγομαι Σταυρούλα Φωτοπούλου, είμαι Προϊσταμένη της Διεύθυνσης Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς του ΥΠ.ΠΟ και νομίζω ότι μέχρι εδώ [γέλιο], ότι άλλο χρειαστεί-

Ε: -[γέλιο] Ωραία, ωραία. Λοιπόν, οπότε ως Διεύθυνση Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς είστε ο αρμόδιος φορέας για την εφαρμογή της Σύμβασης που υπέγραψε η UNESCO το 2003 για τη Διαφύλαξη της ΑΠΚ. Μπορείτε να μου πείτε λίγα λόγια για τον όρο ΑΠΚ, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της.

Σ: Αν αρχίσουμε από αυτό το σημείο θα πάμε πάρα πολύ ώρα. Δεν ξέρω, δηλαδή μπορώ να αρχίσω να λέω ό,τι θέλετε αλλά αν έχετε κάτι πιο στοχευμένο, να μπούμε κατευθείαν σε αυτό.

Ε: Εντάξει.

Σ: Μόνο περιληπτικά ότι ο όρος, όπως ξέρετε κι εσείς από όσα έχετε δει στην Ελλάδα τουλάχιστον, έχει προκαλέσει πάρα πολλές παρανοήσεις. Προσπαθούμε με τη δράση μας να εξηγήσουμε ότι δεν αφορά γενικά τον πνευματικό πολιτισμό, οτιδήποτε έχει να κάνει με αυτά, αφορά εκφράσεις αυτού που ξέρουμε ως λαϊκό πολιτισμό μέσα σε ένα νέο διαχειριστικό

πλαίσιο. Αυτό είναι όλο, αλλά ίσως αυτό θα έπρεπε να το πούμε με...είναι πολύ μεγάλο το θέμα, γι' αυτό-

E: -Τώρα σε επίπεδο διαχείρισης, να μιλήσουμε τότε πιο συγκεκριμένα, είχα διαβάσει σε προηγούμενη συνέντευξή σας ότι στη Διεύθυνση Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς σχεδιάζετε τις ενέργειες και τις δράσεις εκείνες που θα κάνουν ένα στοιχείο γνωστό στο ευρύ κοινό. Κυρίαρχο ρόλο στην εγγραφή ενός στοιχείου στον Εθνικό Κατάλογο έχουν τα μέλη της κοινότητας. Ήθελα αρχικά να ρωτήσω ποιες είναι οι κυριότερες ενέργειες και δράσεις που αναλαμβάνει η Διεύθυνση Νεότερης Κληρονομιάς;

[60'']

Σ: Επειδή πολύ σωστά αναφέρατε ότι ο πρώτος δρών και ο βασικός είναι αυτοί οι οποίοι είναι οι μέτοχοι αυτού του στοιχείου, όποια μορφή κι αν έχουν: θεσμική, άτυπη, οτιδήποτε. Εμείς είμαστε καταρχάς δίπλα τους. Οι δικές μας δραστηριότητες είναι γενική ευαισθητοποίηση για την ΑΠΚ, με σεμινάρια που κάναμε παλιά και τώρα πρέπει να ξαναρχίσουμε γιατί φαίνεται ότι αυτό το σύστημα θα μας πάει μακριά, της πανδημίας, δηλαδή μέσα στο 2020 δεν κάναμε τις ανοιχτές εκδηλώσεις που θέλαμε να κάνουμε. Κακώς ίσως είχαμε αισιοδοξία ότι θα τις ξαναπάσουμε [γέλιο] σύντομα. Φέτος προγραμματιζόμαστε αλλιώς. Τώρα αυτά είναι τα γενικά πράγματα και ειδικότερα για κάποιες εκφράσεις της ΑΠΚ, κατά περίπτωση, ανάλογα τι είναι πιο κατάλληλο. Δηλαδή αν μιλάμε για μια αμπελουργική παράδοση, στην πραγματικότητα έχουμε λίγα πράγματα που μπορούμε να πούμε για την αξία της καλλιέργειας, της τοπικότητας, του προϊόντος κ.λπ. κ.λπ. Δεν υπάρχει ένα μοντέλο για όλα τα πράγματα γιατί μιλάμε για πολύ διαφορετικές μεταξύ τους πολιτισμικές εκφράσεις, από τεχνογνωσίες μέχρι τραγούδια, χορούς κ.λπ., οπότε αυτό δεν ομογενοποιείται. Το βασικότερο πράγμα που κάνουμε πάντως είναι γενική ευαισθητοποίηση, αυτό μας ενδιαφέρει και να ξεκαθαρίζουμε παρανοήσεις για το τι είναι και τι δεν είναι. Γιατί τώρα, ας πούμε, έχουμε την καινούρια περίοδο εγγραφών στο Εθνικό Ευρετήριο κι έχουμε πάρει, χτες με έπιασε ζάλη, ογδόντα πέντε δηλώσεις πρόθεσης, δηλαδή το αρχικό βήμα όπου όποιοι ενδιαφέρονται στέλνουν πέντε γραμμές τι είναι αυτό που θέλουν να εγγράψουμε, τα τηλέφωνα επικοινωνίας τους, ώστε αν υπάρχουν κι άλλοι που κάνουν το ίδιο πράγμα, που ενδιαφέρονται γι' αυτό να επικοινωνήσουμε μαζί τους και να πάρουμε ένα πιο συνολικό πράγμα. Λοιπόν, μέχρι πέρυσι παίρναμε maximum σαράντα – τριάντα, εκεί. Φέτος πήραμε ογδόντα πέντε! [γέλιο]

E: [γέλιο] Έχουν διπλασιαστεί.

Σ: Είναι ήδη ένα νούμερο για το οποίο έχουμε δυσκολία διαχείρισης πλέον. Δεν είμαστε άπειροι.

E: Κι αυτό έχει να κάνει με τους Καταλόγους, έτσι; Με τα Ευρετήρια.

Σ: Ναι και εδώ βλέπουμε μέσα ότι ό,τι και να έχουμε κάνει με αυτό, που εντάξει δεν είναι και πάρα πολλά, το γενικό κοινό τώρα αρχίζει και αντιλαμβάνεται αυτό το πράγμα, βλέπουμε πράγματα τα οποία είναι εμφανώς ότι δεν είναι. Ξέρω εγώ η σχολική ζωή, τώρα λέω ένα παράδειγμα, μνήμες, ιστορίες κ.λπ. Λες και προσεγγίζουμε ένα θέμα κοινωνιολογικά σε μια ευρύτητα με ιστορικό βάθος κιόλας, γιατί απ' ό,τι είδα από τη σύντομη περιγραφή οι ενδιαφερόμενοι θέλουν να μιλήσουν γενικά για το τί ήταν η σχολική ζωή, που αυτό τώρα πώς; Δηλαδή, ποιος είναι ο φορέας; Το περίγραμμα του στοιχείου;

Ε: Κατάλαβα, άρα πρέπει πρώτα με κάποιο τρόπο να ενημερωθούν για τα κριτήρια, υπάρχουν δηλαδή κάποια κριτήρια.

Σ: Ναι, να ενημερωθούν για το για τί ακριβώς μιλάμε. Δηλαδή μιλάμε για εκφράσεις συλλογικών ταυτοτήτων, οι οποίες έχουν φορέα, ανθρώπους συγκεκριμένους, όσο κι αν είναι δύσκολο να προσδιοριστούν, αν πρόκειται για πολύ μεγάλες κοινότητες, αλλά υπάρχει κάτι που μας πιστοποιεί ότι είναι ένα σώμα ανθρώπων που συνδέονται πολιτισμικά με αυτό το πράγμα. Δηλαδή το να μιλήσουμε για το ρεμπέτικο, εδώ δεν ξέρω αν υπάρχουν πολλοί Έλληνες που θα βγαίνανε, ελληνόφωνοι να το πω, εκτός [γέλιο]. Είναι μια πολύ αγαπητή μουσική. Και με τον άλφα ή βήτα τρόπο, ο καθένας αισθάνεται συνδεδεμένος. Αυτό είναι κάτι το οποίο λαμβάνεις υπόψη σου και μιλάς για διαβαθμίσεις αυτής της ομάδας, στον πυρήνα της οποίας είναι οι μουσικοί, οι τραγουδιστές, οι συνθέτες, οι άνθρωποι οι οποίοι είναι πολύ πιο στενά εμπλεγμένοι κι έχει διαβαθμίσεις. Το ζήτημα για το ποιος είναι ο φορέας είναι το πρώτο. Για ποια κοινότητα μιλάς. Γιατί δεν μιλάς για κάτι αφηρημένο, μιλάς για μια κοινωνική πρακτική και εφόσον πρόκειται γι' αυτό πρέπει να προσδιορίζεται ποιοι την κάνουν, όσο μικρή ή μεγάλη αν είναι αυτή η ομάδα, όσο χαλαρή ή πιο στενά συνδεδεμένη. Πάντως από εκεί ξεκινάμε και αυτό είναι το πιο βασικό κριτήριο. Κι έτσι φτάνεις σε αυτό το σημείο, που λες ότι κάθε φορά πρέπει να ξαναπηγαίνεις συνέχεια από την αρχή [γέλιο].

Ε: Από αυτά που διαβάζω κι εγώ νομίζω είναι από τα πιο δύσκολα πράγματα, γιατί δεν υπάρχει κάποιος συγκεκριμένος τρόπος προσδιορισμού της κοινότητας κάθε φορά. Οπότε ήθελα να σας ρωτήσω κιόλας πώς έρχεστε σε επαφή και εξασφαλίσετε ότι υπάρχει αυτή η μέγιστη συμμετοχή της κοινότητας, που είναι και προϋπόθεση.

Σ: Κοιτάξτε, η πρώτη επαφή συνήθως είναι κειμενική. Δηλαδή είναι αυτό που δηλώνεται σε κάποιο αίτημα εγγραφής, σε κάποια φόρμα τέτοια εγγραφής κ.λπ. Οι δυνατότητες μας αυτή η επαφή να είναι κάτι περισσότερο από μια αποτύπωση σε κείμενο, που και αυτό σου λέει πάρα πολλά πράγματα, δεν είναι ότι δηλώσεις είναι, υπάρχουν τρόποι που μπορείς να αντιληφθείς αν έχει από πίσω ψωμί ή αν έχει κάτι τελείως ιδιοσυγκρασιακό ενός ανθρώπου ή μιας μικρής ομάδας ανθρώπων. Συχνά όμως έχουμε και πολύ πιο άμεση επαφή, δηλαδή πάμε, βλέπουμε,

συζητάμε σε ανοιχτές εκδηλώσεις κ.λπ. Η επαφή γίνεται πλέον με πολλούς τρόπους, αλλά η πρώτη και η κύρια είναι με κείμενο γραπτό, το οποίο συνήθως έρχεται στη μορφή του Δελτίου του Εθνικού Ευρετηρίου.

Ε: Και σχετικά τώρα με τα Εθνικά Ευρετήρια, ποια είναι η σημασία της ένταξης σε έναν τέτοιο Ευρετήριο; Επειδή υπάρχουν και κάποιοι ερευνητές που έχουν επικρίνει κατά κάποιο τρόπο τη δημιουργία Καταλόγων για την Άυλη Κληρονομιά.

Σ: Ναι είναι, καταρχάς να το πω, οι αντιδράσεις, οι αμφιθυμίες είναι πολύ θεμιτές γιατί πάντα υπάρχει ο κίνδυνος ότι κάθε τι που μπαίνει σε έναν κατάλογο, ανεξάρτητα από το πόσο τεκμηριωμένο είναι ή οτιδήποτε, γίνεται το νούμερο 1, 2, 10, 50, 100 σε μια λίστα και η λίστα στην πραγματικότητα είναι το συγκείμενο του, το προσδιορίζει ίσως περισσότερο κι από οτιδήποτε άλλο από ένα σημείο και μετά. Δηλαδή το πρόβλημα των καταλόγων και των ευρετηρίων είναι ένα πρόβλημα που δεν ξεπερνιέται και είχε σχολιαστεί πολύ και κατά τη διάρκεια της συγκρότησής της Σύμβασης, αν θα έχει τέτοιο πράγμα ή όχι. Εντούτοις, δεν υπάρχει κι άλλος τρόπος [γέλιο], δηλαδή είναι μερικά πράγματα που λες «ναι είναι η χειρότερη δυνατή λύση, μόνο που δεν έχουμε καμία άλλη καλύτερη». Είναι μια κακή λύση, μόνο που δεν έχουμε καμία καλύτερη. Αναγνωρίζοντας τον κίνδυνο ότι εντάσσοντας κάτι σε μια λίστα το εγγράφεις και σε ένα συμβολικό σύμπαν και από αυτό παίρνει ιδιότητες που δεν του ανήκουν και ενδεχομένως και το διαστρέφουν, αλλάζουν τη φυσιογνωμία του, αν ξέρεις αυτόν τον κίνδυνο, αν έχεις συνείδηση δηλαδή ότι υπάρχει, έχεις κάποια δυνατότητα να αντιμετωπίσεις τις χειρότερες συνέπειες αυτού. Και πρέπει να το ξέρεις, δεν είμαστε αφελείς. Έχουμε πάντα επίγνωση ότι η εγγραφή σε ένα ευρετήριο, το οποίο μάλιστα τηρείται και σε ένα φορέα του κράτους, γιατί αυτό είμαστε, δημόσια διοίκηση είμαστε κι εμείς, δίνει κάποια χαρακτηριστικά που δεν είναι πάντοτε επιθυμητά σε μια πολιτισμική έκφραση. Αυτό το ξέρουμε, προσπαθούμε να το μαλακώσουμε όσο μπορούμε και κυρίως να βασιζόμαστε σε αυτό που είναι η δύναμη αυτού του εγχειρήματος, που είναι η συμμετοχή των ανθρώπων. Δηλαδή ό,τι και να θέλει να κάνει ένας κρατικός φορέας, με μια λίστα που συγκροτεί, αν αυτό δεν το θέλουν οι άνθρωποι που εκφράζονται μέσα από αυτά τα στοιχεία της Κληρονομιάς, ε δε θα γίνει. Είναι πάρα πολύ απλό [γέλιο]. Υπάρχει και η τελευταία καταφυγή, που είναι όμως πολύ βασική.

Ε: Δεν είναι απαραίτητο με λίγα λόγια. Γενικά με ποιους τρόπους παρακινείται ο κόσμος, οι κοινότητες; Γιατί υπάρχει μια γραφειοκρατία σίγουρα, όπως μου είπατε ότι είναι τόσες πλέον οι αιτήσεις για να συγκροτήσουν τα αιτήματα και να υπάρξει και αυτή η συμμετοχή. Πώς παρακινούνται; Υπάρχουν κάποιοι συγκεκριμένοι λόγοι; Σίγουρα θα σας έχουν μιλήσει γι' αυτό.

Σ: Ναι. Ο βασικός λόγος είναι η αναγνωρισιμότητα. Δηλαδή η εγγραφή στο Εθνικό Ευρετήριο και πολύ περισσότερο η εγγραφή στους διεθνείς Καταλόγους αυξάνει την ορατότητα μιας κοινότητας ανθρώπων και αυτός είναι ο βασικός λόγος για τον οποίο θέλουν, επιδιώκουν να περιγράψουν το τί κάνουν, ποιοι είναι, τί νόημα έχει γι' αυτούς αυτό που κάνουν. Γιατί θέλουν να γίνουν πιο ορατοί. Αυτό είναι θεμιτό. Δηλαδή δεν έχω τίποτα να πω τίποτα πάνω σε αυτό, είναι καλό που οι άνθρωποι θέλουν να μιλήσουν για πτυχές της ταυτότητας τους, που δεν εκφράζονται μέσα από το ότι π.χ. είναι δημότες του Δήμου Αγίας Παρασκευής, ή ξέρω εγώ Έλληνες πολίτες, γυναίκες εκπαιδευτικοί, αγόρια που παίζουν ποδόσφαιρο. Θέλουν να το πούνε κάπως, με έναν τέτοιο τρόπο, αυτό είναι πολύ καλό. Αυτή είναι η βασική επιδίωξη. Από εκεί και μετά έχουμε δει και άλλες επιδιώξεις που γίνονται ορατές όταν κοιτάς ένα δελτίο, π.χ. κάποιος θα θέλανε κάποιες πρακτικές που είναι στο όριο της νομιμότητας, όπως οι μαχαιροποιοί, ας πούμε, στην Λευκάδα, ένα παράδειγμα που έχουμε, το πορσάνικο. Το πορσάνικο μαχαίρι θέλουν να αλλάξουν και το νόμο για το τί θεωρείται παράνομο μήκος στα μαχαίρια, γιατί τα καλύτερά τους μαχαίρια έχουν μεγαλύτερο μήκος από αυτό το οποίο θεωρείται. Αυτό είναι σχετικά αθώο, γιατί θα μπορούσε και να ήτανε και κάτι το οποίο να το δεχτείς, ότι εδώ δεν είναι ένα μαχαίρι το οποίο θα το πάρει κάποιος για να εκτελέσει ένα έγκλημα, είναι κάτι άλλο, αλλά βρίσκεις τέτοια πράγματα. Δηλαδή κάποιος άνθρωπος μέσα από την εγγραφή θέλουνε να ξεπεράσουν κάποια εμπόδια, είτε είναι νομικά, είτε είναι και λοιπά. Κάποια άλλοι όμως έχουν πολύ πιο στοχευμένα και για μένα πολύ κρίσιμα πράγματα που ζητούν, όπως το να μπορεί να συνεχίσει να μεταδίδεται μια τέχνη. Στην Ελλάδα έχουμε περάσει ένα πολύ μεγάλο διάστημα που η μαθητεία και το να μάθεις αυτό που λέμε τέχνες, από την ξυλουργική, μέχρι οτιδήποτε, έχει απαξιωθεί. Η εγγραφή τεχνογνωσιών, οι οποίες μαθαίνονται με τον παλιό, τον προφορικό τρόπο, της μετάδοσης από τον μάστορα στον κάλφα, στο μαθητή, στο μαθητευόμενο και λοιπά, έχει σημασία. Δηλαδή υπάρχουν κάποιες τέχνες που όσα σχολεία και θρανία και να κάτσεις και εγχειρίδια να διαβάσεις και και και, αν δεν το δεις με κάποιον που ξέρει να το κάνει, δεν πρόκειται να συνεχίσει να υπάρχει αυτό το πράγμα. Αυτό είναι πολύ θεμιτό. Αυτό είναι κάτι που θέλουμε πολύ να υποστηρίξουμε και στο επόμενο διάστημα να συνεχίσουμε δραστηριότητες σχετικές με την έμφαση στους τρόπους μετάδοσης της γνώσης μέσα από μεικτά σχήματα τυπικής εκπαίδευσης, αλλά και άτυπης ή μη τυπικής διαδικασίας. Αυτό είναι κάτι που μας ενδιαφέρει πολύ και αυτό είναι ορατό σε πολλά δελτία που έρχονται, ότι οι άνθρωποι θέλουν να συνεχίσει να γίνεται μια πρακτική που ξέρουν και αυτή μπορεί να μην είναι τέχνη, μπορεί να είναι ένας τρόπος παρασκευής ενός αγροτικού προϊόντος ή οτιδήποτε τέτοιο και γι' αυτό μπαίνουν στον κόπο να περιγράψουν το τι κάνουν, ποιοι είναι και τι σημασία έχει γι' αυτούς αυτό για το οποίο μας μιλούν. Περίπου αυτές είναι οι επιδιώξεις.

E: Και στην πορεία αυτοί οι Κατάλογοι με κάποιον τρόπο πρέπει να επικαιροποιούνται. Δηλαδή κρατάτε κάποια επαφή με τις κοινότητες αυτές;

Σ: Ναι αυτοί οι Κατάλογοι, αυτά τα κείμενα και ο Κατάλογος στο σύνολο και τα κείμενα που τον απαρτίζουν δεν είναι κάτι που γράφτηκε μια φορά και τελείωσε. Εμείς θέλουμε να τους προσεγγίζουμε σαν ζωντανά κείμενα, δηλαδή σαν κείμενα τα οποία αποτυπώνουν μια στιγμή μιας πολιτισμικής έκφρασης, η οποία όμως δέχεται όλες τις πιέσεις ή τις ευκαιρίες που της ανοίγει η περίοδος στην οποία ζουν οι άνθρωποι. Άρα αλλάζει. Η αλλαγή είναι κάτι που, όχι δεν το αρνιόμαστε, ζούμε μέσα από αυτό. Επομένως θέλουμε σταδιακά να ξαναβλέπουμε κάποια πράγματα. Τώρα είμαστε σε διαδικασία να ξαναδούμε τις πρώτες εγγραφές του 2013 και ολοκληρώνουμε αυτόν τον κύκλο. Τα 4 πρώτα στοιχεία που είχαν εγγραφεί το 2013 αν θυμάμαι καλά ήταν η ξυλοναυπηγική, η μαρμαροτεχνία, η μεσογειακή διαίτα και το τέταρτο, δεν το θυμάμαι τώρα-

E: -Δεν είμαι σίγουρη αν είναι η μαστιχοπαραγωγή;

Σ: Μαστιχοπαραγωγή, αυτό ήταν. Λοιπόν, αυτά θέλουμε να δούμε τώρα με ένα διάστημα 6 – 7 χρόνων που έχει παρέλθει τί συμβαίνει, τί ισχύει; Πιθανότατα ισχύουν τα ίδια, ειδικά σε αυτές τις τεχνογνωσίες. Θα πρέπει να ξαναδούμε όμως ποιοι δουλεύουν πάνω σε αυτές ακόμα ή αν έχουν μπει καινούριοι άνθρωποι. Άλλα πράγματα μπορεί να αλλάζουν πιο γρήγορα, δηλαδή μια μουσική παράδοση μπορεί να αλλάξει πολύ πιο γρήγορα από ότι μια τεχνογνωσία. Ωστόσο, έχουμε βάλει το όριο των 6 ετών για να επιστρέφουμε, δηλαδή, στα πράγματα 6 χρόνια μετά την εγγραφή τους και να βλέπουμε πού είναι και να επικαιροποιούμε αυτό το δελτίο. Σημειακά, πιο εκτεταμένα, ριζικά, τίποτα δεν αποκλείεται.

E: Τώρα γενικότερα η συμμετοχή των ανθρώπων, πέρα από το κομμάτι της καταγραφής για την ένταξη σε έναν Κατάλογο, μετά σε ποια άλλα σημεία παρατηρείται;

Σ: Η συμμετοχή αν δεν υπάρχει, δεν υπάρχει αυτό για το οποίο μιλάμε. Δηλαδή όλο το στοίχημα εδώ είναι η έμφασή, η ενδυνάμωση αυτών οι οποίοι το κάνουν. Άρα σε όλα τα στάδια απαιτείται- όχι απαιτείται- αν δεν υπάρχει, δεν το έχουμε. Δηλαδή πώς να σας το πω, δε γίνεται να πεις ότι το έγραψα, το άφησα στη βιβλιοθήκη. Δεν είναι ένα βιβλίο, δεν είναι ένας κατάλογος, μια εγκυκλοπαίδεια πολιτισμικών εκφράσεων. Είναι μια αποτύπωση πολιτισμικών εκφράσεων που υπάρχουν τώρα, γίνονται τώρα και έχουν αξία, είναι εκεί γιατί ακριβώς ισχύουν, λειτουργούν στον κόσμο. Οπότε η συμμετοχή είναι παντού απαιτούμενη, παντού.

E: Και είναι θέμα μετά κάποιας Επιτροπής που προσπαθεί αυτό να το εξασφαλίσει; Να έρχεται σε επαφή;

Σ: Όχι αυτό δεν είναι θέμα της Επιτροπής. Η Επιτροπή έχει άλλη δουλειά. Υπάρχει μια Εθνική Επιτροπή για την ΑΠΚ, αλλά αν το αφήναμε αυτό να είναι θέμα της Επιτροπής για τη

συμμετοχή, καήκαμε! Η Επιτροπή δε θα μπορούσε να προκαλέσει κάτι τέτοιο και θα ήταν και, τι να πω, η απόλυτη διαστροφή των πραγμάτων αν θεωρούσες ότι αυτό γίνεται από μια Επιτροπή όσο μεγάλη ή μικρή ή σφιχτή ή ξέρω εγώ. Η Επιτροπή έχει άλλη δουλειά. Η Επιτροπή έχει τη δουλειά καταρχάς να βλέπει και να συζητάμε και να διαμορφώνει κάποιες κατευθύνσεις για το πώς και τι εγγράφεται. Δηλαδή το πρώτο πράγμα, αυτό το δελτίο που έχουμε, το οποίο αλλάζει τακτικά. Αλλάζει γιατί το συζητάμε και βλέπουμε ότι κάποια κομμάτια του δεν είναι λειτουργικά. Κάποια μπερδεύουν τον κόσμο, κάποια δε χρειάζονται, δεν προσφέρουν, κάποια χρειάζονται όμως και δεν τα έχουμε και πρέπει να τα βάλουμε. Άρα ένα κομμάτι που κάνει είναι να επιβλέπει με κάποιο τρόπο και να δίνει κατευθύνσεις για το πώς το καταγράφουμε αυτό και το δεύτερο, πολύ σημαντικό όμως, που πρέπει να κάνει είναι το πώς τα αναδεικνύουμε, δηλαδή τί δραστηριότητες πρέπει να κάνουμε γύρω από αυτό για να είναι πολύ ορατό και να έχει κάποια σημασία και το τρίτο να δίνει γενικές κατευθύνσεις για τη συμμετοχή της χώρας στις διεθνείς υποχρεώσεις. Δηλαδή πέρα από τις εγγραφές στους Διεθνείς Καταλόγους, το οποίο είναι αυτό που φαίνεται κάθε φορά, η χώρα συμμετέχει σε πολλά σημεία, σε πολλές διεθνείς συναντήσεις που αφορούν αυτή τη διαδικασία, είτε είναι σε περιφερειακό επίπεδο, είτε είναι συνεργασίες ευέλικτες με συγκεκριμένες χώρες και λοιπά, άρα και αυτό πρέπει να το δει και να δίνει κατευθύνσεις, οδηγίες, βοήθειες, όπου απαιτείται κ.λπ. Η δουλειά της, δηλαδή, είναι πολύ πιο πίσω-.

Ε: -Κατάλαβα, δηλαδή οι (κοινότητες) φορείς, τις πιο πολλές φορές, αυτοί είναι που αναλαμβάνουν να σας προσεγγίσουν και σε άλλα στάδια, βλέποντας μια εκδήλωση, μια δράση που αναλαμβάνεται.

Σ: Ναι ή εμείς τους προσεγγίζουμε και λέμε «σκεφτόμαστε αυτό, πώς θα σας φαινότανε να το κάναμε μαζί; Να κάναμε κάτι;». Ανάλογα, είναι αμφίδρομο. Κάποιος έχει την πρωτοβουλία και γίνεται κάποια σχετική δράση.

Ε: Ωραία, όσον αφορά στη συνεργασία σας με άλλους φορείς. Επειδή κι εγώ μελετώ συγκεκριμένα τα μουσεία, ποιος είναι ο ρόλος των μουσείων στον τομέα της διαφύλαξης;

Σ: Ναι είναι πολλοί, τα μουσεία του νεότερου πολιτισμού, κυρίως, και εν μέρει και τώρα τελευταία τα αρχαιολογικά μουσεία. Σκέφτομαι το μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, τώρα, στην Ελλάδα. Το μουσείο είναι ένα αρχείο με κάποιο τρόπο, έτσι; Δηλαδή μπορεί να μην είναι για κείμενα, για έγγραφα, είναι για αντικείμενα, συνήθως οι συλλογές του είναι αυτό, αλλά έχει ένα τρόπο οργάνωσής τους και παρουσίασής τους και εξήγησής τους προς το κοινό. Τα μουσεία Νεότερου Πολιτισμού έχουν να κάνουν με εκφράσεις του πολιτισμού των κατοίκων της Ελλάδας από το 1770 περίπου κι εντεύθεν. Μέσα εκεί υπάρχουν όλα τα στοιχεία της ΑΠΚ, για τα οποία μιλάμε, αποτυπωμένα στα υλικά τους προϊόντα ή και καμιά φορά και σε καταγραφές

προφορικές και λοιπά και λοιπά. Επομένως είναι ένας κόμβος το μουσείο, δηλαδή είναι ένα πολύ κρίσιμο σημείο, μέσα από το οποίο οι σημερινοί άνθρωποι μπορούν να μάθουν για πολιτισμικές εκφράσεις του παρελθόντος, είτε αυτές ακόμα συνεχίζουν και με διαφοροποιημένη πιθανότητα μορφή, είτε δεν υπάρχουν αλλά τους δημιουργούν κάποιες αφορμές, είτε για να ξανασκεφτούν το παρόν, να σκεφτούν δικές τους πρακτικές, πώς κάποιοι αντιμετώπιζανε από την οικονομική επιβίωση μέχρι γενικότερα πράγματα οργάνωσης της κοινωνίας. Είναι ένα σημείο συμπύκνωσης το μουσείο πάρα πολύ κρίσιμο για την ταυτότητα μιας κοινότητας. Αυτό είναι πολύ ορατό στα μουσεία του Νεότερου Πολιτισμού, τώρα αν όλα τα μουσεία Νεότερου Πολιτισμού ανταποκρίνονται σε αυτό το ρόλο, μη με ρωτήσετε, θα το δείτε και το βλέπετε. Δεν είναι πάντα όλα, είτε όλο τον καιρό. Κατά διαστήματα βλέπουμε πολύ ενδιαφέροντα πράγματα από πολύ διαφορετικά μουσεία. Κάποια μουσεία είναι πιο αφιερωμένα, πιο αφοσιωμένα σε αυτό το στόχο. Κάποια άλλα όχι. Αυτό δε σημαίνει κάτι, δηλαδή είναι και η επιλογή των ανθρώπων που συγκροτούν αυτόν τον οργανισμό και είναι σεβαστή, δεν μπορεί να τη σχολιάσει κανείς. Απλά μερικές φορές το βλέπεις ότι τους ενδιαφέρει περισσότερο αυτό το πράγμα. Έχει ενδιαφέρον, γι' αυτό μίλησα λίγο για τα αρχαιολογικά μουσεία, γιατί υπάρχει κι αυτό που λέμε πειραματική αρχαιολογία, δηλαδή τρόποι που οι σημερινοί άνθρωποι προσπαθούν να φανταστούν πώς στην εποχή του λίθου φτιάχονταν κάποια αντικείμενα και εκεί έρχονται σε επαφή με τεχνικές, με τρόπους επεξεργασίας του λίθου, των οστών των ζώων κ.λπ. κ.λπ., τα οποία τα βλέπουμε, τα ξέρουμε σαν σημερινές τεχνογνωσίες.

Ε: Αυτό μπορεί να ενταχθεί, δεδομένου ότι είναι κάτι αρχαίο, μπορούμε δηλαδή να το θεωρήσουμε δηλαδή ΑΠΚ;

Σ: Όχι, αυτό δεν το θεωρούμε ΑΠΚ, αλλά μας ενδιαφέρει να βλέπουμε και αυτές τις πλευρές παρότι δεν ανήκουν σε αυτό που λέμε ΑΠΚ, γιατί στην ουσία τι είναι η ΑΠΚ στο τέλος τέλος [γέλιο]; Είναι ο τρόπος με τον οποίο μια κοινωνία ή μια ομάδα ανθρώπων δημιουργεί το παρόν της. Το να μπορείς να γυρίσεις πολλά βήματα πίσω και να ψάξεις να βρεις πώς δημιουργούσαν το παρόν τους πριν από 3000 χρόνια ή πριν από 1000 χρόνια, γιατί κι εκεί υπάρχουν πολλά κενά, έχει ένα ενδιαφέρον, μας αρέσει, το παρακολουθούμε, αλλά εντάξει δε θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι αυτό είναι ΑΠΚ. Για να είναι άυλη πρέπει να υπάρχει σήμερα.

Ε: Η κοινότητα, ναι.

Σ: Αυτό. Αλλά έχει πολύ ενδιαφέρον και το μουσείο, αυτό ήθελα να πω, προσφέρει αυτές τις δυνατότητες πάρα πολύ, δηλαδή εκτός από το να είναι ένας χώρος διαφύλαξης και προβολής του παρελθόντος ή ένας χώρος αναστοχασμού για το παρόν μιας κοινότητας με βάση το παρελθόν της, είναι κι ένας χώρος πειραματισμού και είναι πολύ ενδιαφέρον αυτό το πράγμα,

δηλαδή μπορείς να βάλεις και σε πράξη και να δεις πράγματα με ένα άλλο μάτι. Γι' αυτό είναι ένας πολύ πυκνός και πολύ ενδιαφέρον χώρος στην ουσία.

E: Η μόνη προβληματική στο κομμάτι αυτό είναι το θέμα της μουσειοποίησης της ΑΠΚ.

Σ: Ναι, είναι μια έκφραση αυτή η μουσειοποίηση, η οποία με ενοχλεί πάρα πολύ, δηλαδή νομίζω ότι αδικεί τα μουσεία. Δε θα μου άρεσε ποτέ να τη χρησιμοποιώ, έχει να κάνει με μια πρόσληψη του μουσείου ως χώρου βαρετού και αποστειρωμένου και νεκρού. Δεν είναι έτσι το μουσείο ή τουλάχιστον αν μερικές φορές μερικά μουσεία γίνονται έτσι, καλό είναι να αλλάζουν. Μπορείς να μιλήσεις για το πάγωμα, την αποστέωση μιας πολιτισμικής έκφρασης, το να γίνει από μια ζωντανή πολιτισμική πρακτική ένα τυπικό, το οποίο δεν αλλάζει, δεν μεταβάλλεται. Αυτό ναι. Αλλά το μουσείο δεν φταίει σε τίποτα, το μουσείο δηλαδή ως σύλληψη ανθρώπινη και πρακτική, δε φταίει σε τίποτα αν κάποια μουσεία δεν ανταποκρίνονται στο ρόλο τους-

E: -Ανά περίπτωση, δηλαδή, το πώς το χειρίζεται κάθε μουσείο.

Σ: Είναι ένα θέμα του κάθε μουσείου και είναι κάτι το οποίο μπορεί να συμβεί σε οποιοδήποτε μουσείο και στο πιο ζωντανό και στο πιο εξωστρεφές και στο μουσείο που, για μια περίοδο μπορεί απλά να μείνει εκεί που ήτανε για πολλούς λόγους.

E: Εσείς συνεργάζεστε με μουσεία;

Σ: Ναι, πολύ συστηματικά, γιατί θεωρούμε ότι είναι πολύ σημαντικά κέντρα μέσα από τα οποία επιτελείται μια πτυχή της διαφύλαξης της ΑΠΚ και πολλές φορές περισσότερες. Η πρώτη πτυχή είναι το αρχείο, η καταγραφή, είτε υπάρχει εκεί ως αντικείμενο, είτε ως οπτικοακουστική, ακουστική καταγραφή κ.λπ. Η άλλη όμως είναι ότι, αυτό που μας ενδιαφέρει πολύ περισσότερο, το μουσείο μπορεί να είναι ένα κέντρο για τη διάδοση, για τη μετάδοση τέτοιων π.χ. τεχνογνωσιών. Τώρα, πριν από λίγο, μιλούσα με το Λαογραφικό μουσείο της Λάρισας, στο οποίο έχουν πάρει τα εργαλεία, τις στάμπες και τα πάντα από δυο εργαστήρια σταμπωτών στον Τίρναβο, μια τεχνογνωσία που δεν ασκείται σήμερα στην Ελλάδα. Και με αυτό προσπαθούν, με αυτές τις καταγραφές που έχουν κι όλα αυτά και τη γνώση που σταδιακά αποκτούν ξανά για το πώς γινόταν το στάμπωμα, να κάνουν μικρές δράσεις, οι οποίες μπορεί να ξαναφέρουν τα σταμπωτά ενδύματα, μαντήλια, διάφορες ποικίλες χρήσεις των σταμπωτών πανιών ξανά στο σήμερα. Μας ενδιαφέρει να το βλέπουμε αυτό. Αυτό είναι η δύναμη του μουσείου εξάλλου.

E: Συγκεκριμένα με το Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδας είχατε ποτέ κάποια συνεργασία;

Σ: Έχουμε αρκετές φορές συνεργαστεί με το Εβραϊκό Μουσείο της Ελλάδας στην Αθήνα. Με της Θεσσαλονίκης τώρα θέλουμε να δημιουργήσουμε μια επαφή που αφορά τη Σεφαραδίτικη κοινότητα της Θεσσαλονίκης και τη μουσική της παράδοση. Αυτό είναι κάτι το οποίο θα πάρει

όμως χρόνο για να εμφανιστεί. Με το Εβραϊκό Μουσείο της Αθήνας πάρα πολύ συχνά έχουμε δραστηριότητες που έχουν να κάνουν με στοιχεία της μνήμης των εβραϊκών κοινοτήτων, ειδικά της νότιας Ελλάδας που είναι συνήθως Ρωμανιώτικες κοινότητες, όπως είναι και τα περισσότερα από αυτά που έχει το μουσείο της Αθήνας. Μια άλλη πτυχή της συνεργασίας μας έχει να κάνει με τον χαρακτηρισμό κάποιων αντικειμένων ως μνημείων, γιατί μέχρι τώρα ο Εθνικός Κατάλογος των μνημείων, των αντικειμένων έτσι όχι της Αυλής, είχε αντικείμενα τα οποία προέρχονται κυρίως, όχι πάντως από Εβραϊκή καταγωγή, από άλλες. Έγινε κι αυτό. Το Εβραϊκό μουσείο επίσης να πω ότι είναι το 2^ο μουσείο, το οποίο αναγνωρίστηκε και ήταν μεγάλη χαρά μας που συνεργαστήκαμε και βγήκε σε πέρας καλά αυτό, παρότι δεν μπορέσαμε να το γιορτάσουμε, γιατί η αναγνώριση έγινε με το 2^ο lockdown του Σεπτεμβρίου και δεν μπορέσαμε [γέλιο].

Ε: Η αναγνώριση έχει να κάνει με τον τρόπο λειτουργίας, με το πώς ανταποκρίνεται στους στόχους του ένα μουσείο;

Σ: Ναι, η αναγνώριση, αυτό που λέμε είναι αναγνωρισμένο, είναι ένα καινούριο πείραμα που κάνει το Υπουργείο, που αφορά βέβαια μόνο τα μουσεία και εκεί το μουσείο μπαίνει σε μια διαδικασία αυτοαξιολόγησης κατά βάση, δηλαδή του προτείνουμε κάποια πεδία στα οποία να περιγράψει τι κάνει και τι είναι. Πεδία που έχουν να κάνουν από την κύρια λειτουργία του, τη διαχείριση των συλλογών του, τις υποδομές του και (μη διακριτό από 0:33:8 έως 0:33:10) τις κοινότητες των ανθρώπων, τα κοινά, γιατί δεν είναι απαραίτητο πάντα ότι μιλάμε για μια κοινότητα ή κοινότητες εντοπισμένες, τα κοινά τα οποία έρχονται ή δεν έρχονται στο μουσείο κ.λπ. Και το Εβραϊκό ανταποκρίθηκε πολύ καλά σε αυτό, δηλαδή μας έδωσε όλη τη δραστηριότητα του, την οργάνωσή του και κρίθηκε από το συμβούλιο μουσείων του Υπουργείου ότι όντως πληροί τα κριτήρια και μπορεί να αναγνωριστεί. Και στο μεσοδιάστημα και το Εβραϊκό, όπως και τα υπόλοιπα μουσεία, εκ των οποίων είναι τέσσερα και θα έχουμε σύντομα κι άλλα δυο αναγνωρισμένα μέσα από αυτή τη διαδικασία, νομίζω ότι κερδίσανε, δηλαδή ότι είδανε κάποιες πτυχές της λειτουργίας τους, οι οποίες μπορούν να γίνουν καλύτερες και θα γίνουν καλύτερες κι αυτό είναι όλο το στοίχημα. Δεν είναι να πάρουν ένα αποδεικτικό από το Υπουργείο, το στοίχημα είναι να μετρηθούν με κάποια καλά πρότυπα και να ανεβούν με όσα σκαλιά μπορεί το καθένα και με όποιο ρυθμό και τρόπο μπορεί.

Σ: Κατάλαβα, οι βασικές ερωτήσεις που είχα να σας κάνω ήταν αυτές. Τώρα θα ήθελα, για το κλείσιμο, να σας ρωτήσω επόμενους στόχους, αν έχουν να κάνουν πιο πολύ με το κομμάτι της ένταξης στους Καταλόγους, που είναι αυτό που κάνετε τώρα ή αν σχεδιάζετε ήδη και κάποιες άλλες δράσεις, για την μετά covid βέβαια εποχή;

E: Ναι, καταρχάς ο στόχος του εμπλουτισμού του Εθνικού Ευρετηρίου είναι πάντα διαρκής και είναι ο πρώτος, γιατί εξυπηρετεί πολύ καλά την τεκμηρίωση των πολιτισμικών εκφράσεων, όσο καλά μπορεί να τις εξυπηρετήσει ένας κατάλογος και η τεκμηρίωσή του. Είναι ένα καλό εργαλείο για να διαχέεται αυτό το μοντέλο διαχείρισης της Κληρονομιάς, οπότε αυτό είναι κάτι το οποίο πάντα θα είναι το νούμερο ένα. Το νούμερο δυο είναι ο τρόπος διαφύλαξης αυτής της Κληρονομιάς κι αυτό είναι μια διαρκής επιδίωξη, που τώρα θα γίνεται όλο και πιο καθαρή. Η διαφύλαξη είναι ο τρόπος με τον οποίο αυτή η πολιτισμική πρακτική μπορεί να διευκολυνθεί στη μετάδοσή της στις επόμενες γενιές και βέβαια αυτός ο τρόπος δεν είναι ένας για όλα τα πράγματα. Είναι πολλοί διαφορετικοί τρόποι, που έχουν να κάνουν με την ιδιαιτερότητα, τις ιδιαίτερες πτυχές της κάθε πολιτισμικής έκφρασης για την οποία μιλάμε. Σε αυτό το σημείο θέλουμε πολύ έμφαση, γιατί αυτό είναι κάτι το οποίο δεν το έχουμε πολύ καλά κατακτημένο ούτε εμείς ούτε οι κοινότητες των ανθρώπων, οι οποίες εγγράφουν τα στοιχεία τους στο Ευρετήριο.

E: Δηλαδή το κομμάτι της βιωσιμότητας;

Σ: Ναι ας το πούμε έτσι, της βιωσιμότητάς τους, των σχεδίων διαφύλαξης, των μέτρων διαφύλαξης, του πώς αυτά έρχονται και γίνεται πιο εύκολη η μετάδοσή τους, πιο αποτελεσματική στην επόμενη γενιά. Αυτό είναι ένα σημείο που απαιτεί πολύ προσοχή κι εκεί η κύρια δυσκολία, που όμως σιγά σιγά ξεπερνιέται, είναι μια αρχική αντίληψη «Άμα θα πάμε στο Υπουργείο, το Υπουργείο θα το κάνει»

E: Θα το αναλάβει όλο... [γέλιο]

Σ: [γέλιο] Και το οποίο φυσικά είναι η πλήρης αντίθεση από το πώς σκεφτόμαστε και τι είναι η ΑΠΚ ή «άντε το Υπουργείο θα μας δώσει κάποια λεφτά» [γέλιο]. Αυτό το Υπουργείο έχει έναν από τους μικρότερους προϋπολογισμούς κρατικών φορέων και άρα πολύ πολύ περιορισμένες δυνατότητες. Αυτά τα ξεπερνάμε γρήγορα και περνάμε στο ψητό, δηλαδή τι άλλο σκεφτόμαστε ότι μπορεί να γίνεται εδώ. Θέλει η κοινότητα περισσότερα μαθήματα; Τρόπους προβολής; Τί; Αυτό. Και να δούμε.

E: Ναι που είναι και το πιο βασικό, δηλαδή, να έχει η κοινότητα να πει ποιες είναι οι ανάγκες και μετά να δει το Υπουργείο αν μπορεί, πώς μπορεί να τις αξιοποιήσει.

Σ: Πού μπορεί να συμβάλλει, γιατί όλο το Ευρετήριο και τα πάντα είναι ο λόγος των κοινοτήτων, δεν είναι ο λόγος του επιστήμονα ή κάτι τέτοιο. Η μεγάλη διαφορά σε αυτό το μοντέλο πολιτισμικής διαχείρισης είναι ότι το επίκεντρο δεν είναι ο ειδικός, δεν είναι η διοίκηση. Αυτοί υπάρχουν, αλλά υπάρχουν σε δεύτερο πλάνο. Χωρίς αυτές τις ειδικές γνώσεις ή αυτούς τους μηχανισμούς δεν μπορείς να πας πολύ μακριά. Αλλά το νόημα είναι εδώ, οι ίδιοι οι οποίοι κάνουν, ασκούν οποιαδήποτε έκφραση, τί θέλουν από αυτό. Πρώτον, τί νόημα έχει;

Δηλαδή, μερικές φορές και μόνο να απαντήσεις στην ερώτηση «γιατί το κάνω;» είναι ένα τεράστιο βήμα για να δεις πώς θα συνεχίσεις, πώς θα συνεχίσει όλο αυτό. Το να έρθεις, δηλαδή, αντιμέτωπος με το ερώτημα «τι νόημα έχει;» πάντα είναι ένα πολύ κρίσιμο ερώτημα, το νόημα. Από αυτό ξεκινάμε και σιγά σιγά βρίσκουμε όλα τα υπόλοιπα.

Ε: Ωραία, σας ευχαριστώ πολύ για την συμβολή σας στην έρευνά μου. Δεν ξέρω αν εσείς θέλετε να μου πείτε κάτι τελευταίο...

Σ: Ε δεν ξέρω, δεν ξέρω πώς θα μπορούσα να σας βοηθήσω, ό,τι άλλο στείλτε μου εσείς, δεν μπορώ να σκεφτώ κάτι αυτή τη στιγμή.

Ε: Ωραία, οπότε σταματάω εδώ και την ηχογράφηση. Σας ευχαριστώ πολύ.

Διαδικτυακή συνέντευξη με την κυρία Ζανέτ Μπαττίνου, Διευθύντρια του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος

Όπου Ε: Ερευνήτρια, Σ: Συνεντευξιαζόμενη

Ε: Καλημέρα σας κυρία Μπαττίνου. Ονομάζομαι Καλλιρρόη Φλώρου. Είμαι σπουδάστρια στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και φοιτώ στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών Πολιτιστική διαχείριση. Στο πλαίσιο εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας, έχω αναλάβει μια ακαδημαϊκή έρευνα με τίτλο «Ο ρόλος των μουσείων στη διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς: Η περίπτωση του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος». Οπότε να σας ενημερώσω για τους σκοπούς που πραγματοποιώ αυτή την έρευνα. Αρχικά, εγώ μελετώ την ευρύτερη προβληματική πάνω στην ΑΠΚ και τη διαφύλαξή της, έχω μελετήσει το θεσμικό πλαίσιο που υπάρχει για τον Πολιτισμό και σε διεθνές επίπεδο, αλλά και στο επίπεδο εθνικό επίπεδο, μέσω του Υπουργείου Πολιτισμού και της αρμόδιας Υπηρεσίας κι έπειτα έχω εστιάσει στο ρόλο των μουσείων, στον τομέα της διαφύλαξης της ΑΠΚ, με εστίαση στις συμμετοχικές προσεγγίσεις και στα μοντέλα πολιτιστικής διαχείρισης που μπορούν να εφαρμοστούν. Γι' αυτό το σκοπό έχω πάρει και ως μελέτη περίπτωσης το ΕΜΕ, καθώς ασχολείται με συγκεκριμένες κοινότητες, εθνοτικές κοινότητες, τις Εβραϊκές δηλαδή κοινότητες της Ελλάδας και θα ήθελα να μιλήσω να μιλήσουμε γι' αυτό παραπάνω ώστε να αντλήσω από τη δική σας εμπειρία και τις προσεγγίσεις που ακολουθεί το μουσείο.

Σ: Φαντάζομαι θα έχετε μιλήσει και με την κυρία Βίλλυ Φωτοπούλου.

Ε: Έχω προγραμματίσει ακριβώς μια συνέντευξη και με την κυρία Φωτοπούλου.

Σ: Έχει κάνει πολλές εξαιρετικές πρωτοβουλίες, λίγο άσχετο τώρα με το θέμα μας, οι οποίες συνάδουν πολύ με τις ανησυχίες του μουσείου μας κι έχουμε μπορέσει να συζητήσουμε αρκετές φορές επάνω σε αυτά. Και στα θέματα της ΑΠΚ και του πολιτιστικού αποθέματος, όπως το λέμε εμείς στο μουσείο, αλλά και στα θέματα οπτικού γραμματισμού, τα οποία είναι πολύ σημαντικά και συνδέονται κατά έναν τρόπο, καθώς για να πραγματοποιηθεί ο οπτικός γραμματισμός θα χρησιμοποιηθεί πάρα πολύ το ψηφιακό απόθεμα, η ΑΠΚ με την ηλεκτρονική της μορφή, για να το πούμε έτσι, ώστε να μπορεί να εξυπηρετήσει τέτοιου είδους σκοπούς χωρίς να συνδεθεί, ας πούμε, με συγκεκριμένο μουσειακό χώρο. Κι αυτό βέβαια πρόσφατα το είδαμε όλοι, πώς μπορεί να είναι και πώς μπορεί να λειτουργεί, καθώς τα μουσεία χάσαμε τον χώρο μας, χάσαμε τα κτίρια μας και πλέον η ΑΠΚ αποκτά μια εντελώς ιδιαίτερη σημασία, χωρίς ποτέ βεβαίως να υποκαταστήσει τη βασική κληρονομιά ενός μουσείου, που είναι τα τρισδιάστατα αντικείμενα, τα αρχεία του και η άμεση επαφή του – face to face που λέμε τώρα, έχει γίνει όρος κι αυτό-

Ε: Ακριβώς

Σ: -με το κοινό μας, είτε είναι εκπαιδευτικοί, είτε είναι σχολική κοινότητα, είτε είναι το ευρύτερο κοινό που ενδιαφέρεται για τα πολιτιστικά προϊόντα και δρώμενα. Το βρίσκω ενδιαφέρον ότι επιλέξατε το Εβραϊκό Μουσείο. Εδώ να πω ότι οι κοινότητες οι εβραϊκές είναι θρησκευτικές κοινότητες, όχι εθνοτικές, οπότε αυτό δε αλλάζει κάτι, αλλά απλώς το διευκρινίζω. Νομίζω ο καλύτερος τρόπος να το πάμε αυτό θα είναι ίσως με κάποιες ερωτήσεις δικές σας, που θα με βοηθήσουν κι εμένα να απαντήσω επί της ουσίας και να μην πλατειάσει η συζήτηση.

Ε: Ναι βεβαίως. Οπότε, για αρχή θα ήθελα απλά να σας ενημερώσω ότι η συμμετοχή σας είναι, προφανώς, εθελοντική στην έρευνα μου και σας ευχαριστώ πάρα πολύ γι' αυτό. Σίγουρα μπορείτε σε οποιαδήποτε ερώτηση να αρνηθείτε να απαντήσετε. Να ξέρετε ότι όλα τα δεδομένα της συνέντευξης θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά και μόνο για τους σκοπούς της εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας και της παρουσίασης της στις επιβλέπουσες καθηγήτριες μου. Και παίρνω την άδεια σας για να χρησιμοποιήσω το όνομα, το επώνυμό σας και την ιδιότητα σας διευθύντρια του ΕΜΕ.

Σ: Ευχαρίστως. Αυτά αφορούν σε αυτά που θα μοιραστούμε και όχι στην εικόνα, έτσι;

Ε: Όχι στην εικόνα, όχι, μόνο τα ηχητικά δεδομένα.

Σ: Ωραία, ωραία είμαστε σύμφωνες, λοιπόν.

Ε: Ωραία, πολύ ωραία. Λοιπόν, μελετώντας το μουσείο και μέσα από το site που έχει πολλές πληροφορίες, διάβασα ότι ένας από τους στόχους του μουσείου είναι «να ερευνά, να μελετά και να καταγράφει την υλική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά των Ελλήνων Εβραίων και να την θέτει στην υπηρεσία, της εκπαίδευσης και της ψυχαγωγίας». Θα ήθελα αρχικά να μιλήσουμε λίγο για το πώς αντιλαμβάνεται το ΕΜΕ την έννοια της ΑΠΚ.

Σ: Όταν γράφτηκαν για πρώτη φορά αυτά τα λόγια, η ΑΠΚ αφορούσε στην προφορική παράδοση. Μιλάμε για χρόνια αρκετά πριν, το μουσείο είναι 44 ετών. Αυτή η συγκεκριμένη εκδοχή ίσως να γράφτηκε και 25 χρόνια πριν στην πρώτη της μορφή και όπως ξέρετε αν γίνει μέρος της αποστολής ενός μουσείου και διατυπωθεί είναι δύσκολο να αλλάξει. Εδώ δε χρειάστηκε να αλλάξει, καθώς απλώς άλλαξε και διευρύνθηκε το περιεχόμενο του όρου, δεν άλλαξε ο όρος. Παλιά εννοούσαμε την προφορική παράδοση με ό,τι αφορά και συμπεριλαμβάνει, δε χρειάζεται νομίζω να το αναλύσουμε, αλλά και τώρα και πάλι σημαίνει αυτό, εξακολουθεί να σημαίνει την προφορική παράδοση και καθώς το μουσείο συλλέγει εδώ και πάρα πολλά χρόνια παραμύθια, τραγούδια, παροιμίες, συνταγές για να αναφέρουμε μερικούς από τους τομείς, οι οποίοι ανήκουν στον παλιό όρο ΑΠΚ. Αυτό σίγουρα συνεχίζει να είναι επίκαιρο και σχετικό. Ωστόσο, πλέον η ΑΠΚ περιλαμβάνει και τόσα πολλά ψηφιακά προϊόντα και παραγωγές, που υπάρχουν γύρω μας, κάποια τα οποία δημιουργεί το ίδιο το

μουσείο και κάποια τα οποία αποτελούν μέρος από το ψηφιακό του απόθεμα. Είναι ένας τρόπος, λοιπόν, η ψηφιοποίηση, που έχει επεκταθεί πάρα πολύ τα τελευταία χρόνια και δίνει πολύ μεγαλύτερη ευελιξία σε ένα μουσείο και να χρησιμοποιήσει το υλικό του για να μπορέσει να δημιουργήσει τα προϊόντα που θέλει και τις έρευνες, και να βοηθήσει τις έρευνες, τις οποίες είτε το ίδιο ξεκινάει είτε στις οποίες συνεργάζεται με άλλα μουσεία. Και αυτό λοιπόν, αλλά και να βγάλει το υλικό του προς τα έξω, καθώς πλέον έχουμε εκτός από τον φυσικό επισκέπτη, πολύ περισσότερο και τον τελευταίο χρόνο με αυτά που έχουν συμβεί, τον ψηφιακό επισκέπτη. Η ΑΠΚ αποκτά μια ιδιαίτερα σημαντική θέση στη δουλειά των μουσείων και στην ενασχόλησή τους, καθώς θα πρέπει το υλικό τους να μπορεί να βγει και όχι μόνο το υλικό των συλλογών τους, αλλά το έμπυχο υλικό του μουσείου πρέπει να μπορεί να λειτουργήσει μέσα στο πλαίσιο ΑΠΚ και να μοιραστεί τις γνώσεις, τις έρευνες, τα συμπεράσματά τους με τον κόσμο, με την ευρύτερη έννοια του κόσμου, το ενδιαφερόμενο κοινό, οπουδήποτε κι αν μπορεί να βρίσκεται αυτό. Οπότε έτσι με 2-3 λόγια αυτό θα ήθελα να τονίσω, ποια είναι η δική μας άποψη για το θέμα αυτό, ότι ο όρος ΑΠΚ έχει απλώς τα τελευταία χρόνια διευρυνθεί και συμπεριλαμβάνει και το ψηφιακό απόθεμα των μουσείων, που δημιουργείται συνέχεια, εμπλουτίζεται συνέχεια και αυτό αποκτά κι άλλες πλευρές και γι' αυτό αναφέρω και το έμπυχο υλικό του μουσείου, το οποίο και αυτό συμβάλλει στην μετάδοση, στην τεκμηρίωση και τη μετάδοση της ΑΠΚ και κατά έναν τρόπο αποτελεί μέρος της. Για μας ένα πολύ μεγάλο κομμάτι της ΑΠΚ είναι η προφορική μαρτυρία, το μουσείο έχει δημιουργήσει εδώ και πολλά χρόνια, το 2000, ένα αρχείο προφορικής ιστορίας, το οποίο έχει αυτή τη στιγμή περί τις 140 οπτικοακουστικές μαρτυρίες, οι οποίες είναι συνεντεύξεις, έχουν προκύψει από συνεντεύξεις ζωής. Δε μιλούν δηλαδή, όπως θα φανταζόταν ίσως κανείς, μόνο για το β' Παγκόσμιο Πόλεμο και το Ολοκαύτωμα και αυτά τα πολύ καθοριστικά χρόνια και γεγονότα, αλλά μιλούν για τις ζωές των ανθρώπων από όλη την Ελλάδα, γιατί είμαστε το Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος. Όπου μπορούμε κι έχουμε πρόσβαση, βεβαίως, απ' την αρχή της ζωής τους μέχρι το σημείο στο οποίο γίνεται η συνέντευξη, όσο αυτό είναι δυνατόν. Οπότε βλέπουμε ότι έχει επεκταθεί πάρα πολύ ο όρος από τα παλιά, από την αρχική του έννοια έχει εμπλουτιστεί ουσιαστικά, πάρα πολύ σημαντικά με ανθρωποκεντρικό υλικό κι επειδή στο μουσείο μας αυτή είναι η κινητήρια δύναμη και για τη μόνιμη έκθεση και για τον τρόπο με τον οποίο επικοινωνεί τα θέματά του, ο άνθρωπος, η εμπειρία του ανθρώπου, η εμπειρία των χρόνων εκείνων κι όχι το πώς φαίνεται σήμερα στα ιστορικά βιβλία, ο φόβος, η αγωνία, η καθημερινή τριβή με ένα πολύ τρομαχτικό θέμα, την οποία τη σπουδάσαμε τους τελευταίους μήνες και καταλαβαίνουμε, ίσως λίγο καλύτερα, με έναν μικρό τρόπο, γιατί ο πόλεμος είναι ένα άλλο πράγμα, δεν είναι ακριβώς αυτό που ζούμε. Καταλαβαίνουμε λίγο πώς ήταν τα πράγματα σε άλλες εποχές, απλώς όχι βιωματικά, ευτυχώς

για εμάς, αλλά πνευματικά ας το πω έτσι και μπορούμε ίσως να αντιληφθούμε ποια είναι η τεράστια σημασία και της παλιάς έννοιας της προφορικής παράδοσης, με τη διεύρυνση της προφορικής μαρτυρίας και με όλο το ψηφιακό απόθεμα και έμπυχο δυναμικό, το οποίο εγώ το συνδέω άμεσα με την ΑΠΚ, καθώς ο καταλύτης κι ο μεταδότης των πάντων εξακολουθεί να είναι ο άνθρωπος. Καταλαβαίνουμε, λοιπόν, ποια είναι η σημασία της σήμερα. Απλά έχει μεγιστοποιηθεί.

Ε: Καταλαβαίνω, οπότε στην στρατηγική που ακολουθεί το μουσείο τα τελευταία χρόνια, την έχει προσαρμόσει ως προς την Άυλη Κληρονομιά; Έχει κάτι αλλάξει στον τρόπο που εντάσσεται στο μουσειολογικό προγραμματισμό; Στη δημιουργία εκθέσεων;

Σ: Απλά αποτελεί αναπόσπαστο μέρος, δε θα έλεγα ότι έχουμε αλλάξει κάτι, θα έλεγα ότι προσαρμοζόμαστε και κινούμαστε με τις επιταγές και τις δυνατότητες, όπως αλλάζουν και οι επιταγές και οι δυνατότητες των εποχών προσαρμοζόμαστε και κινούμαστε σύμφωνα με αυτές. Οπότε δε θα έλεγα ότι έχουμε αλλάξει τη βασική μας σκέψη, όπως σας το εξήγησα τώρα, όχι εξήγησα, συγγνώμη (.), όπως το περιέγραψα. Αυτή τη λέξη έψαχνα τώρα. Νομίζω είναι φανερό ότι το μουσείο είχε πρόβλεψη γι' αυτό. Δεν μπορούσαμε να ξέρουμε τι θα γινόταν σε 20 χρόνια, αλλά είχαμε ήδη την ευαισθησία και την (.), πως να το πω, την στροφή προς αυτή την κατεύθυνση δυνητικά, οπότε όταν αυτό έγινε πραγματικότητα πολύ εύκολα προσαρμόστηκε, το «υλική και άυλη», τον υλικό και άυλο πολιτισμό, την υλική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά, να συμπεριλαμβάνει και όλα αυτά που συζητούμε. Αυτό που προσαρμόσαμε στη στρατηγική μας ήταν οι τρόποι συμπερίληψης της ΑΠΚ πλέον, οι οποία συμπεριλαμβάνει ένα διαρκώς αυξανόμενο ψηφιακό απόθεμα, ο τρόπος που την οργανώσαμε έτσι ώστε να μπορεί να παίζει το ρόλο της στο έργο του μουσείου, να μπορεί να συμπεριληφθεί δημιουργικά στο έργο του μουσείου. Ο τρόπος που τη διαχειριστήκαμε, έτσι ώστε απλά, πρακτικά να μπορούμε να τα βρούμε και να τα συμπεριλαμβάνουμε σε όλα αυτά που θέλουμε να κάνουμε, αυτά τα μέρη των συλλογών του μουσείου. Αυτό σίγουρα έχουμε δημιουργήσει κάποιους τέτοιους τρόπους και μπορούμε, ίσως, να το συζητήσουμε.

Ε: Στο κομμάτι που αφορά στις μόνιμες συλλογές, που κάθε μουσείο έχει και είναι βασικό, ας πούμε, μέρος του, η συλλεκτική πολιτική του μουσείου. Θέλετε λίγο να μου μιλήσετε για τις ερμηνευτικές προσεγγίσεις στις μόνιμες συλλογές, που αφορούν όμως την άυλη κληρονομιά; Δηλαδή πώς τα υλικά αντικείμενα που έχει το μουσείο, με ποιες προσεγγίσεις και ερμηνευτικά μέσα αγγίζουν το κομμάτι της ΑΠΚ και της διαφύλαξής της;

Σ: Δεν είμαι σίγουρη πως μπορώ να απαντήσω αυτή την ερώτηση. Έχουμε σίγουρα πολιτική συλλεκτική και διαφύλαξης, όσον αφορά στον υλικό κομμάτι της συλλογής του μουσείου, έχουμε ενότητες συλλογής στις οποίες ανήκουν όλα τα αντικείμενα της συλλογής και

εντάσσονται τα καινούρια, ανάλογα με τη θεματική στην οποία ανήκουν και υποστηρίζουν. Εννοείτε αν αναλόγως διαχωρίζεται και το υλικό της Άυλης; Έχει άλλες κατηγορίες εκεί..

E: Επειδή είναι υπάρχει κατηγορία, ας πούμε «ο κύκλος της ζωής», που πιάνει σίγουρα αυτό το κομμάτι της καθημερινότητας, που μπορεί να έχει τα έθιμα, κάποιους εορτασμούς-

Σ: -Αυτό αφορά στις έρευνες και τις καταγραφές του μουσείου, όταν μιλούμε για συμβατικό τέτοιο υλικό, αυτά είναι οι καταγραφές, έχουν γίνει δηλαδή φάκελοι εργασίας, πως να το πω, στο παρελθόν. Τώρα που αυτά μπορούν να συμπεριλαμβάνουν μαρτυρίες, βίντεο, το να τραβήξεις μια μικρή ταινία εδώ κι εκεί, έστω και με το κινητό. Πλέον έχουμε πολλά μέσα. Όλα αυτά εντάσσονται με τον ίδιο τρόπο στην κατηγορία στην οποία ανήκουν, απλώς αναγνωρίζονται ως ψηφιακό απόθεμα. Το μουσείο έχει ένα πολύ εκτεταμένο φωτογραφικό αρχείο. Το φωτογραφικό αρχείο έχει δυο κομμάτια: είναι το πρωτογενές, στο οποίο το μουσείο έχει στην κατοχή του την πρωτότυπη φωτογραφία, πολλές φορές και το αντίτυπο μαζί, άλλες όχι. Κάποιες μόνο το αρνητικό, τις οποίες εμείς έχουμε δημιουργήσει, παραδοσιακές εκτυπώσεις. Αυτό το κομμάτι αντιλαμβάνεστε το διαχειριζόμαστε, έχει ψηφιοποιηθεί ολόκληρο, βεβαίως, έχουν πια αυτά σκαναριστεί σε υψηλή ανάλυση και είναι διαθέσιμα και ως ψηφιακό απόθεμα. Δεν ήταν ποτέ όμως ΑΠΚ. Ένα άλλο κομμάτι του αρχείου αποτελεί αποκλειστικά ψηφιακό απόθεμα, καθώς διαθέτουμε μόνο ένα σκανάρισμα σε υψηλή ανάλυση από αυτό το αντικείμενο, το οποίο όμως έχουμε πλήρη δικαιώματα να χρησιμοποιήσουμε με τεκμηρίωση, με άδεια από την οικογένεια, παραχώρηση από τον φορέα κ.λπ. να το χρησιμοποιήσουμε έτσι. Οπότε νομίζω έχει πάει αλλού η συζήτηση, δε θέλατε αυτό εσείς.

E: Οπότε όλα αυτά στοιχεία ερμηνευτικά...

Σ: Ενσωματώνονται

E: Ενσωματώνονται, ακριβώς, στη μόνιμη έκθεση..

Σ: Ενσωματώνονται στις ίδιες υπάρχουσες κατηγορίες. Πάρτε για παράδειγμα την κατηγορία «Ολοκαύτωμα». Έχουμε...πιάστε τις φωτογραφίες που έπιασα τώρα, γιατί νομίζω είναι πιο εύκολο ίσως να καταλάβω τι ακριβώς ρωτάτε με ένα απτό παράδειγμα. Έχουμε χ, ψ αριθμό φωτογραφιών, οι οποίες είναι αυθεντικές φωτογραφίες κι αρνητικά ή το ένα ή το άλλο, τις οποίες χρησιμοποιούμε, έχουμε πλήρη δικαιώματα, ανήκουν στο μουσείο και χρησιμοποιούμε κ.λπ. Έχουμε κι έναν άλλο χ, ψ αριθμό φωτογραφικού υλικού, τον οποίο έχουμε ως ψηφιακό απόθεμα, δεν κατέχει το μουσείο το πρωτότυπο, είτε γιατί βρίσκεται σε μια οικογένεια, η οποία όμως έχει παραχωρήσει τα δικαιώματα στο μουσείο να χρησιμοποιήσει το ηλεκτρονικό αντίγραφο, είτε γιατί δεν υπάρχει. Για πολλούς λόγους μπορεί να μην υπάρχει πια η πρωτότυπη φωτογραφία. Η πρωτότυπες φωτογραφίες μαζί με τις ψηφιακές, το ψηφιακό απόθεμα,

υπάγονται στις ίδιες κατηγορίες, έχουν τον ίδιο βαθμό διαθεσιμότητας και τις διαχειριζόμαστε με τον ίδιο τρόπο. Δεν ξέρω αν έχω απαντήσει, γιατί δεν κατάλαβα ακριβώς.

Ε: Όχι, σίγουρα απαντήσατε στο κομμάτι του πώς ερμηνευτικά μπορούν να χρησιμοποιηθούν κάποια μέσα, τα οποία καταλαβαίνω ότι τα περισσότερα είναι σε ψηφιακή μορφή-

Σ: Είναι πολλά σε ψηφιακή μορφή. Δεν ξέρω αν εννοούσατε ας πούμε με την παλιά έννοια της ΑΠΚ που κατέχει το μουσείο, ας πούμε τις παροιμίες ή τις συνταγές;

Ε: Είναι όλα αυτά. Μπορεί να είναι κάποια πράγματα και από την «παλαιά» έννοια.

Σ: Τα παλαιά είναι προϊόντα έρευνας και υφίστανται στο μουσείο με διάφορους τρόπους. Με την παλιά έννοια είναι φάκελοι εργασίας, τώρα αυτοί οι φάκελοι μπορούν να εμπλουτιστούν και με άλλο υλικό. Στον έναν μπορεί να υπάρχει ένα βίντεο, στον άλλο μπορεί να υπάρχει ένα στικάκι με 10 φωτογραφίες ή να παραπέμπει στο τάδε στο τάδε κομμάτι που «δες και τις φωτογραφίες», σε ένα τρίτο μπορεί να υπάρχουν 2 μαρτυρίες, οι οποίες μιλούν για το παιχνίδι. Το μουσείο όλα αυτά τα διαχειρίζεται και τα ερμηνεύει ως τεκμήρια. Όταν κάνουμε δηλαδή μια έκθεση, πες για τις εβραϊκές γειτονιές της Ελλάδας, που την κάναμε μερικά χρόνια πριν, χρησιμοποιήσαμε ό,τι ήταν σχετικό με αντικείμενα, παιχνίδια, σχολικά, ξέρω εγώ τι θα αποτελούσε τη ζωή στη γειτονιά προπολεμικά, μαζί με τις μαρτυρίες και μαζί με τις φωτογραφίες, είτε υλικές, είτε άυλες, μαζί με τα λόγια των ανθρώπων. Τα λόγια των ανθρώπων της εποχής εκείνης, τα οποία έχουμε πιάσει αυτούσια και δεν τα επεξεργαζόμαστε εμείς, να σας πω δηλαδή «οι μάρτυρες είπαν αυτό κι αυτό», όπως τα καταλαβαίνω εγώ. Μπαίνουν ακριβώς τα λόγια του μάρτυρα, μέχρι και τα ορθογραφικά λάθη αν ήταν γραπτός ο λόγος που μας τον παρέδωσε κ.λπ. ή την έκφρασή του, με την ντοπιολαλιά του. Ο ένας είναι από τα Γιάννενα, ο άλλος από την Ξάνθη, τα λέει διαφορετικά. Αυτούσιες δηλαδή. Εμείς στο μουσείο διαχειριζόμαστε την ΑΠΚ ως πολύτιμο και अपαράλλαχτο τεκμήριο, δεν παρεμβαίνουμε σε αυτήν, την χρησιμοποιούμε ως έχει.

Ε: Κατάλαβα, ναι, μου απαντήσατε ακριβώς σε αυτό που ήθελα. Τώρα αφού μιλάμε και για τον τομέα της συμμετοχής των ανθρώπων από τις κοινότητες και μέσα από προφορικές ιστορίες, από μνήμες τους, ήθελα να σας ρωτήσω με ποιους τρόπους το μουσείο έρχεται σε επαφή με αυτές τις εβραϊκές κοινότητες; Δεδομένου ότι δεν είναι μόνο η αθηναϊκή κοινότητα, που είναι τοπικά πιο κοντά και άρα μπορούμε να μιλήσουμε για κάποιους φορείς που έρχεστε σε επαφή, όπως είναι ας πούμε οι Συναγωγές ή κάποιο εβραϊκό σχολείο, αλλά τώρα μιλάμε και για περισσότερες κοινότητες. Νομίζω έξι ή εννέα, αν θυμάμαι καλά;

Σ: Οχτώ. Ως ΕΜΕ ασφαλώς θέλουμε, επιθυμούμε να εκπροσωπήσουμε όλες και όπου είναι δυνατό και όποτε είναι δυνατό κάνουμε ειδικές έρευνες, έτσι ώστε να θέσουμε ένα συγκεκριμένο ερώτημα και να πάρουμε συγκεκριμένες απαντήσεις. Στο παρελθόν, όταν

υπήρχαν τέτοιες προσπάθειες που κάναμε, πάρτε την έκθεση που ανέφερα ήδη για τις εβραϊκές γειτονιές της Ελλάδας, αυτό που θα κάναμε θα ήταν στον εβραϊκό Τύπο να διαφημίσουμε την έκθεση ενάμισι χρόνο πριν και να πούμε ότι το ΕΜΕ προτίθεται να κάνει την έκθεση με τον τίτλο τάδε, δείνα και θα ήθελε να ζητήσει από τους ομοθρήσκους τα παρακάτω υλικά: φωτογραφίες, ιστορίες, οτιδήποτε ήταν σχετικό με το θέμα εκείνο, ενδυμασίες, παιχνίδια, το ένα, το άλλο, το παρ' άλλο, σχολικά ενθύμια κ.λπ. για δανεισμό ή προς δωρεά γράφαμε εμείς πάντα εκεί και είχαμε πάντα μεγάλη ανταπόκριση. Αυτό το κομμάτι της συμμετοχικής προσέγγισης αυτής δε σταματούσε ποτέ εκεί. Κρατούσαμε τους ανθρώπους συνδεδεμένους και παλαιότερα ακόμη με την όλη διαδικασία, δηλαδή τους ζητούσαμε καταρχήν να φέρουν το.. ή έπαιρνε κάποιος τηλέφωνο κι έλεγε «έχω αυτό και θα ήθελα να συμμετέχω». «Μάλιστα». Τους λέγαμε να το φέρουνε στο μουσείο, να μας το δώσουν οι ίδιοι, να μας πουν τι status θέλουν να...συνήθως ήταν δανεισμός, έτσι; Γιατί όταν έχεις ένα πολύτιμο οικογενειακό κειμήλιο δεν αποφασίζεις ξαφνικά κι άμα έχεις παιδιά κι εγγόνια να το δώσεις στο μουσείο. Οπότε δανεισμός. Γινότανε το πρωτόκολλο δανεισμού, παράδοσης, παραλαβής για το δανεισμό εγγράφως και παίρνανε το δικό τους αντίγραφο και τους εξηγούσαμε, τους ξεναγούσαμε αν είχαμε κάτι να δείξουμε ή αν δεν υπήρχε ακόμη στα χαρτιά και με τα σχέδιά μας τί θα κάνουμε και πού θα χρησιμεύσει αυτό το αντικείμενο με το οποίο συνεισφέρουν. Πολλές φορές αυτό το αντικείμενο είναι άυλο. Δηλαδή με τον ίδιο τρόπο έχουμε συγκεντρώσει τις μαρτυρίες, θέλουμε να ξέρουμε πώς ζούσατε στη γειτονιά σας, αν παίζατε με τα χριστιανόπουλα, αν πηγαίνατε σε εβραϊκό ή χριστιανικό σχολείο, αν τρώγατε στο σπίτι άλλων γειτονόπουλων. Αναφέρω παραδείγματα απτά για να μην πλατειάζουμε με θεωρίες κι επειδή κι εγώ είμαι πρακτικός άνθρωπος, δεν είμαι της θεωρίας [γέλιο]. Εκεί, λοιπόν, συγκεντρώσαμε την μαρτυρία τους και είτε την ηχογραφήσαμε, εάν δεν ήθελαν να γίνει στην κάμερα, είτε την βάλουμε στην κάμερα, είτε κάποιοι μας την στείλανε γραπτώς. Δεν ήθελαν να συμμετέχουν σε τέτοιου είδους ενέργειες. Ο κάθε άνθρωπος σκέφτεται με τον δικό του τρόπο και το μουσείο πρέπει να σέβεται όλους αυτούς τους τρόπους και να προσφέρει ευελιξία και στην επικοινωνία και σε αυτού του είδους την προσέγγιση, για να μπορέσει να προσεγγίσει όλους τους ανθρώπους. Δε δουλεύουμε με αποκλεισμούς «αφού εσείς δε θέλετε να βγείτε στην κάμερα, δε θέλουμε τη μαρτυρία σας», δεν υπάρχει τέτοιο πράγμα. Κανένα. Εκτός πια κι αν κάποιος πει «εγώ δε νιώθω άνετα να συμμετέχω». Αυτό, βεβαίως, είναι ένα άλλο πράγμα. Αλλά από τη στιγμή που θέλει προσπαθούμε να διαμορφώσουμε τα πράγματα-

Σ: -Να βρείτε τον τρόπο

Ε: -Έτσι, να βρούμε τον τρόπο, ώστε να μπορεί και να νιώθει άνετα. Όλο αυτό, λοιπόν, το υλικό έχει να κάνει μέχρι την ώρα της υλοποίησης. Οι άνθρωποι αυτοί καλούνταν πάντα στα

εγκαίνια, καλούσαμε αυτούς και να φέρουν και τις οικογένειές τους και τους φίλους τους, όποιους θέλανε ας πούμε, γιατί βεβαίως ήταν μια περηφάνια σχετική γι' αυτούς να δείξουν, ας πούμε, ένα ρουχαλάκι από το σπίτι, «το έχει φορέσει ο γιός μου, ο εγγονός μου, ο παππούς», ξέρω εγώ τι, «να, το βλέπετε, εδώ, το έχει βάλει το μουσείο. Ήτανε ένα πολύ σημαντικό πράγμα». Σε πάρα πολλές περιπτώσεις, όταν ερχόταν η ώρα να τελειώσουν αυτές οι εκθέσεις και οι άνθρωποι να έρθουν να παραλάβουν το αντικείμενό τους, πλέον συγυρισμένο, καθαρισμένο, διπλωμένο πολλές φορές σε αντιόξινα χαρτιά, ώστε να είναι και ασφαλές, για να το διαφυλάξουν και οι ίδιοι καλύτερα, σε κάποιες περιπτώσεις μας έλεγαν ότι «είδα πόσο πολύ μπορεί να χρησιμεύσει αυτό το παλιό γράμμα του παππού από το μέτωπο ή εκείνο ή το άλλο και αποφασίσαμε με την οικογένειά μου να το αφήσουμε στο μουσείο, να το δωρίσουμε». Αυτό έχει γίνει αρκετές φορές, περισσότερες από όσες θα φανταζότανε κανείς, πολύ περισσότερο όταν κάποιες οικογένειες δεν είχαν απογόνους για διάφορους λόγους ή οι απόγονοι δεν ενδιαφερόντουσαν. Λέγανε δηλαδή «εγώ το έχω φυλάξει αυτό, αλλά πόσο θα ζήσω; Τα παιδιά μου μπορεί να το πετάξουν, να μην καταλάβουν τι είναι. Αφήστε το εδώ κι άμα θέλουν να το δουν ας έρθουν εδώ να το δούνε». Και το δωρίζουν στο μουσείο, που αυτό είναι ένα πολύ μεγάλο κέρδος διπλό και γιατί εμπλουτίζονται οι συλλογές του μουσείου και είμαστε περισσότερο σε θέση να πούμε τις ιστορίες που θέλουμε να βγάλουμε προς τα έξω πάντοτε μέσα από αντικείμενα και αφορμές και δεύτερον, γιατί αυτή η χρησιμότητα, η κοινοτική συνείδηση την οποία προβάλλει το μουσείο προς τα έξω είναι πάρα πολύ σημαντική για την κοινωνία μας. Γίνεται αντιληπτό σε ανθρώπους που ίσως δεν το είχαν σκεφτεί αυτό πριν, ποιος είναι ο ρόλος του μουσείου και πόσο σχετικός είναι με τη δική τους ζωή. Γιατί μπορεί να θεωρούσαν οι άνθρωποι, κάποιοι, «εγώ δεν είμαι εγγράμματη, δεν έχω μάθει, δυστυχώς ήταν ο πόλεμος, δεν ξέρω. Τι να πω εγώ; Τι να κάνω;». Κι όμως έχουν πολλά να πούνε και πολλά να κάνουν και επειδή το μουσείο, είπα ήδη, ότι είναι ανθρωποκεντρικό και παίρνει σε πολύ μεγάλο βαθμό και σοβαρότητα τις ιστορίες των ανθρώπων και λέει τις δικές του ιστορίες βάζοντας αυτές μπροστά, νιώθουν όλοι οι άνθρωποι ότι έχουν θέση εδώ κι αυτό είναι πάρα πολύ σημαντικό κι ότι τους ανήκει το μουσείο με έναν τρόπο ή τον άλλο. Κι αυτό είναι κάτι που το επιδιώκαμε από την αρχή και το θεωρούμε πάρα πολύ σημαντικό.

Ε: Οπότε γίνεται μέρος της κοινότητας το μουσείο, είναι καθαρά ο κοινωνικός ρόλος του μουσείου..

Σ: Απολύτως, χωρίς να σημαίνει αυτό, ας το διευκρινίσω τώρα, ότι το μουσείο απευθύνεται στην κοινότητα. Κατά καμία έννοια. Το μουσείο απευθύνεται στο ευρύ κοινό και το ευρύ κοινό είναι το κοινό του. Απλώς πάρα πολλές από τις ιστορίες του, παρόλο που είναι συμπεριληπτικές και λένε και την πλευρά των γειτόνων, των διπλανών, των άλλων απ' όλες τις απόψεις και

συμμετοχικά γίνονται όλες αυτές οι προσπάθειες, παρόλο αυτό οι πηγές από τις οποίες αντλεί το υλικό του δεν παύουν να είναι οι εβραϊκές κοινότητες της Ελλάδας και αυτοί από τους ελληνοεβραίους που μετοίκησαν σε άλλες χώρες και εγκαταστάθηκαν στο παρελθόν, πιο πριν, πιο μετά, τώρα. Ο κόσμος κινείται, πάει και φεύγει και πάει κι έρχεται. Αλλά αυτό δε σημαίνει ότι το μουσείο δεν είναι ο χώρος που θα διερευνήσει τις ρίζες του κι αυτό το διάστημα με τον κορωνοϊό και με τις τεράστιες δυσκολίες, που έχουν κλονιστεί κάπως κάποια πράγματα, τα οποία θεωρούσαμε και δεδομένα, ας μην πω απλά δεδομένα, ας πω και δεδομένα στη ζωή μας, παρόλο που υπάρχουν θέματα διαβίωσης σε πολλές οικογένειες, έχει παρατηρηθεί τώρα τελευταία ότι δεν έχει μειωθεί η αξία μέσα σε αυτή την κρίση, που είναι και υγειονομική και οικονομική, γιατί όλα είναι αλληλένδετα, δεν έχει μειωθεί η αξία του πολιτιστικού αγαθού, αντιθέτως έχει αυξηθεί. Ο κόσμος, οι άνθρωποι έχουν μεγαλύτερη ανάγκη επαφής με τις ρίζες, επαφής με κάποια σταθερότητα που προσφέρει η γνώση αυτής της αλυσίδας του παρελθόντος, του παρόντος και του μέλλοντος, η οποία τελικά είναι αδιάσπαστη. Μπορεί να έχει, έτσι, ρωγμές, να δημιουργούνται διάφορα επεισόδια, όπως είναι αυτό εδώ, αλλά τελικά η εντρυφήση στο παρελθόν, στην ιστορία μέσα από τον υλικό πολιτισμό, γιατί δεν είναι για όλους τους ανθρώπους η μελέτη των βιβλίων, για κάποιους κάνει, για άλλους δεν κάνει. Το μουσείο σου προσφέρει τη βιωματική εμπειρία, την άμεση επαφή με αντικείμενα και ιστορίες από το παρελθόν. Αυτό, λοιπόν, δίνει μια βάση, μια σιγουριά ότι όπως περάσαμε άλλα, πολύ χειρότερα, που κόστισαν κι αυτά τη ζωή σε πολλούς ανθρώπους, χιλιάδες και εκατομμύρια μερικές φορές, η ανθρωπότητα δυνάμωσε, πήγε εμπρός, έκανε καινούριες κατακτήσεις. Δεν ξέρω αν προχώρησε ηθικά, αυτό είναι ένα άλλο θέμα για τους φιλοσόφους, όχι για τους μουσειολόγους [γέλιο], αλλά πιθανώς, αν και όλες οι επιστήμες είναι τώρα πολύ στενά συνδεδεμένες, οπότε αυτό δηλαδή όλο μπορεί, αυτή η επίγνωση μπορεί να δώσει κουράγιο και δύναμη για να πει κανείς «κι αυτό θα περάσει». Έχει τρομερή δύναμη η ανθρωπότητα, αποθέματα δύναμης κι έμπνευσης, αν θέλετε, και θα μπορέσουμε να το ξεπεράσουμε κι αυτό και να δούμε την άλλη μέρα, οι επόμενες γενιές να το μελετήσουν όπως μελετάμε εμείς τον πόλεμο...

Ε: Είναι μια σταθερά ο πολιτισμός και ό,τι έχει να δώσει το μουσείο, τουλάχιστον σε περιόδους ραγδαίων εξελίξεων, σίγουρα είναι κάτι που μπορεί κανείς να ανατρέξει.

Σ: επικρατεί και ανασφάλεια σε αυτές τις μεγάλες και ραγδαίες εξελίξεις, τα αναπάντεχα πράγματα, αλλά είναι παρηγοριά και δύναμη να δει κανείς ότι αυτά πάντα συνέβαιναν στη ζωή του ανθρώπου, απλώς οι ρυθμοί έχουν αναπτυχθεί τώρα πάρα πολύ στην εποχή μας και δεν προλαβαίνεις να αντιδράσεις. Άκουγα προχθές μια εκτίμηση ότι αυτά που συνέβαιναν λέει πριν 100 χρόνια σε 10 χρόνια, τώρα συμβαίνουν σε 10 μέρες και κάποιος λέει «τι 10 μέρες; 10 ώρες

πες καλύτερα!» [γέλιο]. Έχουν αλλάξει πολύ τα πράγματα, αυτό είναι σίγουρο. Είναι αλήθεια ότι ο τελευταίος αιώνας κι αυτός που διανύουμε τώρα είδανε ραγδαίες εξελίξεις, παρ' όλα αυτά είναι παρηγορητικό να αντιλαμβανόμαστε ότι κάποιες αξίες, όπως είναι η πολιτιστική πλευρά της κοινωνίας είναι πάρα πάρα πολύ σχετικές και τολμώ να πω και δε θα αλλάξει αυτό ποτέ. Ιδίως όσο τα μουσεία προσαρμόζονται και ανταποκρίνονται.

Ε: Τώρα στο κομμάτι των συμμετοχικών προσεγγίσεων που λέγαμε για τις κοινότητες, τις κοινότητες αναφοράς, δηλαδή, που εμπλουτίζουν και το υλικό του μουσείου, εσείς έχετε κάποιους εκπροσώπους των κοινοτήτων, κάθε φορά, στους οποίους κάνετε κάποια έκκληση για δωρεές ή για δανεισμό; Υπάρχουν εκπρόσωποι;

Σ: Να σας πω. Αυτό διαφέρει, δεν είναι κάτι που είναι standard κι έτσι γίνεται πάντοτε. Για παράδειγμα, μπορούμε να ασχοληθούμε με μια συγκεκριμένη κοινότητα. Πολύ πρόσφατα, μέσα στη δύνη του κορωνοϊού δημιουργήσαμε μια έκθεση, για ειδικούς λόγους, μας ζητήθηκε, για την εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας. Εμείς είχαμε ήδη πολύ αρχαιακό και φωτογραφικό υλικό στο μουσείο, αλλά ήρθαμε σε επαφή και με ερευνητές και ήρθαμε σε επαφή και με την κοινότητα, την τοπική κοινότητα. Όλες οι εβραϊκές κοινότητες έχουν διοικητικά συμβούλια, πρόεδρο και διοικητικό συμβούλιο. Ξεκινάει κανείς από εκεί την επαφή του. Δεν πηγαίνουμε, εκτός αν γνωρίζουμε κάποιον κι έχει ήδη συνεργαστεί με το μουσείο, δεν πηγαίνουμε, γιατί μας αρέσει να ακολουθούμε, καθώς είμαστε θεσμικός φορέας, μας αρέσει να πηγαίνουμε στον εκπρόσωπο της κοινότητας, για να έχει και μια επιστημότητα η επαφή μας κι από εκεί και πέρα να δούμε με ποιους θα συνεργαστούμε περισσότερο. Και ζητούμε αν υπάρχει φωτογραφικό υλικό, κάποια μαρτυρία, κάτι αυτό κάτι εκείνο. Οτιδήποτε χρειαζόμαστε για τη συγκεκριμένη περίπτωση, αφήνοντας το ερώτημά μας βέβαια ανοιχτό, open ended που λέμε, γιατί δεν ξέρεις τι μπορεί να προκύψει. Μπορεί να ρωτάς αυτό, αυτό κι αυτό και να υπάρχουν άλλα δυο πολύ σημαντικά που δεν τα ήξερες και δεν τα έβαλες μέσα στην ερώτησή σου. Οπότε θέλουμε πάντα να είμαστε ευέλικτοι και ανοιχτοί στις εξελίξεις και να προβλέπουμε δρόμους για να μπορούμε να τις εμπλουτίσουμε τις εξελίξεις και τα προϊόντα που θα προκύψουν από αυτές. Οπότε πρόσφατα, λοιπόν, μέσα στον κορωνοϊό και με τη βοήθεια και ενός ιδιώτη ερευνητή, όχι Εβραίου, γιατί βεβαίως υπάρχουν όλων των ειδών άνθρωποι που ασχολούνται: ερευνητές, ιστοριοδίφες, τοπικοί παράγοντες, που έχουν συγκεντρώσει το άλφα ή το βήτα, εκτός από τις κοινότητες, υπάρχουν κι άλλοι άνθρωποι. Επίσης, υπάρχουν φορείς. Για παράδειγμα, για ένα δυο ζητήματα απευθυνθήκαμε, λέω για το συγκεκριμένο το χρησιμοποιώ ως case study που λέτε κι εσείς, απευθυνθήκαμε στην Ιόνιο Ακαδημία, η οποία έχει κάνει έρευνα πάνω σε αυτά τα θέματα και ζητήσαμε το χ το ψ και βεβαίως μέσα σε όλο αυτό το πλαίσιο δημιουργήθηκε μια παραδοσιακή έκθεση με πανό που στήθηκε στο νησί για συγκεκριμένη περίπτωση και

βρίσκεται ακόμα εκεί, περιμένει να ανοίξει ο χώρος [γέλιο], να το δει κι ο κόσμος, γιατί δεν πρόλαβε. Στο μεταξύ, όμως, το μουσείο κινήθηκε και την έκανε και ψηφιακή, εννοείται με τη συμφωνία όλων των παραγόντων που δούλεψαν εδώ και μπορείτε να τη δείτε στο site μας αν μπειτε και βάλετε «Η εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας» στις ψηφιακές εκθέσεις, θα τη βρείτε. Αυτό σημαίνει ότι η έκθεση είναι ήδη μέρος της ΑΠΚ με όλο αυτό το υλικό που περιέχει, γιατί περιέχει αναπαραγωγές και φωτογραφίες από αντικείμενα τρισδιάστατα, λαογραφικό υλικό, φωτογραφίες, έγγραφα, ακόμη και μαρτυρίες και μπορεί κανείς να τη δει, πλέον, όχι μόνο στο νησί, όπου βρίσκεται ή πες ότι ερχότανε και στο κτίριο του μουσείου κάποια στιγμή, που πιθανώς να συμβεί και αυτό, αλλά οποιαδήποτε στιγμή μπορεί να μπει στο site του μουσείου και να τη δει και να στείλει το link αυτό όπου θέλει για να τη δει όποιος άλλος ενδιαφέρεται. Μας έχουν έρθει παρατηρήσεις για φωτογραφίες ότι «αυτός δεν είναι ο θεός τάδε, είναι ο θεός δεΐνα» από την Αμερική-

E: Φοβερό..[γέλιο]

Σ: -Από την Ιταλία, από το Ισραήλ, ότι «να σας πω εγώ, έχετε εδώ ας πούμε την κυρία Φλώρου και την κυρία Μπατίνου. Είναι και άλλοι τρεις στη φωτογραφία και είναι αυτός, αυτός και αυτός» και συμπληρώνεται το αρχείο [γέλιο]. Είναι και αυτό ένα μεγάλο κέρδος όταν βγάζεις την ΑΠΚ προς τα έξω με τους τρόπους που επιτρέπει η ευελιξία του άυλου πολιτιστικού αγαθού, λαμβάνεις και feedback.

E: Το φτάνεις σε άλλο επίπεδο, σίγουρα. Έχει προκύψει, κάποιες φορές, μέλη της κοινότητας μαζί με κάποιους φορείς, που μου αναφέρατε, να θέλουν οι ίδιοι να αναλάβουν μια πρωτοβουλία, να χρησιμοποιήσουν υλικό του μουσείου, να έρθουν σε συνεργασία με εσάς και να κάνουν μια δικιά τους έκθεση ή κάποια εκδήλωση στο χώρο του μουσείου; Δηλαδή συμβαίνει το να έρθουν κι εκείνοι σε εσάς;

Σ: Έχει συμβεί πολλές. Καταρχήν αυτή η διαδικασία, που πλέον λέγεται πληθοπορισμός, αυτό που λέμε τώρα, που το είπαμε με διάφορους τρόπους και το περιέγραψα με διαφήμιση, με πρόσκληση: «Το μουσείο κάνει αυτό και ζητάει αυτά κι αυτά», αυτά πλέον είναι δράσεις πληθοπορισμού λέγονται τα τελευταία χρόνια, από το αγγλικό crowdsourcing. Αυτό έχει δυο δρόμους, η έκθεση που σας είπα, που ανέφερα ως παράδειγμα τώρα για την Κέρκυρα, γιατί ήταν το πιο πρόσφατο, η πιο πρόσφατη έκθεση που δημιουργήσαμε το Φθινόπωρο του 2020, αυτή ζητήθηκε από έναν οργανισμό που ήθελε να τιμήσει την κοινότητα της Κέρκυρας κι εμείς συνεργαστήκαμε με ένα πλήθος ιδιωτών, ερευνητών και μη, με την κοινότητα και φορείς και δημιουργήσαμε και σας είπα την πορεία της. Υπάρχει και η αντίστροφη πορεία, θα πάρω πάλι παράδειγμα για να μη μιλάμε θεωρητικά. Κάποια χρόνια πριν, η εβραϊκή κοινότητα της Ρόδου, που είναι πολύ μικρή πλέον, αλλά έχει ζωντανή παρουσία στα δρώμενα του νησιού και όχι

μόνο, ζήτησε, ήταν μια επέτειος στο νησί και ζήτησε το μουσείο να δημιουργήσει μια έκθεση για τη μακρόχρονη και πολύ ενδιαφέρουσα παρουσία της εβραϊκής κοινότητας του νησιού της Ρόδου, το οποίο όπως και η Κέρκυρα, έχει και αυτό πολυτάραχη ιστορία και πολύ ενδιαφέρουσα. Ένα αναπόσπαστο μέρος της ευρύτερης ιστορίας της Ελλάδας ήταν και οι δυο αυτές οι παρουσίες, όπως είναι και όλες οι υπόλοιπες, βεβαίως. Αυτό, λοιπόν, σε αυτό λειτουργήσαμε διαφορετικά. Ήμασταν εμείς ο φορέας που κλήθηκε να κάνει αυτή τη συμμετοχική δράση, βεβαίως πάλι κάναμε εμείς όλη την έρευνα, χρησιμοποιήσαμε ό,τι είχε η τοπική κοινότητα και μπορούσε να μας δώσει και αντιλαμβάνεστε ότι, τουλάχιστον ως άυλο ψηφιακό απόθεμα, αυτά μένουνε μετά στο μουσείο. Άμα παραχωρηθεί κάτι για μια έκθεση και γίνει αυτή η συμφωνία ότι «όχι το δίνουμε μόνο για να το βάλετε σε αυτή την έκθεση» πολύ σωστά, πολύ καλά, μόλις τελειώσει κλείνεται ο φάκελος της έκθεσης και τελειώνει και αυτό το αντικείμενο ό,τι κι αν είναι αυτό, φωτογραφία κ.λπ. μένει εκεί μέσα και τέλος, ως αντικείμενο. Αν όμως είναι πρόθυμοι να ενταχθεί αυτό και πάντα ρωτάμε, βέβαια, πάντα κάνουμε αυτή την ερώτηση, να ενταχθεί αυτό στο αρχειακό υλικό του μουσείου, σε αυτή την περίπτωση είναι κέρδος στις συλλογές του μουσείου, με την έννοια ότι μένει και μπορεί να ανοιχτεί προς τα έξω, να προσφερθεί και για όλες τις άλλες χρήσεις, για όλες τις έρευνες-

E: Γίνεται προσβάσιμο, δηλαδή.

Σ: Γίνεται προσβάσιμο, εφόσον αυτό επιτρέπεται. Κι αυτό είναι υλικό που δίνεται από ιδιώτες, όχι να συνεργαστούμε με έναν άλλο φορέα. Αυτά είναι άλφα, βήτα, γάμα, πολύ απλά πράγματα και τα καταλαβαίνουμε όλοι. Αλλά μιλάμε τώρα για μια φωτογραφία που ανήκει σε μια οικογένεια. Λέω, παράδειγμα τώρα, εάν σου πουν ότι «όχι, δεν ξέρω, γι' αυτή την έκθεση». Ωραία, παραμένει εκεί, τελείωσε, κλείνει αυτό. Αν, όμως πούμε «θα θέλατε αυτή η φωτογραφία να γίνει μέρος της συλλογής του μουσείου και να τη χρησιμοποιήσουμε και σε άλλες;» «Ναι, βεβαίως θα το θέλαμε!»: σε αυτή την περίπτωση γίνεται αυτού του είδους η παραχώρηση και μένει το υλικό στο μουσείο, πάντα σε συναλλαγές με ιδιώτες και με ιδιώτες ερευνητές. Εφόσον έχουν συγκεντρώσει δικό τους υλικό ή δικές τους φωτογραφίες, δικές τους καταγραφές και εφόσον το θέλουν μπορεί μετά να παραμείνει κι εμείς τιμούμε αυτό το πράγμα και το κρατούμε πάντα σε ένα χωριστό αρχείο. Όταν δοθεί, δηλαδή, το αρχείο ενός ανθρώπου, για το οποίο κοπίασε με αγάπη, με πάθος να το συγκεντρώσει και που τα στοιχεία που το απαρτίζουν, τα δεδομένα, οι άνθρωποι, οι πηγές, μπορεί να μην υφίστανται πια, το τιμούμε αυτό κρατώντας το στο μουσείο. Αναφέρω ένα όνομα, που δόθηκε ένα αρχείο πρόσφατα ως, ας πούμε, αρχείο Ιωάννου Λάμπρου. Έδωσε ένας κύριος ένα εκτεταμένο αρχείο. Στις περισσότερες περιπτώσεις, για να μην πω σχεδόν σε όλες, οι συλλέκτες δεν είναι Εβραίοι. Παρ' όλα αυτά συγκεντρώνουν και εβραϊκό υλικό κι όταν έρχεται η ώρα που θέλουν να δουν τι θα το κάνουν, που θα το δώσουν

πολλές φορές το μουσείο είναι ο δέκτης. Στην περίπτωση αυτή ήταν φυσικό αρχείο αυτό, αλλά πολλές φορές υπάρχει ένα αρχείο που συγκεντρώθηκε στην Αμερική, ας πούμε, από απογόνους του τάδε, από τάδε παρακλάδι μιας οικογένειας, μεγάλο ξέρω εγώ, που έχει παιδιά εγγόνια, ξαδέρφια, θείους κ.λπ., το οποίο είναι εκεί. Κάποιος από αυτούς συγκεντρώνει όλο αυτό το υλικό και μας στέλνει ψηφιακό αρχείο και λέει ότι «Σας στέλνω όλες τις φωτογραφίες με όλες τις εξηγήσεις. Τα γράμματα αυτά, τα αντικείμενα αυτά, φωτογραφίες από τα αντικείμενα, αυτές τις επιστολές, ξέρω εγώ κι εκείνο και τ' άλλο και τις κάρτες από τον πόλεμο, τα οποία ανήκουν στην οικογένεια Μπαττίνου-» λέω το δικό μου για να αντιληφθούμε απλώς χωρίς να χρησιμοποιούμε τα ονόματα άλλων «-και θέλω να παραμείνουν στο μουσείο». Αυτό το κρατούμε ως αρχείο τάδε Μπαττίνου στο μουσείο και είναι άυλο το συγκεκριμένο, είναι μόνο ψηφιακό απόθεμα. Όμως, σαν στόχος, σας το είπα και αποδεικνύεται τώρα, για εμάς αποτελεί κειμήλιο εξίσου πολύτιμο με τα υπόλοιπα.

Ε: Οπότε μπορεί να χρησιμοποιηθεί μετά και για κάποια έκθεση ή παράλληλη δράση, να έρθετε πάλι σε συνεργασία με αυτούς τους ανθρώπους.

Σ: Οποσδήποτε. Αν δωρισθεί κάτι στο μουσείο, δεν δεχόμαστε δωρεές υπό όρους, ό,τι αντικείμενο αν είναι αυτό, δηλαδή να μου δώσετε εσείς την ωραία μπλούζα σας και να μου πείτε «θα τη δώσω στο μουσείο, αλλά θέλω να εκτίθεται» ή «θέλω να τη βάλετε στο συγκεκριμένο». Αυτό δε μπορεί να το δεχθεί το μουσείο, ένας ιδιώτης να περιορίζει τις χρήσεις του και τις αποστολές του και τις δράσεις του. Αλλά μπορεί, αν τη δώσετε ανοιχτά, μπορεί να γίνει το εξής, και δεν είναι μια μπλούζα [γέλιο], είναι ένα αρχείο. Έχει συμβεί αυτό, να δεχθούμε ένα αρχείο που να λέει, μεγάλο αρχείο κιόλας και πολύ σημαντικό, «παραχωρούμε πλήρες αντίγραφο στο ΕΜΕ», αυτό ήτανε ψηφιακό αντίγραφο, το αντικείμενο το πρωτότυπο βρίσκεται αλλού, «αλλά θα θέλαμε κάθε φορά που θα γίνει μια χρήση ή μια κρούση να μας ενημερώνετε». Αυτό δε σημαίνει κάθε φορά που θα το διαβάσει, θα έρθετε εσείς και θα το διαβάσετε, ήρθε η κυρία Φλώρου και το διάβασε, αυτό δεν μπορεί να το αναλάβει κανείς να το κάνει. Αλλά εάν θα κάνει η κυρία Φλώρου μια έκθεση για το χ, ψ, ω και θέλει να χρησιμοποιήσει τέσσερα τεκμήρια από το αρχείο, τότε τους ενημερώνουμε. Δεν είναι για να κατακρατήσουν την άδεια. Εφόσον εμείς θεωρούμε ότι εσείς, ο σκοπός σας δεν ήταν καιροσκοπικός, ήταν ερευνητικός, καλός, εκπαιδευτικός, θεμιτός (μη διακριτό από 0:41:15 έως 0:41:17) να δείτε το αρχείο και να επιλέξετε αυτά τα τέσσερα τεκμήρια δε θα πουν όχι αυτοί, απλώς θέλουν να το ξέρουν ότι η κυρία Φλώρου χρησιμοποίησε τα εξής τρία, τέσσερα τεκμήρια για την έκθεση χ, ψ, ω που έκανε το μουσείο της Χίου, λέω ανοησίες τώρα για να συνεννοηθούμε. Αυτή είναι η συνεννόηση. Αυτή τη δεχόμαστε, αλλά οποιαδήποτε δέσμευση άλλου είδους το μουσείο δεν τη δέχεται. Οπότε έχουν υπάρξει περιπτώσεις που έχουν πει

«θέλουμε να σας το δώσουμε μόνο για ερευνητικούς σκοπούς και να μη δημοσιευτεί» και πάλι το δεχόμαστε, αν πουν όμως «θέλουμε άλλα και διάφορα» τους λέμε «το μουσείο δεν μπορεί να δεχθεί αυτά τα αντικείμενα» και αυτό έχει σχέση με τη διαχείριση που λέγαμε πριν, δεν το δεχόμαστε πάντα. Ευτυχώς αυτές οι περιπτώσεις που είναι τόσο συγκεκριμένοι οι όροι και είναι μη ευέλικτοι, γιατί προσπαθούμε πάντα να γίνει μια συζήτηση, μια διαπραγμάτευση [γέλιο], είναι ελάχιστες οι περιπτώσεις. Το μουσείο είναι ένας αξιόπιστος κι έγκυρος οργανισμός, 44 ετών πλέον, είναι γνωστός ο σκοπός και οι στόχοι και η αποστολή του, οπότε οι άνθρωποι έχουν ήδη συνταχθεί όταν αποφασίζουν να μας προσεγγίζουν. Σε περιπτώσεις που δεν είναι έτσι, απλώς λέμε «ευχαριστούμε πάρα πολύ, αλλά δεν μπορούμε να δεχθούμε αυτό το αντικείμενο» έστω κι αν είναι άυλο και ψηφιακό.

Ε: Ήτανε και μια ερώτηση που ήθελα να σας κάνω και ουσιαστικά απαντήθηκε σε μεγάλο βαθμό, ήταν τα δεοντολογικά ζητήματα που μπορεί να προκύψουν στη χρήση, ας πούμε, από τους επιμελητές ενός αντικειμένου και των ιστοριών που υπάρχουν πίσω από αυτό και από τα μέλη της κοινότητας, ειδικά όταν πρόκειται για θρησκευτικό αντικείμενο.

Σ: Υπάρχουν δεοντολογικά ζητήματα και είναι πολύ σημαντικά. Καταρχήν υπάρχουν τα δικαιώματα, τα πνευματικά δικαιώματα, τα δικαιώματα πνευματικής περιουσίας. Ως μουσείο, το οποίο πρόσφατα πιστοποιήθηκε μάλιστα και από το Υπουργείο Πολιτισμού, είμαστε το δεύτερο ιδιωτικό μουσείο στην Ελλάδα που έλαβε την πιστοποίηση, είμαστε πάρα πολύ αυστηροί σε τέτοια θέματα δεοντολογίας και αυτός είναι ο λόγος που δε δεχόμαστε κάποια αντικείμενα υπό παράλογους, περίεργους όρους, καθώς αυτά παραβαίνουν τη δεοντολογία, στην οποία πρόσκειται και εφαρμόζει το μουσείο. Δηλαδή, όποιος έχει κάποια πολύ περίεργα πράγματα στο μυαλό του δε μπορεί να ενταχθούν τα αντικείμενά του σε έναν τέτοιο ανοιχτό οργανισμό, εξωστρεφή οργανισμό, που χρησιμοποιεί όλα αυτά τα πράγματα προς τα έξω. Θα έλεγα ότι ποτέ δεν έχουμε αντιμετωπίσει πρόβλημα με θρησκευτικά αντικείμενα, όπως το θέσατε, τα θρησκευτικά αντικείμενα είναι όλα προς έκθεση, προς κάθε είδους επικοινωνία προς τα έξω με φωτογραφίες, με όλο το υλικό, δεν υπάρχει κάποιο θέμα σε αυτό. Εκεί που υπάρχει θέμα και το προσέχουμε παρά πολύ είναι οι προφορικές μαρτυρίες, γιατί εν τη ρύμη του λόγου οι άνθρωποι λένε και πράγματα τα οποία είναι πάρα πολύ δύσκολα. Γι' αυτό όταν παίρνουμε μια προφορική μαρτυρία μετά τη στέλνουμε στον άνθρωπο να την ακούσει κι έχουμε ένα συμβόλαιο, το οποίο γίνεται μεταξύ του μουσείου και του μάρτυρα, του πληροφορητή, το οποίο λέει στο τέλος ότι παραχωρώ το πλήρες κείμενο ή ό,τι είναι, ξέρω εγώ οπτικοακουστικό προϊόν της συνέντευξης μου για τη χρήση του μουσείου, σύμφωνα με την αποστολή του και τις δεοντολογικές αρχές του. Είναι συνταγμένο αντιλαμβάνεστε από νομικό. Κάπου εκεί μέσα μπορεί να πει ένας άνθρωπος, ας πούμε κάποιες πολύ οδυνηρές εμπειρίες για

τον πόλεμο ή μπορεί να πει «εμάς μας πρόδωσε η οικογένεια τάδε» ή να πει ότι «η αδελφή μου ήταν έγκυος κι έχασε το μωρό». Κάποια πράγματα τα οποία μπορεί η οικογένεια της αδελφής να μη το γνωρίζει αυτό το πράγμα, οι απόγονοί της, εκεί μπορεί να μας πει ότι «σε αυτό το σημείο λέω αυτό, το οποίο δε θα ήθελα να βγει ποτέ προς τα έξω». Εμείς γράφουμε στο συμβόλαιο ότι, ας πούμε, «στη μαρτυρία της κυρίας Φλώρου από το λεπτό 10' και 10'' μέχρι 15' και 20'', το κομμάτι αυτό είναι απόρρητο» και είναι μέσα στο φάκελο αυτό και δεν πρέπει ποτέ αυτό το κομμάτι να βγει προς τα έξω. Λέμε, ας πούμε ότι «μετά το τέλος της ζωής σας να απελευθερωθεί;». Κάποιοι λένε «ναι, δε με ενδιαφέρει», άλλοι λένε «όχι» γιατί υπάρχουν απόγονοι, αναλόγως με το τι είναι. Σε αυτά η δεοντολογία μας είναι άτεγκτη, δεν υπάρχει περίπτωση, και γ' αυτό κι όταν ζητούν να ακούσουν μαρτυρίες και να βγάλουν τα κομμάτια προς τα έξω, τα ακούν μέσα στο μουσείο, σε δικά μας μηχανήματα, μόνο με δικά τους ακουστικά [γέλιο], σε κάποιες περιπτώσεις το έχουμε αποκόψει αυτό το κομμάτι που λέω, σαν αυτό που είπα ας πούμε, κάτι τέτοιο το έχουμε αποκόψει από την κόπια που είναι ανοιχτή στο κοινό κι έχουμε άλλη μια κόπια εμείς που είναι μόνο στο αρχείο και σε κάποιες περιπτώσεις, επειδή ο άνθρωπος ένιωσε πολύ άσχημα, το έχουμε σβήσει. Έχει διαγραφεί από τη συνέντευξη, δεν υφίσταται πουθενά. Οπότε σε τέτοια δεοντολογικά ζητήματα, που έχουν σχέση με την υπόληψη των ανθρώπων και με τα συναισθήματα και το wellbeing, ας πούμε, τη καλή διάθεση και υγεία των γύρω τους, της οικογένειάς τους κ.λπ. αυτά είναι αδιαπραγμάτευτα για εμάς. Οπότε σε τέτοια θέματα προσέχουμε πάρα πολύ, παίρνουμε συμβουλή νομικού κ.λπ. κ.λπ. και προσέχουμε πάντα η ευελιξία να πέφτει προς τη μεριά του μουσείου, ώστε να μπορεί να χρησιμοποιεί αυτά που έχει ελεύθερα. Παρ' όλα αυτά, το μουσείο λειτουργεί και ως αρχείο και διαφυλάσσονται και κάποια πράγματα, τα οποία δεν είναι για λαϊκή κατανάλωση.

E: Αυτό το αποφασίζετε εσείς ως ερευνητές ή σε επικοινωνία, δηλαδή, με τους πληροφοριοδότες;

Σ: Όπως σας είπα υπάρχουν κάποια κομμάτια μαρτυρίας και εκθέτουν άτομα της οικογένειας.

E: Σε αυτή την περίπτωση

Σ: Ναι, σε τέτοιες περιπτώσεις και είναι συνήθως αίτημα του δωρητή, του συνομιλητή μας. Από τη στιγμή που εμπιστεύονται το μουσείο με ένα τέτοιο ευαίσθητο προϊόν και εφόσον δεν πρόκειται για κάποια περίεργη απαίτηση, «θέλω να εκτίθεται μόνιμα» ξέρω εγώ ή κάτι τέτοια πράγματα, αλλά πρόκειται για πραγματικά στοιχεία παίρνουμε και τη συμβουλή του νομικού μας και λειτουργούμε ανάλογα. Αλλά αυτά που λέμε τώρα είναι εξαιρέσεις, απειροελάχιστες σε σχέση με την όλη πρακτική. Τα συναντούμε πολύ σπάνια τέτοια θέματα. Μπορεί δηλαδή μέσα σε 140 μαρτυρίες να παρουσιάστηκαν και 2 μικρά κομματάκια, τα οποία ήταν πολύ ευαίσθητα και τα οποία τα έχουμε συγκρατήσει από την έκθεσή τους στο ευρύ κοινό, ακόμα

και τους ερευνητές με βάση την επιθυμία των συνομιλητών μας. Οπότε είναι ένα πάρα πάρα πολύ μικρό ποσοστό, αλλά νομίζω ο τρόπος που χειρίζεται κανείς τις εξαιρέσεις και τις προκλήσεις καθορίζουν το πώς λειτουργεί και τι υπόληψη και τι εμπιστοσύνη χαίρει ως αξιόπιστος οργανισμός.

Ε: Αυτό, γιατί ήθελα να σας ρωτήσω και το κατά πόσο έχει πετύχει τη μακροχρόνια συνεργασία με τις κοινότητες το μουσείο, αλλά καταλαβαίνω ότι είναι θέμα εμπιστοσύνης, μέσα από τις πρακτικές αυτές.

Σ: Νομίζω ότι έχουμε αποδείξει ότι χειριζόμαστε το υλικό που ίσως παραχωρήσουν ή ζητήσουν ή, δεν ξέρω, παράγουμε για κάποια κοινότητα με μεγάλη ευαισθησία, με μεγάλη αγάπη, όπως πρέπει. Ο χώρος του μουσείου έχει οπωσδήποτε, εκτός από την επιστημοσύνη, τη διαδικασία, τη διαχείριση, την τεκμηρίωση, την έρευνα, τη συντήρηση, την προφύλαξη όλων αυτών των πραγμάτων και εργάζεται για τον άνθρωπο και για την κοινωνία των ανθρώπων. Η εμπιστοσύνη και η ευαισθησία είναι βασικά πράγματα.

Ε: Τώρα, πέρα από ό,τι έχει να κάνει με την παραδοσιακή έννοια της άυλης κληρονομιάς, που σχετίζεται κυρίως με τα έθιμα, τις παραδόσεις και που πολλοί μπορούν να το πουν folklore και να μείνει λίγο στο παρελθόν, το μουσείο τι δράσεις αναλαμβάνει για τις σύγχρονες πολιτισμικές εκφράσεις των εβραϊκών κοινοτήτων;

Σ: Με κάθε διαθέσιμη ευκαιρία και πολλές που δημιουργούμε οι ίδιοι χρησιμοποιούμε για να βγαίνουν αυτά τα πράγματα προς τα έξω. Τα ήθη και τα έθιμα είναι πάρα πολύ σημαντικά πράγματα, που πολύ πρόσφατα μου δόθηκε η ευκαιρία, είναι μια εκδήλωση μνήμης από το ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων και μου δόθηκε η ευκαιρία, καθώς θέλανε μέσα από την εκδήλωση αυτή που ήταν όπως είπαμε εις μνήμην κάποιου, να μιλήσουμε παράδειγμα για τη Ρωμανιώτικη τέχνη. Μου δόθηκε η ευκαιρία να μιλήσω για ήθη και για έθιμα από τα παλιά Γιάννενα, ας πούμε, και όλη η ομιλία να έχει, ήταν εμπλουτισμένη με αντικείμενα όλων των ειδών οπωσδήποτε και με άλλου είδους φωτογραφίες κ.λπ. κ.λπ., να έχει αυτό ως καίριο κομμάτι και αν θέλετε πυρήνα της παρουσίασης αυτής. Είναι πολύ σημαντικό για εμάς, το μουσείο είναι ιστορικό και εθνογραφικό, επομένως αυτό το κομμάτι των εθίμων και ό,τι ηθών, εθίμων και όλο το κομμάτι αυτό της καθημερινής ζωής των εβραίων της Ελλάδας είναι βασικότερη ενασχόληση του μουσείου και να το ερευνά, να το συλλέγει και να το τεκμηριώνει, αλλά και να το βγάζει προς τα έξω. Και με κάθε ευκαιρία που παρουσιάζεται, όπως του ιδρύματος της Βουλής που ήταν πρόσκληση προς εμάς, αλλά και διαρκώς δημιουργούμε τέτοιες ευκαιρίες, ώστε να βγαίνουν αυτά προς τα έξω και κυρίως πολλές ευκαιρίες να γίνουν συγκριτικές προσεγγίσεις, όπως για παράδειγμα σε ένα πρόγραμμα παλιότερα που μελετούσε το φαγητό, τις συνήθειες τις διατροφικές, τις ενδυματολογικές και τις οικιακές, της οικιακής

πρακτικής και λατρείας κάποιων ομάδων μέσα σε τρεις χώρες διαφορετικές και στην Ελλάδα είχαμε επιλεγεί εμείς για να βγάλουμε αυτά προς τα έξω και ήταν ένα πάρα πολύ ωραίο πρόγραμμα, καθώς δόθηκε η ευκαιρία να μιλήσουμε για τα έθιμα της ζωής, τα διαβατάρικα έθιμα που τα λένε οι λαογράφοι: τη γέννηση, τον γάμο, τον θάνατο κι όλα τα ενδιαμέσα, τα στάδια της ζωής, τις τελετές που τα συνοδεύουν, τις γιορτές μέσα στο σπίτι και στη συναγωγή και τι σημαίνουν όλα αυτά. Το πολύ σημαντικό με αυτά, κυρία Φλώρου, είναι μαθαίνοντας, και αυτά βέβαια τα βγάζουμε και μέσα από τα εκπαιδευτικά μας προγράμματα, που προσφέρουμε κάθε χρόνο κ.λπ. και όλα όσα μπορείτε να φανταστείτε ότι κάνει ένα αντίστοιχο μουσείο, αν και το μουσείο μας έχει ασχοληθεί και με αρχαιολογικό έργο, το οποίο επίσης έχει να κάνει ίσως με ΑΠΚ, καθώς συγκεντρώνεται υλικό από πολλά σημεία και δημιουργείται, ας πούμε, ένα σύνταγμα παρουσίασης όπως αυτό των επιγραφών που εκδώσαμε πέρυσι, Εβραϊκών επιγραφών από όλη την Ελλάδα, που δίνει την εποπτεία σε ένα υλικό που οι περισσότεροι άνθρωποι δεν ήξεραν καν ότι υπάρχει, πόσο μάλλον να το δουν συγκεντρωμένο σε έναν τόμο που να περιλαμβάνει 108 παραδείγματα, πολλά από μουσεία από όλη την Ελλάδα, από τη μια άκρη ως την άλλη. Οπότε υπάρχει και αυτό, αλλά είναι βασική, δηλαδή τι θέλω να πω, ότι όταν αυτά βγαίνουν προς τα έξω γνωρίζοντας κάποιες από τις γιορτές, τα έθιμα του ενός και του άλλου αντιλαμβάνεσαι τελικά πόσο κοινή είναι η ανθρώπινη εμπειρία και όσο κι αν οι λεπτομέρειες ή η ερμηνεία εδώ ή εκεί ή ένα διαφορετικό τραγούδι ξεχωρίζουν τον έναν από τον άλλον, ωστόσο παρ' όλα αυτά η ανθρώπινη εμπειρία και επιθυμία και ελπίδα παραμένει κοινή κι αυτό είναι ένα πολύ σημαντικό στοιχείο γνωριμίας που προσφέρει το μουσείο, που μπορεί να προσφέρει το μουσείο με τις συλλογές του και με την ΑΠΚ που συλλέγει και βγάζει προς τα έξω, ότι τελικά διαφέρουμε πιο πολύ ή μοιάζουμε πιο πολύ; Και αυτό είναι το ερώτημα που συνήθως άρρητα τίθεται στα εκπαιδευτικά μας προγράμματα, ας πούμε και τις περισσότερες φορές βλέπεις και τα παιδιά τα ίδια και είναι παιδιά και πόσο μάλλον μεγαλύτεροι με την εμπειρία τη δικιά μας ή ακριβώς επειδή είναι παιδιά και δεν τα έχουν επηρεάσει τα διάφορα συμπραγματούντα βγάζουν το συμπέρασμα ότι υπάρχουν πάρα πολλά κοινά στοιχεία και τελικά μοιάζουμε πολύ, μοιάζουμε περισσότερο από ότι διαφέρουμε. Ένα από αυτά τα προγράμματα που εξετάζει (.) Έλεγα ότι ένα από τα προγράμματα και νομίζω εδώ ίσως να σας είπα περισσότερα από όσα θέλατε να ακούσατε κι εσείς [γέλιο]

Ε: Όχι κανένα πρόβλημα.

Σ: Ένα από τα προγράμματα που προσφέρει το μουσείο είναι το Πάσχα και Πέσαχ. Είναι για οικογένειες με παιδιά 5^{ης} – 6^{ης} δημοτικού και 1^{ης} – 2^{ας} γυμνασίου, αναλόγως πώς δημιουργούνται οι ομάδες. Και αυτό ξεκινάει από το Πάσχα, λέμε ας πούμε «θα εξετάσουμε το Πάσχα και το Πέσαχ, το εβραϊκό Πάσχα δηλαδή, τι ξέρετε για το Πέσαχ»; «Τίποτα, δεν

ξέρουμε τίποτα». Μάλιστα, καθόμαστε λοιπόν κάτω και αρχίζουμε. Εξετάζουμε πρώτα το Πάσχα, το ξέρουμε, έχουμε ένα έκθεμα που έχει τις γιορτές και καθόμαστε εκεί μπροστά στα μαξιλαράκια με τα παιδιά, η μουσειοεκπαιδευτικός, όχι εγώ, και αρχίζουμε για το Πάσχα, λέμε λεξούλες: η άνοιξη, τα κόκκινα αυγά, το κουλούρι, το αρνί, το ένα το άλλο, ξέρω εγώ όλα αυτά και μετά αρχίζουμε για το εβραϊκό Πάσχα, γίνεται ένα παιχνίδι έρευνας μέσα στο μουσείο και ανακάλυψης. Έχουμε και υλικά εκεί πέρα που τα βλέπουν τα παιδιά και το καθένα συνεισφέρει κάτι ανάλογα με το τι βρήκε στο κουτί του, ας πούμε, κι οπότε βγαίνουν πάλι αυγά και αρνί και άνοιξη και κουλούρια και και και [γέλιο]-

E: -Και βλέπουνε συγκριτικά μετά πόσες ομοιότητες...

Σ: Ιδίως όταν εξετάζεις το Πάσχα το εβραϊκό σε έναν μεσογειακό λαό, ας πούμε, όπως είναι οι Έλληνες, που είναι τα ίδια φαγητά, τα ίδια υλικά, το ίδιο κλίμα, την ίδια περίοδο. Είναι εύκολο να αντιληφθεί κανείς πόσο αυτά τα έθιμα μπορούν να σου δώσουν να καταλάβεις τις ομοιότητες και τις κοινές γραμμές μεταξύ των ανθρώπων.

E: Αυτό είναι μέρος των διαπολιτισμικών προγραμμάτων; Δηλαδή όλα αυτά τα εκπαιδευτικά προγράμματα, φαντάζομαι είναι και σεμινάρια, μπορεί να είναι ομιλίες...;

Σ: Είναι όλα αυτά που λέτε, κάνει πολύ ανθρωπιστική εκπαίδευση το μουσείο για το θέμα του Ολοκαυτώματος, διδασκαλίας για το Ολοκαύτωμα στη διδακτική κοινότητα, ανθρώπινα δικαιώματα, κοινωνική περιθωριοποίηση, δικαιοσύνη, δικαιώματα των παιδιών. Χειριζόμαστε τέτοια θέματα, καθώς η συλλογή μας και οι μαρτυρίες το βοηθούν παρά πολύ αυτό. Για παράδειγμα, για να συζητήσουμε θέματα τέτοια για τα παιδιά, καταλήγει τελικά να συζητάμε για το σήμερα. Αυτό είναι το νόημα, για το σήμερα, για τα προσφυγόπουλα, για όλα αυτά. Χρησιμοποιούμε μια πολύ μεγάλη δουλειά του μουσείου, που ξεκίνησε το 2003 και συνεχίζεται, είναι ongoing, να συγκεντρώνονται οι μαρτυρίες, να εμπλουτίζεται, που λέγεται «Κρυμμένα παιδιά στην Ελλάδα της Κατοχής». Είναι και ένας πιο ήπιος τρόπος να μιλήσει κανείς για το Β' Παγκόσμιο πόλεμο και το Ολοκαύτωμα σε νεότερα παιδιά, καθώς το μουσείο δε χρησιμοποιεί καθόλου φρικιαστικές ιστορίες, αφηγήσεις θανάτων και μαρτυριών και τέτοια πράγματα απίστευτα, όμως κάποιος μου έκανε μια ερώτηση, ότι «Πώς νιώθετε που εκθέτετε τα παιδιά σε τέτοια θέματα, σε τέτοιου είδους θεματικές»; Λέω «νιώθουμε υπέροχα γιατί δεν τα εκθέτουμε ποτέ και για κανέναν λόγο, απολύτως κανέναν λόγο» και συνιστούμε και στα σχολεία να μην το κάνουν. Μεγαλύτερα τα παιδιά, στο λύκειο θα επιλέξουν να τα δούνε μόνα τους, αν τα δούνε μόνα τους και τώρα αυτό δεν είναι στο χέρι μας, είναι στο χέρι του κάθε γονιού. Αλλά το μουσείο όχι, δε βγάζει καθόλου τέτοιο λόγο προς τα έξω και σας διαβεβαιώ, κυρία Φλώρου, ότι η απώλεια της οικίας, των λίγων παιχνιδιών που είχαν τότε τα παιδιά, γιατί τώρα έχουν πάρα πολλά, ο αποχωρισμός έστω για ένα διάστημα από τους γονείς, από τα

αδέλφια, η αγωνία, ο φόβος, το να βρεθείς ξαφνικά με ξένους ανθρώπους, το να χάσεις το όνομά σου και να πεις δε θα σε λένε Ζανέτ, αν και δεν είναι πολύ εβραϊκό το δικό μου όνομα, αλλά θα σε λένε Καλλιρρόη για να μην καταλάβουν οι άλλοι ότι είναι Εβραία, χάνεις το όνομά σου..

Ε: Απώλεια ταυτότητας, τελείως.

Σ: Χάνεις την ταυτότητά σου και όλα αυτά βεβαίως δε σε σταματούν ποτέ να σε συνοδεύουν στην υπόλοιπη ζωή σου. Κάπου στο πίσω μέρος του μυαλού σου, άμα ήσουν έξι και οχτώ και δέκα, «προφανώς είναι κακό που είμαι Εβραία, έτσι δεν είναι; Για να με κυνηγάνε, γιατί με κυνηγάνε; Εγώ τί έκανα, είμαι δέκα χρονών, τι πρόλαβα να κάνω;». Ένα παιδί τα ξέρει αυτά, έχει πολύ έντονο το συναίσθημα της δικαιοσύνης μέσα του, «άρα για να με κυνηγάνε, θα είμαστε κακοί εμείς οι Εβραίοι, καλό πράγμα δεν μπορεί να είμαστε». Όλη τη ζωή παλεύουν τα παιδιά με αυτά τα αισθήματα και πιστέψτε με, όταν ακούς, και εννοείται ότι δεν θέτουμε τέτοια θέματα σε νεαρά παιδιά, εννοείται αυτό, αυτά είναι για πολύ μεγαλύτερα παιδιά. Αρκεί αυτό το πολύ απλό, ότι η μαρτυρία ενός κοριτσιού, ότι «μου έραψε η μαμά μου ένα σάκο μικρό από άσπρο πανί, ξέρω εγώ, που είχαμε στο σπίτι και μου είπε βάλε λίγα πραγματάκια εδώ μέσα, μια κουκλίτσα, μια μπαλίτσα, δεν μπορείς να πάρεις άλλα και πάμε να φύγουμε» και φύγανε από το σπίτι τους κι άλλαξαν 17 σπίτια μέχρι το τέλος του πολέμου κι αυτή ήταν από τα τυχερά παιδιά, γιατί επιβίωσε, έγινε γιαγιά, ας πούμε –

Ε: - Οπότε για κάθε ηλικία υπάρχει συγκεκριμένο πρόγραμμα σίγουρα στο κομμάτι αυτό.

Σ: Οποσδήποτε, πιστέψτε με τα παιδιά αντιλαμβάνονται πλήρως τι σημαίνει αυτό και τι προεκτάσεις μπορεί να πιθανώς να έχει. Έχουν πλήρη επίγνωση και αμέσως λένε μόνα τους «κυρία όπως τα προσφυγόπουλα σήμερα». Το συνδέουν μόνα τους, απευθείας το συνδέουν και αμέσως πάει η συζήτηση εκεί που θέλουμε. Γιατί το συζητάμε αυτό παιδιά; Για να καταλάβουμε πώς είναι αυτό το πράγμα, ξαφνικά, είναι και στο παρελθόν είναι και τώρα, έχουμε, ας πούμε το κοριτσάκι αυτό μπροστά μας, την Ιβέτ, η οποία είχε αυτή την εμπειρία και πήρε και τα 2-3 παιχνιδάκια της, ας πούμε και περιπλανήθηκε και ενάμισι χρόνο μέχρι να τελειώσει ο πόλεμος, από δω κι από κει, από τα βουνά [γέλιο] στις πεδιάδες κι από σπίτι σε σπίτι, όπως σήμερα τα προσφυγόπουλα. Αυτό είναι οποσδήποτε κάνει το μουσείο διαπολιτισμικά και ανθρωπιστικά προγράμματα και χρησιμοποιεί τις συλλογές του και το άυλο απόθεμά του, για να υποστηρίξει αυτές ιδίως τις δράσεις, γιατί ας πούμε το σακίδιο της Ιβέτ δεν το έχουμε εμείς, το έχει η οικογένειά της, αλλά έχουμε τη φωτογραφία του γιατί υπάρχει ακόμα. Το έχουμε δείξει σε έκθεση, το έχουμε δανειστεί και το έχουμε δείξει, όταν έγινε η πρώτη έκθεση το 2006 και έχουμε βεβαίως το δικαίωμα να χρησιμοποιούμε την εικόνα και κάποια άλλα παιχνιδάκια, κάποια πράγματα, μια κιθαρίτσα, κάτι τέτοια που είχαν τα παιδιά

μαζί τους, αυτό που τους επιτράπηκε να πάρουνε, όλα αυτά που είναι πλέον άυλα για το μουσείο, γιατί ανήκουν στις οικογένειες, ο οποίες έχουν εγγόνια και δισέγγονα και τα θέλουν αυτά τα πράγματα, «όλα αυτά», λένε, «βγάζουνε προς τα έξω τις ιστορίες μας».

E: Είναι μέσω των προγραμμάτων, πλέον, που τα διηγείστε.

Σ: Ακριβώς και δημιουργούν διόδους προσέγγισης, αν θέλετε. Δημιουργούν διόδους γνωριμίας και κατανόησης και προσέγγισης για όποιον θέλει, βεβαίως, να τις πάρει και να τις χρησιμοποιήσει.

E: Τώρα πέρα από τα εκπαιδευτικά προγράμματα, που είναι μέρος του σχολικού προγράμματος, φαντάζομαι έρχεστε και σε επαφή με σχολεία, είναι μέρος και της ύλης που διδάσκονται πολλές φορές τα παιδιά...

Σ: Ναι είναι και η ιστορία των ελληνοεβραϊκών κοινοτήτων και το Ολοκαύτωμα, το οποίο επίσης διαχειριζόμαστε, έχουμε συνεργασία με το Υπουργείο Παιδείας, έχουμε υπογράψει και μνημόνιο συνεργασίας μαζί τους. Αυτό που γίνεται είναι ότι δεν μπορεί ποτέ στην Ελλάδα, όπως ξέρετε, να προσεγγίσει το μουσείο το σχολείο, γίνεται το αντίστροφο. Οπότε είναι τα προγράμματα που προσφέρουμε στην αρχή κάθε χρονιάς, είτε τα επετειακά που ετοιμάζουμε με συγκεκριμένες ευκαιρίες και αφορμές, τα ανακοινώνουμε με επιστολή στο Υπουργείο Παιδείας και το Υπουργείο Παιδείας στέλνει εγκύκλιο στα σχολεία και ενημερώνει ότι κ.λπ. κ.λπ., ακόμα και τώρα που είμαστε όλοι κλειστά και τα σχολεία και τα μουσεία το υλικό μας έχει μεταφερθεί στο ψηφιακό βασίλειο [γέλιο]

E: Ναι έχετε πολύ ψηφιακό υλικό η αλήθεια είναι

Σ: Έχουμε πολύ και διαρκώς μεταδίδουμε και βγάζουμε και επετειακά ψηφιακό υλικό και τώρα για την Ημέρα Μνήμης για το Ολοκαύτωμα, είχαμε πολύ υλικό και καινούριο να προτείνουμε και επαναδιοργανώσαμε κάποια πράγματα στο site μας, για να βρίσκουν εύκολα για την ημέρα αυτή. Τα βάλαμε δηλαδή και κάτω από την Κεφαλίδα επετειακό υλικό για την Ημέρα Μνήμης για το Ολοκαύτωμα και πολλοί δάσκαλοι μας είπαν ότι κάνουνε δράσεις στο σχολείο, γιατί ενημερώθηκαν και αργά έτσι όπως γίνονται τώρα όλα τα πράγματα με δυσκολία. Οπότε βρήκαν έτοιμο υλικό εκεί και για σχέδια μαθήματος και για εκπαιδευτικές δράσεις. Φέτος προσφέραμε και για παιδιά Λυκείου, με βάση ταινίες και με βάση μαρτυρίες, οι οποίες και πάλι δεν έχουν φρικιαστικό υλικό, περιεχόμενο, τίποτα τέτοιο, αλλά δίνουν αφορμή για πολύ σημαντικές συζητήσεις και για την κοινωνία σήμερα: για αντισημιτισμό, ρατσισμό, περιθωριοποίηση, για την ελαχιστοποίηση του Ολοκαυτώματος, η οποία είναι μια μεγάλη προσπάθεια τώρα, που δυστυχώς έχει ενταθεί μέσα στην πανδημία, ότι «έλα μωρέ, σώπα καημένε, τι 6.000.000; Δεν είναι 6 είναι 5.800.000 ή 5.200.000». Στην πραγματικότητα, οι ιστορικοί ακόμα παλεύουν να βρουν τον ακριβή αριθμό. Σου λένε «δεν ήταν τώρα... 600.000 που πέθαναν από τύφο», δε σου

λέει «δεν έγινε το Ολοκαύτωμα», σου λέει «δεν είναι έτσι όπως τα λέτε», οπότε αυτό είναι πιο εύκολο γιατί άμα πεις δεν έγινε το Ολοκαύτωμα, θα πει «τι λες ρε μεγάλη; Κι όλα αυτά τα, άσε τους ανθρώπους που ζουν ακόμα και τα λένε, αλλά όλα αυτά τα τεκμήρια; Αυτά τι είναι;». Οπότε δε σου λέει δεν έγινε, σου λέει «δεν ήταν αυτό ακριβώς που σου λένε, τώρα χαζή είσαι με αυτά που κάθεσαι κι ακούς;». Οπότε είναι μέρος της αλήθειας μαζί με ψέματα, μαζί με διαστρέβλωση και μαζί με ελαχιστοποίηση. Οπότε όλα αυτά, όπου χρειαστεί κι όπου ο δάσκαλος έχει κάνει τη δουλειά του από πίσω και τα θέλει, εμείς τα προσφέρουμε.

E: Και το μουσείο ασχολείται ουσιαστικά εξίσου με το κομμάτι του Ολοκαυτώματος σαν θεματική και το κομμάτι το κομμάτι όλο που έχει να κάνει με τα έθιμα, τις παραδόσεις;

Σ: Δε θα έλεγα εξίσου. Το κομμάτι του Ολοκαυτώματος είναι μια από τις πέντε βασικές θεματικές του μουσείου και ένα από τα πέντε κομμάτια των συλλογών του. Απλώς υπάρχει μεγάλη ζήτηση για το θέμα αυτό από το 2012 – 2013 που μπήκε και η Χρυσή Αυγή στη Βουλή κι άρχισαν να συμβαίνουν επεισόδια bullying και ξυλοδαρμοί παιδιών μεταναστών κ.λπ. στις αυλές των σχολείων και οι δάσκαλοι προσπαθούσαν να πουν έναν υγιή αντίλογο και να μπορέσουν να δημιουργήσουν κάποιες εκδηλώσεις, να εντυπωθούν, να ακουστούν κάποια πράγματα μέσα στην αυλή και ψάχνανε για υλικό, από τότε υπάρχει μεγάλη ζήτηση γι' αυτά τα θέματα και επειδή δεν τα διαχειρίζονται και πολλοί χώροι στην Ελλάδα, απευθύνονται σε εμάς κι ασχολούμαστε πολύ με αυτό, χωρίς όμως ποτέ να αφήνουμε στην άκρη τον παραδοσιακό ρόλο του μουσείου, που είναι Εβραϊκό Μουσείο της Ελλάδος.

E: Άρα έχει έρθει στο προσκήνιο τώρα και λόγω των εξελίξεων η θεματική αυτή, το διαπολιτισμικό. Λοιπόν, τώρα εντάξει για το κομμάτι της ψηφιοποίησης είπαμε πάρα πολλά πράγματα, οπότε καλύψει αρκετά ερωτήματά μου και για το ρόλο της ψηφιακής παρουσίας του μουσείου και για την ΑΠΚ-

Σ: -Είναι πάρα πολύ σημαντικό σε εμάς, γιατί το επιδιώκουμε εδώ και πολλά χρόνια και με ψηφιακές εφαρμογές, αν ρίξετε και πάλι μια ματιά, θα τα έχετε δει ίσως στο site μας, έχουμε τρεις βασικές ψηφιακές εφαρμογές που τις έχουμε πολλά χρόνια τώρα. Οι δυο υπάρχουν σε μορφή CD-ROM από το 2007, βγάλαμε την πρώτη και μετά προχωρήσαμε και στη δεύτερη, μπορείτε να το βρείτε αυτό το υλικό αν πάτε στο κομμάτι που λέει «ψηφιακές εφαρμογές»,-

E: -Ναι ναι

Σ: οι οποίες έχουν χρησιμοποιηθεί ευρύτατα στον εκπαιδευτικό τομέα και στον σχολικό τομέα, εννοείται, αλλά και από Πανεπιστήμια και άλλους οργανισμούς που ήθελαν να κάνουν τέτοιου είδους δράσεις, καθώς είναι το πλήρες υλικό στα ελληνικά και αγγλικά, γεμάτο εποπτικά μέσα, φωτογραφίες, χάρτες, λίστες, ό,τι μπορείτε να φανταστείτε και βεβαίως πολλά έγγραφα, φωτογραφίες της περιόδου και έγγραφα, δημοσιεύσεις, εφημερίδες κ.λπ. κ.λπ. και μια

εφαρμογή mobile app για κινητό τηλέφωνο, που χρησιμοποιείται μέσα στο μουσείο. Αυτόν τον καιρό θα το παράγουμε, θα το κάνουμε μέρος μιας εικονικής περιήγησης, την οποία θα μπορείς να βρεις και από το site του μουσείου, αλλά αυτό το έχουμε από τέλος του 2016, είμαστε από τα πρώτα ελληνικά μουσεία που το έκαναν. Παίρνεις το κινητό σου, βάζεις τα ακουστικά σου και με QR codes, τα οποία θες αυτό, το βλέπεις, δε θες το άλλο, δεν το βλέπεις. Βλέπεις ένα, τα βλέπεις όλα, ό,τι θέλεις, γιατί για εμάς είναι πολύ σημαντική η ευελιξία προς τον πελάτη μας, προς το κοινό, τον επισκέπτη. Μπορείς να έχεις περισσότερες πληροφορίες, είτε στην οθόνη σου να τις διαβάσεις, είτε στα αυτιά σου να τις ακούσεις.

E: Οπότε έτσι εντάσσονται πολλά στοιχεία, ενσωματώνονται, αυτό που λέγαμε στην αρχή, δηλαδή, ερμηνευτικά μπορεί κάτι να ενταχθεί μέσα από το ψηφιακό κομμάτι.

Σ: Ακριβώς, αποκλειστικά, γιατί δεν μπορείς να τον έχεις τον άλλον να διαβάζει τα σεντόνια εκεί πέρα. Εκεί έχουμε μια σύντομη πληροφορία στον τοίχο κι έχουμε καρτέλες A3, δεν ξέρω αν είχατε έρθει παλιότερα στο μουσείο, καρτέλες A3 πλαστικοποιημένες, όπου εκεί είναι όλες οι πληροφορίες. Δεν υπάρχει κάτι μέσα στις προθήκες, τίποτα απολύτως. Έχουμε μάλιστα προταθεί για βραβείο γι' αυτό τον τρόπο επικοινωνίας με τον επισκέπτη. Όλα είναι, τα πάντα ελληνικά και αγγλικά, γιατί δεχόμαστε και πολλούς επισκέπτες από το εξωτερικό και με βάση αυτή την Mobile App, με τα QR codes, άμα δε θέλεις δεν την παίρνεις καθόλου, άμα θέλεις όμως και την πάρεις έχει μέσα 42 αντικείμενα με περισσότερες πληροφορίες, όχι άπειρα, κάθε κειμενάκι είναι 300 λέξεις, όσο θα ήταν ένα πανό έκθεσης. Αν και εφόσον θέλεις να τα ακούσεις. Το ξεκινάς και δε σ' αρέσει, 'τακ' περνάς στο επόμενο. Πλήρης ευελιξία στο χέρι σου, θες να το διαβάσεις το διαβάζεις, θες να το ακούσεις το ακούς και υπάρχουν μέσα επίσης 16 σημεία της ξενάγησης, όχι αντικείμενα, αλλά θεματικές οι οποίες επίσης παρουσιάζονται ελληνικά και αγγλικά, είτε με κείμενο είτε και με μια φωτογραφία η κάθε μια. Θες τις ακούς, θες δεν τις ακούς. Αυτό τώρα θα γίνει κομμάτι της εικονικής περιήγησης.

E: Είναι ο επόμενός σας στόχος δηλαδή

Σ: Είναι στην υλοποίηση, σε λίγο θα είναι έτοιμο.

E: Είχα δει και για τη συνεργασία με τη Europeana στο κομμάτι της ψηφιοποίησης,

Σ: Είμαστε από τα πρώτα 10 μέλη της, πρέπει σε λίγο να φύγω δεν έχω πολύ χρόνο,

E: Ναι ναι βέβαια

Σ: Είμαστε στο πρώτο consortium της Europeana, τα πρώτα 10 μουσεία και αρχεία και βιβλιοθήκες που κλήθηκαν να συμμετέχουν. Εκεί ψηφιοποιήθηκε ένα μεγάλο μέρος των συλλογών μας, ενδιαφερόντουσαν πολύ, γιατί τα εβραϊκά αντικείμενα από την Ελλάδα είναι σπάνια, δε μοιάζουν με κανένα άλλο από τις βόρειες χώρες της Ευρώπης, κανένα άλλο σύνολο που μπορεί κανείς να δει σε βόρειες χώρες της Ευρώπης και είμαστε μέλος και του Judaica

Europeana 2, το οποίο είναι το δεύτερο consortium τώρα, το οποίο κάνει πολύ στοχευμένα πράγματα αφού η μεγάλη ψηφιοποίηση έγινε τότε με το Europeana 1. Επίσης πρόσφατα υπογράψαμε μνημόνιο συνεργασίας με το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και όλο το content που είχε η Europeana το έχει και το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης τώρα και είναι και στο Site μας, βέβαια, άμα μπειτε στη δεξιά πλευρά που λέει «Συλλογές», εκεί τα βρίσκεις. Και αντικείμενο προς αντικείμενο και κατηγοριοποιημένα, ανάλογα με την κατηγορία και βρίσκεις αρκετή παραμετροποίηση, ώστε αν είσαι ερευνητής να μπορείς να δεις τι θέλεις και τι σου κάνει και να απευθυνθείς συγκεκριμένα να το ζητήσεις.

Ε: Κατάλαβα. Για να κλείσουμε, γιατί σας έχω πολλή ώρα [γέλιο], θέλετε να μου πείτε κάτι τελευταίο για τους επόμενους στόχους του μουσείου; Μου είπατε λίγο και για την ψηφιακή αυτή εφαρμογή που θα εξελιχθεί σε εικονική περιήγηση και λόγω covid και μετά covid αν έχετε...

Σ: Εξετάζουμε συνεχώς τις νέες τεχνολογίες. Θα δούμε τι μπορούμε να κάνουμε απ' όλα αυτά, γιατί παρόλες τις επιθυμίες όλα τελικά είναι και ζήτημα διαθέσιμων πόρων, εάν και η προσπάθειά μας είναι μόνιμη στην εξασφάλιση τέτοιων πόρων, για να μπορεί το μουσείο να ανταπεξέρχεται σε αυτές τις προκλήσεις που έχουμε μπροστά μας και στην καινούρια, αυτή, εποχή που έφερε η πανδημία και που θα εξελιχθεί μετά, όταν θα μπορούμε πάλι να κινηθούμε ελεύθεροι κ.λπ. Οπότε σκεφτόμαστε όλα τα καινούρια μέσα, που είναι εφαρμογές εικονικής πραγματικότητας, εφαρμογές επαυξημένης πραγματικότητας και μεικτές εφαρμογές, που είναι εικονική μαζί με επαυξημένη και δημιουργεί αυτό που λέγεται mixed reality, η μεικτή πραγματικότητα, έχουμε εξετάσει και ολογράμματα, τα οποία ήδη χρησιμοποιούν κάποια μουσεία για να μεταδώσουν μικρά κομμάτια μαρτυριών με ένα ζωντανό τρόπο σε σύγχρονο κοινό και να κρατήσουν το ενδιαφέρον των νέων επισκεπτών, που έχουν συνηθίσει πλέον να μελετούν και να δουλεύουν με ψηφιακούς τρόπους. Βλέπω και τα παιδιά μου, ας πούμε που είναι έφηβοι, το πόσο έχει αλλάξει πλέον η σχολική δουλειά και αυτό που ήδη εφαρμόζουμε στο μουσείο είναι οι ψηφιακές οθόνες αφής σε διάφορα σημεία, η επιλογή βίντεο με menu σε τρία σημεία, δυο ψηφιακές οθόνες αφής, λοιπόν, τρία σημεία όπου μπορείς να επιλέξεις βίντεο και να παρακολουθήσεις, ένα σημείο όπου προβάλλονται εικόνες από το έργο του μουσείου, εδώ δεν έχει επιλογή ο επισκέπτης απλώς αν θέλει στέκεται λίγο και τις βλέπει. Ποικίλες εικόνες από εγκαίνια, σεμινάρια, επισκέψεις παιδιών, όπου δεν φαίνονται βέβαια τα ίδια τα παιδιά ή φαίνονται παιδιά που πλέον είναι γονείς κι αυτά, είναι παλιές οι φωτογραφίες. Αυτά είναι από τα θέματα δεοντολογίας, τα οποία προσέχουμε πάρα πολύ, δε βγάζουμε ποτέ φωτογραφίες παιδιών προς τα έξω και διάφορο τέτοιο υλικό, που ας πούμε μπορείς να δεις εκεί όπως κι ένα σημείο που γίνονται εκπαιδευτικά προγράμματα και εκεί έχει επίσης έχει ένα menu,

αλλά από εκπαιδευτικές ταινίες που μπορεί κανείς να παρακολουθήσει αναλόγως με το πρόγραμμα που έχει επιλέξει ο δάσκαλος. Οπότε έχουμε πολλές ανησυχίες, είμαστε από τα πρώτα μουσεία που έχουν φτιάξει τέτοια, ας πούμε εφαρμογές σε DVD-ROM με διαδραστικό τρόπο, με menu – menu driven- μπορούσες να επιλέξεις ας πούμε και να μπεις και να κάνεις και τώρα αυτά είναι στο site μας, όπως σας τα ανέφερα πιο πριν. Στο μέλλον έχουμε σχέδια που θα δώσουν αυτή την ευελιξία στο μουσείο, να βγάλει τη συλλογή του, είτε είναι υλική είτε είναι άυλη, προς τα έξω, με τρόπους που να είναι διαθέσιμοι και προσβάσιμοι από όλο τον κόσμο.

E: Σας ευχαριστώ πάρα πολύ κυρία Μπαττίνου για το χρόνο σας, για όλες τις σημαντικές αυτές πληροφορίες. Εδώ έχει τελειώσει η συνέντευξη από μέρους μου, μπορώ να πατήσω και το stop recording.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΙΑΖΟΜΕΝΗ (λίγα λεπτά αργότερα)

Σ: Δεν ξέρω αν θέλατε και δυο λόγια, νομίζω δεν τέθηκε, για τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, εκτός από το site του μουσείου χρησιμοποιεί και facebook και tweeter, δεν έχουμε ακόμα Instagram, τα οποία έχουν, ιδίως το facebook τα τελευταία χρόνια πάρει πολύ μεγάλη επικοινωνιακή σημασία για το μουσείο και ενώ στην αρχή εγώ ήμουν κάπως διστακτική σε αυτό, ως παλαιότερη των νεότερων συναδέλφων μου, αν και όλοι είμαστε σε μια αιώνια νεότητα πλέον, βλέπει κανείς ότι τελικά γίνεται και το facebook forum για τη μετάδοση πιο σοβαρού υλικού, υλικού σαν αυτό για το οποίο συζητάτε σήμερα, οπότε και με αυτόν τον τρόπο βγάζει το μουσείο προς τα έξω τα υλικά του, τα προϊόντα του και ενημερώσεις για αντικείμενα και έθιμα και ήθη, που αφορούν στην ΑΠΚ.

E: Ωραία το έχω καταγράψει και αυτό.

Σ: Σκέφτηκα ότι ίσως είναι ένα κομμάτι που ενδιαφέρει πλέον, καθώς χρησιμοποιείται...

E: Ναι σίγουρα τα social media έχουν ανέβει πάρα πολύ και στο κομμάτι αυτό. Οπότε, σας ευχαριστώ, θα σας στείλω το mail βεβαίως, ότι άλλο, άμα εσείς χρειαστείτε κάτι από εμένα για την έρευνα, άμα θέλετε να δείτε την απομαγνητοφώνηση-

Σ: -Εντάξει αν δείτε ότι λείπουν κάποια πράγματα μπορούμε να ξαναμιλήσουμε ή ότι κάτι δε διευκρινίζεται επαρκώς, εφόσον θα βασιστείτε στο μουσείο, να έχετε αρκετές πληροφορίες.

E: Ωραία, ωραία. Σας ευχαριστώ πάρα πολύ.

Σ: Να είστε καλά, καλή σας ημέρα και καλή επιτυχία εύχομαι!

Διαδικτυακή συνέντευξη με την κυρία Ελένη Κούκη, Ιστορικό και εξωτερική συνεργάτιδα του Ε.Μ.Ε

Όπου Ε: Ερευνήτρια, Σ: Συνεντευξιαζόμενη

Ε: Καλησπέρα σας κυρία Κούκη, τι κάνετε; Είμαι η Καλλιρρόη Φλώρου, χάρηκα πολύ!

Σ: Κι εγώ είμαι η Ελένη Κούκη

Ε: Σας είχε μιλήσει και η κυρία Ζανέτ Μπαττίνου για την εργασία που κάνω φαντάζομαι..

Σ: Ναι ακριβώς.

Ε: Λοιπόν... δεν ξέρω αν σας ενημέρωσε και για τους σκοπούς της έρευνας. Θα σας κάνω κι εγώ μια δικιά μου εισαγωγή για να ξέρετε με τι ασχολούμαι. Εγώ τώρα φοιτώ στο Μεταπτυχιακό πρόγραμμα του Παντείου Πανεπιστημίου, πάνω στην Πολιτιστική διαχείριση και στο πλαίσιο της διπλωματικής εργασίας εξετάζω, στην ευρύτερη θεματική της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς, τον ρόλο των μουσείων στη διαφύλαξη της, με μελέτη περίπτωσης το Εβραϊκό Μουσείο της Ελλάδας. Οπότε έχω μελετήσει ήδη το νομικό και θεσμικό πλαίσιο του πολιτισμού, αναφορικά με την πολιτιστική κληρονομιά, έχω δει κάποιες καλές πρακτικές από μουσεία, έχω εστιάσει σε συμμετοχικές προσεγγίσεις για την τεκμηρίωση, γι' αυτό έχει προηγηθεί και η συνέντευξη με την κυρία Μπαττίνου. Και επειδή δόθηκε ιδιαίτερη στο Αρχείο Προφορικής Ιστορίας, μιλήσαμε αρκετά για την προφορική μαρτυρία, ήθελα να πάρω περισσότερες πληροφορίες από τη δική σας εμπειρία, καθώς μου σύστησε εσάς για να μιλήσουμε.

Σ: Πολύ ωραία

Ε: Ήθελα τώρα πριν ξεκινήσουμε να ζητήσω την άδειά σας για να ηχογραφήσω τη συνέντευξη. Σας είχα στείλει κι ένα έγγραφο.

Σ: Έχετε την άδειά μου. Μου στείλατε είδα και το συμφωνητικό, είμαι σύμφωνη να το υπογράψω, απλώς πώς θα το κάνω; Θα σας το κλείσω μέσα σε ένα pdf, είναι αρκετό αυτό για εσάς;

Ε: Ναι, άμα μπορείτε να το υπογράψετε και να μου το στείλετε σε ηλεκτρονική μορφή μέσω Mail.

Σ: Σε ηλεκτρονική μορφή εννοούμαι pdf; Γιατί δεν έχω ηλεκτρονική υπογραφή.

Ε: Ναι, δεν ξέρω αν είναι εύκολο να το εκτυπώνετε, ώστε να μου το σκανάρετε ή με μια φωτογραφία.

Σ: Ναι αυτό σας είπα ότι θα κάνω.

Ε: Ναι εντάξει, δε χρειάζεται ηλεκτρονική υπογραφή.

Σ: Ωραία

Ε: Ωραία, να πατήσω το record και από το Zoom. Λοιπόν, οπότε για να ξεκινήσουμε ήθελα να σας ρωτήσω ως ιστορικός και εξωτερική συνεργάτης του Ε.Μ.Ε αν μπορείτε να μου περιγράψετε τους τομείς συνεργασίας σας με το μουσείο, τα αντικείμενα με τα οποία ασχοληθήκατε.

Σ: Ωραία, λοιπόν, η συνεργασία μου με το μουσείο ξεκίνησε το 2017. Την πρώτη φορά ανέλαβα την καταλογογράφηση του Αρχείου Προφορικής Ιστορίας και τη δημιουργία δελτίων και χρονισμού για κάθε συνέντευξη που μέχρι τότε υπήρχε στο μουσείο. Μια αντίστοιχη δουλειά έκανα και την επόμενη χρονιά για ένα σύνολο περίπου λίγο παραπάνω από 20 συνεντεύξεων που είχαν προστεθεί εν τω μεταξύ στο μουσείο. Επίσης έχω συνεργαστεί μαζί τους σε διάφορα μικρότερα project, ιστορικά project για αναζήτηση πληροφοριών, τεκμηρίωσης κ.λπ. για μικρά θέματα που χρειάζονται για διάφορους λόγους μέσα στο μουσείο. Επίσης συνεργάζομαι μαζί τους σε ένα πολύ μεγάλο εκπαιδευτικό Project που έχει το μουσείο που αφορά έναν σχολικό διαγωνισμό ντοκιμαντέρ με θέμα το Ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων και το οποίο στο τέλος, οι ομάδες που διακρίνονται παίρνουν ως ανταμοιβή ένα ταξίδι αποστολή στην Κρακοβία και στο ίδιο το μνημείο του Άουσβιτς και για 3 χρόνια συνόδευσα αυτές τις ομάδες. Πέρυσι η διαδικασία δεν έγινε, λόγω της πανδημίας και είχαν κλειστεί και οι ημερομηνίες και τα λοιπά, αναγκάστηκε το μουσείο να το ακυρώσει. Εδώ και κάποιες εβδομάδες έχω αρχίσει μια καινούρια συνεργασία με το μουσείο που αφορά πάλι το αρχείο προφορικών μαρτυριών, αλλά αυτή τη φορά πραγματοποιώ η ίδια τις συνεντεύξεις μέσα στο πλαίσιο ενός Ευρωπαϊκού Προγράμματος, του HANNAH. Είναι 24 συνεντεύξεις στο σύνολο που θα πραγματοποιήσω και αφορούν τη λεγόμενη 2^η γενιά Ολοκαυτώματος, δηλαδή Έλληνες Εβραίους που γεννήθηκαν μετά το Ολοκαύτωμα, μετά τον πόλεμο κυρίως με έναν στόχο, όχι όμως αποκλειστικό, παιδιά που οι γονείς τους υπήρξαν επιζήσαντες των στρατοπέδων συγκέντρωσης.

Ε: Είναι πολλά τα Project επομένως, δε είχα κι εγώ πλήρη εικόνα των τομέων που είχατε συνεργαστεί. Σε αυτά όλα τα διαφορετικά project συμμετείχανε και άλλοι εξωτερικοί, ιδρύματα ενδεχομένως, πέρα από το προσωπικό του μουσείου;

Σ: Τα περισσότερα από αυτά τα Project υποστηρίζονταν και από άλλα ιδρύματα, πέρα από το μουσείο. Δηλαδή το Project που δουλεύω τώρα είναι ένα Ευρωπαϊκό project με πολλούς ευρωπαίους partners, δεν ξέρω όμως περισσότερα και ακριβώς πώς γίνεται το τεχνικό κομμάτι. Κυρίως έχω συνεργαστεί, όχι κυρίως, αποκλειστικά θα έλεγα έχω συνεργαστεί με ανθρώπους που είναι ήδη συνεργάτες του μουσείου.

Ε: Στο πρώτο project μου είπατε για την καταλογογράφηση, επομένως δεν είχατε έρθει εσείς σε επαφή με τους πληροφορητές. Πήρατε το υλικό-

Σ: - Ακριβώς, πήρα το υλικό και έφτιαξα τον κατάλογο και όλα τα μεταδεδομένα, τη διαχείριση των μεταδεδομένων που χρειάζονταν για να είναι προσβάσιμες στην έρευνα οι μαρτυρίες.

Ε: Οπότε μετά αυτό χρησιμοποιήθηκε...ήταν η πρώτη καταλογογράφηση που είχε γίνει;

Σ: Κοιτάζετε κάτι, το Αρχείο προφορικών μαρτυριών του μουσείου είναι ένα σημαντικό αρχείο πολύ περισσότερο που έχει και έναν ειδικό άξονα, δηλαδή είναι περισσότερες από 100 συνεντεύξεις, σε λίγο θα είναι 150 πλέον που αφορούν τη ζωή του ελληνικού εβραϊσμού, φυσικά μέσα πιάνουνε και άλλα θέματα που άπτονται γενικότερα της ελληνικής ιστορίας. Είναι λοιπόν ένα σημαντικό αρχείο, το οποίο ξεκίνησε να γίνεται τμηματικά από τις αρχές του 2000, όταν το μουσείο αποφάσισε να οργανώσει μια έκθεση για τις εβραϊκές γειτονιές στην Ελλάδα και κατάλαβε ότι τις περισσότερες πληροφορίες θα μπορούσε να τις συγκεντρώσει μέσα από προφορικές μαρτυρίες. Έτσι λοιπόν άρχισε σιγά σιγά να σχηματίζεται. Κάθε ερευνητής και έχουνε δουλέψει πάρα πολύ, όχι πάρα πολύ αλλά έχουνε δουλέψει μια σειρά από ερευνητές σε αυτό το αρχείο. Κάθε ερευνητής έφτιαχνε έναν στοιχειώδη φάκελο για το μουσείο, ωστόσο σιγά σιγά με τα χρόνια το υλικό συσσωρευότανε και δεν είχε γίνει μια ταξινόμηση συστηματική και πολύ περισσότερο οι συνεντεύξεις τους έλειπε ένας χρονισμός. Δεν ξέρω αν είσατε εξοικειωμένη με την έννοια, αν θέλετε να σας πω δυο πράγματα παραπάνω.

Ε: Άμα θέλετε να

Σ: Ωραία, έλειπε ένας χρονισμός ο οποίος είναι αναγκαίος για να μπορεί ένας ερευνητής να ψάξει εύκολα την κάθε συνέντευξη. «Χρονισμός» λέγεται όταν αποτυπώνουμε τη ροή της συνέντευξης, όχι λέξη προς λέξη καταγραφή της συνέντευξης που είναι ένας τρόπος και υπάρχει και μια μεγάλη συζήτηση για το αν πρέπει να γίνεται έτσι ή με χρονισμό η καταγραφή της συνέντευξης, στο χρονισμό είναι μια πιο περιληπτική καταγραφή της συνέντευξης δηλαδή βάζεις «από το 1^ο έως το 3^ο λεπτό ο πληροφορητής μιλάει για την οικογένειά του, από το 3^ο έως το 5^ο λεπτό ο πληροφορητής αναφέρεται στην πόλη που γεννήθηκε» και έτσι φτιάχνεις μια περίληψη της συνέντευξης, συνήθως 2-3 σελίδες, όπου συνήθως 2-3 σελίδες όταν μιλάμε για μια συνέντευξη μιάμισης ώρας – δυο ωρών, όπου ένας ερευνητής μπορεί εύκολα όταν ψάχνει να τις ξεφυλλίσει, να ξεφυλλίσει αυτούς τους χρονισμούς για να καταλάβει ποιο μέρος της συνέντευξης θέλει να δει. Ή αντίστοιχα αν το μουσείο κάνει μια έκθεση, θέλει ας πούμε να κάνει μια έκθεση για τους κρυμμένους κατά τη διάρκεια της Κατοχής, κοιτάζει και βλέπει σε ποια αποσπάσματα αναφέρονται, υπάρχουν περιγραφές για κρυμμένους κατά τη διάρκεια της Κατοχής.

Ε: Είναι πιο πολύ ερευνητικό εργαλείο. Υπάρχει και το πρωτότυπο, που μπορείς να δεις αλλά υπάρχει και σε αυτή τη μορφή για να ανατρέξει κάποιος σε συγκεκριμένα σημεία.

Σ: Ακριβώς, είναι ερευνητικό εργαλείο και η διαφορά από την πλήρη καταγραφή της συνέντευξης, ας πούμε η βρετανική βιβλιοθήκη προτιμάει το χρονισμό, με την έννοια ότι είναι μια πρώτη αίσθηση για να μπορέσεις να διατρέξεις στη συνέντευξη, ενώ πολύ η λέξη προς λέξη καταγραφή σε ένα χαρτί της συνέντευξης υποκαθιστά την ίδια τη συνέντευξη διότι υπάρχει όλη η συνέντευξη σε γραπτό κείμενο και είναι εύκολο να τη διατρέξει ο ερευνητής, με αποτέλεσμα κάποιες φορές να υποβαθμίζεται η ίδια η συνέντευξη. Δηλαδή οι ερευνητές να παίρνουν τα στοιχεία από την πλήρως καταγεγραμμένη συνέντευξη, από το transcript, με αποτέλεσμα να μην ανατρέχουν στο ίδιο το αρχείο της συνέντευξης κι έτσι χάνονται όλα τα εξωλεκτικά στοιχεία της συνέντευξης, δηλαδή ποιο είναι το συναίσθημα του ανθρώπου την ώρα που μιλάει, ποιο είναι το περιβάλλον του, οι κινήσεις, οι χειρονομίες με τις οποίες δίνει έμφαση στη συνέντευξη κ.λπ.

E: Κατάλαβα

Σ: Βέβαια, για εμένα για να είμαι τελείως ειλικρινής, ο χρονισμός είναι ένας πιο σύντομος τρόπος για να επεξεργαστείς λίγο καταρχήν και να δημιουργήσεις κάποια μεταδεδομένα, γιατί το transcript θέλει πολύ περισσότερη ώρα και πολλή περισσότερη επεξεργασία.

E: Ναι, σίγουρα. Τώρα σε σχέση με το περιεχόμενο, μου είπατε κι εσείς ότι οι περισσότερες συνεντεύξεις, μου είχε πει και η κα Μπαττίνου ότι πρόκειται για συνεντεύξεις ζωής, οι οποίες στο μεγαλύτερο ποσοστό αφορούν τις μνήμες του Ολοκαυτώματος, δηλαδή αυτό που λέμε «δύσκολη κληρονομιά» και είναι τόσο επιζήσαντες, άτομα τα οποία είχαν φυλακιστεί ή χριστιανοί οι οποίοι είχαν βοηθήσει Έλληνες Εβραίους την περίοδο εκείνη. Σε ποιο βαθμό πιστεύετε ότι οι μνήμες του Ολοκαυτώματος, στο σήμερα και στις νεότερες γενιές όπως μου είπατε, αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της συλλογικής μνήμης;

Σ: Τώρα αυτό είναι πολύ μεγάλη κουβέντα..(γέλιο)

E: Ναι, το φαντάζομαι αυτό (γέλιο)

Σ: Σίγουρα το Ολοκαύτωμα αρχίζει να γίνεται ένας στέρεος τόπος μνήμης στην Ελλάδα. Δηλαδή ακόμα και σε σχέση με πρόσφατες δεκαετίες, όπως το 1990, νομίζω ότι πλέον σήμερα υπάρχει και μια συναίνεση ότι αυτό είναι κάτι πολύ σημαντικό, είναι μια πολύ σκοτεινή, πολύ δραματική ιστορία, η οποία πρέπει να είναι σεβαστή από όλους. Οι πολύ λίγοι οι οποίοι δεν σέβονται αυτή την ιστορία κατά κάποιον τρόπο θεωρούνται ότι βρίσκονται, θεωρείται πάρα πολύ extreme η άποψή τους, θεωρείται ότι δεν συμμετέχουν σε μια κοινή πολιτική κουλτούρα. Επίσης είναι πιο ορατό πλέον το ολοκαύτωμα, υπάρχουν περισσότερα μνημεία, δηλαδή ακόμα και αν εσύ ο ίδιος δεν ασχολείσαι θα πέσεις μπροστά στα πλακίδια στη Θεσσαλονίκη, που ας πούμε αναφέρουνε τους μαθητές που πήγαιναν σε ένα σχολείο και οι οποίοι χάθηκαν, δολοφονήθηκαν στο Άουσβιτς και τα λοιπά, υπάρχουν περισσότερα μνημεία, υπάρχουν

περισσότερες τελετές. Οι τελετές παίρνουνε κάποια δημοσιότητα. Νομίζω το Ολοκαύτωμα στις μέρες μας τείνει πλέον να γίνει ένας σταθερός τόπος μνήμης και ένα σταθερό σημείο αναφοράς. Αυτό.

Σ: Στις συνεντεύξεις που είχανε μέχρι γίνει είχε αποτυπωθεί και η γνώμη και τα βιώματα των νεότερων γενεών που δεν έζησαν το Ολοκαύτωμα.

Ε: Όχι

Σ: Αυτό πρώτη φορά θα γίνει τώρα;

Ε: Ναι και πάλι δεν μιλάμε για νεότερες γενιές, μιλάμε για ανθρώπους γεννημένους λίγο μετά τον πόλεμο, ανθρώπους οι οποίοι η ίδια η γέννησή τους για τις οικογένειες τους αλλά και για τις κοινότητές τους συμβολίζει την ελπίδα ότι μπορεί να αναγεννηθούν οι κατεστραμμένες τους κοινότητες.

Ε: Η πρώτη γενιά μετά δηλαδή

Σ: Ναι, ακριβώς. Μιλάμε για ανθρώπους που κουβαλάνε ένα συμβολικό βάρος, που τους έχει ήδη ανατεθεί από τη γέννησή τους το καθήκον να είναι αυτοί που θα αναγεννήσουν τις κοινότητες. Δεν είναι ακριβώς αυτό που λέμε νεότερες γενιές, με την έννοια εσείς ή και κάποιος ακόμη νεότερος, είναι μια πολύ ειδική περίπτωση γενιάς, ειδικά μέσα στα πλαίσια των εβραϊκών κοινοτήτων, των ελληνικών εβραϊκών κοινοτήτων.

Ε: Τώρα πέρα από το κομμάτι που αφορά το Ολοκαύτωμα, που είναι το μεγαλύτερο μέρος και της θεματικής των συνεντεύξεων, επειδή και το μουσείο στις θεματικές του και στις μόνιμες συλλογές –

Σ: - Θα μου επιτρέψετε να σας διορθώσω λίγο σε αυτό. Το Ολοκαύτωμα είναι μια πολύ σημαντική θεματική μέσα στο αρχείο και σίγουρα έχουμε κάποιες πολύ σημαντικές συνεντεύξεις από επιζώντες και συνεντεύξεις πραγματικά όπου βλέπεις ότι οι άνθρωποι δίνουν 60 χρόνια μετά τη συνέντευξη και βρίσκονται σε μετατραυματικό σοκ ακόμα και γι' αυτό ακριβώς αυτές οι συνεντεύξεις δεν μπορούν καν να είναι συνεντεύξεις ζωής, διότι αυτοί οι άνθρωποι ξεκινούν να μιλάνε και μιλάνε κατευθείαν για την ημέρα που τους συνέλαβαν. Ωστόσο, νομίζω ότι ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος συνολικά είναι η πιο σημαντική θεματική του αρχείου. Καταρχήν, επιζήσαντες είναι σχετικά λίγοι. Η πλειοψηφία των Ελλήνων Εβραίων που καταφέρνουν να ξεφύγουν από τον διωγμό και μετά το τέλος του πολέμου βρίσκονται στην Ελλάδα είναι κυρίως κρυμμένοι ή και Έλληνες Εβραίοι που πήρανε μέρος στην Αντίσταση και βγήκανε στο βουνό. Άρα ένα πολύ σημαντικό κομμάτι των μαρτυριών αφορά τις εμπειρίες των κρυμμένων, οι οποίοι σίγουρα είναι θύματα του διωγμού – κάθε Εβραίος που έζησε τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο θεωρείται θύμα του διωγμού, ανά πάσα στιγμή η ζωή του ήταν υπό αίρεση, ανά πάσα στιγμή. Έχουμε πάρα πολλές μαρτυρίες από κρυμμένους, πάρα πολλές μαρτυρίες

από Έλληνες Εβραίους αντιστασιακούς. Είναι λιγότερες οι μαρτυρίες των επιζώντων από στρατόπεδα συγκέντρωσης, αν και έχουμε κάποιες πολύ σημαντικές μαρτυρίες, κυρίως και μαρτυρίες από το Ισραήλ, γιατί πάρα πολλοί επιζήσαντες, οι οποίοι ήταν οι μοναδικοί οικογενειών που αριθμούσανε 30 μέλη, 70 μέλη, επιστρέφουν στην Ελλάδα και δεν βρίσκουν τίποτα. Δεν βρίσκουν ούτε τα σπίτια τους, που τα έχουν ιδιοποιηθεί οι χριστιανοί, δεν έχουν ούτε την οικογένειά τους και οι μοναδική λύση είναι να μεταναστεύσουν στη Μέση Ανατολή και να αποτελέσουν από εκεί και πέρα κομμάτι του Ισραήλ, χωρίς όμως ποτέ να χάσουν την ιδιαίτερη τους επαφή με την Ελλάδα.

E: Κατάλαβα ναι

Σ: Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος είναι η κεντρική θεματική, ο διωγμός σίγουρα, αλλά με διάφορες επιμέρους κατηγορίες που είναι: κρυμμένοι, αντιστασιακοί, αυτοί που πέρασαν στη Μέση Ανατολή και επιζήσαντες στρατοπέδων.

E: Μάλιστα, κατάλαβα. Ήθελα κιόλας να το συνδέσω με τις συλλογές του μουσείου, γιατί σαν θεματική ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος και το Ολοκαύτωμα και πέρα από αυτή τη θεματική, οι περισσότερες αφορούν την καθημερινή ζωή, αυτό που λέμε ΑΠΚ, τις παραδόσεις, θρησκευτικές εορτές κ.ά. είναι οι υπόλοιπες θεματικές και του μουσείου. Το Αρχείο Προφορικής Ιστορίας ως εργαλείο χρησιμοποιείται και για να δείξει τα βιώματα των ανθρώπων, εκτός της θεματικής του Β' Π.Π, τις ζωές τους πριν και μετά;

Σ: Ακριβώς. Εξάλλου όπως σας είπα το ίδιο το Αρχείο, το έναυσμά του για να δημιουργηθεί ήταν μια έκθεση, η οποία είχε να κάνει με τις γειτονιές, εβραϊκές γειτονιές, οι οποίες, αν μιλάμε για τη Θεσσαλονίκη μπορούμε να μιλάμε ακόμα και για γειτονιές, οι οποίες ισοπεδώθηκαν και τα ονόματά τους έχουν χαθεί και είναι γνωστά πλέον μονάχα σε πάρα πολύ ειδικούς. Ας πούμε, ποια ήταν η συνοικία του Κάμπελ, την οποία τη γνωρίζουμε από την ιστορία λόγω της επίθεσης της Τρία Έψιλον και του πογκρόμ του Κάμπελ, αλλά δεν υπάρχει Κάμπελ πλέον, δεν υπάρχει από δεκαετίες Κάμπελ στη Θεσσαλονίκη, γειτονιές οι οποίες στην επαύριο της μεταφοράς των Εβραίων ομήρων στο Άουσβιτς μπήκαν μέσα οι μπουλντόζες και τις ισοπεδώσανε, κάθε σχεδόν υλικό ίχνος. Και αυτό που κατάλαβαν οι άνθρωποι όταν δουλεύανε τότε και ειδικά η Ζανέτ Μπαττίνου έχει πρωτοστατήσει στη δημιουργία του αρχείου προφορικής ιστορίας, κατάλαβαν ότι ο τρόπος για να βρουν πληροφορίες, αλλά κυρίως για να ανακτήσουν την αίσθηση αυτών των εβραϊκών γειτονιών ήταν να μιλήσουν με ανθρώπους και να τους αφηγηθούν το πώς ζούσανε σε αυτές τις γειτονιές και επίσης πάρα πολύ συχνά, εντάξει εκτός ίσως από αυτές τις πολύ τραυματικές συνεντεύξεις από ανθρώπους που είναι επιζήσαντες, όπου πραγματικά ακριβώς επειδή ζούνε αυτή την επανάληψη του τραύματος η αφήγησή τους είναι στοχοπροσηλωμένη σε αυτή την ίδια την εμπειρία, την οποία ούτε καν περιγράφουνε κιόλας,

συνεχώς αναφέρονται και ποτέ δεν την περιγράφουν ακριβώς. Όμως για όλες τις άλλες περιπτώσεις συνεντεύξεων, πάρα πολύ συχνά έχουμε στοιχεία για το πώς γιόρταζαν τις γιορτές τους, για το τι μεγάλη διαφορά είναι η μεταπολεμική περίοδος, όχι μόνο η κοινότητες πρέπει να ανασυντεθούν από τα ερείπιά τους, αλλά και γιατί η ίδια η μεταπολεμική περίοδος είναι μια καταλυτική περίοδος για τις ζωές όλων των Ελλήνων, αλλάζει πάρα πολύ η ζωή, ο τρόπος, οι ρυθμοί της κ.λπ. Υπάρχουν λοιπόν πάρα πολλές μαρτυρίες γι' αυτή την άυλη πλευρά του πολιτισμού.

E: Οπότε αναδεικνύονται συνέχειες και ασυνέχειες. Αυτό μέχρι πόσο φτάνει στο σήμερα, δηλαδή μέχρι ποια γενιά θα λέγατε ότι φτάνει για να το καταδείξει αυτό στο κομμάτι της ΑΠΚ;

Σ: Κοιτάζτε κάτι, γενιά σας είπα ότι φτάνουμε, το μουσείο έχει μαρτυρίες μέχρι και την πρώτη μεταπολεμική γενιά. Ωστόσο οι μαρτυρίες τους σε ορισμένες περιπτώσεις φτάνουν μέχρι και το σήμερα.

E: Ωραία, επομένως αυτό φαντάζομαι εντάσσεται σε ξεχωριστά project όπως ήταν για τις εβραϊκές γειτονίες; Δηλαδή είναι κάτι ξεχωριστό απ' ότι οι μνήμες από το Β' Παγκόσμιο, που φαντάζομαι εντάσσονται σε διαφορετικά project;

Σ: Ναι σίγουρα όταν έχεις ένα project για τη μεταπολεμική γενιά και οι ερωτήσεις που φτιάχνεις και όλο το ερωτηματολόγιο είναι πολύ διαφορετικό, ωστόσο πολύ συχνά τέτοιες αναφορές έχεις και σε μαρτυρίες ανθρώπων οι οποίοι έζησαν τον Β' Π.Π. και θέλουνε να κάνουν σύγκριση το τι συμβαίνει σήμερα, πώς είναι η ζωή τους σήμερα, πώς ήταν η ζωή τους τότε κ.λπ. Οπότε υπάρχουν συνεχώς αναφορές στη ζωή τους και σε αυτή την καθημερινότητα, η οποία όταν περνάει δύσκολα αποτυπώνεται και υπάρχει μονάχα στις αναμνήσεις.

E: Τώρα, σχετικά με τους πληροφορητές. Εσείς ασχολείστε και με τον τομέα της προσέγγισης των πληροφορητών ή είναι κάτι που αναλαμβάνει άλλη ομάδα του μουσείου;

Σ: Όχι ασχολούμαι και με αυτό. Βέβαια σε αυτό υπάρχει μια πολύτιμη υποστήριξη από την πλευρά του μουσείου που σε πάρα πολλές περιπτώσεις έχουν προσωπικές επαφές με ανθρώπους και άρα είναι πολύ πιο εύκολο να εγκατασταθεί ένα κλίμα επικοινωνίας και εμπιστοσύνης, όμως και εγώ κάνω επαφές τουλάχιστον στο πλαίσιο του τελευταίου project για να βρεθούν πληροφορητές και επίσης είχα κάνει και κάποιες επαφές με πληροφορητές όταν έκανα την αρχική καταλογογράφηση εκεί που λείπανε στοιχεία. Είχαμε να συμπληρώσουμε την καρτέλα του πληροφορητή, οπότε ήρθαμε σε κάποια επαφή με κάποιους ανθρώπους για να μας συμπληρώσουν κάποια δεδομένα, για να μπορεί να είναι πλήρης ο φάκελός τους.

E: Επομένως υπάρχουν και κάποιοι πληροφορητές με τους οποίους το μουσείο βρίσκεται σε μια επαφή και για μελλοντικά project και κάποιοι που τους προσεγγίζετε από την αρχή.

Σ: Ναι φυσικά

E: Γενικότερα η αξία που βλέπετε ότι έχει το αρχείο προφορικής ιστορίας, για ό,τι αφορά τον τομέα της ΑΠΚ περισσότερο, ποια θεωρείτε ότι είναι για το E.M.E; Στο πώς το αξιοποιεί σε εκθέσεις, σε περιοδικές εκθέσεις, στις μόνιμες του εκθέσεις, στο πώς τεκμηριώνει την ΑΠΚ μέσω του αρχείου;

Σ: Όντως τα αρχεία προφορικών μαρτυριών περιέχουν στοιχεία για την εμπειρία για την εμπειρία των ανθρώπων τα οποία είναι πάρα πολύ δύσκολο να βρεθούν σε οποιοδήποτε άλλου είδους αρχεία, δηλαδή μπορεί να έχουμε συγκλονιστικά στοιχεία από ένα αρχείο κρατικό για το πώς γινότανε η διανομή των τροφίμων από την UNRRA την πρώτη Μεταπολεμική περίοδο, όταν οι άνθρωποι είχαν επιστρέψει και πραγματικά είχαν χάσει τα σπίτια τους κ.λπ., αλλά αυτό το ειδικό στοιχείο μιας κόρης που λέει στη μαρτυρία της ότι «η μαμά μου φορούσε ένα παλτό που το είχε ράψει από μια κουβέρτα της UNRRA και όταν ερχότανε να με πάρει από το σχολείο ντρεπόμουν» δεν μπορείς να το βρεις πουθενά, δηλαδή το πώς αυτοί οι άνθρωποι έζησαν και βίωσαν τα πράγματα. Όμως η αξιοποίηση αυτού του αρχείου πέρα από την έρευνα σε μουσειακά project αποτελεί μια πρόκληση θα το έλεγα, διότι χρειάζεται συγκεκριμένες τεχνικές προϋποθέσεις και χρειάζεται και μια σειρά από στοιχεία για την κατάσταση στην οποία είναι οι μαρτυρίες, για να μπορέσουν να δουλευτούν. Οπότε το μουσείο νομίζω ότι πέρασε μια περίοδο που συγκέντρωνε μαρτυρίες και τώρα σιγά σιγά βρίσκεται στη φάση όπου αξιοποιεί αυτές τις μαρτυρίες για τους μουσειακούς του σκοπούς κι επίσης τους μουσειακούς κι εκπαιδευτικούς του σκοπούς, γιατί αυτές οι μαρτυρίες παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο και σε εκπαιδευτικά σεμινάρια που γίνονται σε εκπαιδευτικούς και μαθητές που είναι ένα πολύ σημαντικό κομμάτι της δραστηριότητας του μουσείου για το οποίο, όμως δυστυχώς δεν έχω συμμετάσχει κι έτσι δεν έχω κάτι περισσότερο να σας πω. Ας πούμε πέρυσι έγινε μια έκθεση με μαρτυρίες από τη δεκαετία του 1940, ήταν η πρώτη αμιγής έκθεση του μουσείου που βασίστηκε στο αρχείο προφορικών μαρτυριών.

E: Και τώρα είναι η περιοδική έκθεση νομίζω βασίζεται –

Σ: -Ναι τώρα τελειώνει, αυτή είναι η έκθεση που εγκαινιάστηκε, όχι πέρυσι, έχω χάσει λίγο τις χρονιές..

E: Ήτανε και η χρονιά αυτή λίγο περίεργη (γέλιο)

Σ: Ναι την οποία δεν τη μετράω. Επίσης μέσα στο πλαίσιο του HANNAH, αυτές οι συνεντεύξεις δίνονται για να δημιουργηθούν μετά και εκπαιδευτικά προϊόντα, αλλά και μια εγκατάσταση για την οποία δεν ξέρω πολλά στοιχεία γιατί δε δουλεύω εγώ σε αυτό το πακέτο εργασίας. Επίσης γίνονται πάρα πολλές συζητήσεις βλέποντας και στοιχεία από μουσεία του εξωτερικού για το πώς μπορούν να αξιοποιηθούν ακόμα περισσότερο αυτού του είδους οι συνεντεύξεις, υπάρχει μια διαρκής αναζήτηση το πώς μπορεί το μουσείο να βάλει μέσα στη

ζωή του τη μουσειακή, την εκθεσιακή, αυτό το αρχείο. Σίγουρα, όμως, είναι κάτι που πρέπει να γίνει με μεγάλη προσοχή και για τους ίδιους τους πληροφορητές και σίγουρα απαιτεί μια σειρά από τεχνικές προϋποθέσεις οι οποίες πρέπει να εξασφαλιστούν.

Ε: Τώρα σε αυτή τη μορφή που έχει το αρχείο είναι προσβάσιμο καταρχήν σε διάφορες κατηγορίες επισκεπτών, ερευνητές, επισκέπτες κάθε είδους ας πούμε, και μη ερευνητές δηλαδή;

Σ: Κοιτάζτε κάτι, είναι κυρίως επισκέψιμο σε ερευνητές. Εξάλλου, να σας πω κιόλας, δε θα ζητήσει κάποιος ο οποίος δεν έχει κάποιο ερευνητικό ενδιαφέρον να πάει στο αρχείο προφορικής ιστορίας. Κυρίως όμως είναι προσβάσιμο σε ερευνητές.

Ε: Σε πληροφορητές ή άτομα από εβραϊκές κοινότητες που έχουν το ενδιαφέρον;

Σ: Φυσικά, εννοείται, εννοείται και εξάλλου οι ίδιοι οι πληροφορητές έχουν προφανώς πρόσβαση στις συνεντεύξεις τους.

Ε: Έχει ζητηθεί ποτέ το αρχείο από κάποια κοινότητα εβραϊκή για αξιοποίηση του σε δικές της δράσεις; Το γνωρίζετε αυτό;

Σ: Δεν το γνωρίζω.

Ε: Εντάξει, ήθελα να σας ρωτήσω αν υπάρχουν και κάποια μελλοντικά σχέδια. Μου είπατε βέβαια ότι πρόκειται να ενταχθεί πιο συστηματικά και στο μουσείο..

Σ: Κοιτάζτε κάτι, αυτό που χρειαζότανε θα ήταν όλο το αρχείο, η καταλογογράφηση του, αυτή η δουλειά που έγινε να θεωρηθεί ως μια πρώτη δουλειά και πλέον η καταλογογράφηση του να περαστεί σε μια βάση ειδική για αρχείο προφορικών μαρτυριών, που σημαίνει και μια εκ νέου επεξεργασία αλλά που πραγματικά θα ενοποιούσε τις μαρτυρίες και θα μπορούσαν να δουλευτούν πολύ καλύτερα και να είναι και πολύ πιο προσβάσιμες διαδικτυακά για όσες αποφασίσει το μουσείο ότι πρέπει να είναι ανοιχτές σε ένα ευρύ κοινό. Νομίζω ότι αυτά είναι τα σχέδια, τα οποία όμως πάντοτε εξαρτώνται και από τη χρηματοδότηση, από τα ερευνητικά projects στα οποία μπορεί να συμμετάσχει το μουσείο.

Ε: Ναι ο εμπλουτισμός του είναι σίγουρα κάτι που θα γίνει, αφού είναι το επόμενο Project που θα συμμετέχετε κι εσείς

Σ: Ναι ο εμπλουτισμός των μαρτυριών είναι ένα συνεχές μέλημα του μουσείου, εννοείται κυρίως όμως χρειάζεται και άλλη επεξεργασία το ίδιο το αρχείο για να μπορεί να είναι, δηλαδή όλα αυτά που λέτε για τις εκθέσεις και τα λοιπά, πρέπει η επεξεργασία και τα μεταδεδομένα του αρχείου να είναι σε ένα υψηλό επίπεδο, χωρίς ένα καλά καταλογογραφημένο αρχείο είναι δύσκολο να γίνουν project εκθεσιακά ή Project διαδικτυακά και τα λοιπά που θα αναδείξουν και θα φέρουνε το αρχείο σε ένα ευρύτερο κοινό. Στην παρούσα του μορφή σίγουρα το αρχείο είναι σε μια κατάσταση που επιτρέπει σε έναν ερευνητή να το προσπελάσει κι αυτό είναι ήδη

σημαντικό, με δεδομένη και την αρχαιακή κουλτούρα γενικά στην Ελλάδα, τα αρχεία στην Ελλάδα δεν είναι πάντα προσβάσιμα.

Ε: Ναι, ναι ισχύει αυτό. Και μου είπατε, τέλος, ότι πέρα από την καταλογογράφηση, από τα εκπαιδευτικά προγράμματα που είχανε να κάνουνε με το Άουσβιτς και το Β Π.Π που ασχοληθήκατε, μου είπατε και για κάποια άλλα project Τεκμηρίωσης. Έχετε να μου αναφέρετε κάτι σχετικό με τομείς ΑΠΚ πέρα από το Β' Π.Π;

Σ: Είναι πιο εσωτερικά project αυτά...

Ε: Δεν έχουν να κάνουν δηλαδή με αυτές τις θεματικές τόσο;

Σ: Δεν ξέρω τόσο, όσο είναι μια βασική τεκμηρίωση για να γίνουν άλλα project και τα λοιπά, οπότε δεν ξέρω αν είναι σωστό να μιλήσω περισσότερο γι' αυτά. Δεν είναι προγράμματα ανοιχτά που έδωσαν προϊόντα τα οποία είναι ήδη προς διάχυση.

Ε: Κατάλαβα, πιο εσωτερικά για το μουσείο. Η επαφή γενικά που είχατε εσείς με μέλη των κοινοτήτων μέχρι στιγμής ήταν αποκλειστικά για το Αρχείο Προφορικής Ιστορίας στο κομμάτι της καταλογογράφηση και πλέον αυτό που θα γίνει στο μέλλον περισσότερο;

Σ: Ναι, ναι

Ε: Αυτές ήταν οι βασικές μου ερωτήσεις, δεν ήξερα κι εγώ ακριβώς όλους τους τομείς δράσης σας στο μουσείο για να μπορέσω να σκεφτώ περισσότερες ερωτήσεις. Δεν ξέρω αν εσείς έχετε κάτι να προσθέσετε πάνω σε αυτά που είπαμε;

Σ: Νομίζω ότι τα καλύψατε με τις ερωτήσεις σας.

Ε: Τα βασικότερα για το αρχείο που ήθελα κι εγώ να ρωτήσω. Εντάξει, οπότε σας ευχαριστώ πάρα πολύ για τον χρόνο σας.

Σ: Κι εγώ σας ευχαριστώ. Θα εκτυπώσω το συμφωνητικό και θα σας το στείλω.

Ε: Και επικοινωνούμε μέσω Mail γι' αυτό.

Σ: Μια χαρά.

Ε: Εντάξει, να είστε καλά! Καλή συνέχεια!

Σ: Έγινε, καλό σας απόγευμα!

Δ. Υπομνηματισμός και ανοικτή κωδικοποίηση δεδομένων

(Τα χρώματα των κατηγοριών αντιστοιχούν σε χρωματισμένα σημεία των απομαγνητοφωνήσεων που παρατίθενται στη συνέχεια)

Συνέντευξη με την κα Φωτοπούλου

Η ΑΠΚ – Γενικά χαρακτηριστικά

- Ένας όρος που έχει προκαλέσει πολλές παρανοήσεις στην Ελλάδα
- Δεν αφορά γενικά τον πνευματικό πολιτισμό
- Σχετίζεται με ένα **νέο διαχειριστικό πλαίσιο** που αφορά εκφράσεις του λαϊκού πολιτισμού
- Πρόκειται για εκφράσεις συλλογικών ταυτοτήτων, οι οποίες έχουν φορέα – συγκεκριμένους ανθρώπους, που συνδέονται πολιτισμικά με τα στοιχεία αυτά
- Είναι ο τρόπος με τον οποίο μια κοινωνία ή μια ομάδα ανθρώπων δημιουργεί το παρόν της
- **Η διαφύλαξη** είναι ο τρόπος με τον οποίο μια πολιτισμική πρακτική μπορεί να διευκολυνθεί στη μετάδοσή της στις επόμενες γενιές και αυτός ο τρόπος δεν είναι ένας για όλα τα πράγματα

Το διαχειριστικό πλαίσιο για την ΑΠΚ (α): Ο ρόλος του ΥΠΠΟ

- Το ΥΠΠΟ αναλαμβάνει κυρίως τη γενική ευαισθητοποίηση για την ΑΠΚ (όπως μέσω σεμιναρίων και ανοιχτών εκδηλώσεων)
- Το ΥΠΠΟ αναλαμβάνει δράσεις κατά περίπτωση
- Το ΥΠΠΟ διαχειρίζεται το Εθνικό Ευρετήριο για την ΑΠΚ
- Η **Εθνική Επιτροπή** για την ΑΠΚ: δίνει γενικές κατευθύνσεις και οδηγίες για την εγγραφή στο Εθνικό Ευρετήριο, σχεδιάζει τις δραστηριότητες ανάδειξης και προβολής των στοιχείων, δίνει κατευθύνσεις για τη συμμετοχή της χώρας στις διεθνείς υποχρεώσεις της

Το διαχειριστικό πλαίσιο για την ΑΠΚ (β): Οι κοινότητες – φορείς

- Πρώτος και βασικός δρών είναι οι φορείς-μέτοχοι του στοιχείου
- Σε αυτό το μοντέλο διαχείρισης, το επίκεντρο δεν είναι ο ειδικός, η διοίκηση. Αυτοί υπάρχουν σε δεύτερο πλάνο και είναι απαραίτητες οι γνώσεις τους για να υπάρξει εξέλιξη
- Το πιο βασικό κριτήριο είναι ο **προσδιορισμός του φορέα** (ένα σώμα ανθρώπων που συνδέονται πολιτισμικά με το στοιχείο ΑΠΚ) και **το νόημα** που έχει το στοιχείο της ΑΠΚ γι' αυτούς τους ανθρώπους
- Υπάρχουν διαβαθμίσεις στη σύνδεση των ομάδων ενδιαφέροντος με την ΑΠΚ (άλλοι είναι πιο στενά συνδεδεμένοι και βρίσκονται στον «πυρήνα» και άλλοι στην «περιφέρεια»)

Σχόλιο ερευνήτριας: παραπομπή στο **αξιοκεντρικό μοντέλο διαχείρισης και στο μοντέλο ζώσας πολιτισμικής κληρονομιάς**

- Η πρώτη και κύρια επαφή των αρμόδιων με τους φορείς είναι κειμενική (μέσω των δελτίων για το Εθνικό Ευρετήριο) & άλλες φορές είναι πιο άμεση (συζητήσεις, έρευνα πεδίου, εκδηλώσεις)
- Η συμμετοχή τους κρίνεται απαραίτητη σε όλα τα στάδια διαχείρισης, δεν εξασφαλίζεται όμως με κάποιον συγκεκριμένο τρόπο: είναι μια «αμφίδρομη σχέση»

Το Εθνικό Ευρετήριο

- Τον τελευταίο χρόνο διπλασιάστηκαν οι δηλώσεις πρόθεσης (από 30-40 έγιναν 85)

Σχόλιο ερευνήτριας: **δυσκολία διαχείρισης – γραφειοκρατικές διαδικασίες**

- Οι **παρανοήσεις** σχετικά με την ΑΠΚ δημιουργούν προβλήματα στη διαχείριση των δελτίων για το Εθνικό Ευρετήριο: στοιχεία τα οποία δεν είναι «εμφανώς» ΑΠΚ, όπως η σχολική ζωή
- Υπάρχουν **κριτήρια** για την ένταξη που σχετίζονται με τη **σύνδεση μιας ομάδας ανθρώπων με το στοιχείο της ΑΠΚ**
- Υπάρχουν **κίνδυνοι από την ένταξη στους Καταλόγους** και οι αμφιθυμίες είναι θεμιτές: οι λίστες είναι **τα συγκεκριμένα των στοιχείων** κι πολλές φορές τα προσδιορίζουν περισσότερο από οτιδήποτε άλλο, μπορεί να αλλάζουν τη φυσιογνωμία τους – είναι **ένα συμβολικό σύμπαν**
- «...είναι η χειρότερη δυνατή λύση, μόνο που δεν έχουμε καμία άλλη καλύτερη»
- Πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι κίνδυνοι για να μπορούν να αποφευχθούν → ο τρόπος για να γίνει αυτό είναι να εξασφαλίζεται η συμμετοχή των ανθρώπων
- Προσεγγίζεται ως **ένα ζωντανό κείμενο που αλλάζει «σημειακά, πιο εκτεταμένα, ριζικά»**: επικαιροποίηση μετά από 6-7 χρόνια για να ελεγχθεί αν συνεχίζουν οι φορείς να συνδέονται με το στοιχείο που έχει εγγραφεί ή αν έχουν αλλάξει
- Εξυπηρετεί **πολύ καλά την τεκμηρίωση των πολιτισμικών εκφράσεων & είναι ένα καλό εργαλείο για τη διάχυση αυτού του μοντέλου διαχείρισης της πολιτισμικής κληρονομιάς** → ο εμπλουτισμός του είναι ο πρώτος στόχος και μια διαρκής επιδίωξη
- **Κίνητρα** για τη συμμετοχή των φορέων στη διαδικασία εγγραφής: → η αναγνωρισιμότητα – η ορατότητα μιας κοινότητας, → η επίλυση εμποδίων, πχ νομικών σχετικά με μια πρακτική, → η συνέχιση της μετάδοσης μιας τέχνης ή μιας πρακτικής (κρίνεται ως πιο ουσιαστική)

Ο ρόλος των μουσείων στη διαφύλαξη της ΑΠΚ

- Κυρίως **τα μουσεία νεότερου πολιτισμού** (εκφράσεις του πολιτισμού των κατοίκων της Ελλάδας από το 1770 κι εξής) και **εν μέρει τα αρχαιολογικά μουσεία** (πειραματική αρχαιολογία)
- **Το μουσείο είναι ένα αρχείο**, στις συλλογές του (είτε είναι υλικά προϊόντα είτε προφορικές καταγραφές κ.λπ.) αποτυπώνονται όλα τα στοιχεία της ΑΠΚ μέσα από τον **τρόπο οργάνωσης, παρουσίασης και εξήγησής τους στο κοινό**
- **Το μουσείο είναι κόμβος**: φέρνει τους ανθρώπους σε επαφή με πολιτισμικές εκφράσεις του παρελθόντος (είτε συνεχίζουν να υπάρχουν διαφοροποιημένες, είτε έχουν εξαφανιστεί), δημιουργεί αφορμές για επανεξέταση του παρόντος και της κοινωνικής οργάνωσης
- **Το μουσείο είναι ένα πάρα πολύ κρίσιμο σημείο συμπύκνωσης για την ταυτότητα μιας κοινότητας**
- Ένας χώρος πειραματισμού και αναστοχασμού
- Μέσα στα μουσεία **επιτελούνται πτυχές διαφύλαξης της ΑΠΚ**:
  - ➔ Το αρχείο, η καταγραφή (αντικείμενα και οπτικοακουστικές, ακουστικές καταγραφές)
  - ➔ Το μουσείο ως κέντρο διάδοσης-μετάδοσης στοιχείων ΑΠΚ, μέσα από δράσεις που συνδυάζουν τις γνώσεις από τα αντικείμενα και τις καταγραφές, καθώς και από τη συνεργασία με τους φορείς

Η προβληματική σχετικά με τη μουσειοποίηση της ΑΠΚ:

- «**Η έκφραση αδικεί τα μουσεία**» ως σύλληψη ➔ έχει να κάνει με μια αρνητική πρόσληψη του μουσείου ως χώρου βαρετού, αποστειρωμένου και νεκρού
- Αντί του όρου μουσειοποίηση, προτείνει το «πάγωμα», την «αποστέωση» μιας πολιτισμικής έκφρασης, το να γίνει «ένα τυπικό που δεν μεταβάλλεται»
- Κάποια μουσεία δεν ανταποκρίνονται στον ρόλο τους και είναι καλό να αλλάζουν

Συνεργασία ΥΠΠΟ με το Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδας:

- Αρκετές φορές έχουν συνεργαστεί: έχουν αναπτύξει **δραστηριότητες που έχουν να κάνουν με στοιχεία της μνήμης** των Εβραϊκών κοινοτήτων, κυρίως των Ρωμανιώτικων κοινοτήτων της νότιας Ελλάδας
- Συνεργασία για τον **χαρακτηρισμό κάποιων αντικειμένων ως μνημείων**
- **Αναγνώριση του μουσείου από το ΥΠΠΟ** (το 2^ο μουσείο που αναγνωρίζεται): το ΕΜΕ μπήκε σε μια διαδικασία αυτοαξιολόγησης σχετικά με την κύρια λειτουργία του, τις συλλογές

του, τις υποδομές, τη σχέση του με τις κοινότητες των ανθρώπων και ανταποκρίθηκε πολύ καλά

Κωδικοποιημένο κείμενο απομαγνητοφώνησης

Όπου Ε: Ερευνήτρια, Σ: Συνεντευξιαζόμενη

Ε: Καλημέρα σας, ονομάζομαι Καλλιρρόη Φλώρου. Φοιτώ στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Πολιτιστική Διαχείριση» και στο πλαίσιο εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας έχω αναλάβει μια έρευνα με τίτλο «Ο ρόλος των Μουσείων στη διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς (ΑΠΚ): Η περίπτωση του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος». Στην έρευνά μου αυτή μελετώ ευρύτερα την προβληματική της ΑΠΚ, τη διαφύλαξή της και τρόπους διαφύλαξης. Έχω μελετήσει το θεσμικό πλαίσιο σε διεθνές επίπεδο και στο επίπεδο της Ελλάδας, το ισχύον θεσμικό πλαίσιο. Γι' αυτό θα ήθελα να πραγματοποιήσουμε αυτή τη συνέντευξη, προκειμένου να αντλήσω περισσότερα δεδομένα από τη δικιά σας εμπειρία και από τις ενέργειες που αναλαμβάνει η Διεύθυνση Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Σ: Ωραία

[60'']

Ε: Οπότε θα ήθελα να σας ενημερώσω ότι η συμμετοχή σας στην έρευνα μου είναι εθελοντική. Μπορείτε σε οποιαδήποτε ερώτηση, οποιαδήποτε στιγμή να μη δεχθείτε να απαντήσετε και να ξέρετε ότι όλα τα δεδομένα της συνέντευξης θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά και μόνο για τους σκοπούς της έρευνας. Εγώ θα συλλέξω το όνομα, το επώνυμό, την ιδιότητά σας και τη φωνή σας, ζητώ την άδεια να την καταγράψω, κατά τη διάρκεια της συνέντευξης.

Σ: Λοιπόν, λέγομαι Σταυρούλα Φωτοπούλου, είμαι Προϊσταμένη της Διεύθυνσης Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς του ΥΠ.ΠΟ και νομίζω ότι μέχρι εδώ [γέλιο], ότι άλλο χρειαστεί-

Ε: -[γέλιο] Ωραία, ωραία. Λοιπόν, οπότε ως Διεύθυνση Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς είστε ο αρμόδιος φορέας για την εφαρμογή της Σύμβασης που υπέγραψε η UNESCO το 2003 για τη Διαφύλαξη της ΑΠΚ. Μπορείτε να μου πείτε λίγα λόγια για τον όρο ΑΠΚ, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της.

Σ: Αν αρχίσουμε από αυτό το σημείο θα πάμε πάρα πολύ ώρα. Δεν ξέρω, δηλαδή μπορώ να αρχίσω να λέω ό,τι θέλετε αλλά αν έχετε κάτι πιο στοχευμένο, να μπούμε κατευθείαν σε αυτό.

Ε: Εντάξει.

Σ: Μόνο περιληπτικά ότι ο όρος, όπως ξέρετε κι εσείς από όσα έχετε δει στην Ελλάδα τουλάχιστον, έχει προκαλέσει **πάρα πολλές παρανοήσεις**. Προσπαθούμε με τη δράση μας να εξηγήσουμε ότι **δεν αφορά γενικά τον πνευματικό πολιτισμό**, οτιδήποτε έχει να κάνει με αυτά, **αφορά εκφράσεις αυτού που ξέρουμε ως λαϊκό πολιτισμό μέσα σε ένα νέο διαχειριστικό πλαίσιο**. Αυτό είναι όλο, αλλά ίσως αυτό θα έπρεπε να το πούμε με...είναι πολύ μεγάλο το θέμα, γι' αυτό-

E: -Τώρα σε επίπεδο διαχείρισης, να μιλήσουμε τότε πιο συγκεκριμένα, είχα διαβάσει σε προηγούμενη συνέντευξή σας ότι στη Διεύθυνση Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς σχεδιάζετε τις ενέργειες και τις δράσεις εκείνες που θα κάνουν ένα στοιχείο γνωστό στο ευρύ κοινό. Κυρίαρχο ρόλο στην εγγραφή ενός στοιχείου στον Εθνικό Κατάλογο έχουν τα μέλη της κοινότητας. Ήθελα αρχικά να ρωτήσω ποιες είναι οι κυριότερες ενέργειες και δράσεις που αναλαμβάνει η Διεύθυνση Νεότερης Κληρονομιάς;

[60'']

Σ: Επειδή πολύ σωστά αναφέρατε ότι **ο πρώτος δρών και ο βασικός είναι αυτοί οι οποίοι είναι οι μέτοχοι αυτού του στοιχείου**, όποια μορφή κι αν έχουν: θεσμική, άτυπη, οτιδήποτε. Εμείς είμαστε καταρχάς δίπλα τους. **Οι δικές μας δραστηριότητες είναι γενική ευαισθητοποίηση για την ΑΠΚ**, με **σεμινάρια** που κάναμε παλιά και τώρα πρέπει να ξαναρχίσουμε γιατί φαίνεται ότι αυτό το σύστημα θα μας πάει μακριά, της πανδημίας, δηλαδή μέσα στο 2020 δεν κάναμε τις **ανοιχτές εκδηλώσεις** που θέλαμε να κάνουμε. Κακώς ίσως είχαμε αισιοδοξία ότι θα τις ξαναπιάσουμε [γέλιο] σύντομα. Φέτος προγραμματιζόμαστε αλλιώς. Τώρα αυτά είναι τα γενικά πράγματα και ειδικότερα για κάποιες εκφράσεις της ΑΠΚ, **κατά περίπτωση**, ανάλογα τι είναι πιο κατάλληλο. Δηλαδή αν μιλάμε για μια αμπελουργική παράδοση, στην πραγματικότητα έχουμε λίγα πράγματα που μπορούμε να πούμε για την αξία της καλλιέργειας, της τοπικότητας, του προϊόντος κ.λπ. κ.λπ. Δεν υπάρχει ένα μοντέλο για όλα τα πράγματα γιατί μιλάμε για πολύ διαφορετικές μεταξύ τους πολιτισμικές εκφράσεις, από τεχνογνωσίες μέχρι τραγούδια, χορούς κ.λπ., οπότε αυτό δεν ομογενοποιείται. **Το βασικότερο πράγμα που κάνουμε πάντως είναι γενική ευαισθητοποίηση**, αυτό μας ενδιαφέρει και να ξεκαθαρίζουμε παρανοήσεις για το τι είναι και τι δεν είναι. Γιατί τώρα, ας πούμε, έχουμε την καινούρια περίοδο εγγραφών στο **Εθνικό Ευρετήριο** κι έχουμε πάρει, χτες με έπιασε ζάλη, ογδόντα πέντε δηλώσεις πρόθεσης, δηλαδή το αρχικό βήμα όπου όποιοι ενδιαφέρονται στέλνουν πέντε γραμμές τι είναι αυτό που θέλουν να εγγράψουμε, τα τηλέφωνα επικοινωνίας τους, ώστε αν υπάρχουν κι άλλοι που κάνουν το ίδιο πράγμα, που ενδιαφέρονται γι' αυτό να επικοινωνήσουμε μαζί τους και να πάρουμε ένα πιο συνολικό πράγμα. Λοιπόν, **μέχρι πέρυσι παίρναμε maximum σαράντα – τριάντα, εκεί. Φέτος πήραμε ογδόντα πέντε!** [γέλιο]

E: [γέλιο] Έχουν διπλασιαστεί.

Σ: Είναι ήδη ένα νούμερο για το οποίο έχουμε δυσκολία διαχείρισης πλέον. Δεν είμαστε άπειροι.

E: Κι αυτό έχει να κάνει με τους Καταλόγους, έτσι; Με τα Ευρετήρια.

Σ: Ναι και εδώ βλέπουμε μέσα ότι ό,τι και να έχουμε κάνει με αυτό, που εντάξει δεν είναι και πάρα πολλά, **το γενικό κοινό τώρα αρχίζει και αντιλαμβάνεται αυτό το πράγμα**, **βλέπουμε**

πράγματα τα οποία είναι εμφανώς ότι δεν είναι. Ξέρω εγώ η σχολική ζωή, τώρα λέω ένα παράδειγμα, μνήμες, ιστορίες κ.λπ. Λες και προσεγγίζουμε ένα θέμα κοινωνιολογικά σε μια ευρύτητα με ιστορικό βάθος κιόλας, γιατί απ' ό,τι είδα από τη σύντομη περιγραφή οι ενδιαφερόμενοι θέλουν να μιλήσουν γενικά για το τί ήταν η σχολική ζωή, που αυτό τώρα πώς; Δηλαδή, ποιος είναι ο φορέας; Το περίγραμμα του στοιχείου;

Ε: Κατάλαβα, άρα πρέπει πρώτα με κάποιο τρόπο να ενημερωθούν για τα κριτήρια, υπάρχουν δηλαδή κάποια κριτήρια.

Σ: Ναι, να ενημερωθούν για το για τί ακριβώς μιλάμε. Δηλαδή μιλάμε για εκφράσεις συλλογικών ταυτοτήτων, οι οποίες έχουν φορέα, ανθρώπους συγκεκριμένους, όσο κι αν είναι δύσκολο να προσδιοριστούν, αν πρόκειται για πολύ μεγάλες κοινότητες, αλλά υπάρχει κάτι που μας πιστοποιεί ότι είναι ένα σώμα ανθρώπων που συνδέονται πολιτισμικά με αυτό το πράγμα. Δηλαδή το να μιλήσουμε για το ρεμπέτικο, εδώ δεν ξέρω αν υπάρχουν πολλοί Έλληνες που θα βγαίνανε, ελληνόφωνοι να το πω, εκτός [γέλιο]. Είναι μια πολύ αγαπητή μουσική. Και με τον άλφα ή βήτα τρόπο, ο καθένας αισθάνεται συνδεδεμένος. Αυτό είναι κάτι το οποίο λαμβάνεις υπόψη σου και μιλάς για διαβαθμίσεις αυτής της ομάδας, στον πυρήνα της οποίας είναι οι μουσικοί, οι τραγουδιστές, οι συνθέτες, οι άνθρωποι οι οποίοι είναι πολύ πιο στενά εμπλεγμένοι κι έχει διαβαθμίσεις. Το ζήτημα για το ποιος είναι ο φορέας είναι το πρώτο. Για ποια κοινότητα μιλάς. Γιατί δεν μιλάς για κάτι αφηρημένο, μιλάς για μια κοινωνική πρακτική και εφόσον πρόκειται γι' αυτό πρέπει να προσδιορίζεται ποιοι την κάνουν, όσο μικρή ή μεγάλη αν είναι αυτή η ομάδα, όσο χαλαρή ή πιο στενά συνδεδεμένη. Πάντως από εκεί ξεκινάμε και αυτό είναι το πιο βασικό κριτήριο. Κι έτσι φτάνεις σε αυτό το σημείο, που λες ότι κάθε φορά πρέπει να ξαναπηγαίνεις συνέχεια από την αρχή [γέλιο].

Ε: Από αυτά που διαβάζω κι εγώ νομίζω είναι από τα πιο δύσκολα πράγματα, γιατί δεν υπάρχει κάποιος συγκεκριμένος τρόπος προσδιορισμού της κοινότητας κάθε φορά. Οπότε ήθελα να σας ρωτήσω κιόλας πώς έρχεστε σε επαφή και εξασφαλίζετε ότι υπάρχει αυτή η μέγιστη συμμετοχή της κοινότητας, που είναι και προϋπόθεση.

Σ: Κοιτάζτε, η πρώτη επαφή συνήθως είναι κειμενική. Δηλαδή είναι αυτό που δηλώνεται σε κάποιο αίτημα εγγραφής, σε κάποια φόρμα τέτοια εγγραφής κ.λπ. Οι δυνατότητες μας αυτή η επαφή να είναι κάτι περισσότερο από μια αποτύπωση σε κείμενο, που και αυτό σου λέει πάρα πολλά πράγματα, δεν είναι ότι δηλώσεις είναι, υπάρχουν τρόποι που μπορείς να αντιληφθείς αν έχει από πίσω ψωμί ή αν έχει κάτι τελείως ιδιοσυγκρασιακό ενός ανθρώπου ή μιας μικρής ομάδας ανθρώπων. Συχνά όμως έχουμε και πολύ πιο άμεση επαφή, δηλαδή πάμε, βλέπουμε, συζητάμε σε ανοιχτές εκδηλώσεις κ.λπ. Η επαφή γίνεται πλέον με πολλούς τρόπους, αλλά η

πρώτη και **η κύρια είναι με κείμενο γραπτό**, το οποίο συνήθως έρχεται στη μορφή του Δελτίου του Εθνικού Ευρετηρίου.

Ε: Και σχετικά τώρα με τα Εθνικά Ευρετήρια, ποια είναι η σημασία της ένταξης σε έναν τέτοιο Ευρετήριο; Επειδή υπάρχουν και κάποιοι ερευνητές που έχουν επικρίνει κατά κάποιο τρόπο τη δημιουργία Καταλόγων για την Άυλη Κληρονομιά.

Σ: Ναι είναι, καταρχάς να το πω, οι αντιδράσεις, οι αμφιθυμίες είναι πολύ θεμιτές γιατί πάντα υπάρχει ο κίνδυνος ότι κάθε τι που μπαίνει σε έναν κατάλογο, ανεξάρτητα από το πόσο τεκμηριωμένο είναι ή οτιδήποτε, γίνεται το νούμερο 1, 2, 10, 50, 100 σε μια λίστα και η λίστα στην πραγματικότητα είναι το συγκείμενο του, το προσδιορίζει ίσως περισσότερο κι από οτιδήποτε άλλο από ένα σημείο και μετά. Δηλαδή **το πρόβλημα των καταλόγων και των ευρετηρίων είναι ένα πρόβλημα που δεν ξεπερνιέται** και είχε σχολιαστεί πολύ και κατά τη διάρκεια της συγκρότησής της Σύμβασης, αν θα έχει τέτοιο πράγμα ή όχι. Εντούτοις, δεν υπάρχει κι άλλος τρόπος [γέλιο], δηλαδή είναι μερικά πράγματα που λες **«να είναι η χειρότερη δυνατή λύση, μόνο που δεν έχουμε καμία άλλη καλύτερη»**. Είναι μια κακή λύση, μόνο που δεν έχουμε καμία καλύτερη. **Αναγνωρίζοντας τον κίνδυνο ότι εντάσσοντας κάτι σε μια λίστα το εγγράφεις και σε ένα συμβολικό σύμπαν και από αυτό παίρνει ιδιότητες που δεν του ανήκουν και ενδεχομένως και το διαστρέφουν, αλλάζουν τη φυσιογνωμία του, αν ξέρεις αυτόν τον κίνδυνο, αν έχεις συνείδηση δηλαδή ότι υπάρχει, έχεις κάποια δυνατότητα να αντιμετωπίσεις τις χειρότερες συνέπειες αυτού**. Και πρέπει να το ξέρεις, δεν είμαστε αφελείς. Έχουμε πάντα επίγνωση ότι η εγγραφή σε ένα ευρετήριο, το οποίο μάλιστα τηρείται και σε ένα φορέα του κράτους, γιατί αυτό είμαστε, δημόσια διοίκηση είμαστε κι εμείς, δίνει κάποια χαρακτηριστικά που δεν είναι πάντοτε επιθυμητά σε μια πολιτισμική έκφραση. Αυτό το ξέρουμε, προσπαθούμε να το μαλακώσουμε όσο μπορούμε και κυρίως **να βασιζόμαστε σε αυτό που είναι η δύναμη αυτού του εγχειρήματος, που είναι η συμμετοχή των ανθρώπων**. Δηλαδή ό,τι και να θέλει να κάνει ένας κρατικός φορέας, με μια λίστα που συγκροτεί, αν αυτό δεν το θέλουν οι άνθρωποι που εκφράζονται μέσα από αυτά τα στοιχεία της Κληρονομιάς, ε δε θα γίνει. Είναι πάρα πολύ απλό [γέλιο]. Υπάρχει και η τελευταία καταφυγή, που είναι όμως πολύ βασική.

Ε: Δεν είναι απαραίτητο με λίγα λόγια. Γενικά με ποιους τρόπους παρακινείται ο κόσμος, οι κοινότητες; Γιατί υπάρχει μια γραφειοκρατία σίγουρα, όπως μου είπατε ότι είναι τόσες πλέον οι αιτήσεις για να συγκροτήσουν τα αιτήματα και να υπάρξει και αυτή η συμμετοχή. Πώς παρακινούνται; Υπάρχουν κάποιοι συγκεκριμένοι λόγοι; Σίγουρα θα σας έχουν μιλήσει γι' αυτό.

Σ: Ναι. Ο βασικός λόγος είναι η **αναγνωρισιμότητα**. Δηλαδή η εγγραφή στο Εθνικό Ευρετήριο και πολύ περισσότερο η εγγραφή στους διεθνείς Καταλόγους αυξάνει την **ορατότητα μιας**

κοινότητας ανθρώπων και αυτός είναι ο βασικός λόγος για τον οποίο θέλουν, επιδιώκουν να περιγράψουν το τί κάνουν, ποιοι είναι, τί νόημα έχει γι' αυτούς αυτό που κάνουν. Γιατί θέλουν να γίνουν πιο ορατοί. Αυτό είναι θεμιτό. Δηλαδή δεν έχω τίποτα να πω τίποτα πάνω σε αυτό, είναι καλό που οι άνθρωποι θέλουν να μιλήσουν για πτυχές της ταυτότητας τους, που δεν εκφράζονται μέσα από το ότι π.χ. είναι δημότες του Δήμου Αγίας Παρασκευής, ή ξέρω εγώ Έλληνες πολίτες, γυναίκες εκπαιδευτικοί, αγόρια που παίζουν ποδόσφαιρο. Θέλουν να το πούνε κάπως, με έναν τέτοιο τρόπο, αυτό είναι πολύ καλό. Αυτή είναι η βασική επιδίωξη. Από εκεί και μετά έχουμε δει και άλλες επιδιώξεις που γίνονται ορατές όταν κοιτάς ένα δελτίο, π.χ. κάποιιοι θα θέλανε κάποιες πρακτικές που είναι στο όριο της νομιμότητας, όπως οι μαχαιροποιοί, ας πούμε, στην Λευκάδα, ένα παράδειγμα που έχουμε, το πορσάνικο. Το πορσάνικο μαχαίρι θέλουν να αλλάξουν και το νόμο για το τί θεωρείται παράνομο μήκος στα μαχαίρια, γιατί τα καλύτερά τους μαχαίρια έχουν μεγαλύτερο μήκος από αυτό το οποίο θεωρείται. Αυτό είναι σχετικά αθώο, γιατί θα μπορούσε και να ήτανε και κάτι το οποίο να το δεχτείς, ότι εδώ δεν είναι ένα μαχαίρι το οποίο θα το πάρει κάποιος για να εκτελέσει ένα έγκλημα, είναι κάτι άλλο, αλλά βρίσκεις τέτοια πράγματα. Δηλαδή κάποιιοι άνθρωποι μέσα από την εγγραφή θέλουνε να ξεπεράσουν κάποια εμπόδια, είτε είναι νομικά, είτε είναι και λοιπά. Κάποια άλλοι όμως έχουν πολύ πιο στοχευμένα και για μένα πολύ κρίσιμα πράγματα που ζητούν, όπως το να μπορεί να συνεχίσει να μεταδίδεται μια τέχνη. Στην Ελλάδα έχουμε περάσει ένα πολύ μεγάλο διάστημα που η μαθητεία και το να μάθεις αυτό που λέμε τέχνες, από την ξυλουργική, μέχρι οτιδήποτε, έχει απαξιωθεί. Η εγγραφή τεχνογνωσιών, οι οποίες μαθαίνονται με τον παλιό, τον προφορικό τρόπο, της μετάδοσης από τον μάστορα στον κάλφα, στο μαθητή, στο μαθητευόμενο και λοιπά, έχει σημασία. Δηλαδή υπάρχουν κάποιες τέχνες που όσα σχολεία και θρανία και να κάτσεις και εγχειρίδια να διαβάσεις και και και, αν δεν το δεις με κάποιον που ξέρει να το κάνει, δεν πρόκειται να συνεχίσει να υπάρχει αυτό το πράγμα. Αυτό είναι πολύ θεμιτό. Αυτό είναι κάτι που θέλουμε πολύ να υποστηρίξουμε και στο επόμενο διάστημα να συνεχίσουμε δραστηριότητες σχετικές με την έμφαση στους τρόπους μετάδοσης της γνώσης μέσα από μεικτά σχήματα τυπικής εκπαίδευσης, αλλά και άτυπης ή μη τυπικής διαδικασίας. Αυτό είναι κάτι που μας ενδιαφέρει πολύ και αυτό είναι ορατό σε πολλά δελτία που έρχονται, ότι οι άνθρωποι θέλουν να συνεχίσει να γίνεται μια πρακτική που ξέρουν και αυτή μπορεί να μην είναι τέχνη, μπορεί να είναι ένας τρόπος παρασκευής ενός αγροτικού προϊόντος ή οτιδήποτε τέτοιο και γι' αυτό μπαίνουν στον κόπο να περιγράψουν το τι κάνουν, ποιοι είναι και τι σημασία έχει γι' αυτούς αυτό για το οποίο μας μιλούν. Περίπου αυτές είναι οι επιδιώξεις.

E: Και στην πορεία αυτοί οι Κατάλογοι με κάποιον τρόπο πρέπει να επικαιροποιούνται. Δηλαδή κρατάτε κάποια επαφή με τις κοινότητες αυτές;

Σ: Ναι αυτοί οι Κατάλογοι, αυτά τα κείμενα και ο Κατάλογος στο σύνολο και τα κείμενα που τον απαρτίζουν δεν είναι κάτι που γράφτηκε μια φορά και τελείωσε. Εμείς θέλουμε να τους προσεγγίζουμε σαν ζωντανά κείμενα, δηλαδή σαν κείμενα τα οποία αποτυπώνουν μια στιγμή μιας πολιτισμικής έκφρασης, η οποία όμως δέχεται όλες τις πιέσεις ή τις ευκαιρίες που της ανοίγει η περίοδος στην οποία ζουν οι άνθρωποι. Άρα αλλάζει. Η αλλαγή είναι κάτι που, όχι δεν το αρνιόμαστε, ζούμε μέσα από αυτό. Επομένως θέλουμε σταδιακά να ξαναβλέπουμε κάποια πράγματα. Τώρα είμαστε σε διαδικασία να ξαναδοούμε τις πρώτες εγγραφές του 2013 και ολοκληρώνουμε αυτόν τον κύκλο. Τα 4 πρώτα στοιχεία που είχαν εγγραφεί το 2013 αν θυμάμαι καλά ήταν η ξυλοναυπηγική, η μαρμαροτεχνία, η μεσογειακή δίαιτα και το τέταρτο, δεν το θυμάμαι τώρα-

Ε: -Δεν είμαι σίγουρη αν είναι η μαστιχοπαραγωγή;

Σ: Μαστιχοπαραγωγή, αυτό ήταν. Λοιπόν, αυτά θέλουμε να δούμε τώρα με ένα διάστημα 6 – 7 χρόνων που έχει παρέλθει τί συμβαίνει, τί ισχύει; Πιθανότατα ισχύουν τα ίδια, ειδικά σε αυτές τις τεχνογνωσίες. Θα πρέπει να ξαναδοούμε όμως ποιοι δουλεύουν πάνω σε αυτές ακόμα ή αν έχουν μπει καινούριοι άνθρωποι. Άλλα πράγματα μπορεί να αλλάζουν πιο γρήγορα, δηλαδή μια μουσική παράδοση μπορεί να αλλάξει πολύ πιο γρήγορα από ότι μια τεχνογνωσία. Ωστόσο, έχουμε βάλει το όριο των 6 ετών για να επιστρέφουμε, δηλαδή, στα πράγματα 6 χρόνια μετά την εγγραφή τους και να βλέπουμε πού είναι και να επικαιροποιούμε αυτό το δελτίο. Σημειακά, πιο εκτεταμένα, ριζικά, τίποτα δεν αποκλείεται.

Ε: Τώρα γενικότερα η συμμετοχή των ανθρώπων, πέρα από το κομμάτι της καταγραφής για την ένταξη σε έναν Κατάλογο, μετά σε ποια άλλα σημεία παρατηρείται;

Σ: Η συμμετοχή αν δεν υπάρχει, δεν υπάρχει αυτό για το οποίο μιλάμε. Δηλαδή όλο το στοίχημα εδώ είναι η έμφασή, η ενδυνάμωση αυτών οι οποίοι το κάνουν. Άρα σε όλα τα στάδια απαιτείται- όχι απαιτείται- αν δεν υπάρχει, δεν το έχουμε. Δηλαδή πώς να σας το πω, δε γίνεται να πεις ότι το έγγραφο, το αφήσα στη βιβλιοθήκη. Δεν είναι ένα βιβλίο, δεν είναι ένας κατάλογος, μια εγκυκλοπαίδεια πολιτισμικών εκφράσεων. Είναι μια αποτύπωση πολιτισμικών εκφράσεων που υπάρχουν τώρα, γίνονται τώρα και έχουν αξία, είναι εκεί γιατί ακριβώς ισχύουν, λειτουργούν στον κόσμο. Οπότε η συμμετοχή είναι παντού απαιτούμενη, παντού.

Ε: Και είναι θέμα μετά κάποιας Επιτροπής που προσπαθεί αυτό να το εξασφαλίσει; Να έρχεται σε επαφή;

Σ: Όχι αυτό δεν είναι θέμα της Επιτροπής. Η Επιτροπή έχει άλλη δουλειά. Υπάρχει μια Εθνική Επιτροπή για την ΑΠΚ, αλλά αν το αφήναμε αυτό να είναι θέμα της Επιτροπής για τη συμμετοχή, καήκαμε! Η Επιτροπή δε θα μπορούσε να προκαλέσει κάτι τέτοιο και θα ήταν και, τι να πω, η απόλυτη διαστροφή των πραγμάτων αν θεωρούσες ότι αυτό γίνεται από μια

Επιτροπή όσο μεγάλη ή μικρή ή σφιχτή ή ξέρω εγώ. Η Επιτροπή έχει άλλη δουλειά. Η Επιτροπή έχει τη δουλειά καταρχάς να βλέπει και να συζητάμε και να διαμορφώνει κάποιες κατευθύνσεις για το πώς και τι εγγράφεται. Δηλαδή το πρώτο πράγμα, αυτό το δελτίο που έχουμε, το οποίο αλλάζει τακτικά. Αλλάζει γιατί το συζητάμε και βλέπουμε ότι κάποια κομμάτια του δεν είναι λειτουργικά. Κάποια μπερδεύουν τον κόσμο, κάποια δε χρειάζονται, δεν προσφέρουν, κάποια χρειάζονται όμως και δεν τα έχουμε και πρέπει να τα βάλουμε. Άρα ένα κομμάτι που κάνει είναι να επιβλέπει με κάποιο τρόπο και να δίνει κατευθύνσεις για το πώς το καταγράφουμε αυτό και το δεύτερο, πολύ σημαντικό όμως, που πρέπει να κάνει είναι το πώς τα αναδεικνύουμε, δηλαδή τί δραστηριότητες πρέπει να κάνουμε γύρω από αυτό για να είναι πολύ ορατό και να έχει κάποια σημασία και το τρίτο να δίνει γενικές κατευθύνσεις για τη συμμετοχή της χώρας στις διεθνείς υποχρεώσεις. Δηλαδή πέρα από τις εγγραφές στους Διεθνείς Καταλόγους, το οποίο είναι αυτό που φαίνεται κάθε φορά, η χώρα συμμετέχει σε πολλά σημεία, σε πολλές διεθνείς συναντήσεις που αφορούν αυτή τη διαδικασία, είτε είναι σε περιφερειακό επίπεδο, είτε είναι συνεργασίες ευέλικτες με συγκεκριμένες χώρες και λοιπά, άρα και αυτό πρέπει να το δει και να δίνει κατευθύνσεις, οδηγίες, βοήθειες, όπου απαιτείται κ.λπ. Η δουλειά της, δηλαδή, είναι πολύ πιο πίσω-.

Ε: -Κατάλαβα, δηλαδή οι (κοινότητες) φορείς, τις πιο πολλές φορές, αυτοί είναι που αναλαμβάνουν να σας προσεγγίσουν και σε άλλα στάδια, βλέποντας μια εκδήλωση, μια δράση που αναλαμβάνεται.

Σ: Ναι ή εμείς τους προσεγγίζουμε και λέμε «σκεφτόμαστε αυτό, πώς θα σας φαινότανε να το κάναμε μαζί; Να κάναμε κάτι;». Ανάλογα, είναι αμφίδρομο. Κάποιος έχει την πρωτοβουλία και γίνεται κάποια σχετική δράση.

Ε: Ωραία, όσον αφορά στη συνεργασία σας με άλλους φορείς. Επειδή κι εγώ μελετώ συγκεκριμένα τα μουσεία, ποιος είναι ο ρόλος των μουσείων στον τομέα της διαφύλαξης;

Σ: Ναι είναι πολλοί, τα μουσεία του νεότερου πολιτισμού, κυρίως, και εν μέρει και τώρα τελευταία τα αρχαιολογικά μουσεία. Σκέφτομαι το μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, τώρα, στην Ελλάδα. Το μουσείο είναι ένα αρχείο με κάποιο τρόπο, έτσι; Δηλαδή μπορεί να μην είναι για κείμενα, για έγγραφα, είναι για αντικείμενα, συνήθως οι συλλογές του είναι αυτό, αλλά έχει ένα τρόπο οργάνωσής τους και παρουσίασής τους και εξήγησής τους προς το κοινό. Τα μουσεία Νεότερου Πολιτισμού έχουν να κάνουν με εκφράσεις του πολιτισμού των κατοίκων της Ελλάδας από το 1770 περίπου κι εντεύθεν. Μέσα εκεί υπάρχουν όλα τα στοιχεία της ΑΠΚ, για τα οποία μιλάμε, αποτυπωμένα στα υλικά τους προϊόντα ή και καμιά φορά και σε καταγραφές προφορικές και λοιπά και λοιπά. Επομένως είναι ένας κόμβος το μουσείο, δηλαδή είναι ένα πολύ κρίσιμο σημείο, μέσα από το οποίο οι σημερινοί άνθρωποι μπορούν να μάθουν για

πολιτισμικές εκφράσεις του παρελθόντος, είτε αυτές ακόμα συνεχίζουν και με διαφοροποιημένη πιθανότητα μορφή, είτε δεν υπάρχουν αλλά τους δημιουργούν κάποιες αφορμές, είτε για να ξανασκεφτούν το παρόν, να σκεφτούν δικές τους πρακτικές, πώς κάποιιο αντιμετώπιζανε από την οικονομική επιβίωση μέχρι γενικότερα πράγματα οργάνωσης της κοινωνίας. Είναι ένα σημείο συμπύκνωσης το μουσείο πάρα πολύ κρίσιμο για την ταυτότητα μιας κοινότητας. Αυτό είναι πολύ ορατό στα μουσεία του Νεότερου Πολιτισμού, τώρα αν όλα τα μουσεία Νεότερου Πολιτισμού ανταποκρίνονται σε αυτό το ρόλο, μη με ρωτήσετε, θα το δείτε και το βλέπετε. Δεν είναι πάντα όλα, είτε όλο τον καιρό. Κατά διαστήματα βλέπουμε πολύ ενδιαφέροντα πράγματα από πολύ διαφορετικά μουσεία. Κάποια μουσεία είναι πιο αφιερωμένα, πιο αφοσιωμένα σε αυτό το στόχο. Κάποια άλλα όχι. Αυτό δε σημαίνει κάτι, δηλαδή είναι και η επιλογή των ανθρώπων που συγκροτούν αυτόν τον οργανισμό και είναι σεβαστή, δεν μπορεί να τη σχολιάσει κανείς. Απλά μερικές φορές το βλέπεις ότι τους ενδιαφέρει περισσότερο αυτό το πράγμα. Έχει ενδιαφέρον, γι' αυτό μίλησα λίγο για τα αρχαιολογικά μουσεία, γιατί υπάρχει κι αυτό που λέμε πειραματική αρχαιολογία, δηλαδή τρόποι που οι σημερινοί άνθρωποι προσπαθούν να φανταστούν πώς στην εποχή του λίθου φτιάχονταν κάποια αντικείμενα και εκεί έρχονται σε επαφή με τεχνικές, με τρόπους επεξεργασίας του λίθου, των οστών των ζώων κ.λπ. κ.λπ., τα οποία τα βλέπουμε, τα ξέρουμε σαν σημερινές τεχνογνωσίες.

E: Αυτό μπορεί να ενταχθεί, δεδομένου ότι είναι κάτι αρχαίο, μπορούμε δηλαδή να το θεωρήσουμε δηλαδή ΑΠΚ;

Σ: Όχι, αυτό δεν το θεωρούμε ΑΠΚ, αλλά μας ενδιαφέρει να βλέπουμε και αυτές τις πλευρές παρότι δεν ανήκουν σε αυτό που λέμε ΑΠΚ, γιατί στην ουσία τι είναι η ΑΠΚ στο τέλος τέλος [γέλιο]; Είναι ο τρόπος με τον οποίο μια κοινωνία ή μια ομάδα ανθρώπων δημιουργεί το παρόν της. Το να μπορείς να γυρίσεις πολλά βήματα πίσω και να ψάξεις να βρεις πώς δημιουργούσαν το παρόν τους πριν από 3000 χρόνια ή πριν από 1000 χρόνια, γιατί κι εκεί υπάρχουν πολλά κενά, έχει ένα ενδιαφέρον, μας αρέσει, το παρακολουθούμε, αλλά εντάξει δε θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι αυτό είναι ΑΠΚ. Για να είναι άυλη πρέπει να υπάρχει σήμερα.

E: Η κοινότητα, ναι.

Σ: Αυτό. Αλλά έχει πολύ ενδιαφέρον και το μουσείο, αυτό ήθελα να πω, προσφέρει αυτές τις δυνατότητες πάρα πολύ, δηλαδή εκτός από το να είναι ένας χώρος διαφύλαξης και προβολής του παρελθόντος ή ένας χώρος αναστοχασμού για το παρόν μιας κοινότητας με βάση το παρελθόν της, είναι κι ένας χώρος πειραματισμού και είναι πολύ ενδιαφέρον αυτό το πράγμα, δηλαδή μπορείς να βάλεις και σε πράξη και να δεις πράγματα με ένα άλλο μάτι. Γι' αυτό είναι ένας πολύ πυκνός και πολύ ενδιαφέρον χώρος στην ουσία.

E: Η μόνη προβληματική στο κομμάτι αυτό είναι το θέμα της μουσειοποίησης της ΑΠΚ.

Σ: Ναι, είναι μια έκφραση αυτή η μουσειοποίηση, η οποία με ενοχλεί πάρα πολύ, δηλαδή νομίζω ότι αδικεί τα μουσεία. Δε θα μου άρεσε ποτέ να τη χρησιμοποιώ, έχει να κάνει με μια πρόσληψη του μουσείου ως χώρου βαρετού και αποστειρωμένου και νεκρού. Δεν είναι έτσι το μουσείο ή τουλάχιστον αν μερικές φορές μερικά μουσεία γίνονται έτσι, καλό είναι να αλλάζουν. Μπορείς να μιλήσεις για το πάγωμα, την αποστέωση μιας πολιτισμικής έκφρασης, το να γίνει από μια ζωντανή πολιτισμική πρακτική ένα τυπικό, το οποίο δεν αλλάζει, δεν μεταβάλλεται. Αυτό ναι. Αλλά το μουσείο δεν φταίει σε τίποτα, το μουσείο δηλαδή ως σύλληψη ανθρώπινη και πρακτική, δε φταίει σε τίποτα αν κάποια μουσεία δεν ανταποκρίνονται στο ρόλο τους-

E: -Ανά περίπτωση, δηλαδή, το πώς το χειρίζεται κάθε μουσείο.

Σ: Είναι ένα θέμα του κάθε μουσείου και είναι κάτι το οποίο μπορεί να συμβεί σε οποιοδήποτε μουσείο και στο πιο ζωντανό και στο πιο εξωστρεφές και στο μουσείο που, για μια περίοδο μπορεί απλά να μείνει εκεί που ήτανε για πολλούς λόγους.

E: Εσείς συνεργάζεστε με μουσεία;

Σ: Ναι, πολύ συστηματικά, γιατί θεωρούμε ότι είναι πολύ σημαντικά κέντρα μέσα από τα οποία επιτελείται μια πτυχή της διαφύλαξης της ΑΠΚ και πολλές φορές περισσότερες. Η πρώτη πτυχή είναι το αρχείο, η καταγραφή, είτε υπάρχει εκεί ως αντικείμενο, είτε ως οπτικοακουστική, ακουστική καταγραφή κ.λπ. Η άλλη όμως είναι ότι, αυτό που μας ενδιαφέρει πολύ περισσότερο, το μουσείο μπορεί να είναι ένα κέντρο για τη διάδοση, για τη μετάδοση τέτοιων π.χ. τεχνογνωσιών. Τώρα, πριν από λίγο, μιλούσα με το Λαογραφικό μουσείο της Λάρισας, στο οποίο έχουν πάρει τα εργαλεία, τις στάμπες και τα πάντα από δυο εργαστήρια σταμπωτών στον Τίρναβο, μια τεχνογνωσία που δεν ασκείται σήμερα στην Ελλάδα. Και με αυτό προσπαθούν, με αυτές τις καταγραφές που έχουν κι όλα αυτά και τη γνώση που σταδιακά αποκτούν ξανά για το πώς γινόταν το στάμπωμα, να κάνουν μικρές δράσεις, οι οποίες μπορεί να ξαναφέρουν τα σταμπωτά ενδύματα, μαντήλια, διάφορες ποικίλες χρήσεις των σταμπωτών πανιών ξανά στο σήμερα. Μας ενδιαφέρει να το βλέπουμε αυτό. Αυτό είναι η δύναμη του μουσείου εξάλλου.

E: Συγκεκριμένα με το Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδας είχατε ποτέ κάποια συνεργασία;

Σ: Έχουμε αρκετές φορές συνεργαστεί με το Εβραϊκό Μουσείο της Ελλάδας στην Αθήνα. Με της Θεσσαλονίκης τώρα θέλουμε να δημιουργήσουμε μια επαφή που αφορά τη Σεφαραδίτικη κοινότητα της Θεσσαλονίκης και τη μουσική της παράδοση. Αυτό είναι κάτι το οποίο θα πάρει όμως χρόνο για να εμφανιστεί. Με το Εβραϊκό Μουσείο της Αθήνας πάρα πολύ συχνά έχουμε δραστηριότητες που έχουν να κάνουν με στοιχεία της μνήμης των εβραϊκών κοινοτήτων, ειδικά

της νότιας Ελλάδας που είναι συνήθως Ρωμανιώτικες κοινότητες, όπως είναι και τα περισσότερα από αυτά που έχει το μουσείο της Αθήνας. Μια άλλη πτυχή της συνεργασίας μας έχει να κάνει με τον χαρακτηρισμό κάποιων αντικειμένων ως μνημείων, γιατί μέχρι τώρα ο Εθνικός Κατάλογος των μνημείων, των αντικειμένων έτσι όχι της Άυλης, είχε αντικείμενα τα οποία προέρχονται κυρίως, όχι πάντως από Εβραϊκή καταγωγή, από άλλες. Έγινε κι αυτό. Το Εβραϊκό μουσείο επίσης να πω ότι είναι το 2^ο μουσείο, το οποίο αναγνωρίστηκε και ήταν μεγάλη χαρά μας που συνεργαστήκαμε και βγήκε σε πέρας καλά αυτό, παρότι δεν μπορέσαμε να το γιορτάσουμε, γιατί η αναγνώριση έγινε με το 2^ο lockdown του Σεπτεμβρίου και δεν μπορέσαμε [γέλιο].

E: Η αναγνώριση έχει να κάνει με τον τρόπο λειτουργίας, με το πώς ανταποκρίνεται στους στόχους του ένα μουσείο;

Σ: Ναι, η αναγνώριση, αυτό που λέμε είναι αναγνωρισμένο, είναι ένα καινούριο πείραμα που κάνει το Υπουργείο, που αφορά βέβαια μόνο τα μουσεία και εκεί το μουσείο μπαίνει σε μια διαδικασία αυτοαξιολόγησης κατά βάση, δηλαδή του προτείνουμε κάποια πεδία στα οποία να περιγράψει τι κάνει και τι είναι. Πεδία που έχουν να κάνουν από την κύρια λειτουργία του, τη διαχείριση των συλλογών του, τις υποδομές του και (μη διακριτό από 0:33:8 έως 0:33:10) τις κοινότητες των ανθρώπων, τα κοινά, γιατί δεν είναι απαραίτητο πάντα ότι μιλάμε για μια κοινότητα ή κοινότητες εντοπισμένες, τα κοινά τα οποία έρχονται ή δεν έρχονται στο μουσείο κ.λπ. Και το Εβραϊκό ανταποκρίθηκε πολύ καλά σε αυτό, δηλαδή μας έδωσε όλη τη δραστηριότητα του, την οργάνωσή του και κρίθηκε από το συμβούλιο μουσείων του Υπουργείου ότι όντως πληροί τα κριτήρια και μπορεί να αναγνωριστεί. Και στο μεσοδιάστημα και το Εβραϊκό, όπως και τα υπόλοιπα μουσεία, εκ των οποίων είναι τέσσερα και θα έχουμε σύντομα κι άλλα δυο αναγνωρισμένα μέσα από αυτή τη διαδικασία, νομίζω ότι κερδίσανε, δηλαδή ότι είδανε κάποιες πτυχές της λειτουργίας τους, οι οποίες μπορούν να γίνουν καλύτερες και θα γίνουν καλύτερες κι αυτό είναι όλο το στοίχημα. Δεν είναι να πάρουν ένα αποδεικτικό από το Υπουργείο, το στοίχημα είναι να μετρηθούν με κάποια καλά πρότυπα και να ανεβούν με όσα σκαλιά μπορεί το καθένα και με όποιο ρυθμό και τρόπο μπορεί.

Σ: Κατάλαβα, οι βασικές ερωτήσεις που είχα να σας κάνω ήταν αυτές. Τώρα θα ήθελα, για το κλείσιμο, να σας ρωτήσω επόμενους στόχους, αν έχουν να κάνουν πιο πολύ με το κομμάτι της ένταξης στους Καταλόγους, που είναι αυτό που κάνετε τώρα ή αν σχεδιάζετε ήδη και κάποιες άλλες δράσεις, για την μετά covid βέβαια εποχή;

E: Ναι, καταρχάς ο στόχος του εμπλουτισμού του Εθνικού Ευρετηρίου είναι πάντα διαρκής και είναι ο πρώτος, γιατί εξυπηρετεί πολύ καλά την τεκμηρίωση των πολιτισμικών εκφράσεων, όσο καλά μπορεί να τις εξυπηρετήσει ένας κατάλογος και η τεκμηρίωσή του. Είναι ένα καλό

εργαλείο για να διαχέεται αυτό το μοντέλο διαχείρισης της Κληρονομιάς, οπότε αυτό είναι κάτι το οποίο πάντα θα είναι το νούμερο ένα. Το νούμερο δυο είναι ο τρόπος διαφύλαξης αυτής της Κληρονομιάς κι αυτό είναι μια διαρκής επιδίωξη, που τώρα θα γίνεται όλο και πιο καθαρή. Η διαφύλαξη είναι ο τρόπος με τον οποίο αυτή η πολιτισμική πρακτική μπορεί να διευκολυνθεί στη μετάδοσή της στις επόμενες γενιές και βέβαια αυτός ο τρόπος δεν είναι ένας για όλα τα πράγματα. Είναι πολλοί διαφορετικοί τρόποι, που έχουν να κάνουν με την ιδιαιτερότητα, τις ιδιαίτερες πτυχές της κάθε πολιτισμικής έκφρασης για την οποία μιλάμε. Σε αυτό το σημείο θέλουμε πολύ έμφαση, γιατί αυτό είναι κάτι το οποίο δεν το έχουμε πολύ καλά κατακτημένο ούτε εμείς ούτε οι κοινότητες των ανθρώπων, οι οποίες εγγράφουν τα στοιχεία τους στο Ευρετήριο.

E: Δηλαδή το κομμάτι της βιωσιμότητας;

Σ: Ναι ας το πούμε έτσι, της βιωσιμότητάς τους, των σχεδίων διαφύλαξης, των μέτρων διαφύλαξης, του πώς αυτά έρχονται και γίνεται πιο εύκολη η μετάδοσή τους, πιο αποτελεσματική στην επόμενη γενιά. Αυτό είναι ένα σημείο που απαιτεί πολύ προσοχή κι εκεί η κύρια δυσκολία, που όμως σιγά σιγά ξεπερνιέται, είναι μια αρχική αντίληψη «Άμα θα πάμε στο Υπουργείο, το Υπουργείο θα το κάνει»

E: Θα το αναλάβει όλο... [γέλιο]

Σ: [γέλιο] Και το οποίο φυσικά είναι η πλήρης αντίθεση από το πώς σκεφτόμαστε και τι είναι η ΑΠΚ ή «άντε το Υπουργείο θα μας δώσει κάποια λεφτά» [γέλιο]. Αυτό το Υπουργείο έχει έναν από τους μικρότερους προϋπολογισμούς κρατικών φορέων και άρα πολύ πολύ περιορισμένες δυνατότητες. Αυτά τα ξεπερνάμε γρήγορα και περνάμε στο ψητό, δηλαδή τι άλλο σκεφτόμαστε ότι μπορεί να γίνεται εδώ. Θέλει η κοινότητα περισσότερα μαθήματα; Τρόπους προβολής; Τί; Αυτό. Και να δούμε.

E: Ναι που είναι και το πιο βασικό, δηλαδή, να έχει η κοινότητα να πει ποιες είναι οι ανάγκες και μετά να δει το Υπουργείο αν μπορεί, πώς μπορεί να τις αξιοποιήσει.

Σ: Πού μπορεί να συμβάλλει, γιατί όλο το Ευρετήριο και τα πάντα είναι ο λόγος των κοινοτήτων, δεν είναι ο λόγος του επιστήμονα ή κάτι τέτοιο. Η μεγάλη διαφορά σε αυτό το μοντέλο πολιτισμικής διαχείρισης είναι ότι το επίκεντρο δεν είναι ο ειδικός, δεν είναι η διοίκηση. Αυτοί υπάρχουν, αλλά υπάρχουν σε δεύτερο πλάνο. Χωρίς αυτές τις ειδικές γνώσεις ή αυτούς τους μηχανισμούς δεν μπορείς να πας πολύ μακριά. Αλλά το νόημα είναι εδώ, οι ίδιοι οι οποίοι κάνουν, ασκούν οποιαδήποτε έκφραση, τί θέλουν από αυτό. Πρώτον, τί νόημα έχει; Δηλαδή, μερικές φορές και μόνο να απαντήσεις στην ερώτηση «γιατί το κάνω;» είναι ένα τεράστιο βήμα για να δεις πώς θα συνεχίσεις, πώς θα συνεχίσει όλο αυτό. Το να έρθεις, δηλαδή,

αντιμέτωπος με το ερώτημα «**τι νόημα έχει;**» πάντα είναι ένα πολύ κρίσιμο ερώτημα, το νόημα. Από αυτό ξεκινάμε και σιγά σιγά βρίσκουμε όλα τα υπόλοιπα.

Ε: Ωραία, σας ευχαριστώ πολύ για την συμβολή σας στην έρευνά μου. Δεν ξέρω αν εσείς θέλετε να μου πείτε κάτι τελευταίο...

Σ: Ε δεν ξέρω, δεν ξέρω πώς θα μπορούσα να σας βοηθήσω, ό,τι άλλο στείλτε μου εσείς, δεν μπορώ να σκεφτώ κάτι αυτή τη στιγμή.

Ε: Ωραία, οπότε σταματάω εδώ και την ηχογράφιση. Σας ευχαριστώ πολύ.

Συνέντευξη με την κα Μπαττίνου

Η έννοια της ΑΠΚ για το ΕΜΕ (σύνδεση με την αποστολή του μουσείου)

- *Σύνδεση ΑΠΚ με δράσεις οπτικού γραμματισμού – έμφαση στο **ψηφιακό απόθεμα**: «*η ΑΠΚ με την ηλεκτρονική της μορφή*» και συνεργασία με ΥΠ.ΠΟ για τέτοιες δράσεις* → Σχόλιο: Η σύνδεση της ΑΠΚ με τα ψηφιακά μέσα τονίζεται καθ' όλη τη διάρκεια της συνέντευξης. Ο ψηφιακός μετασχηματισμός αποτελεί βασικό επόμενο στόχο του μουσείου
- Η ΑΠΚ στην αποστολή του μουσείου: ένταξη πριν από 25 χρόνια με την έννοια της **προφορική παράδοση** (παραμύθια, τραγούδια, παροιμίες, συνταγές) = «*ο παλιός όρος*». Από τότε η αποστολή δεν έχει αλλάξει
→ Σχόλιο ερευνήτριας: δυσκολία αλλαγής του κειμένου, αν και στην ουσία ο όρος «*δεν έχει αλλάξει, έχει απλώς διευρυνθεί το περιεχόμενο του...και περιλαμβάνει και το ψηφιακό απόθεμα*»
- Το «**έμψυχο υλικό**» - το «**έμψυχο δυναμικό**» του μουσείου πρέπει να μπορεί να λειτουργεί στο πλαίσιο ΑΠΚ. Το έμψυχο υλικό συμβάλλει στην τεκμηρίωση και μετάδοση της ΑΠΚ «*...και κατά έναν τρόπο αποτελεί μέρος της*»
- Ένα μεγάλο κομμάτι ΑΠΚ για το ΕΜΕ είναι η **προφορική μαρτυρία**: αρχείο προφορικής ιστορίας από το 2000 με περίπου 140 οπτικοακουστικές μαρτυρίες – «*συνεντεύξεις ζώης*»
- Ανθρωποκεντρικό υλικό
- Ο άνθρωπος και η εμπειρία του ανθρώπου είναι η κινητήριος δύναμη του μουσείου (για τη μόνιμη έκθεση και την επικοινωνία των θεμάτων)

Η ΑΠΚ στη στρατηγική του ΕΜΕ

- Η ΑΠΚ στην αποστολή του μουσείου εντάχθηκε πριν 20-25 χρόνια => υπήρχε η κατεύθυνση προς την ΑΠΚ πριν διευρυνθεί ο όρος (Σχόλιο: και πριν υπογραφεί η σύμβαση της UNESCO)
- Η στρατηγική του μουσείου δεν αλλάζει, προσαρμόστηκαν στην στρατηγική οι τρόποι συμπερίληψης της ΑΠΚ -«*η οποία συμπεριλαμβάνει ένα **διαρκώς αυξανόμενο ψηφιακό απόθεμα***» – η δημιουργική συμπερίληψή της στο έργο του μουσείου
- Τα **ερμηνευτικά μέσα ένταξης της ΑΠΚ στο έργο του μουσείου**: α) τα **συμβατικά μέσα**: έρευνα και καταγραφές που γίνονται φάκελοι εργασίας β) το **ψηφιακό απόθεμα** που περιλαμβάνει μαρτυρίες, βίντεο, μικρές ταινίες, φωτογραφικό υλικό κ.λπ. είτε στο site, είτε στο χώρο του μουσείου και μέσω των ψηφιακών εφαρμογών (Mobile App)
  - Το **ψηφιακό απόθεμα**: έμφαση στις δημιουργικές δυνατότητες από την ψηφιοποίηση υλικού υλικής και άυλης κληρονομιάς.

Παράδειγμα από την ψηφιοποίηση της έκθεσης για την Εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας: :

«...Αυτό σημαίνει ότι η έκθεση είναι ήδη μέρος της ΑΠΚ με όλο αυτό το υλικό που περιέχει, γιατί περιέχει αναπαραγωγές και φωτογραφίες από αντικείμενα τρισδιάστατα, λαογραφικό υλικό, φωτογραφίες, έγγραφα, ακόμη και μαρτυρίες»

➤ Το υλικό έγινε ευρέως ορατό, σε μια περίοδο που δεν μπορούσαν οι επισκέπτες να το δουν δια ζώσης και απευθύνθηκαν στο μουσείο μέλη άλλων εβραϊκών κοινοτήτων που ήθελα να συμβάλλουν και να συμπληρώσουν το αρχείο με δικό τους υλικό και μαρτυρίες: «Μας έχουν έρθει παρατηρήσεις για φωτογραφίες ότι «αυτός δεν είναι ο θεός τάδε, είναι ο θεός δείνα» από την Αμερική (...) Είναι και αυτό ένα μεγάλο κέρδος όταν βγάζεις την ΑΠΚ προς τα έξω με τους τρόπους που επιτρέπει η ευελιξία του άυλου πολιτιστικού αγαθού, λαμβάνεις και feedback».

○ **Το φωτογραφικό αρχείο του ΕΜΕ:**

➤ Το πρωτογενές: πρωτότυπες φωτογραφίες, αντίτυπά τους ή μόνο το αρνητικό → όλο το υλικό έχει ψηφιοποιηθεί και αποτελεί ψηφιακό απόθεμα

➤ Το αποκλειστικά ψηφιακό απόθεμα (μόνο ένα σκανάρισμα σε υψηλή ανάλυση, για το οποίο κατέχουν πλήρη δικαιώματα χρήσης)

➤ Το μουσείο κρατά το φωτογραφικό αρχείο ιδιωτών που του παραχωρούν και το τιμά με το όνομα του ιδιώτη – «αποτελεί πολύτιμο κειμήλιο του μουσείου»

Συμμετοχικές προσεγγίσεις για τη διαφύλαξη της ΑΠΚ

→ Γίνονται δράσεις πληθοπορισμού (crowdsourcing) με πολλούς τρόπους (όπως με διαφήμιση ή με πρόσκληση): «Αυτό έχει δύο δρόμους»:

1. Όταν το μουσείο ή ένας φορέας θέλει να κάνει μια έκθεση (πχ «Εβραϊκή κοινότητα Κέρκυρας»/ «οι Εβραϊκές γειτονίες της Ελλάδας»)

2. Όταν η ίδια κοινότητα απευθύνεται στο μουσείο (πχ Η Εβραϊκή Κοινότητα της Ρόδου για μια επετειακή έκθεση): το μουσείο καλείται να κάνει αυτές τις συμμετοχικές δράσεις «**βεβαίως πάλι κάναμε εμείς όλη την έρευνα, χρησιμοποιήσαμε ό,τι είχε η τοπική κοινότητα και μπορούσε να μας δώσει και αντιλαμβάνεστε ότι, τουλάχιστον ως άυλο ψηφιακό απόθεμα, αυτά μένουνε μετά στο μουσείο.**»

Σχόλιο ερευνήτριας: Σε κάθε περίπτωση υπάρχει επιδίωξη από το μουσείο για την ένταξη του υλικού της έκθεσης (υλικής και άυλης κληρονομιάς) στο αρχείο του μουσείου – εμπλουτισμού των συλλογών του μουσείου, εφόσον υπάρχει η συγκατάθεση των ανθρώπων που το

προσφέρουν. // Πολλές φορές στη συνέντευξη η έννοια «άυλο πολιτιστικό αγαθό» χρησιμοποιείται για να περιγράψει το ψηφιακό απόθεμα και όχι ευρύτερα την ΑΠΚ

Συμμετογικές προσεγγίσεις μέσα από παραδείγματα εκθέσεων:

A. Για την έκθεση «οι Εβραϊκές γειτονιές της Ελλάδας»:

- Επικοινωνία με τον εβραϊκό Τύπο, όπου γνωστοποιήθηκε η πρόθεση του μουσείου να κάνει μια τέτοια έκθεση και έκκληση προς τους ομόθρησκους για δανεισμό ή δωρεά υλικού (φωτογραφίες, παιχνίδια, ενθύμια κ.ά.) + μαρτυριών
- «*Κρατούσαμε τους ανθρώπους συνδεδεμένους και παλαιότερα ακόμη με την όλη διαδικασία*»: οι άνθρωποι φέρνουν το αντικείμενο οι ίδιοι στο μουσείο, αποφασίζουν το status δανεισμός/ δωρεά (συνήθως γίνεται δανεισμός), γίνεται το πρωτόκολλο του δανεισμού, παράδοσης, παραλαβής & το μουσείο εξηγεί στους ανθρώπους πώς θα χρησιμοποιηθεί το υλικό, τί σχέδια έχει το μουσείο
- Για άυλο υλικό: μαρτυρίες → ευέλικτοι τρόποι προσέγγισης, «*δε δουλεύουμε με αποκλεισμούς*»:

Η προφορική μαρτυρία

→ Τα λόγια των ανθρώπων μπαίνουν απaráλλαχτα (η ντοπιολαλιά, τα ορθογραφικά λάθη, οι εκφράσεις): «*το μουσείο διαχειρίζεται την ΑΠΚ ως πολύτιμο και απaráλλαχτο τεκμήριο*»

→ Οι μαρτυρίες είτε ηχογραφούνται, είτε καταγράφονται σε κάμερα, είτε στέλνονται γραπτώς: «*το μουσείο πρέπει να σέβεται όλους αυτούς τους τρόπους και να προσφέρει ευελιξία και στην επικοινωνία*»

- Οι άνθρωποι αυτοί καλούνται πάντα στα εγκαίνια μαζί με την οικογένεια και τους φίλους τους – νιώθουν περήφανοι για τα αντικείμενα ή τις μαρτυρίες των δικών τους που εκτίθενται στο μουσείο – πολλές φορές ο δανεισμός γίνεται δωρεά στο μουσείο: «*η κοινοτική συνείδηση την οποία προβάλλει το μουσείο προς τα έξω είναι πάρα πολύ σημαντική για την κοινωνία μας*»: «*το μουσείο είναι ανθρωποκεντρικό*», «*οι ιστορίες των ανθρώπων μπαίνουν μπροστά*» και «*όλοι νιώθουν ότι έχουν θέση εδώ και ότι τους ανήκει το μουσείο με έναν τρόπο*»

B. Για την έκθεση «Η Εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας», Φεβρουάριος 2020. Η επαφή με τις κοινότητες αναφοράς, τους ερευνητές, τους φορείς κ.λπ.

- Η επαφή ξεκινάει με την επίσημη προσέγγιση του εκπροσώπου της κάθε εβραϊκής κοινότητας: υπάρχει ένα διοικητικό συμβούλιο με πρόεδρο «*καθώς είμαστε θεσμικός φορέας, μας αρέσει να πηγαίνουμε στον εκπρόσωπο της κοινότητας, για να έχει και μια επισημότητα η*

επαφή μας κι από εκεί και πέρα να δούμε με ποιους θα συνεργαστούμε περισσότερο» → έκκληση για μαρτυρίες, φωτογραφικό υλικό κ.λπ.

- Παράλληλα γίνεται επαφή με ερευνητές, τοπικούς παράγοντες, ιστοριοδίφες κ.ά. που μπορεί να μην είναι απαραίτητα Εβραίοι
- Επαφή με φορείς, όπως η Ιόνιος Ακαδημία που είχε κάνει έρευνα πάνω στην Εβραϊκή Κοινότητα της Κέρκυρας

Σχόλιο ερευνήτριας: Το ΕΜΕ στοχεύει στη συνεργασία με μέλη των εβραϊκών κοινοτήτων, με φορείς, όπως ερευνητικά κέντρα και με ιδιώτες ερευνητές και συλλέκτες προκειμένου να αναδείξει την ΑΠΚ – Ωστόσο, το επιστημονικό προσωπικό του μουσείου είναι αυτό που θα οργανώσει την έρευνα σε κάθε περίπτωση και θα επιμεληθεί τις εκθέσεις. Διατηρεί τον «επίσημο θεσμικό» του ρόλο στην επικοινωνία με τους φορείς και τους εκπροσώπους της κοινότητας. Λαμβάνει σοβαρά υπόψη ζητήματα δεοντολογίας όταν πρόκειται για προσωπικά αρχεία που δανείζονται ή δωρίζονται στο μουσείο από ιδιώτες. Οι άνθρωποι αυτοί έχουν πρόσβαση στο υλικό που παραχωρούν στο μουσείο και μέσω της ψηφιοποίησης των εκθέσεων το υλικό αυτό γίνεται διαθέσιμο στο ευρύ κοινό, ακόμα και σε απομακρυσμένες κοινότητες - φορείς.

Δεοντολογικά ζητήματα στη διαχείριση της ΑΠΚ

- Υπάρχουν τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας: Το μουσείο είναι πάρα πολύ αυστηρό σε θέματα δεοντολογίας
- Δεν δέχονται αντικείμενα «υπό παράλογους, περίεργους όρους». Πρόκειται για έναν οργανισμό «ανοιχτό» και «εξωστρεφή»
- Ποτέ δεν έχουν αντιμετωπίσει δεοντολογικά ζητήματα με θρησκευτικά αντικείμενα
- «Εκεί που υπάρχει θέμα και το προσέχουμε παρά πολύ είναι **οι προφορικές μαρτυρίες**»:
  - Ο πληροφορητής πάντα ακούει τη μαρτυρία
  - Υπάρχει συμβόλαιο μεταξύ του μουσείου και του πληροφορητή
  - Το μουσείο σέβεται την απόφαση του πληροφορητή αναφορικά με το ποια μέρη της μαρτυρίας θα συμπεριληφθούν στο αρχείο και ποια θα μείνουν απόρρητα
  - Έχουν διαγραφεί αρχεία επειδή ο πληροφορητής δεν ένιωσε καλά με αυτά που είπε: «σε τέτοια δεοντολογικά ζητήματα, που έχουν σχέση με την υπόληψη των ανθρώπων και με τα συναισθήματα και το wellbeing, ας πούμε, τη καλή διάθεση και υγεία των γύρω τους, της οικογένειάς τους κ.λπ. αυτά είναι αδιαπραγμάτευτα για εμάς».

- Όταν κάποιος ζητά να ακούσει μαρτυρίες και να «βγάλει τα κομμάτια προς τα έξω», αυτό γίνεται πάντα στο χώρο του μουσείου, με εξοπλισμού του μουσείου
- Στόχος είναι το μουσείο να χρησιμοποιεί το υλικό του ελεύθερα, αλλά κάποια αρχεία δεν είναι προς λαϊκή κατανάλωση, λόγω ζητημάτων δεοντολογίας «το μουσείο λειτουργεί και ως αρχείο» → πρόκειται για πάρα πολύ μικρό ποσοστό ευαίσθητου περιεχομένου, αλλά είναι θέμα υπόληψης, εμπιστοσύνης και αξιοπιστίας για το μουσείο να χειρίζεται σωστά αυτές τις εξαιρέσεις

Σύγχρονες πολιτισμικές εκφράσεις ΑΠΚ

- Το ΕΜΕ «ως ιστορικό και εθνογραφικό μουσείο» το ενδιαφέρει κυρίως να ερευνά, να συλλέγει, να τεκμηριώνει και να παρουσιάζει τα ήθη, τα έθιμα και ό,τι έχει να κάνει με την καθημερινή ζωή των Εβραίων της Ελλάδας (αναφορά σε μια ομιλία που δόθηκε σχετικά με τη Ρωμανιώτικη τέχνη και τα έθιμα από τα παλιά Γιάννενα)
- Ευκαιρίες για συγκριτικές προσεγγίσεις, όπως πχ σε πρόγραμμα σχετικά με τη διατροφή, την ενδυμασία, τις οικιακές πρακτικές λατρείας σε 3 χώρες → το μουσείο ασχολήθηκε με τα διαβατάρικα έθιμα. Αυτές οι δράσεις γίνονται κυρίως μέσα από **εκπαιδευτικά προγράμματα**

Σχόλιο ερευνήτριας: Το μουσείο δίνει μεγάλη έμφαση σε ενέργειες συλλογής, καταγραφής και παρουσίασης στοιχείων ΑΠΚ (μέσα από το φωτογραφικό αρχείο του, μέσω προφορικών μαρτυριών και συλλογή αντικειμένων) και λιγότερη σε ενέργειες που ενισχύουν τη συνέχιση της μετάδοσης της ΑΠΚ και τη λειτουργία της στις σύγχρονες εβραϊκές κοινότητες – ως μέρος της σύγχρονης ζωής των ανθρώπων αυτών (πχ μέσω προγραμμάτων κατάρτισης – εργαστηρίων για τρόπους διαχείρισης της ΑΠΚ, για μέσα καταγραφής και τεκμηρίωσης, ανοιχτά εργαστήρια για το κοινό πέρα από τα εκπαιδευτικά προγράμματα κ.ά.)

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα – Διαπολιτισμική εκπαίδευση

A) **Σχετικά με την ΑΠΚ**, όπως το «Πάσχα και Πέσαχ»

- Το άρρητο ερώτημα που προκύπτει είναι +
- Το μουσείο δίνει τη δυνατότητα γνωριμίας με την κοινή ανθρώπινη εμπειρία, επιθυμία και ελπίδα παρά τις επιμέρους διαφορές που ξεχωρίζουν τον έναν από τον άλλο
- «Πάσχα-Πέσαχ»: αναζήτηση κοινών σημείων – ξεκινούν από το γνωστό στα παιδιά Πάσχα κι έπειτα προσεγγίζουν το Πέσαχ «*Ιδίως όταν εξετάζεις το Πάσχα το εβραϊκό σε έναν μεσογειακό λαό (...) Είναι εύκολο να αντιληφθεί κανείς πόσο αυτά τα έθιμα μπορούν να σου δώσουν να καταλάβεις τις ομοιότητες και τις κοινές γραμμές μεταξύ των ανθρώπων.*»

B) Σχετικά με το Ολοκαύτωμα: Αποτελεί μια από τις 5 βασικές θεματικές του μουσείου, υπάρχει όμως μεγάλη ζήτηση για το θέμα αυτό από τα σχολεία, κυρίως από το 2012-2013 που μπήκε η Χρυσή Αυγή στη Βουλή και παρατηρήθηκαν επεισόδια bullying σε παιδιά μεταναστών - «τέτοια θέματα δεν τα διαχειρίζονται πολλοί χώροι στην Ελλάδα»

- **Ανθρωπιστική εκπαίδευση** πάνω στα ανθρώπινα δικαιώματα, την κοινωνική περιθωριοποίηση, τη δικαιοσύνη, τα δικαιώματα των παιδιών
- **Σεμινάρια για τη διδασκαλία του Ολοκαυτώματος** από τη διδακτική κοινότητα
- Εκπαιδευτικά προγράμματα για την **ιστορία των ελληνοεβραϊκών κοινοτήτων**
- Χρήση συλλογών του μουσείου και μαρτυριών: υλικό που συγκεντρώνεται από το 2003 «Κρυμμένα παιδιά στην Ελλάδα της Κατοχής»
- Η συζήτηση στα προγράμματα αυτά καταλήγει **σε θέματα του σήμερα** σχετικά με το προσφυγικό, την απώλεια της κατοικίας και της περιουσίας, την απώλεια ταυτότητας κ.λπ. «τα παιδιά το συνδέουν απευθείας»
- Το μουσείο δεν εκθέτει τα παιδιά σε φρικιαστικό υλικό για κανένα λόγο – διαφορετικά προγράμματα ανά ηλικιακή ομάδα

Η ψηφιακή παρουσία του μουσείου – Το ψηφιακό απόθεμα

- Έτοιμο υλικό για διδασκαλία και εκπαιδευτικές δράσεις στο site: **ταινίες με βάση προφορικές μαρτυρίες** που δίνουν αφορμή για συζητήσεις σχετικά με την κοινωνία του σήμερα (αντισημιτισμός, ρατσισμός, περιθωριοποίηση, ελαχιστοποίηση του Ολοκαυτώματος)
- **2 Ψηφιακές εφαρμογές** (σε CD-ROM από το 2007 η πρώτη): πλήρες υλικό γεμάτο με εποπτικά μέσα για εκπαιδευτική και ερευνητική χρήση (Σχόλιο: «*Ο Β' ΠΠ και το Ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων 1941 – 1944*» & «*Οι Εβραίοι της Ελλάδας, 2300 Χρόνια Ιστορίας και Παράδοσης*»)
- **Εφαρμογή για κινητά** από το 2016: ξενάγηση στο μουσείο με QR codes: περιλαμβάνει 42 αντικείμενα με σύντομη περιγραφή και 16 σημεία ξενάγησης που αντιστοιχούν σε θεματικές (κείμενο, ηχητικό ή φωτογραφία)
→ θα εξελιχθεί σε εικονική περιήγηση στο Site
- **Συνεργασία με Europeana:** στο 1^ο consortium μαζί με τα πρώτα 10 μουσεία και βιβλιοθήκες → ψηφιοποίησαν μεγάλο μέρος των συλλογών τους «γιατί τα εβραϊκά αντικείμενα από την Ελλάδα είναι σπάνια, δε μοιάζουν με κανένα άλλο από τις βόρειες χώρες της Ευρώπης»
- **Μέλος στο Judaica Europeana 2:** πιο στοχευμένες δράσεις

- **Πρόσφατα υπέγραψαν μνημόνιο συνεργασίας με το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης:** κοινοποίηση του περιεχόμενου της Europeana στο ΕΚΤ και στο site του μουσείου
- **Μέσα κοινωνικής δικτύωσης:** facebook, tweeter «βλέπει κανείς ότι τελικά γίνεται και το facebook forum για τη μετάδοση πιο σοβαρού υλικού, υλικού σαν αυτό για το οποίο συζητάτε σήμερα, οπότε και με αυτόν τον τρόπο βγάζει το μουσείο προς τα έξω τα υλικά του, τα προϊόντα του και ενημερώσεις για αντικείμενα και έθιμα και ήθη, που αφορούν στην ΑΠΚ.»
- **Επόμενοι στόχοι:** εφαρμογές εικονικής πραγματικότητας, επαυξημένης πραγματικότητας, μεικτής πραγματικότητας (ολογράμματα)
«Στο μέλλον έχουμε σχέδια που θα δώσουν αυτή την ευελιξία στο μουσείο, να βγάλει τη συλλογή του, είτε είναι υλική είτε είναι άυλη, προς τα έξω, με τρόπους που να είναι διαθέσιμοι και προσβάσιμοι από όλο τον κόσμο.»

Κωδικοποιημένο κείμενο απομαγνητοφώνησης

Όπου Ε: Ερευνήτρια, Σ: Συνεντευξιαζόμενη

Ε: Καλημέρα σας κυρία Μπαττίνου. Ονομάζομαι Καλλιρρόη Φλώρου. Είμαι σπουδάστρια στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και φοιτώ στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών Πολιτιστική διαχείριση. Στο πλαίσιο εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας, έχω αναλάβει μια ακαδημαϊκή έρευνα με τίτλο «Ο ρόλος των μουσείων στη διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς: Η περίπτωση του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος». Οπότε να σας ενημερώσω για τους σκοπούς που πραγματοποιώ αυτή την έρευνα. Αρχικά, εγώ μελετώ την ευρύτερη προβληματική πάνω στην ΑΠΚ και τη διαφύλαξή της, έχω μελετήσει το θεσμικό πλαίσιο που υπάρχει για τον Πολιτισμό και σε διεθνές επίπεδο, αλλά και στο επίπεδο εθνικό επίπεδο, μέσω του Υπουργείου Πολιτισμού και της αρμόδιας Υπηρεσίας κι έπειτα έχω εστιάσει στο ρόλο των μουσείων, στον τομέα της διαφύλαξης της ΑΠΚ, με εστίαση στις συμμετοχικές προσεγγίσεις και στα μοντέλα πολιτιστικής διαχείρισης που μπορούν να εφαρμοστούν. Γι' αυτό το σκοπό έχω πάρει και ως μελέτη περίπτωσης το ΕΜΕ, καθώς ασχολείται με συγκεκριμένες κοινότητες, εθνοτικές κοινότητες, τις Εβραϊκές δηλαδή κοινότητες της Ελλάδας και θα ήθελα να μιλήσω να μιλήσουμε γι' αυτό παραπάνω ώστε να αντλήσω από τη δική σας εμπειρία και τις προσεγγίσεις που ακολουθεί το μουσείο.

Σ: Φαντάζομαι θα έχετε μιλήσει και με την κυρία Βίλλυ Φωτοπούλου.

Ε: Έχω προγραμματίσει ακριβώς μια συνέντευξη και με την κυρία Φωτοπούλου.

Σ: Έχει κάνει πολλές εξαιρετικές πρωτοβουλίες, λίγο άσχετο τώρα με το θέμα μας, οι οποίες συνάδουν πολύ με τις ανησυχίες του μουσείου μας κι έχουμε μπορέσει να συζητήσουμε αρκετές φορές επάνω σε αυτά. Και στα θέματα της ΑΠΚ και του πολιτιστικού αποθέματος, όπως το λέμε εμείς στο μουσείο, αλλά και **στα θέματα οπτικού γραμματισμού, τα οποία είναι πολύ σημαντικά και συνδέονται κατά έναν τρόπο, καθώς για να πραγματοποιηθεί ο οπτικός γραμματισμός θα χρησιμοποιηθεί πάρα πολύ το ψηφιακό απόθεμα, η ΑΠΚ με την ηλεκτρονική της μορφή,** για να το πούμε έτσι, ώστε να μπορεί να εξυπηρετήσει τέτοιου είδους σκοπούς χωρίς να συνδεθεί, ας πούμε, με συγκεκριμένο μουσειακό χώρο. Κι αυτό βέβαια πρόσφατα το είδαμε όλοι, πώς μπορεί να είναι και πώς μπορεί να λειτουργεί, καθώς τα μουσεία χάσαμε τον χώρο μας, χάσαμε τα κτίρια μας και πλέον η ΑΠΚ αποκτά μια εντελώς ιδιαίτερη σημασία, χωρίς ποτέ βεβαίως να υποκαταστήσει τη βασική κληρονομιά ενός μουσείου, που είναι τα τρισδιάστατα αντικείμενα, τα αρχεία του και η άμεση επαφή του – face to face που λέμε τώρα, έχει γίνει όρος κι αυτό-

Ε: Ακριβώς

Σ: -με το κοινό μας, είτε είναι εκπαιδευτικοί, είτε είναι σχολική κοινότητα, είτε είναι το ευρύτερο κοινό που ενδιαφέρεται για τα πολιτιστικά προϊόντα και δρώμενα. Το βρίσκω ενδιαφέρον ότι επιλέξατε το Εβραϊκό Μουσείο. Εδώ να πω ότι οι κοινότητες οι εβραϊκές είναι θρησκευτικές κοινότητες, όχι εθνοτικές, οπότε αυτό δε αλλάζει κάτι, αλλά απλώς το διευκρινίζω. Νομίζω ο καλύτερος τρόπος να το πάμε αυτό θα είναι ίσως με κάποιες ερωτήσεις δικές σας, που θα με βοηθήσουν κι εμένα να απαντήσω επί της ουσίας και να μην πλατειάσει η συζήτηση.

Ε: Ναι βεβαίως. Οπότε, για αρχή θα ήθελα απλά να σας ενημερώσω ότι η συμμετοχή σας είναι, προφανώς, εθελοντική στην έρευνα μου και σας ευχαριστώ πάρα πολύ γι' αυτό. Σίγουρα μπορείτε σε οποιαδήποτε ερώτηση να αρνηθείτε να απαντήσετε. Να ξέρετε ότι όλα τα δεδομένα της συνέντευξης θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά και μόνο για τους σκοπούς της εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας και της παρουσίασης της στις επιβλέπουσες καθηγήτριες μου. Και παίρνω την άδεια σας για να χρησιμοποιήσω το όνομα, το επώνυμό σας και την ιδιότητα σας διευθύντρια του ΕΜΕ.

Σ: Ευχαρίστως. Αυτά αφορούν σε αυτά που θα μοιραστούμε και όχι στην εικόνα, έτσι;

Ε: Όχι στην εικόνα, όχι, μόνο τα ηχητικά δεδομένα.

Σ: Ωραία, ωραία είμαστε σύμφωνες, λοιπόν.

Ε: Ωραία, πολύ ωραία. Λοιπόν, μελετώντας το μουσείο και μέσα από το site που έχει πολλές πληροφορίες, διάβασα ότι ένας από τους στόχους του μουσείου είναι «να ερευνά, να μελετά και να καταγράφει την υλική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά των Ελλήνων Εβραίων και να την θέτει στην υπηρεσία, της εκπαίδευσης και της ψυχαγωγίας». Θα ήθελα αρχικά να μιλήσουμε λίγο για το πώς αντιλαμβάνεται το ΕΜΕ την έννοια της ΑΠΚ.

Σ: Όταν γράφτηκαν για πρώτη φορά αυτά τα λόγια, η ΑΠΚ αφορούσε στην προφορική παράδοση. Μιλάμε για χρόνια αρκετά πριν, το μουσείο είναι 44 ετών. Αυτή η συγκεκριμένη εκδοχή ίσως να γράφτηκε και 25 χρόνια πριν στην πρώτη της μορφή και όπως ξέρετε αν γίνει μέρος της αποστολής ενός μουσείου και διατυπωθεί είναι δύσκολο να αλλάξει. Εδώ δε χρειάστηκε να αλλάξει, καθώς απλώς άλλαξε και διευρύνθηκε το περιεχόμενο του όρου, δεν άλλαξε ο όρος. Παλιά εννοούσαμε την προφορική παράδοση με ό,τι αφορά και συμπεριλαμβάνει, δε χρειάζεται νομίζω να το αναλύσουμε, αλλά και τώρα και πάλι σημαίνει αυτό, εξακολουθεί να σημαίνει την προφορική παράδοση και καθώς το μουσείο συλλέγει εδώ και πάρα πολλά χρόνια παραμύθια, τραγούδια, παροιμίες, συνταγές για να αναφέρουμε μερικούς από τους τομείς, οι οποίοι ανήκουν στον παλιό όρο ΑΠΚ. Αυτό σίγουρα συνεχίζει να είναι επίκαιρο και σχετικό. Ωστόσο, πλέον η ΑΠΚ περιλαμβάνει και τόσα πολλά ψηφιακά προϊόντα και παραγωγές, που υπάρχουν γύρω μας, κάποια τα οποία δημιουργεί το ίδιο το

μουσείο και κάποια τα οποία αποτελούν μέρος από το ψηφιακό του απόθεμα. Είναι ένας τρόπος, λοιπόν, η ψηφιοποίηση, που έχει επεκταθεί πάρα πολύ τα τελευταία χρόνια και δίνει πολύ μεγαλύτερη ευελιξία σε ένα μουσείο και να χρησιμοποιήσει το υλικό του για να μπορέσει να δημιουργήσει τα προϊόντα που θέλει και τις έρευνες, και να βοηθήσει τις έρευνες, τις οποίες είτε το ίδιο ξεκινάει είτε στις οποίες συνεργάζεται με άλλα μουσεία. Και αυτό λοιπόν, αλλά και να βγάλει το υλικό του προς τα έξω, καθώς πλέον έχουμε εκτός από τον φυσικό επισκέπτη, πολύ περισσότερο και τον τελευταίο χρόνο με αυτά που έχουν συμβεί, τον ψηφιακό επισκέπτη. Η ΑΠΚ αποκτά μια ιδιαίτερα σημαντική θέση στη δουλειά των μουσείων και στην ενασχόλησή τους, καθώς θα πρέπει το υλικό τους να μπορεί να βγει και όχι μόνο το υλικό των συλλογών τους, αλλά το έμπυχο υλικό του μουσείου πρέπει να μπορεί να λειτουργήσει μέσα στο πλαίσιο ΑΠΚ και να μοιραστεί τις γνώσεις, τις έρευνες, τα συμπεράσματά τους με τον κόσμο, με την ευρύτερη έννοια του κόσμου, το ενδιαφερόμενο κοινό, οπουδήποτε κι αν μπορεί να βρίσκεται αυτό. Οπότε έτσι με 2-3 λόγια αυτό θα ήθελα να τονίσω, ποια είναι η δική μας άποψη για το θέμα αυτό, ότι ο όρος ΑΠΚ έχει απλώς τα τελευταία χρόνια διευρυνθεί και συμπεριλαμβάνει και το ψηφιακό απόθεμα των μουσείων, που δημιουργείται συνέχεια, εμπλουτίζεται συνέχεια και αυτό αποκτά κι άλλες πλευρές και γι' αυτό αναφέρω και το έμπυχο υλικό του μουσείου, το οποίο και αυτό συμβάλλει στην μετάδοση, στην τεκμηρίωση και τη μετάδοση της ΑΠΚ και κατά έναν τρόπο αποτελεί μέρος της. Για μας ένα πολύ μεγάλο κομμάτι της ΑΠΚ είναι η προφορική μαρτυρία, το μουσείο έχει δημιουργήσει εδώ και πολλά χρόνια, το 2000, ένα αρχείο προφορικής ιστορίας, το οποίο έχει αυτή τη στιγμή περί τις 140 οπτικοακουστικές μαρτυρίες, οι οποίες είναι συνεντεύξεις, έχουν προκύψει από συνεντεύξεις ζωής. Δε μιλούν δηλαδή, όπως θα φανταζόταν ίσως κανείς, μόνο για το β' Παγκόσμιο Πόλεμο και το Ολοκαύτωμα και αυτά τα πολύ καθοριστικά χρόνια και γεγονότα, αλλά μιλούν για τις ζωές των ανθρώπων από όλη την Ελλάδα, γιατί είμαστε το Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος. Όπου μπορούμε κι έχουμε πρόσβαση, βεβαίως, απ' την αρχή της ζωής τους μέχρι το σημείο στο οποίο γίνεται η συνέντευξη, όσο αυτό είναι δυνατόν. Οπότε βλέπουμε ότι έχει επεκταθεί πάρα πολύ ο όρος από τα παλιά, από την αρχική του έννοια έχει εμπλουτιστεί ουσιαστικά, πάρα πολύ σημαντικά με ανθρωποκεντρικό υλικό κι επειδή στο μουσείο μας αυτή είναι η κινητήρια δύναμη και για τη μόνιμη έκθεση και για τον τρόπο με τον οποίο επικοινωνεί τα θέματά του, ο άνθρωπος, η εμπειρία του ανθρώπου, η εμπειρία των χρόνων εκείνων κι όχι το πώς φαίνεται σήμερα στα ιστορικά βιβλία, ο φόβος, η αγωνία, η καθημερινή τριβή με ένα πολύ τρομαχτικό θέμα, την οποία τη σπουδάσαμε τους τελευταίους μήνες και καταλαβαίνουμε, ίσως λίγο καλύτερα, με έναν μικρό τρόπο, γιατί ο πόλεμος είναι ένα άλλο πράγμα, δεν είναι ακριβώς αυτό που ζούμε. Καταλαβαίνουμε λίγο πώς ήταν τα πράγματα σε άλλες εποχές, απλώς όχι βιωματικά, ευτυχώς

για εμάς, αλλά πνευματικά ας το πω έτσι και μπορούμε ίσως να αντιληφθούμε ποια είναι η τεράστια σημασία και της παλιάς έννοιας της προφορικής παράδοσης, με τη διεύρυνση της προφορικής μαρτυρίας και με όλο το ψηφιακό απόθεμα και έμπυχο δυναμικό, το οποίο εγώ το συνδέω άμεσα με την ΑΠΚ, καθώς ο καταλύτης κι ο μεταδότης των πάντων εξακολουθεί να είναι ο άνθρωπος. Καταλαβαίνουμε, λοιπόν, ποια είναι η σημασία της σήμερα. Απλά έχει μεγιστοποιηθεί.

Ε: Καταλαβαίνω, οπότε στην στρατηγική που ακολουθεί το μουσείο τα τελευταία χρόνια, την έχει προσαρμόσει ως προς την Άυλη Κληρονομιά; Έχει κάτι αλλάξει στον τρόπο που εντάσσεται στο μουσειολογικό προγραμματισμό; Στη δημιουργία εκθέσεων;

Σ: Απλά αποτελεί αναπόσπαστο μέρος, **δε θα έλεγα ότι έχουμε αλλάξει κάτι, θα έλεγα ότι προσαρμοζόμαστε και κινούμαστε με τις επιταγές και τις δυνατότητες**, όπως αλλάζουν και οι επιταγές και οι δυνατότητες των εποχών προσαρμοζόμαστε και κινούμαστε σύμφωνα με αυτές. Οπότε δε θα έλεγα ότι έχουμε αλλάξει τη βασική μας σκέψη, όπως σας το εξήγησα τώρα, όχι εξήγησα, συγγνώμη (.), όπως το περιέγραψα. Αυτή τη λέξη έψαχνα τώρα. Νομίζω είναι φανερό ότι το μουσείο είχε πρόβλεψη γι' αυτό. Δεν μπορούσαμε να ξέρουμε τι θα γινόταν σε 20 χρόνια, αλλά είχαμε ήδη την ευαισθησία και την (.), πως να το πω, την στροφή προς αυτή την κατεύθυνση δυνητικά, οπότε όταν αυτό έγινε πραγματικότητα πολύ εύκολα προσαρμόστηκε, το «υλική και άυλη», τον υλικό και άυλο πολιτισμό, την υλική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά, να συμπεριλαμβάνει και όλα αυτά που συζητούμε. **Αυτό που προσαρμόσαμε στη στρατηγική μας ήταν οι τρόποι συμπερίληψης της ΑΠΚ πλέον, οι οποίοι συμπεριλαμβάνει ένα διαρκώς αυξανόμενο ψηφιακό απόθεμα**, ο τρόπος που την οργανώσαμε έτσι ώστε να μπορεί να παίζει το ρόλο της στο έργο του μουσείου, να μπορεί **να συμπεριληφθεί δημιουργικά στο έργο του μουσείου**. Ο τρόπος που τη διαχειριστήκαμε, έτσι ώστε απλά, πρακτικά να μπορούμε να τα βρούμε και να τα συμπεριλαμβάνουμε σε όλα αυτά που θέλουμε να κάνουμε, αυτά τα μέρη των συλλογών του μουσείου. Αυτό σίγουρα έχουμε δημιουργήσει κάποιους τέτοιους τρόπους και μπορούμε, ίσως, να το συζητήσουμε.

Ε: Στο κομμάτι που αφορά στις μόνιμες συλλογές, που κάθε μουσείο έχει και είναι βασικό, ας πούμε, μέρος του, η συλλεκτική πολιτική του μουσείου. Θέλετε λίγο να μου μιλήσετε για τις ερμηνευτικές προσεγγίσεις στις μόνιμες συλλογές, που αφορούν όμως την άυλη κληρονομιά; Δηλαδή πώς τα υλικά αντικείμενα που έχει το μουσείο, με ποιες προσεγγίσεις και ερμηνευτικά μέσα αγγίζουν το κομμάτι της ΑΠΚ και της διαφύλαξής της;

Σ: Δεν είμαι σίγουρη πως μπορώ να απαντήσω αυτή την ερώτηση. Έχουμε σίγουρα πολιτική συλλεκτική και διαφύλαξης, όσον αφορά στον υλικό κομμάτι της συλλογής του μουσείου, έχουμε ενότητες συλλογής στις οποίες ανήκουν όλα τα αντικείμενα της συλλογής και

εντάσσονται τα καινούρια, ανάλογα με τη θεματική στην οποία ανήκουν και υποστηρίζουν. Εννοείτε αν αναλόγως διαχωρίζεται και το υλικό της Άυλης; Έχει άλλες κατηγορίες εκεί..

E: Επειδή είναι υπάρχει κατηγορία, ας πούμε «ο κύκλος της ζωής», που πιάνει σίγουρα αυτό το κομμάτι της καθημερινότητας, που μπορεί να έχει τα έθιμα, κάποιους εορτασμούς-

Σ: -Αυτό αφορά στις έρευνες και τις καταγραφές του μουσείου, όταν μιλούμε για **συμβατικό τέτοιο υλικό, αυτά είναι οι καταγραφές, έχουν γίνει δηλαδή φάκελοι εργασίας**, πως να το πω, στο παρελθόν. Τώρα που αυτά μπορούν να συμπεριλαμβάνουν **μαρτυρίες, βίντεο, το να τραβήξεις μια μικρή ταινία εδώ κι εκεί**, έστω και με το κινητό. Πλέον έχουμε πολλά μέσα. Όλα αυτά εντάσσονται με τον ίδιο τρόπο στην κατηγορία στην οποία ανήκουν, απλώς **αναγνωρίζονται ως ψηφιακό απόθεμα**. Το μουσείο έχει ένα πολύ **εκτεταμένο φωτογραφικό αρχείο**. Το φωτογραφικό αρχείο έχει δυο κομμάτια: είναι **το πρωτογενές**, στο οποίο το μουσείο έχει στην κατοχή του την **πρωτότυπη φωτογραφία, πολλές φορές και το αντίτυπο μαζί**, άλλες όχι. **Κάποιες μόνο το αρνητικό**, τις οποίες εμείς έχουμε δημιουργήσει, παραδοσιακές εκτυπώσεις. **Αυτό το κομμάτι** αντιλαμβάνεστε το διαχειριζόμαστε, **έχει ψηφιοποιηθεί ολόκληρο**, βεβαίως, έχουν πια αυτά σκαναριστεί σε υψηλή ανάλυση και είναι διαθέσιμα και ως ψηφιακό απόθεμα. Δεν ήταν ποτέ όμως ΑΠΚ. **Ένα άλλο κομμάτι του αρχείου αποτελεί αποκλειστικά ψηφιακό απόθεμα**, καθώς διαθέτουμε μόνο ένα σκανάρισμα σε υψηλή ανάλυση από αυτό το αντικείμενο, το οποίο όμως έχουμε πλήρη δικαιώματα να χρησιμοποιήσουμε με τεκμηρίωση, με άδεια από την οικογένεια, παραχώρηση από τον φορέα κ.λπ. να το χρησιμοποιήσουμε έτσι. Οπότε νομίζω έχει πάει αλλού η συζήτηση, δε θέλατε αυτό εσείς.

E: Οπότε όλα αυτά στοιχεία ερμηνευτικά...

Σ: Ενσωματώνονται

E: Ενσωματώνονται, ακριβώς, στη μόνιμη έκθεση..

Σ: Ενσωματώνονται στις ίδιες υπάρχουσες κατηγορίες. Πάρτε για παράδειγμα την κατηγορία «Ολοκαύτωμα». Έχουμε...πιάστε τις φωτογραφίες που έπιασα τώρα, γιατί νομίζω είναι πιο εύκολο ίσως να καταλάβω τι ακριβώς ρωτάτε με ένα απτό παράδειγμα. Έχουμε χ, ψ αριθμό φωτογραφιών, οι οποίες είναι αυθεντικές φωτογραφίες κι αρνητικά ή το ένα ή το άλλο, τις οποίες χρησιμοποιούμε, έχουμε πλήρη δικαιώματα, ανήκουν στο μουσείο και χρησιμοποιούμε κ.λπ. Έχουμε κι έναν άλλο χ, ψ αριθμό φωτογραφικού υλικού, τον οποίο έχουμε ως ψηφιακό απόθεμα, δεν κατέχει το μουσείο το πρωτότυπο, είτε γιατί βρίσκεται σε μια οικογένεια, η οποία όμως έχει παραχωρήσει τα δικαιώματα στο μουσείο να χρησιμοποιήσει το ηλεκτρονικό αντίγραφο, είτε γιατί δεν υπάρχει. Για πολλούς λόγους μπορεί να μην υπάρχει πια η πρωτότυπη φωτογραφία. Η πρωτότυπες φωτογραφίες μαζί με τις ψηφιακές, το ψηφιακό απόθεμα,

υπάγονται στις ίδιες κατηγορίες, έχουν τον ίδιο βαθμό διαθεσιμότητας και τις διαχειριζόμαστε με τον ίδιο τρόπο. Δεν ξέρω αν έχω απαντήσει, γιατί δεν κατάλαβα ακριβώς.

Ε: Όχι, σίγουρα απαντήσατε στο κομμάτι του πώς ερμηνευτικά μπορούν να χρησιμοποιηθούν κάποια μέσα, τα οποία καταλαβαίνω ότι τα περισσότερα είναι σε ψηφιακή μορφή-

Σ: Είναι πολλά σε ψηφιακή μορφή. Δεν ξέρω αν εννοούσατε ας πούμε με την παλιά έννοια της ΑΠΚ που κατέχει το μουσείο, ας πούμε τις παροιμίες ή τις συνταγές;

Ε: Είναι όλα αυτά. Μπορεί να είναι κάποια πράγματα και από την «παλαιά» έννοια.

Σ: Τα παλαιά είναι προϊόντα έρευνας και υφίστανται στο μουσείο με διάφορους τρόπους. Με την παλιά έννοια είναι φάκελοι εργασίας, τώρα αυτοί οι φάκελοι μπορούν να εμπλουτιστούν και με άλλο υλικό. Στον έναν μπορεί να υπάρχει ένα βίντεο, στον άλλο μπορεί να υπάρχει ένα στικάκι με 10 φωτογραφίες ή να παραπέμπει στο τάδε στο τάδε κομμάτι που «δες και τις φωτογραφίες», σε ένα τρίτο μπορεί να υπάρχουν 2 μαρτυρίες, οι οποίες μιλούν για το παιχνίδι. Το μουσείο όλα αυτά τα διαχειρίζεται και τα ερμηνεύει ως τεκμήρια. Όταν κάνουμε δηλαδή μια έκθεση, πες για τις εβραϊκές γειτονιές της Ελλάδας, που την κάναμε μερικά χρόνια πριν, χρησιμοποιήσαμε ό,τι ήταν σχετικό με αντικείμενα, παιχνίδια, σχολικά, ξέρω εγώ τι θα αποτελούσε τη ζωή στη γειτονιά προπολεμικά, μαζί με τις μαρτυρίες και μαζί με τις φωτογραφίες, είτε υλικές, είτε άυλες, μαζί με τα λόγια των ανθρώπων. Τα λόγια των ανθρώπων της εποχής εκείνης, τα οποία έχουμε πιάσει αυτούσια και δεν τα επεξεργαζόμαστε εμείς, να σας πω δηλαδή «οι μάρτυρες είπαν αυτό κι αυτό», όπως τα καταλαβαίνω εγώ. Μπαίνουν ακριβώς τα λόγια του μάρτυρα, μέχρι και τα ορθογραφικά λάθη αν ήταν γραπτός ο λόγος που μας τον παρέδωσε κ.λπ. ή την έκφρασή του, με την ντοπιολαλιά του. Ο ένας είναι από τα Γιάννενα, ο άλλος από την Ξάνθη, τα λέει διαφορετικά. Αυτούσιες δηλαδή. Εμείς στο μουσείο διαχειριζόμαστε την ΑΠΚ ως πολύτιμο και απαράλλαχτο τεκμήριο, δεν παρεμβαίνουμε σε αυτήν, την χρησιμοποιούμε ως έχει.

Ε: Κατάλαβα, ναι, μου απαντήσατε ακριβώς σε αυτό που ήθελα. Τώρα αφού μιλάμε και για τον τομέα της συμμετοχής των ανθρώπων από τις κοινότητες και μέσα από προφορικές ιστορίες, από μνήμες τους, ήθελα να σας ρωτήσω με ποιους τρόπους το μουσείο έρχεται σε επαφή με αυτές τις εβραϊκές κοινότητες; Δεδομένου ότι δεν είναι μόνο η αθηναϊκή κοινότητα, που είναι τοπικά πιο κοντά και άρα μπορούμε να μιλήσουμε για κάποιους φορείς που έρχεστε σε επαφή, όπως είναι ας πούμε οι Συναγωγές ή κάποιο εβραϊκό σχολείο, αλλά τώρα μιλάμε και για περισσότερες κοινότητες. Νομίζω έξι ή εννέα, αν θυμάμαι καλά;

Σ: Οχτώ. Ως ΕΜΕ ασφαλώς θέλουμε, επιθυμούμε να εκπροσωπήσουμε όλες και όπου είναι δυνατό και όποτε είναι δυνατό κάνουμε ειδικές έρευνες, έτσι ώστε να θέσουμε ένα συγκεκριμένο ερώτημα και να πάρουμε συγκεκριμένες απαντήσεις. Στο παρελθόν, όταν

υπήρχαν τέτοιες προσπάθειες που κάναμε, πάρτε την έκθεση που ανέφερα ήδη για τις εβραϊκές γειτονιές της Ελλάδας, αυτό που θα κάναμε θα ήταν στον **εβραϊκό Τύπο να διαφημίσουμε την έκθεση ενάμισι χρόνο πριν και να πούμε ότι το ΕΜΕ προτίθεται να κάνει την έκθεση με τον τίτλο τάδε, δείνα και θα ήθελε να ζητήσει από τους ομοθρήσκους τα παρακάτω υλικά:** φωτογραφίες, ιστορίες, οτιδήποτε ήταν σχετικό με το θέμα εκείνο, ενδυμασίες, παιχνίδια, το ένα, το άλλο, το παρ' άλλο, σχολικά ενθύμια κ.λπ. **για δανεισμό ή προς δωρεά** γράφαμε εμείς πάντα εκεί και είχαμε πάντα μεγάλη ανταπόκριση. Αυτό το κομμάτι της συμμετοχικής προσέγγισης αυτής δε σταματούσε ποτέ εκεί. **Κρατούσαμε τους ανθρώπους συνδεδεμένους και παλαιότερα ακόμη με την όλη διαδικασία,** δηλαδή τους ζητούσαμε καταρχήν να φέρουν το.. ή έπαιρνε κάποιος τηλέφωνο κι έλεγε «έχω αυτό και θα ήθελα να συμμετέχω». «Μάλιστα». **Τους λέγαμε να το φέρουνε στο μουσείο, να μας το δώσουν οι ίδιοι, να μας πουν τι status θέλουν** να...συνήθως ήταν δανεισμός, έτσι; Γιατί όταν έχεις ένα πολύτιμο οικογενειακό κειμήλιο δεν αποφασίζεις ξαφνικά κι άμα έχεις παιδιά κι εγγόνια να το δώσεις στο μουσείο. Οπότε δανεισμός. Γινότανε το **πρωτόκολλο δανεισμού, παράδοσης, παραλαβής** για το δανεισμό εγγράφως και **παίρνανε το δικό τους αντίγραφο και τους εξηγούσαμε, τους ξαναγούσαμε αν είχαμε κάτι να δείξουμε ή αν δεν υπήρχε ακόμη στα χαρτιά και με τα σχέδιά μας τί θα κάνουμε και πού θα χρησιμεύσει αυτό το αντικείμενο με το οποίο συνεισφέρουν.** **Πολλές φορές αυτό το αντικείμενο είναι άυλο.** Δηλαδή με τον ίδιο τρόπο έχουμε συγκεντρώσει τις **μαρτυρίες,** θέλουμε να ξέρουμε πώς ζούσατε στη γειτονιά σας, αν παίζατε με τα χριστιανόπουλα, αν πηγαίνατε σε εβραϊκό ή χριστιανικό σχολείο, αν τρώγατε στο σπίτι άλλων γειτονόπουλων. Αναφέρω παραδείγματα απτά για να μην πλατειάζουμε με θεωρίες κι επειδή κι εγώ είμαι πρακτικός άνθρωπος, δεν είμαι της θεωρίας [γέλιο]. Εκεί, λοιπόν, συγκεντρώσαμε την μαρτυρία τους και **είτε την ηχογραφήσαμε, εάν δεν ήθελαν να γίνει στην κάμερα, είτε την βάλαμε στην κάμερα, είτε κάποιος μας την στείλανε γραπτώς.** Δεν ήθελαν να συμμετέχουν σε τέτοιου είδους ενέργειες. Ο κάθε άνθρωπος σκέφτεται με τον δικό του τρόπο και **το μουσείο πρέπει να σέβεται όλους αυτούς τους τρόπους και να προσφέρει ευελιξία και στην επικοινωνία** και σε αυτού του είδους την προσέγγιση, για να μπορέσει να προσεγγίσει όλους τους ανθρώπους. **Δε δουλεύουμε με αποκλεισμούς** «αφού εσείς δε θέλετε να βγείτε στην κάμερα, δε θέλουμε τη μαρτυρία σας», δεν υπάρχει τέτοιο πράγμα. Κανένα. Εκτός πια κι αν κάποιος πει «εγώ δε νιώθω άνετα να συμμετέχω». Αυτό, βεβαίως, είναι ένα άλλο πράγμα. Αλλά από τη στιγμή που θέλει προσπαθούμε να διαμορφώσουμε τα πράγματα-

Σ: -Να βρείτε τον τρόπο

Ε: -Έτσι, να βρούμε τον τρόπο, ώστε να μπορεί και να νιώθει άνετα. Όλο αυτό, λοιπόν, το υλικό έχει να κάνει μέχρι την ώρα της υλοποίησης. **Οι άνθρωποι αυτοί καλούνταν πάντα στα**

εγκαίνια, καλούσαμε αυτούς και να φέρουν και τις οικογένειές τους και τους φίλους τους, όποιους θέλανε ας πούμε, γιατί βεβαίως ήταν μια περηφάνια σχετική γι' αυτούς να δείξουν, ας πούμε, ένα ρουχαλάκι από το σπίτι, «το έχει φορέσει ο γιός μου, ο εγγονός μου, ο παππούς», ξέρω εγώ τι, «να, το βλέπετε, εδώ, το έχει βάλει το μουσείο. Ήτανε ένα πολύ σημαντικό πράγμα». Σε πάρα πολλές περιπτώσεις, όταν ερχόταν η ώρα να τελειώσουν αυτές οι εκθέσεις και οι άνθρωποι να έρθουν να παραλάβουν το αντικείμενό τους, πλέον συγυρισμένο, καθαρισμένο, διπλωμένο πολλές φορές σε αντιόξινα χαρτιά, ώστε να είναι και ασφαλές, για να το διαφυλάξουν και οι ίδιοι καλύτερα, σε κάποιες περιπτώσεις μας έλεγαν ότι «είδα πόσο πολύ μπορεί να χρησιμεύσει αυτό το παλιό γράμμα του παππού από το μέτωπο ή εκείνο ή το άλλο και αποφασίσαμε με την οικογένειά μου να το αφήσουμε στο μουσείο, να το δωρίσουμε». Αυτό έχει γίνει αρκετές φορές, περισσότερες από όσες θα φανταζότανε κανείς, πολύ περισσότερο όταν κάποιες οικογένειες δεν είχαν απογόνους για διάφορους λόγους ή οι απόγονοι δεν ενδιαφερόντουσαν. Λέγανε δηλαδή «εγώ το έχω φυλάξει αυτό, αλλά πόσο θα ζήσω; Τα παιδιά μου μπορεί να το πετάξουν, να μην καταλάβουν τι είναι. Αφήστε το εδώ κι άμα θέλουν να το δουν ας έρθουν εδώ να το δούνε». Και το δωρίζουν στο μουσείο, που αυτό είναι ένα πολύ μεγάλο κέρδος διπλό και γιατί εμπλουτίζονται οι συλλογές του μουσείου και είμαστε περισσότερο σε θέση να πούμε τις ιστορίες που θέλουμε να βγάλουμε προς τα έξω πάντοτε μέσα από αντικείμενα και αφορμές και δεύτερον, γιατί αυτή η χρησιμότητα, η κοινοτική συνείδηση την οποία προβάλλει το μουσείο προς τα έξω είναι πάρα πολύ σημαντική για την κοινωνία μας. Γίνεται αντιληπτό σε ανθρώπους που ίσως δεν το είχαν σκεφτεί αυτό πριν, ποιος είναι ο ρόλος του μουσείου και πόσο σχετικός είναι με τη δική τους ζωή. Γιατί μπορεί να θεωρούσαν οι άνθρωποι, κάποιοι, «εγώ δεν είμαι εγγράμματη, δεν έχω μάθει, δυστυχώς ήταν ο πόλεμος, δεν ξέρω. Τι να πω εγώ; Τι να κάνω;». Κι όμως έχουν πολλά να πούνε και πολλά να κάνουν και επειδή το μουσείο, είπα ήδη, ότι είναι ανθρωποκεντρικό και παίρνει σε πολύ μεγάλο βαθμό και σοβαρότητα τις ιστορίες των ανθρώπων και λέει τις δικές του ιστορίες βάζοντας αυτές μπροστά, νιώθουν όλοι οι άνθρωποι ότι έχουν θέση εδώ κι αυτό είναι πάρα πολύ σημαντικό κι ότι τους ανήκει το μουσείο με έναν τρόπο ή τον άλλο. Κι αυτό είναι κάτι που το επιδιώκαμε από την αρχή και το θεωρούμε πάρα πολύ σημαντικό.

Ε: Οπότε γίνεται μέρος της κοινότητας το μουσείο, είναι καθαρά ο κοινωνικός ρόλος του μουσείου..

Σ: Απολύτως, χωρίς να σημαίνει αυτό, ας το διευκρινίσω τώρα, ότι το μουσείο απευθύνεται στην κοινότητα. Κατά καμία έννοια. Το μουσείο απευθύνεται στο ευρύ κοινό και το ευρύ κοινό είναι το κοινό του. Απλώς πάρα πολλές από τις ιστορίες του, παρόλο που είναι συμπεριληπτικές και λένε και την πλευρά των γειτόνων, των διπλανών, των άλλων απ' όλες τις απόψεις και

συμμετοχικά γίνονται όλες αυτές οι προσπάθειες, παρόλο αυτό οι πηγές από τις οποίες αντλεί το υλικό του δεν παύουν να είναι οι εβραϊκές κοινότητες της Ελλάδας και αυτοί από τους ελληνοεβραίους που μετοίκησαν σε άλλες χώρες και εγκαταστάθηκαν στο παρελθόν, πιο πριν, πιο μετά, τώρα. Ο κόσμος κινείται, πάει και φεύγει και πάει κι έρχεται. Αλλά αυτό δε σημαίνει ότι το μουσείο δεν είναι ο χώρος που θα διερευνήσει τις ρίζες του **κι αυτό το διάστημα με τον κορωνοϊό και με τις τεράστιες δυσκολίες, που έχουν κλονιστεί κάπως κάποια πράγματα, τα οποία θεωρούσαμε και δεδομένα, ας μην πω απλά δεδομένα, ας πω και δεδομένα στη ζωή μας, παρόλο που υπάρχουν θέματα διαβίωσης σε πολλές οικογένειες, έχει παρατηρηθεί τώρα τελευταία ότι δεν έχει μειωθεί η αξία μέσα σε αυτή την κρίση, που είναι και υγειονομική και οικονομική, γιατί όλα είναι αλληλένδετα, δεν έχει μειωθεί η αξία του πολιτιστικού αγαθού, αντιθέτως έχει αυξηθεί. Ο κόσμος, οι άνθρωποι έχουν μεγαλύτερη ανάγκη επαφής με τις ρίζες, επαφής με κάποια σταθερότητα που προσφέρει η γνώση αυτής της αλυσίδας του παρελθόντος, του παρόντος και του μέλλοντος, η οποία τελικά είναι αδιάσπαστη.** Μπορεί να έχει, έτσι, ρωγμές, να δημιουργούνται διάφορα επεισόδια, όπως είναι αυτό εδώ, αλλά τελικά η εντρύφηση στο παρελθόν, στην ιστορία μέσα από τον υλικό πολιτισμό, γιατί δεν είναι για όλους τους ανθρώπους η μελέτη των βιβλίων, για κάποιους κάνει, για άλλους δεν κάνει. **Το μουσείο σου προσφέρει τη βιοματική εμπειρία, την άμεση επαφή με αντικείμενα και ιστορίες από το παρελθόν.** Αυτό, λοιπόν, δίνει μια βάση, μια σιγουριά ότι όπως περάσαμε άλλα, πολύ χειρότερα, που κόστισαν κι αυτά τη ζωή σε πολλούς ανθρώπους, χιλιάδες και εκατομμύρια μερικές φορές, η ανθρωπότητα δυνάμωσε, πήγε εμπρός, έκανε καινούριες κατακτήσεις. Δεν ξέρω αν προχώρησε ηθικά, αυτό είναι ένα άλλο θέμα για τους φιλοσόφους, όχι για τους μουσειολόγους [γέλιο], αλλά πιθανώς, αν και όλες οι επιστήμες είναι τώρα πολύ στενά συνδεδεμένες, οπότε αυτό δηλαδή όλο μπορεί, αυτή η επίγνωση μπορεί να δώσει κουράγιο και δύναμη για να πει κανείς «κι αυτό θα περάσει». Έχει τρομερή δύναμη η ανθρωπότητα, αποθέματα δύναμης κι έμπνευσης, αν θέλετε, και θα μπορέσουμε να το ξεπεράσουμε κι αυτό και να δούμε την άλλη μέρα, οι επόμενες γενιές να το μελετήσουν όπως μελετάμε εμείς τον πόλεμο...

Ε: Είναι μια σταθερά ο πολιτισμός και ό,τι έχει να δώσει το μουσείο, τουλάχιστον σε περιόδους ραγδαίων εξελίξεων, σίγουρα είναι κάτι που μπορεί κανείς να ανατρέξει.

Σ: επικρατεί και ανασφάλεια σε αυτές τις μεγάλες και ραγδαίες εξελίξεις, τα αναπάντεχα πράγματα, αλλά είναι παρηγοριά και δύναμη να δει κανείς ότι αυτά πάντα συνέβαιναν στη ζωή του ανθρώπου, απλώς οι ρυθμοί έχουν αναπτυχθεί τώρα πάρα πολύ στην εποχή μας και δεν προλαβαίνεις να αντιδράσεις. Άκουγα προχθές μια εκτίμηση ότι αυτά που συνέβαιναν λέει πριν 100 χρόνια σε 10 χρόνια, τώρα συμβαίνουν σε 10 μέρες και κάποιος λέει «τι 10 μέρες; 10 ώρες

πες καλύτερα!» [γέλιο]. Έχουν αλλάξει πολύ τα πράγματα, αυτό είναι σίγουρο. Είναι αλήθεια ότι ο τελευταίος αιώνας κι αυτός που διανύουμε τώρα είδανε ραγδαίες εξελίξεις, παρ' όλα αυτά είναι παρηγορητικό να αντιλαμβανόμαστε ότι κάποιες αξίες, όπως είναι η πολιτιστική πλευρά της κοινωνίας είναι πάρα πάρα πολύ σχετικές και τολμώ να πω και δε θα αλλάξει αυτό ποτέ. Ιδίως όσο τα μουσεία προσαρμόζονται και ανταποκρίνονται.

E: Τώρα στο κομμάτι των συμμετοχικών προσεγγίσεων που λέγαμε για τις κοινότητες, τις κοινότητες αναφοράς, δηλαδή, που εμπλουτίζουν και το υλικό του μουσείου, εσείς έχετε κάποιους εκπροσώπους των κοινοτήτων, κάθε φορά, στους οποίους κάνετε κάποια έκκληση για δωρεές ή για δανεισμό; Υπάρχουν εκπρόσωποι;

Σ: Να σας πω. Αυτό διαφέρει, δεν είναι κάτι που είναι standard κι έτσι γίνεται πάντοτε. Για παράδειγμα, μπορούμε να ασχοληθούμε με μια συγκεκριμένη κοινότητα. Πολύ πρόσφατα, μέσα στη δύνη του κορωνοϊού δημιουργήσαμε μια έκθεση, για ειδικούς λόγους, μας ζητήθηκε, για την εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας. Εμείς είχαμε ήδη πολύ αρχαιακό και φωτογραφικό υλικό στο μουσείο, αλλά ήρθαμε σε επαφή και με ερευνητές και ήρθαμε σε επαφή και με την κοινότητα, την τοπική κοινότητα. Όλες οι εβραϊκές κοινότητες έχουν διοικητικά συμβούλια, πρόεδρο και διοικητικό συμβούλιο. Ξεκινάει κανείς από εκεί την επαφή του. Δεν πηγαίνουμε, εκτός αν γνωρίζουμε κάποιον κι έχει ήδη συνεργαστεί με το μουσείο, δεν πηγαίνουμε, γιατί μας αρέσει να ακολουθούμε, καθώς είμαστε θεσμικός φορέας, μας αρέσει να πηγαίνουμε στον εκπρόσωπο της κοινότητας, για να έχει και μια επιστημότητα η επαφή μας κι από εκεί και πέρα να δούμε με ποιους θα συνεργαστούμε περισσότερο. Και ζητούμε αν υπάρχει φωτογραφικό υλικό, κάποια μαρτυρία, κάτι αυτό κάτι εκείνο. Οτιδήποτε χρειαζόμαστε για τη συγκεκριμένη περίπτωση, αφήνοντας το ερώτημά μας βέβαια ανοιχτό, open ended που λέμε, γιατί δεν ξέρεις τι μπορεί να προκύψει. Μπορεί να ρωτάς αυτό, αυτό κι αυτό και να υπάρχουν άλλα δυο πολύ σημαντικά που δεν τα ήξερες και δεν τα έβαλες μέσα στην ερώτησή σου. Οπότε θέλουμε πάντα να είμαστε ευέλικτοι και ανοιχτοί στις εξελίξεις και να προβλέπουμε δρόμους για να μπορούμε να τις εμπλουτίσουμε τις εξελίξεις και τα προϊόντα που θα προκύψουν από αυτές. Οπότε πρόσφατα, λοιπόν, μέσα στον κορωνοϊό και με τη βοήθεια και ενός ιδιώτη ερευνητή, όχι Εβραίου, γιατί βεβαίως υπάρχουν όλων των ειδών άνθρωποι που ασχολούνται: ερευνητές, ιστοριοδίφες, τοπικοί παράγοντες, που έχουν συγκεντρώσει το άλφα ή το βήτα, εκτός από τις κοινότητες, υπάρχουν κι άλλοι άνθρωποι. Επίσης, υπάρχουν φορείς. Για παράδειγμα, για ένα δυο ζητήματα απευθυνθήκαμε, λέω για το συγκεκριμένο το χρησιμοποιώ ως case study που λέτε κι εσείς, απευθυνθήκαμε στην Ιόνιο Ακαδημία, η οποία έχει κάνει έρευνα πάνω σε αυτά τα θέματα και ζητήσαμε το χ το ψ και βεβαίως μέσα σε όλο αυτό το πλαίσιο δημιουργήθηκε μια παραδοσιακή έκθεση με πανό που στήθηκε στο νησί για συγκεκριμένη περίπτωση και

βρίσκεται ακόμα εκεί, περιμένει να ανοίξει ο χώρος [γέλιο], να το δει κι ο κόσμος, γιατί δεν πρόλαβε. Στο μεταξύ, όμως, το μουσείο κινήθηκε και την έκανε και ψηφιακή, εννοείται με τη συμφωνία όλων των παραγόντων που δούλεψαν εδώ και μπορείτε να τη δείτε στο site μας αν μπειτε και βάλετε «Η εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας» στις ψηφιακές εκθέσεις, θα τη βρείτε. Αυτό σημαίνει ότι η έκθεση είναι ήδη μέρος της ΑΠΚ με όλο αυτό το υλικό που περιέχει, γιατί περιέχει αναπαραγωγές και φωτογραφίες από αντικείμενα τρισδιάστατα, λαογραφικό υλικό, φωτογραφίες, έγγραφα, ακόμη και μαρτυρίες και μπορεί κανείς να τη δει, πλέον, όχι μόνο στο νησί, όπου βρίσκεται ή πες ότι ερχότανε και στο κτίριο του μουσείου κάποια στιγμή, που πιθανώς να συμβεί και αυτό, αλλά οποιαδήποτε στιγμή μπορεί να μπει στο site του μουσείου και να τη δει και να στείλει το link αυτό όπου θέλει για να τη δει όποιος άλλος ενδιαφέρεται. **Μας έχουν έρθει παρατηρήσεις για φωτογραφίες ότι «αυτός δεν είναι ο θεός τάδε, είναι ο θεός δείνα» από την Αμερική-**

E: Φοβερό..[γέλιο]

Σ: -Από την Ιταλία, από το Ισραήλ, ότι «να σας πω εγώ, έχετε εδώ ας πούμε την κυρία Φλώρου και την κυρία Μπατίνου. Είναι και άλλοι τρεις στη φωτογραφία και είναι αυτός, αυτός και αυτός» και συμπληρώνεται το αρχείο [γέλιο]. **Είναι και αυτό ένα μεγάλο κέρδος όταν βγάζεις την ΑΠΚ προς τα έξω με τους τρόπους που επιτρέπει η ευελιξία του ύλλου πολιτιστικού αγαθού, λαμβάνεις και feedback.**

E: Το φτάνεις σε άλλο επίπεδο, σίγουρα. Έχει προκύψει, κάποιες φορές, μέλη της κοινότητας μαζί με κάποιους φορείς, που μου αναφέρατε, να θέλουν οι ίδιοι να αναλάβουν μια πρωτοβουλία, να χρησιμοποιήσουν υλικό του μουσείου, να έρθουν σε συνεργασία με εσάς και να κάνουν μια δικιά τους έκθεση ή κάποια εκδήλωση στο χώρο του μουσείου; Δηλαδή συμβαίνει το να έρθουν κι εκείνοι σε εσάς;

Σ: Έχει συμβεί πολλές. Καταρχήν αυτή η διαδικασία, που πλέον λέγεται πληθοπορισμός, αυτό που λέμε τώρα, που το είπαμε με διάφορους τρόπους και το περιέγραφα με διαφήμιση, με πρόσκληση: «Το μουσείο κάνει αυτό και ζητάει αυτά κι αυτά», αυτά πλέον είναι δράσεις πληθοπορισμού λέγονται τα τελευταία χρόνια, από το αγγλικό crowdsourcing. Αυτό έχει δυο δρόμους, η έκθεση που σας είπα, που ανέφερα ως παράδειγμα τώρα για την Κέρκυρα, γιατί ήταν το πιο πρόσφατο, η πιο πρόσφατη έκθεση που δημιουργήσαμε το Φθινόπωρο του 2020, αυτή ζητήθηκε από έναν οργανισμό που ήθελε να τιμήσει την κοινότητα της Κέρκυρας κι εμείς συνεργαστήκαμε με ένα πλήθος ιδιωτών, ερευνητών και μη, με την κοινότητα και φορείς και δημιουργήσαμε και σας είπα την πορεία της. Υπάρχει και η αντίστροφη πορεία, θα πάρω πάλι παράδειγμα για να μη μιλάμε θεωρητικά. Κάποια χρόνια πριν, η εβραϊκή κοινότητα της Ρόδου, που είναι πολύ μικρή πλέον, αλλά έχει ζωντανή παρουσία στα δρώμενα του νησιού και όχι

μόνο, ζήτησε. Ήταν μια επέτειος στο νησί και ζήτησε το μουσείο να δημιουργήσει μια έκθεση για τη μακρόχρονη και πολύ ενδιαφέρουσα παρουσία της εβραϊκής κοινότητας του νησιού της Ρόδου, το οποίο όπως και η Κέρκυρα, έχει και αυτό πολυτάραχη ιστορία και πολύ ενδιαφέρουσα. Ένα αναπόσπαστο μέρος της ευρύτερης ιστορίας της Ελλάδας ήταν και οι δυο αυτές οι παρουσίες, όπως είναι και όλες οι υπόλοιπες, βεβαίως. Αυτό, λοιπόν, σε αυτό λειτουργήσαμε διαφορετικά. Ήμασταν εμείς ο φορέας που κλήθηκε να κάνει αυτή τη συμμετοχική δράση, βεβαίως πάλι κάναμε εμείς όλη την έρευνα, χρησιμοποιήσαμε ό,τι είχε η τοπική κοινότητα και μπορούσε να μας δώσει και αντιλαμβάνεστε ότι, τουλάχιστον ως άυλο ψηφιακό απόθεμα, αυτά μένουνε μετά στο μουσείο. Άμα παραχωρηθεί κάτι για μια έκθεση και γίνει αυτή η συμφωνία ότι «όχι το δίνουμε μόνο για να το βάλετε σε αυτή την έκθεση» πολύ σωστά, πολύ καλά, μόλις τελειώσει κλείνεται ο φάκελος της έκθεσης και τελειώνει και αυτό το αντικείμενο ό,τι κι αν είναι αυτό, φωτογραφία κ.λπ. μένει εκεί μέσα και τέλος, ως αντικείμενο. Αν όμως είναι πρόθυμοι να ενταχθεί αυτό και πάντα ρωτάμε, βέβαια, πάντα κάνουμε αυτή την ερώτηση, να ενταχθεί αυτό στο αρχειακό υλικό του μουσείου, σε αυτή την περίπτωση είναι κέρδος στις συλλογές του μουσείου, με την έννοια ότι μένει και μπορεί να ανοιχτεί προς τα έξω, να προσφερθεί και για όλες τις άλλες χρήσεις, για όλες τις έρευνες-

E: Γίνεται προσβάσιμο, δηλαδή.

Σ: Γίνεται προσβάσιμο, εφόσον αυτό επιτρέπεται. Κι αυτό είναι υλικό που δίνεται από ιδιώτες, όχι να συνεργαστούμε με έναν άλλο φορέα. Αυτά είναι άλφα, βήτα, γάμα, πολύ απλά πράγματα και τα καταλαβαίνουμε όλοι. Αλλά μιλάμε τώρα για μια φωτογραφία που ανήκει σε μια οικογένεια. Λέω, παράδειγμα τώρα, εάν σου πουν ότι «όχι, δεν ξέρω, γι' αυτή την έκθεση». Ωραία, παραμένει εκεί, τελείωσε, κλείνει αυτό. Αν, όμως πούμε «θα θέλατε αυτή η φωτογραφία να γίνει μέρος της συλλογής του μουσείου και να τη χρησιμοποιήσουμε και σε άλλες;» «Ναι, βεβαίως θα το θέλαμε!»: σε αυτή την περίπτωση γίνεται αυτού του είδους η παραχώρηση και μένει το υλικό στο μουσείο, πάντα σε συναλλαγές με ιδιώτες και με ιδιώτες ερευνητές. Εφόσον έχουν συγκεντρώσει δικό τους υλικό ή δικές τους φωτογραφίες, δικές τους καταγραφές και εφόσον το θέλουν μπορεί μετά να παραμείνει κι εμείς τιμούμε αυτό το πράγμα και το κρατούμε πάντα σε ένα χωριστό αρχείο. Όταν δοθεί, δηλαδή, το αρχείο ενός ανθρώπου, για το οποίο κοπίασε με αγάπη, με πάθος να το συγκεντρώσει και που τα στοιχεία που το απαρτίζουν, τα δεδομένα, οι άνθρωποι, οι πηγές, μπορεί να μην υφίστανται πια, το τιμούμε αυτό κρατώντας το στο μουσείο. Αναφέρω ένα όνομα, που δόθηκε ένα αρχείο πρόσφατα ως, ας πούμε, αρχείο Ιωάννου Λάμπρου. Έδωσε ένας κύριος ένα εκτεταμένο αρχείο. Στις περισσότερες περιπτώσεις, για να μην πω σχεδόν σε όλες, οι συλλέκτες δεν είναι Εβραίοι. Παρ' όλα αυτά συγκεντρώνουν και εβραϊκό υλικό κι όταν έρχεται η ώρα που θέλουν να δουν τι θα το κάνουν, που θα το δώσουν

πολλές φορές το μουσείο είναι ο δέκτης. Στην περίπτωση αυτή ήταν φυσικό αρχείο αυτό, αλλά πολλές φορές υπάρχει ένα αρχείο που συγκεντρώθηκε στην Αμερική, ας πούμε, από απογόνους του τάδε, από τάδε παρακλάδι μιας οικογένειας, μεγάλο ξέρω εγώ, που έχει παιδιά εγγόνια, ξαδέρφια, θείους κ.λπ., το οποίο είναι εκεί. Κάποιος από αυτούς συγκεντρώνει όλο αυτό το υλικό και μας στέλνει ψηφιακό αρχείο και λέει ότι «Σας στέλνω όλες τις φωτογραφίες με όλες τις εξηγήσεις. Τα γράμματα αυτά, τα αντικείμενα αυτά, φωτογραφίες από τα αντικείμενα, αυτές τις επιστολές, ξέρω εγώ κι εκείνο και τ' άλλο και τις κάρτες από τον πόλεμο, τα οποία ανήκουν στην οικογένεια Μπαττίνου-» λέω το δικό μου για να αντιληφθούμε απλώς χωρίς να χρησιμοποιούμε τα ονόματα άλλων «-και θέλω να παραμείνουν στο μουσείο». Αυτό το κρατούμε ως αρχείο τάδε Μπαττίνου στο μουσείο και είναι άυλο το συγκεκριμένο, είναι μόνο ψηφιακό απόθεμα. Όμως, σαν στόχος, σας το είπα και αποδεικνύεται τώρα, για εμάς αποτελεί κειμήλιο εξίσου πολύτιμο με τα υπόλοιπα.

Ε: Οπότε μπορεί να χρησιμοποιηθεί μετά και για κάποια έκθεση ή παράλληλη δράση, να έρθετε πάλι σε συνεργασία με αυτούς τους ανθρώπους.

Σ: Οποσδήποτε. Αν δωρισθεί κάτι στο μουσείο, δεν δεχόμαστε δωρεές υπό όρους, ό,τι αντικείμενο αν είναι αυτό, δηλαδή να μου δώσετε εσείς την ωραία μπλούζα σας και να μου πείτε «θα τη δώσω στο μουσείο, αλλά θέλω να εκτίθεται» ή «θέλω να τη βάλετε στο συγκεκριμένο». Αυτό δε μπορεί να το δεχθεί το μουσείο, ένας ιδιώτης να περιορίζει τις χρήσεις του και τις αποστολές του και τις δράσεις του. Αλλά μπορεί, αν τη δώσετε ανοιχτά, μπορεί να γίνει το εξής, και δεν είναι μια μπλούζα [γέλιο], είναι ένα αρχείο. Έχει συμβεί αυτό, να δεχθούμε ένα αρχείο που να λέει, μεγάλο αρχείο κιόλας και πολύ σημαντικό, «παραχωρούμε πλήρες αντίγραφο στο ΕΜΕ», αυτό ήτανε ψηφιακό αντίγραφο, το αντικείμενο το πρωτότυπο βρίσκεται αλλού, «αλλά θα θέλαμε κάθε φορά που θα γίνει μια χρήση ή μια κρούση να μας ενημερώνετε». Αυτό δε σημαίνει κάθε φορά που θα το διαβάσει, θα έρθετε εσείς και θα το διαβάσετε, ήρθε η κυρία Φλώρου και το διάβασε, αυτό δεν μπορεί να το αναλάβει κανείς να το κάνει. Αλλά εάν θα κάνει η κυρία Φλώρου μια έκθεση για το χ, ψ, ω και θέλει να χρησιμοποιήσει τέσσερα τεκμήρια από το αρχείο, τότε τους ενημερώνουμε. Δεν είναι για να κατακρατήσουν την άδεια. Εφόσον εμείς θεωρούμε ότι εσείς, ο σκοπός σας δεν ήταν καιροσκοπικός, ήταν ερευνητικός, καλός, εκπαιδευτικός, θεμιτός (μη διακριτό από 0:41:15 έως 0:41:17) να δείτε το αρχείο και να επιλέξετε αυτά τα τέσσερα τεκμήρια δε θα πουν όχι αυτοί, απλώς θέλουν να το ξέρουν ότι η κυρία Φλώρου χρησιμοποίησε τα εξής τρία, τέσσερα τεκμήρια για την έκθεση χ, ψ, ω που έκανε το μουσείο της Χίου, λέω ανοησίες τώρα για να συνεννοηθούμε. Αυτή είναι η συνεννόηση. Αυτή τη δεχόμαστε, αλλά οποιαδήποτε δέσμευση άλλου είδους το μουσείο δεν τη δέχεται. Οπότε έχουν υπάρξει περιπτώσεις που έχουν πει

«θέλουμε να σας το δώσουμε μόνο για ερευνητικούς σκοπούς και να μη δημοσιευτεί» και πάλι το δεχόμαστε, αν πουν όμως «θέλουμε άλλα και διάφορα» τους λέμε «το μουσείο δεν μπορεί να δεχθεί αυτά τα αντικείμενα» και αυτό έχει σχέση με τη διαχείριση που λέγαμε πριν, δεν το δεχόμαστε πάντα. Ευτυχώς αυτές οι περιπτώσεις που είναι τόσο συγκεκριμένοι οι όροι και είναι μη ευέλικτοι, γιατί προσπαθούμε πάντα να γίνει μια συζήτηση, μια διαπραγμάτευση [γέλιο], είναι ελάχιστες οι περιπτώσεις. Το μουσείο είναι ένας αξιόπιστος κι έγκυρος οργανισμός, 44 ετών πλέον, είναι γνωστός ο σκοπός και οι στόχοι και η αποστολή του, οπότε οι άνθρωποι έχουν ήδη συνταχθεί όταν αποφασίζουν να μας προσεγγίζουν. Σε περιπτώσεις που δεν είναι έτσι, απλώς λέμε «ευχαριστούμε πάρα πολύ, αλλά δεν μπορούμε να δεχθούμε αυτό το αντικείμενο» έστω κι αν είναι **άυλο και ψηφιακό**.

Ε: Ήτανε και μια ερώτηση που ήθελα να σας κάνω και ουσιαστικά απαντήθηκε σε μεγάλο βαθμό, ήταν **τα δεοντολογικά ζητήματα** που μπορεί να προκύψουν στη χρήση, ας πούμε, από τους επιμελητές ενός αντικειμένου και των ιστοριών που υπάρχουν πίσω από αυτό και από τα μέλη της κοινότητας, ειδικά όταν πρόκειται για θρησκευτικό αντικείμενο.

Σ: Υπάρχουν δεοντολογικά ζητήματα και είναι πολύ σημαντικά. **Καταρχήν υπάρχουν τα δικαιώματα, τα πνευματικά δικαιώματα, τα δικαιώματα πνευματικής περιουσίας**. Ως μουσείο, το οποίο πρόσφατα πιστοποιήθηκε μάλιστα και από το Υπουργείο Πολιτισμού, είμαστε το δεύτερο ιδιωτικό μουσείο στην Ελλάδα που έλαβε την πιστοποίηση, **είμαστε πάρα πολύ αυστηροί σε τέτοια θέματα δεοντολογίας και αυτός είναι ο λόγος που δε δεχόμαστε κάποια αντικείμενα υπό παράλογους, περίεργους όρους**, καθώς αυτά παραβαίνουν τη δεοντολογία, στην οποία πρόσκειται και εφαρμόζει το μουσείο. Δηλαδή, **όποιος έχει κάποια πολύ περίεργα πράγματα στο μυαλό του δε μπορεί να ενταχθούν τα αντικείμενά του σε έναν τέτοιο ανοιχτό οργανισμό, εξωστρεφή οργανισμό, που χρησιμοποιεί όλα αυτά τα πράγματα προς τα έξω**. **Θα έλεγα ότι ποτέ δεν έχουμε αντιμετωπίσει πρόβλημα με θρησκευτικά αντικείμενα**, όπως το θέσατε, τα θρησκευτικά αντικείμενα είναι όλα προς έκθεση, προς κάθε είδους επικοινωνία προς τα έξω με φωτογραφίες, με όλο το υλικό, δεν υπάρχει κάποιο θέμα σε αυτό. **Εκεί που υπάρχει θέμα και το προσέχουμε παρά πολύ είναι οι προφορικές μαρτυρίες**, γιατί εν τη ρύμη του λόγου οι άνθρωποι λένε και πράγματα τα οποία είναι πάρα πολύ δύσκολα. **Γι' αυτό όταν παίρνουμε μια προφορική μαρτυρία μετά τη στέλνουμε στον άνθρωπο να την ακούσει κι έχουμε ένα συμβόλαιο**, το οποίο γίνεται μεταξύ του μουσείου και του μάρτυρα, του πληροφορητή, το οποίο λέει στο τέλος ότι παραχωρώ το πλήρες κείμενο ή ό,τι είναι, ξέρω εγώ οπτικοακουστικό προϊόν της συνέντευξης μου για τη χρήση του μουσείου, σύμφωνα με την αποστολή του και τις δεοντολογικές αρχές του. Είναι συνταγμένο αντιλαμβάνεστε από νομικό. Κάπου εκεί μέσα μπορεί να πει ένας άνθρωπος, ας πούμε κάποιες πολύ οδυνηρές εμπειρίες για

τον πόλεμο ή μπορεί να πει «εμάς μας πρόδωσε η οικογένεια τάδε» ή να πει ότι «η αδελφή μου ήταν έγκυος κι έχασε το μωρό». Κάποια πράγματα τα οποία μπορεί η οικογένεια της αδελφής να μη το γνωρίζει αυτό το πράγμα, οι απόγονοί της, εκεί μπορεί να μας πει ότι «σε αυτό το σημείο λέω αυτό, το οποίο δε θα ήθελα να βγει ποτέ προς τα έξω». Εμείς γράφουμε στο συμβόλαιο ότι, ας πούμε, «στη μαρτυρία της κυρίας Φλώρου από το λεπτό 10' και 10'' μέχρι 15' και 20'', το κομμάτι αυτό είναι απόρρητο» και είναι μέσα στο φάκελο αυτό και δεν πρέπει ποτέ αυτό το κομμάτι να βγει προς τα έξω. Λέμε, ας πούμε ότι «μετά το τέλος της ζωής σας να απελευθερωθεί;». Κάποιοι λένε «ναι, δε με ενδιαφέρει», άλλοι λένε «όχι» γιατί υπάρχουν απόγονοι, αναλόγως με το τι είναι. Σε αυτά η δεοντολογία μας είναι άτεγκτη, δεν υπάρχει περίπτωση, και γ' αυτό κι όταν ζητούν να ακούσουν μαρτυρίες και να βγάλουν τα κομμάτια προς τα έξω, τα ακούν μέσα στο μουσείο, σε δικά μας μηχανήματα, μόνο με δικά τους ακουστικά [γέλιο], σε κάποιες περιπτώσεις το έχουμε αποκόψει αυτό το κομμάτι που λέω, σαν αυτό που είπα ας πούμε, κάτι τέτοιο το έχουμε αποκόψει από την κόπια που είναι ανοιχτή στο κοινό κι έχουμε άλλη μια κόπια εμείς που είναι μόνο στο αρχείο και σε κάποιες περιπτώσεις, επειδή ο άνθρωπος ένιωσε πολύ άσχημα, το έχουμε σβήσει. Έχει διαγραφεί από τη συνέντευξη, δεν υφίσταται πουθενά. Οπότε σε τέτοια δεοντολογικά ζητήματα, που έχουν σχέση με την υπόληψη των ανθρώπων και με τα συναισθήματα και το wellbeing, ας πούμε, τη καλή διάθεση και υγεία των γύρω τους, της οικογένειάς τους κ.λπ. αυτά είναι αδιαπραγμάτευτα για εμάς. Οπότε σε τέτοια θέματα προσέχουμε πάρα πολύ, παίρνουμε συμβουλή νομικού κ.λπ. κ.λπ. και προσέχουμε πάντα η ευελιξία να πέφτει προς τη μεριά του μουσείου, ώστε να μπορεί να χρησιμοποιεί αυτά που έχει ελεύθερα. Παρ' όλα αυτά, το μουσείο λειτουργεί και ως αρχείο και διαφυλάσσονται και κάποια πράγματα, τα οποία δεν είναι για λαϊκή κατανάλωση.

E: Αυτό το αποφασίζετε εσείς ως ερευνητές ή σε επικοινωνία, δηλαδή, με τους πληροφοριοδότες;

Σ: Όπως σας είπα υπάρχουν κάποια κομμάτια μαρτυρίας και εκθέτουν άτομα της οικογένειας.

E: Σε αυτή την περίπτωση

Σ: Ναι, σε τέτοιες περιπτώσεις και είναι συνήθως αίτημα του δωρητή, του συνομιλητή μας. Από τη στιγμή που εμπιστεύονται το μουσείο με ένα τέτοιο ευαίσθητο προϊόν και εφόσον δεν πρόκειται για κάποια περίεργη απαίτηση, «θέλω να εκτίθεται μόνιμα» ξέρω εγώ ή κάτι τέτοια πράγματα, αλλά πρόκειται για πραγματικά στοιχεία παίρνουμε και τη συμβουλή του νομικού μας και λειτουργούμε ανάλογα. Αλλά αυτά που λέμε τώρα είναι εξαιρέσεις, απειροελάχιστες σε σχέση με την όλη πρακτική. Τα συναντούμε πολύ σπάνια τέτοια θέματα. Μπορεί δηλαδή μέσα σε 140 μαρτυρίες να παρουσιάστηκαν και 2 μικρά κομματάκια, τα οποία ήταν πολύ ευαίσθητα και τα οποία τα έχουμε συγκρατήσει από την έκθεσή τους στο ευρύ κοινό, ακόμα

και τους ερευνητές με βάση την επιθυμία των συνομιλητών μας. Οπότε είναι ένα πάρα πάρα πολύ μικρό ποσοστό, αλλά νομίζω ο τρόπος που χειρίζεται κανείς τις εξαιρέσεις και τις προκλήσεις καθορίζουν το πώς λειτουργεί και τι υπόληψη και τι εμπιστοσύνη χαίρει ως αξιόπιστος οργανισμός.

Ε: Αυτό, γιατί ήθελα να σας ρωτήσω και το κατά πόσο έχει πετύχει τη μακροχρόνια συνεργασία με τις κοινότητες το μουσείο, αλλά καταλαβαίνω ότι είναι θέμα εμπιστοσύνης, μέσα από τις πρακτικές αυτές.

Σ: Νομίζω ότι έχουμε αποδείξει ότι χειριζόμαστε το υλικό που ίσως παραχωρήσουν ή ζητήσουν ή, δεν ξέρω, παράγουμε για κάποια κοινότητα με μεγάλη ευαισθησία, με μεγάλη αγάπη, όπως πρέπει. Ο χώρος του μουσείου έχει οπωσδήποτε, εκτός από την επιστημοσύνη, τη διαδικασία, τη διαχείριση, την τεκμηρίωση, την έρευνα, τη συντήρηση, την προφύλαξη όλων αυτών των πραγμάτων και εργάζεται για τον άνθρωπο και για την κοινωνία των ανθρώπων. Η εμπιστοσύνη και η ευαισθησία είναι βασικά πράγματα.

Ε: Τώρα, πέρα από ό,τι έχει να κάνει με την παραδοσιακή έννοια της άυλης κληρονομιάς, που σχετίζεται κυρίως με τα έθιμα, τις παραδόσεις και που πολλοί μπορούν να το πουν folklore και να μείνει λίγο στο παρελθόν, το μουσείο τι δράσεις αναλαμβάνει για τις σύγχρονες πολιτισμικές εκφράσεις των εβραϊκών κοινοτήτων;

Σ: Με κάθε διαθέσιμη ευκαιρία και πολλές που δημιουργούμε οι ίδιοι χρησιμοποιούμε για να βγαίνουν αυτά τα πράγματα προς τα έξω. Τα ήθη και τα έθιμα είναι πάρα πολύ σημαντικά πράγματα, που πολύ πρόσφατα μου δόθηκε η ευκαιρία, είναι μια εκδήλωση μνήμης από το ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων και μου δόθηκε η ευκαιρία, καθώς θέλανε μέσα από την εκδήλωση αυτή που ήταν όπως είπαμε εις μνήμην κάποιου, να μιλήσουμε παράδειγμα για τη Ρωμανιώτικη τέχνη. Μου δόθηκε η ευκαιρία να μιλήσω για ήθη και για έθιμα από τα παλιά Γιάννενα, ας πούμε, και όλη η ομιλία να έχει, ήταν εμπλουτισμένη με αντικείμενα όλων των ειδών οπωσδήποτε και με άλλου είδους φωτογραφίες κ.λπ. κ.λπ., να έχει αυτό ως καίριο κομμάτι και αν θέλετε πυρήνα της παρουσίασης αυτής. Είναι πολύ σημαντικό για εμάς, το μουσείο είναι ιστορικό και εθνογραφικό, επομένως αυτό το κομμάτι των εθίμων και ό,τι ηθών, εθίμων και όλο το κομμάτι αυτό της καθημερινής ζωής των εβραίων της Ελλάδας είναι βασικότερη ενασχόληση του μουσείου και να το ερευνά, να το συλλέγει και να το τεκμηριώνει, αλλά και να το βγάζει προς τα έξω. Και με κάθε ευκαιρία που παρουσιάζεται, όπως του ιδρύματος της Βουλής που ήταν πρόσκληση προς εμάς, αλλά και διαρκώς δημιουργούμε τέτοιες ευκαιρίες, ώστε να βγαίνουν αυτά προς τα έξω και κυρίως πολλές ευκαιρίες να γίνουν συγκριτικές προσεγγίσεις, όπως για παράδειγμα σε ένα πρόγραμμα παλιότερα που μελετούσε το φαγητό, τις συνήθειες τις διατροφικές, τις ενδυματολογικές και τις οικιακές, της οικιακής

πρακτικής και λατρείας κάποιων ομάδων μέσα σε τρεις χώρες διαφορετικές και στην Ελλάδα είχαμε επιλεγεί εμείς για να βγάλουμε αυτά προς τα έξω και ήταν ένα πάρα πολύ ωραίο πρόγραμμα, καθώς δόθηκε η ευκαιρία να μιλήσουμε για τα έθιμα της ζωής, τα διαβατήρια έθιμα που τα λένε οι λαογράφοι: τη γέννηση, τον γάμο, τον θάνατο κι όλα τα ενδιάμεσα, τα στάδια της ζωής, τις τελετές που τα συνοδεύουν, τις γιορτές μέσα στο σπίτι και στη συναγωγή και τι σημαίνουν όλα αυτά. Το πολύ σημαντικό με αυτά, κυρία Φλώρου, είναι μαθαίνοντας, και αυτά βέβαια τα βγάζουμε και μέσα από τα εκπαιδευτικά μας προγράμματα, που προσφέρουμε κάθε χρόνο κ.λπ. και όλα όσα μπορείτε να φανταστείτε ότι κάνει ένα αντίστοιχο μουσείο, αν και το μουσείο μας έχει ασχοληθεί και με αρχαιολογικό έργο, το οποίο επίσης έχει να κάνει ίσως με ΑΠΚ, καθώς συγκεντρώνεται υλικό από πολλά σημεία και δημιουργείται, ας πούμε, ένα σύνταγμα παρουσίασης όπως αυτό των επιγραφών που εκδώσαμε πέρυσι, Εβραϊκών επιγραφών από όλη την Ελλάδα, που δίνει την εποπτεία σε ένα υλικό που οι περισσότεροι άνθρωποι δεν ήξεραν καν ότι υπάρχει, πόσο μάλλον να το δουν συγκεντρωμένο σε έναν τόμο που να περιλαμβάνει 108 παραδείγματα, πολλά από μουσεία από όλη την Ελλάδα, από τη μια άκρη ως την άλλη. Οπότε υπάρχει και αυτό, αλλά είναι βασική, δηλαδή τι θέλω να πω, ότι όταν αυτά βγαίνουν προς τα έξω γνωρίζοντας κάποιες από τις γιορτές, τα έθιμα του ενός και του άλλου αντιλαμβάνεσαι τελικά πόσο κοινή είναι η ανθρώπινη εμπειρία και όσο κι αν οι λεπτομέρειες ή η ερμηνεία εδώ ή εκεί ή ένα διαφορετικό τραγούδι ξεχωρίζουν τον έναν από τον άλλον, ωστόσο παρ' όλα αυτά η ανθρώπινη εμπειρία και επιθυμία και ελπίδα παραμένει κοινή κι αυτό είναι ένα πολύ σημαντικό στοιχείο γνωριμίας που προσφέρει το μουσείο, που μπορεί να προσφέρει το μουσείο με τις συλλογές του και με την ΑΠΚ που συλλέγει και βγάζει προς τα έξω, ότι τελικά διαφέρουμε πιο πολύ ή μοιάζουμε πιο πολύ; Και αυτό είναι το ερώτημα που συνήθως άρρητα τίθεται στα εκπαιδευτικά μας προγράμματα, ας πούμε και τις περισσότερες φορές βλέπεις και τα παιδιά τα ίδια και είναι παιδιά και πόσο μάλλον μεγαλύτεροι με την εμπειρία τη δικιά μας ή ακριβώς επειδή είναι παιδιά και δεν τα έχουν επηρεάσει τα διάφορα συμπραγματούντα βγάζουν το συμπέρασμα ότι υπάρχουν πάρα πολλά κοινά στοιχεία και τελικά μοιάζουμε πολύ, μοιάζουμε περισσότερο από ότι διαφέρουμε. Ένα από αυτά τα προγράμματα που εξετάζει (.) Έλεγα ότι ένα από τα προγράμματα και νομίζω εδώ ίσως να σας είπα περισσότερα από όσα θέλατε να ακούσατε κι εσείς [γέλιο]

Ε: Όχι κανένα πρόβλημα.

Σ: Ένα από τα προγράμματα που προσφέρει το μουσείο είναι το Πάσχα και Πέσαχ. Είναι για οικογένειες με παιδιά 5^{ης} – 6^{ης} δημοτικού και 1^{ης} – 2^{ας} γυμνασίου, αναλόγως πώς δημιουργούνται οι ομάδες. Και αυτό ξεκινάει από το Πάσχα, λέμε ας πούμε «θα εξετάσουμε το Πάσχα και το Πέσαχ, το εβραϊκό Πάσχα δηλαδή, τι ξέρετε για το Πέσαχ»; «Τίποτα, δεν

ξέρουμε τίποτα». Μάλιστα, καθόμαστε λοιπόν κάτω και αρχίζουμε. Εξετάζουμε πρώτα το Πάσχα, το ξέρουμε, έχουμε ένα έκθεμα που έχει τις γιορτές και καθόμαστε εκεί μπροστά στα μαξιλαράκια με τα παιδιά, η μουσειοεκπαιδευτικός, όχι εγώ, και αρχίζουμε για το Πάσχα, λέμε λεξούλες: η άνοιξη, τα κόκκινα αυγά, το κουλούρι, το αρνί, το ένα το άλλο, ξέρω εγώ όλα αυτά και μετά αρχίζουμε για το εβραϊκό Πάσχα, γίνεται ένα παιχνίδι έρευνας μέσα στο μουσείο και ανακάλυψης. Έχουμε και υλικά εκεί πέρα που τα βλέπουν τα παιδιά και το καθένα συνεισφέρει κάτι ανάλογα με το τι βρήκε στο κουτί του, ας πούμε, κι οπότε βγαίνουν πάλι αυγά και αρνί και άνοιξη και κουλούρια και και και [γέλιο]-

E: -Και βλέπουνε συγκριτικά μετά πόσες ομοιότητες...

Σ: **Ιδίως όταν εξετάζεις το Πάσχα το εβραϊκό σε έναν μεσογειακό λαό**, ας πούμε, όπως είναι οι Έλληνες, που είναι τα ίδια φαγητά, τα ίδια υλικά, το ίδιο κλίμα, την ίδια περίοδο. **Είναι εύκολο να αντιληφθεί κανείς πόσο αυτά τα έθιμα μπορούν να σου δώσουν να καταλάβεις τις ομοιότητες και τις κοινές γραμμές μεταξύ των ανθρώπων.**

E: Αυτό είναι μέρος των διαπολιτισμικών προγραμμάτων; Δηλαδή όλα αυτά τα εκπαιδευτικά προγράμματα, φαντάζομαι είναι και σεμινάρια, μπορεί να είναι ομιλίες...;

Σ: Είναι όλα αυτά που λέτε, κάνει πολύ **ανθρωπιστική εκπαίδευση** το μουσείο **για το θέμα του Ολοκαυτώματος**, **διδασκαλίας για το Ολοκαύτωμα στη διδακτική κοινότητα**, **ανθρώπινα δικαιώματα**, **κοινωνική περιθωριοποίηση**, **δικαιοσύνη**, **δικαιώματα των παιδιών**. Χειριζόμαστε τέτοια θέματα, καθώς η συλλογή μας και οι μαρτυρίες το βοηθούν παρά πολύ αυτό. Για παράδειγμα, **για να συζητήσουμε θέματα τέτοια για τα παιδιά**, **καταλήγει τελικά να συζητάμε για το σήμερα**. **Αυτό είναι το νόημα**, **για το σήμερα**, **για τα προσφυγόπουλα**, **για όλα αυτά**. **Χρησιμοποιούμε μια πολύ μεγάλη δουλειά του μουσείου**, **που ξεκίνησε το 2003 και συνεχίζεται**, είναι ongoing, **να συγκεντρώνονται οι μαρτυρίες**, **να εμπλουτίζεται**, **που λέγεται «Κρυμμένα παιδιά στην Ελλάδα της Κατοχής»**. Είναι και ένας πιο ήπιος τρόπος να μιλήσει κανείς για το Β' Παγκόσμιο πόλεμο και το Ολοκαύτωμα σε νεότερα παιδιά, καθώς **το μουσείο δε χρησιμοποιεί καθόλου φρικιαστικές ιστορίες**, **αφηγήσεις θανάτων και μαρτυριών και τέτοια πράγματα απίστευτα**, όμως κάποιος μου έκανε μια ερώτηση, ότι «Πώς νιώθετε που εκθέτετε τα παιδιά σε τέτοια θέματα, σε τέτοιου είδους θεματικές»; Λέω «νιώθουμε υπέροχα γιατί δεν τα εκθέτουμε ποτέ και για κανέναν λόγο, απολύτως κανέναν λόγο» και συνιστούμε και στα σχολεία να μην το κάνουν. Μεγαλύτερα τα παιδιά, στο λύκειο θα επιλέξουν να τα δούνε μόνα τους, αν τα δούνε μόνα τους και τώρα αυτό δεν είναι στο χέρι μας, είναι στο χέρι του κάθε γονιού. Αλλά το μουσείο όχι, δε βγάζει καθόλου τέτοιο λόγο προς τα έξω και σας διαβεβαιώ, κυρία Φλώρου, ότι η απώλεια της οικίας, των λίγων παιχνιδιών που είχαν τότε τα παιδιά, γιατί τώρα έχουν πάρα πολλά, ο αποχωρισμός έστω για ένα διάστημα από τους γονείς, από τα

αδέλφια, η αγωνία, ο φόβος, το να βρεθείς ξαφνικά με ξένους ανθρώπους, το να χάσεις το όνομά σου και να πεις δε θα σε λένε Ζανέτ, αν και δεν είναι πολύ εβραϊκό το δικό μου όνομα, αλλά θα σε λένε Καλλιρρόη για να μην καταλάβουν οι άλλοι ότι είναι Εβραία, χάνεις το όνομά σου..

Ε: Απώλεια ταυτότητας, τελείως.

Σ: Χάνεις την ταυτότητά σου και όλα αυτά βεβαίως δε σε σταματούν ποτέ να σε συνοδεύουν στην υπόλοιπη ζωή σου. Κάπου στο πίσω μέρος του μυαλού σου, άμα ήσουν έξι και οχτώ και δέκα, «προφανώς είναι κακό που είμαι Εβραία, έτσι δεν είναι; Για να με κυνηγάνε, γιατί με κυνηγάνε; Εγώ τί έκανα, είμαι δέκα χρονών, τι πρόλαβα να κάνω;». Ένα παιδί τα ξέρει αυτά, έχει πολύ έντονο το συναίσθημα της δικαιοσύνης μέσα του, «άρα για να με κυνηγάνε, θα είμαστε κακοί εμείς οι Εβραίοι, καλό πράγμα δεν μπορεί να είμαστε». Όλη τη ζωή παλεύουν τα παιδιά με αυτά τα αισθήματα και πιστέψτε με, όταν ακούς, και εννοείται ότι δεν θέτουμε τέτοια θέματα σε νεαρά παιδιά, εννοείται αυτό, αυτά είναι για πολύ μεγαλύτερα παιδιά. Αρκεί αυτό το πολύ απλό, ότι η μαρτυρία ενός κοριτσιού, ότι «μου έραψε η μαμά μου ένα σάκο μικρό από άσπρο πανί, ξέρω εγώ, που είχαμε στο σπίτι και μου είπε βάλε λίγα πραγματάκια εδώ μέσα, μια κουκλίτσα, μια μπαλίτσα, δεν μπορείς να πάρεις άλλα και πάμε να φύγουμε» και φύγανε από το σπίτι τους κι άλλαξαν 17 σπίτια μέχρι το τέλος του πολέμου κι αυτή ήταν από τα τυχερά παιδιά, γιατί επιβίωσε, έγινε γιαγιά, ας πούμε –

Ε: - Οπότε για κάθε ηλικία υπάρχει συγκεκριμένο πρόγραμμα σίγουρα στο κομμάτι αυτό.

Σ: Οποσδήποτε, πιστέψτε με τα παιδιά αντιλαμβάνονται πλήρως τι σημαίνει αυτό και τι προεκτάσεις μπορεί να πιθανώς να έχει. Έχουν πλήρη επίγνωση και αμέσως λένε μόνα τους «κυρία όπως τα προσφυγόπουλα σήμερα». Το συνδέουν μόνα τους, απευθείας το συνδέουν και αμέσως πάει η συζήτηση εκεί που θέλουμε. Γιατί το συζητάμε αυτό παιδιά; Για να καταλάβουμε πώς είναι αυτό το πράγμα, ξαφνικά, είναι και στο παρελθόν είναι και τώρα, έχουμε, ας πούμε το κοριτσάκι αυτό μπροστά μας, την Ιβέτ, η οποία είχε αυτή την εμπειρία και πήρε και τα 2-3 παιχνιδάκια της, ας πούμε και περιπλανήθηκε και ενάμισι χρόνο μέχρι να τελειώσει ο πόλεμος, από δω κι από κει, από τα βουνά [γέλιο] στις πεδιάδες κι από σπίτι σε σπίτι, όπως σήμερα τα προσφυγόπουλα. Αυτό είναι οποσδήποτε κάνει το μουσείο διαπολιτισμικά και ανθρωπιστικά προγράμματα και χρησιμοποιεί τις συλλογές του και το άυλο απόθεμά του, για να υποστηρίξει αυτές ιδίως τις δράσεις, γιατί ας πούμε το σακίδιο της Ιβέτ δεν το έχουμε εμείς, το έχει η οικογένειά της, αλλά έχουμε τη φωτογραφία του γιατί υπάρχει ακόμα. Το έχουμε δείξει σε έκθεση, το έχουμε δανειστεί και το έχουμε δείξει, όταν έγινε η πρώτη έκθεση το 2006 και έχουμε βεβαίως το δικαίωμα να χρησιμοποιούμε την εικόνα και κάποια άλλα παιχνιδάκια, κάποια πράγματα, μια κιθαρίτσα, κάτι τέτοια που είχαν τα παιδιά

μαζί τους, αυτό που τους επιτράπηκε να πάρουνε, όλα αυτά που είναι πλέον άυλα για το μουσείο, γιατί ανήκουν στις οικογένειες, ο οποίες έχουν εγγόνια και δισέγγονα και τα θέλουν αυτά τα πράγματα, «όλα αυτά», λένε, «βγάζουνε προς τα έξω τις ιστορίες μας».

E: Είναι μέσω των προγραμμάτων, πλέον, που τα διηγείστε.

Σ: Ακριβώς και δημιουργούν διόδους προσέγγισης, αν θέλετε. Δημιουργούν διόδους γνωριμίας και κατανόησης και προσέγγισης για όποιον θέλει, βεβαίως, να τις πάρει και να τις χρησιμοποιήσει.

E: Τώρα πέρα από τα εκπαιδευτικά προγράμματα, που είναι μέρος του σχολικού προγράμματος, φαντάζομαι έρχεστε και σε επαφή με σχολεία, είναι μέρος και της ύλης που διδάσκονται πολλές φορές τα παιδιά...

Σ: Ναι είναι και η ιστορία των ελληνοεβραϊκών κοινοτήτων και το Ολοκαύτωμα, το οποίο επίσης διαχειριζόμαστε, έχουμε συνεργασία με το Υπουργείο Παιδείας, έχουμε υπογράψει και μνημόνιο συνεργασίας μαζί τους. Αυτό που γίνεται είναι ότι δεν μπορεί ποτέ στην Ελλάδα, όπως ξέρετε, να προσεγγίσει το μουσείο το σχολείο, γίνεται το αντίστροφο. Οπότε είναι τα προγράμματα που προσφέρουμε στην αρχή κάθε χρονιάς, είτε τα επετειακά που ετοιμάζουμε με συγκεκριμένες ευκαιρίες και αφορμές, τα ανακοινώνουμε με επιστολή στο Υπουργείο Παιδείας και το Υπουργείο Παιδείας στέλνει εγκύκλιο στα σχολεία και ενημερώνει ότι κ.λπ. κ.λπ., ακόμα και τώρα που είμαστε όλοι κλειστά και τα σχολεία και τα μουσεία το υλικό μας έχει μεταφερθεί στο ψηφιακό βασίλειο [γέλιο]

E: Ναι έχετε πολύ ψηφιακό υλικό η αλήθεια είναι

Σ: Έχουμε πολύ και διαρκώς μεταδίδουμε και βγάζουμε και επετειακά ψηφιακό υλικό και τώρα για την Ημέρα Μνήμης για το Ολοκαύτωμα, είχαμε πολύ υλικό και καινούριο να προτείνουμε και επαναδιοργανώσαμε κάποια πράγματα στο site μας, για να βρίσκουν εύκολα για την ημέρα αυτή. Τα βάλαμε δηλαδή και κάτω από την Κεφαλίδα επετειακό υλικό για την Ημέρα Μνήμης για το Ολοκαύτωμα και πολλοί δάσκαλοι μας είπαν ότι κάνουνε δράσεις στο σχολείο, γιατί ενημερώθηκαν και αργά έτσι όπως γίνονται τώρα όλα τα πράγματα με δυσκολία. Οπότε βρήκαν έτοιμο υλικό εκεί και για σχέδια μαθήματος και για εκπαιδευτικές δράσεις. Φέτος προσφέραμε και για παιδιά Λυκείου, με βάση ταινίες και με βάση μαρτυρίες, οι οποίες και πάλι δεν έχουν φρικιαστικό υλικό, περιεχόμενο, τίποτα τέτοιο, αλλά δίνουν αφορμή για πολύ σημαντικές συζητήσεις και για την κοινωνία σήμερα: για αντισημιτισμό, ρατσισμό, περιθωριοποίηση, για την ελαχιστοποίηση του Ολοκαυτώματος, η οποία είναι μια μεγάλη προσπάθεια τώρα, που δυστυχώς έχει ενταθεί μέσα στην πανδημία, ότι «έλα μωρέ, σώπα καημένε, τι 6.000.000; Δεν είναι 6 είναι 5.800.000 ή 5.200.000». Στην πραγματικότητα, οι ιστορικοί ακόμα παλεύουν να βρουν τον ακριβή αριθμό. Σου λένε «δεν ήταν τώρα...600.000 που πέθαναν από τύφο», δε σου

λέει «δεν έγινε το Ολοκαύτωμα», σου λέει «δεν είναι έτσι όπως τα λέτε», οπότε αυτό είναι πιο εύκολο γιατί άμα πεις δεν έγινε το Ολοκαύτωμα, θα πει «τι λες ρε μεγάλη; Κι όλα αυτά τα, άσε τους ανθρώπους που ζουν ακόμα και τα λένε, αλλά όλα αυτά τα τεκμήρια; Αυτά τι είναι;». Οπότε δε σου λέει δεν έγινε, σου λέει «δεν ήταν αυτό ακριβώς που σου λένε, τώρα χαζή είσαι με αυτά που κάθεσαι κι ακούς;». Οπότε είναι μέρος της αλήθειας μαζί με ψέματα, μαζί με διαστρέβλωση και μαζί με ελαχιστοποίηση. Οπότε όλα αυτά, όπου χρειαστεί κι όπου ο δάσκαλος έχει κάνει τη δουλειά του από πίσω και τα θέλει, εμείς τα προσφέρουμε.

E: Και το μουσείο ασχολείται ουσιαστικά εξίσου με το κομμάτι του Ολοκαυτώματος σαν θεματική και το κομμάτι το κομμάτι όλο που έχει να κάνει με τα έθιμα, τις παραδόσεις;

Σ: Δε θα έλεγα εξίσου. Το κομμάτι του Ολοκαυτώματος είναι μια από τις πέντε βασικές θεματικές του μουσείου και ένα από τα πέντε κομμάτια των συλλογών του. Απλώς υπάρχει μεγάλη ζήτηση για το θέμα αυτό από το 2012 – 2013 που μπήκε και η Χρυσή Αυγή στη Βουλή κι άρχισαν να συμβαίνουν επεισόδια bullying και ξυλοδαρμοί παιδιών μεταναστών κ.λπ. στις αυλές των σχολείων και οι δάσκαλοι προσπαθούσαν να πουν έναν υγιή αντίλογο και να μπορέσουν να δημιουργήσουν κάποιες εκδηλώσεις, να εντυπωθούν, να ακουστούν κάποια πράγματα μέσα στην αυλή και ψάχνανε για υλικό, από τότε υπάρχει μεγάλη ζήτηση γι' αυτά τα θέματα και επειδή δεν τα διαχειρίζονται και πολλοί χώροι στην Ελλάδα, απευθύνονται σε εμάς κι ασχολούμαστε πολύ με αυτό, χωρίς όμως ποτέ να αφήνουμε στην άκρη τον παραδοσιακό ρόλο του μουσείου, που είναι Εβραϊκό Μουσείο της Ελλάδος.

E: Άρα έχει έρθει στο προσκήνιο τώρα και λόγω των εξελίξεων η θεματική αυτή, το διαπολιτισμικό. Λοιπόν, τώρα εντάξει για το κομμάτι της ψηφιοποίησης είπαμε πάρα πολλά πράγματα, οπότε καλύψει αρκετά ερωτήματά μου και για το ρόλο της ψηφιακής παρουσίας του μουσείου και για την ΑΠΚ-

Σ: -Είναι πάρα πολύ σημαντικό σε εμάς, γιατί το επιδιώκουμε εδώ και πολλά χρόνια και με ψηφιακές εφαρμογές, αν ρίξετε και πάλι μια ματιά, θα τα έχετε δει ίσως στο site μας, έχουμε τρεις βασικές ψηφιακές εφαρμογές που τις έχουμε πολλά χρόνια τώρα. Οι δυο υπάρχουν σε μορφή CD-ROM από το 2007, βγάλαμε την πρώτη και μετά προχωρήσαμε και στη δεύτερη, μπορείτε να το βρείτε αυτό το υλικό αν πάτε στο κομμάτι που λέει «ψηφιακές εφαρμογές»,-

E: -Ναι ναι

Σ: οι οποίες έχουν χρησιμοποιηθεί ευρύτατα στον εκπαιδευτικό τομέα και στον σχολικό τομέα, εννοείται, αλλά και από Πανεπιστήμια και άλλους οργανισμούς που ήθελαν να κάνουν τέτοιου είδους δράσεις, καθώς είναι το πλήρες υλικό στα ελληνικά και αγγλικά, γεμάτο εποπτικά μέσα, φωτογραφίες, χάρτες, λίστες, ό,τι μπορείτε να φανταστείτε και βεβαίως πολλά έγγραφα, φωτογραφίες της περιόδου και έγγραφα, δημοσιεύσεις, εφημερίδες κ.λπ. κ.λπ. και μια

εφαρμογή mobile app για κινητό τηλέφωνο, που χρησιμοποιείται μέσα στο μουσείο. Αυτόν τον καιρό θα το παράγουμε, θα το κάνουμε μέρος μιας εικονικής περιήγησης, την οποία θα μπορείς να βρεις και από το site του μουσείου, αλλά αυτό το έχουμε από τέλος του 2016, είμαστε από τα πρώτα ελληνικά μουσεία που το έκαναν. Παίρνεις το κινητό σου, βάζεις τα ακουστικά σου και με QR codes, τα οποία θες αυτό, το βλέπεις, δε θες το άλλο, δεν το βλέπεις. Βλέπεις ένα, τα βλέπεις όλα, ό,τι θέλεις, γιατί για εμάς είναι πολύ σημαντική η ευελιξία προς τον πελάτη μας, προς το κοινό, τον επισκέπτη. Μπορείς να έχεις περισσότερες πληροφορίες, είτε στην οθόνη σου να τις διαβάσεις, είτε στα αυτιά σου να τις ακούσεις.

E: Οπότε έτσι εντάσσονται πολλά στοιχεία, ενσωματώνονται, αυτό που λέγαμε στην αρχή, δηλαδή, ερμηνευτικά μπορεί κάτι να ενταχθεί μέσα από το ψηφιακό κομμάτι.

Σ: Ακριβώς, αποκλειστικά, γιατί δεν μπορείς να τον έχεις τον άλλον να διαβάζει τα σεντόνια εκεί πέρα. Εκεί έχουμε μια σύντομη πληροφορία στον τοίχο κι έχουμε καρτέλες A3, δεν ξέρω αν είχατε έρθει παλιότερα στο μουσείο, καρτέλες A3 πλαστικοποιημένες, όπου εκεί είναι όλες οι πληροφορίες. Δεν υπάρχει κάτι μέσα στις προθήκες, τίποτα απολύτως. Έχουμε μάλιστα προταθεί για βραβείο γι' αυτό τον τρόπο επικοινωνίας με τον επισκέπτη. Όλα είναι, τα πάντα ελληνικά και αγγλικά, γιατί δεχόμαστε και πολλούς επισκέπτες από το εξωτερικό και με βάση αυτή την Mobile App, με τα QR codes, άμα δε θέλεις δεν την παίρνεις καθόλου, άμα θέλεις όμως και την πάρεις έχει μέσα 42 αντικείμενα με περισσότερες πληροφορίες, όχι άπειρα, κάθε κειμενάκι είναι 300 λέξεις, όσο θα ήταν ένα πανό έκθεσης. Αν και εφόσον θέλεις να τα ακούσεις. Το ξεκινάς και δε σ' αρέσει, 'τακ' περνάς στο επόμενο. Πλήρης ευελιξία στο χέρι σου, θες να το διαβάσεις το διαβάζεις, θες να το ακούσεις το ακούς και υπάρχουν μέσα επίσης 16 σημεία της ξενάγησης, όχι αντικείμενα, αλλά θεματικές οι οποίες επίσης παρουσιάζονται ελληνικά και αγγλικά, είτε με κείμενο είτε και με μια φωτογραφία η κάθε μια. Θες τις ακούς, θες δεν τις ακούς. Αυτό τώρα θα γίνει κομμάτι της εικονικής περιήγησης.

E: Είναι ο επόμενός σας στόχος δηλαδή

Σ: Είναι στην υλοποίηση, σε λίγο θα είναι έτοιμο.

E: Είχα δει και για τη συνεργασία με τη Europeana στο κομμάτι της ψηφιοποίησης,

Σ: Είμαστε από τα πρώτα 10 μέλη της, πρέπει σε λίγο να φύγω δεν έχω πολύ χρόνο,

E: Ναι ναι βέβαια

Σ: Είμαστε στο πρώτο consortium της Europeana, τα πρώτα 10 μουσεία και αρχεία και βιβλιοθήκες που κλήθηκαν να συμμετέχουν. Εκεί ψηφιοποιήθηκε ένα μεγάλο μέρος των συλλογών μας, ενδιαφερόντουσαν πολύ, γιατί τα εβραϊκά αντικείμενα από την Ελλάδα είναι σπάνια, δε μοιάζουν με κανένα άλλο από τις βόρειες χώρες της Ευρώπης, κανένα άλλο σύνολο που μπορεί κανείς να δει σε βόρειες χώρες της Ευρώπης και είμαστε μέλος και του Judaica

Europeana 2, το οποίο είναι το δεύτερο consortium τώρα, το οποίο κάνει πολύ στοχευμένα πράγματα αφού η μεγάλη ψηφιοποίηση έγινε τότε με το Europeana 1. Επίσης πρόσφατα υπογράψαμε μνημόνιο συνεργασίας με το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και όλο το content που είχε η Europeana το έχει και το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης τώρα και είναι και στο Site μας, βέβαια, άμα μπειτε στη δεξιά πλευρά που λέει «Συλλογές», εκεί τα βρίσκεις. Και αντικείμενο προς αντικείμενο και κατηγοριοποιημένα, ανάλογα με την κατηγορία και βρίσκεις αρκετή παραμετροποίηση, ώστε αν είσαι ερευνητής να μπορείς να δεις τι θέλεις και τι σου κάνει και να απευθυνθείς συγκεκριμένα να το ζητήσεις.

Ε: Κατάλαβα. Για να κλείσουμε, γιατί σας έχω πολλή ώρα [γέλιο], θέλετε να μου πείτε κάτι τελευταίο για τους επόμενους στόχους του μουσείου; Μου είπατε λίγο και για την ψηφιακή αυτή εφαρμογή που θα εξελιχθεί σε εικονική περιήγηση και λόγω covid και μετά covid αν έχετε...

Σ: Εξετάζουμε συνεχώς τις νέες τεχνολογίες. Θα δούμε τι μπορούμε να κάνουμε απ' όλα αυτά, γιατί παρόλες τις επιθυμίες όλα τελικά είναι και ζήτημα διαθέσιμων πόρων, εάν και η προσπάθειά μας είναι μόνιμη στην εξασφάλιση τέτοιων πόρων, για να μπορεί το μουσείο να ανταπεξέρχεται σε αυτές τις προκλήσεις που έχουμε μπροστά μας και στην καινούρια, αυτή, εποχή που έφερε η πανδημία και που θα εξελιχθεί μετά, όταν θα μπορούμε πάλι να κινηθούμε ελεύθεροι κ.λπ. Οπότε σκεφτόμαστε όλα τα καινούρια μέσα, που είναι εφαρμογές εικονικής πραγματικότητας, εφαρμογές επαυξημένης πραγματικότητας και μεικτές εφαρμογές, που είναι εικονική μαζί με επαυξημένη και δημιουργεί αυτό που λέγεται **mixed reality**, η μεικτή πραγματικότητα, έχουμε εξετάσει και **ολογράμματα**, τα οποία ήδη χρησιμοποιούν κάποια μουσεία για να μεταδώσουν μικρά κομμάτια μαρτυριών με ένα ζωντανό τρόπο σε σύγχρονο κοινό και να κρατήσουν το ενδιαφέρον των νέων επισκεπτών, που έχουν συνηθίσει πλέον να μελετούν και να δουλεύουν με ψηφιακούς τρόπους. Βλέπω και τα παιδιά μου, ας πούμε που είναι έφηβοι, το πόσο έχει αλλάξει πλέον η σχολική δουλειά και αυτό που ήδη εφαρμόζουμε στο μουσείο είναι οι ψηφιακές οθόνες αφής σε διάφορα σημεία, η επιλογή βίντεο με menu σε τρία σημεία, δυο ψηφιακές οθόνες αφής, λοιπόν, τρία σημεία όπου μπορείς να επιλέξεις βίντεο και να παρακολουθήσεις, ένα σημείο όπου προβάλλονται εικόνες από το έργο του μουσείου, εδώ δεν έχει επιλογή ο επισκέπτης απλώς αν θέλει στέκεται λίγο και τις βλέπει. Ποικίλες εικόνες από εγκαίνια, σεμινάρια, επισκέψεις παιδιών, όπου δεν φαίνονται βέβαια τα ίδια τα παιδιά ή φαίνονται παιδιά που πλέον είναι γονείς κι αυτά, είναι παλιές οι φωτογραφίες. Αυτά είναι από τα θέματα δεοντολογίας, τα οποία προσέχουμε πάρα πολύ, δε βγάζουμε ποτέ φωτογραφίες παιδιών προς τα έξω και διάφορο τέτοιο υλικό, που ας πούμε μπορείς να δεις εκεί όπως κι ένα σημείο που γίνονται εκπαιδευτικά προγράμματα και εκεί επίσης έχει ένα menu,

αλλά από εκπαιδευτικές ταινίες που μπορεί κανείς να παρακολουθήσει αναλόγως με το πρόγραμμα που έχει επιλέξει ο δάσκαλος. Οπότε έχουμε πολλές ανησυχίες, είμαστε από τα πρώτα μουσεία που έχουν φτιάξει τέτοια, ας πούμε εφαρμογές σε DVD-ROM με διαδραστικό τρόπο, με menu – menu driven- μπορούσες να επιλέξεις ας πούμε και να μπεις και να κάνεις και τώρα αυτά είναι στο site μας, όπως σας τα ανέφερα πιο πριν. **Στο μέλλον έχουμε σχέδια που θα δώσουν αυτή την ευελιξία στο μουσείο, να βγάλει τη συλλογή του, είτε είναι υλική είτε είναι άυλη, προς τα έξω, με τρόπους που να είναι διαθέσιμοι και προσβάσιμοι από όλο τον κόσμο.**

E: Σας ευχαριστώ πάρα πολύ κυρία Μπαττίνου για το χρόνο σας, για όλες τις σημαντικές αυτές πληροφορίες. Εδώ έχει τελειώσει η συνέντευξη από μέρους μου, μπορώ να πατήσω και το stop recording.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΙΑΖΟΜΕΝΗ (λίγα λεπτά αργότερα)

Σ: Δεν ξέρω αν θέλατε και δυο λόγια, νομίζω δεν τέθηκε, για τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, εκτός από το site του μουσείου χρησιμοποιεί και facebook και twitter, δεν έχουμε ακόμα Instagram, τα οποία έχουν, ιδίως το facebook τα τελευταία χρόνια πάρει πολύ μεγάλη επικοινωνιακή σημασία για το μουσείο και ενώ στην αρχή εγώ ήμουν κάπως διστακτική σε αυτό, ως παλαιότερη των νεότερων συναδέλφων μου, αν και όλοι είμαστε σε μια αιώνια νεότητα πλέον, βλέπει κανείς ότι τελικά γίνεται και το facebook forum για τη μετάδοση πιο σοβαρού υλικού, υλικού σαν αυτό για το οποίο συζητάτε σήμερα, οπότε και με αυτόν τον τρόπο βγάζει το μουσείο προς τα έξω τα υλικά του, τα προϊόντα του και ενημερώσεις για αντικείμενα και έθιμα και ήθη, που αφορούν στην ΑΠΚ.

E: Ωραία το έχω καταγράψει και αυτό.

Σ: Σκέφτηκα ότι ίσως είναι ένα κομμάτι που ενδιαφέρει πλέον, καθώς χρησιμοποιείται...

E: Ναι σίγουρα τα social media έχουν ανέβει πάρα πολύ και στο κομμάτι αυτό. Οπότε, σας ευχαριστώ, θα σας στείλω το mail βεβαίως, ότι άλλο, άμα εσείς χρειαστείτε κάτι από εμένα για την έρευνα, άμα θέλετε να δείτε την απομαγνητοφώνηση-

Σ: -Εντάξει αν δείτε ότι λείπουν κάποια πράγματα μπορούμε να ξαναμιλήσουμε ή ότι κάτι δε διευκρινίζεται επαρκώς, εφόσον θα βασιστείτε στο μουσείο, να έχετε αρκετές πληροφορίες.

E: Ωραία, ωραία. Σας ευχαριστώ πάρα πολύ.

Σ: Να είστε καλά, καλή σας ημέρα και καλή επιτυχία εύχομαι!

Συνέντευξη με την κα Κούκη Ελένη

Τομείς συνεργασίας συνεντευξιαζόμενης με το Ε.Μ.Ε

Α) Καταλογογράφηση του Αρχείου Προφορικής Ιστορίας (Α.Π.Ι), δημιουργία δελτίων και χρονισμού για κάθε συνέντευξη που μέχρι τότε υπήρχε στο μουσείο

Β) Μικρότερα project για την αναζήτηση πληροφοριών και την τεκμηρίωση

Γ) Για 3 χρόνια συνεργασία σε εκπαιδευτικό Project που έχει το μουσείο: Σχολικός διαγωνισμός ντοκιμαντέρ με θέμα το Ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων + ταξίδι αποστολή στην Κρακοβία, στο Άουσβιτς

Δ) Ευρωπαϊκό πρόγραμμα HANNAH

Πρόγραμμα Καταλογογράφησης Α.Π.Ι

- 2017 - 2018: Δημιουργία καταλόγων και μεταδεδομένων για να είναι προσβάσιμες οι προφορικές μαρτυρίες στην έρευνα
- Είχαν συσσωρευτεί φάκελοι εργασίας από ερευνητές, οι οποίοι δεν ήταν ταξινομημένοι και τους έλειπε ένας χρονισμός: περιληπτική αποτύπωση της συνέντευξης, ταξινόμηση πληροφοριών, δημιουργία μεταδεδομένων για να μπορούν οι ερευνητές και του μουσείου να ανατρέχουν

Ιστορία και Περιεχόμενο Α.Π.Ι: Β΄Π.Π & ΑΠΚ

- Προσεχώς θα αριθμεί 150 συνεντεύξεις που αφορούν τη ζωή του ελληνικού εβραϊσμού κι θέματα που άπτονται της ελληνικής ιστορίας
- Έχει δουλέψει μια σειρά ερευνητών με το μουσείο για το Α.Π.Ι
- Το αρχείο μέχρι στιγμής δεν περιλαμβάνει εμπειρίες και βιώματα νεότερων γενεών/ Οι μαρτυρίες φτάνουν μέχρι και την πρώτη μεταπολεμική γενιά

Μαρτυρίες σχετικά με ΑΠΚ

Σταδιακή δημιουργία του Α.Π.Ι από το 2000, στο πλαίσιο της έκθεσης για τις **Εβραϊκές γειτονιές της Ελλάδας** «το μουσείο κατάλαβε ότι τις περισσότερες πληροφορίες θα μπορούσε να τις συγκεντρώσει μέσα από προφορικές μαρτυρίες»: Ορισμένες από τις γειτονιές έχουν χαθεί οριστικά, ισοπεδώθηκαν μετά τον πόλεμο (π.χ στη Θεσσαλονίκη η συνοικία Κάμπελ) και τα μέλη του Ε.Μ.Ε «κατάλαβαν ότι ο τρόπος για να βρουν πληροφορίες, αλλά κυρίως για να

ανακτήσουν την αίσθηση αυτών των εβραϊκών γειτονιών ήταν να μιλήσουν με ανθρώπους και να τους αφηγηθούν το πώς ζούσανε σε αυτές τις γειτονιές»

- Πληροφορίες για τη ζωή των ανθρώπων πριν και μετά τον πόλεμο, κυρίως μέχρι την μεταπολεμική περίοδο (ορισμένες φορές μέχρι και το σήμερα)

Η πιο σημαντική θεματική του Αρχείου είναι ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος

Επιμέρους θεματικές: Το Ολοκαύτωμα, οι κρυμμένοι Έλληνες Εβραίοι στην Ελλάδα, οι αντιστασιακοί, αυτοί που πέρασαν στη Μέση Ανατολή (Ισραήλ) και οι επιζήσαντες στρατοπέδων.

- Η αφήγηση αρκετών ανθρώπων είναι στοχοπροσηλωμένη στις μνήμες του πολέμου κι έτσι δεν μπορούμε να μιλάμε πάντα για συνεντεύξεις ζωής
- Το Ολοκαύτωμα αρχίζει να γίνεται πλέον σταθερό σημείο αναφοράς – μέρος μιας κοινής πολιτικής κουλτούρας – ένας στέρεος τόπος μνήμης στην Ελλάδα. Είναι πολύ πιο ορατό μέσα από μνημεία και τελετές που παίρνουν μεγαλύτερη δημοσιότητα σε σύγκριση με προηγούμενες δεκαετίες

Νέο Project εμπλουτισμού του Α.Π.Ι – Πρόγραμμα HANNAH

- Προσεχώς: Πραγματοποίηση 24 συνεντεύξεων που αφορούν τη λεγόμενη **2^η γενιά Ολοκαυτώματος**, δηλαδή Έλληνες Εβραίους που γεννήθηκαν μετά το Ολοκαύτωμα – κυρίως παιδιά που οι γονείς τους υπήρξαν επιζήσαντες των στρατοπέδων συγκέντρωσης
- Άνθρωποι που τους έχει ανατεθεί ένα συμβολικό βάρος από τη γέννησή τους: το καθήκον να είναι αυτοί που θα αναγεννήσουν τις κοινότητες

Σχόλιο ερευνήτριας: Φαίνεται πως η ΑΠΚ έρχεται ως κάτι συμπληρωματικό στις μαρτυρίες των ανθρώπων που αφορούν κατά κύριο λόγο τις εμπειρίες και τις μνήμες από τον Β' Π.Π.

Επαφή με πληροφορητές

Το μουσείο, σαν μεσάζοντας, κρατά επαφή με ορισμένους πληροφορητές και παρέχει υποστήριξη στους εξωτερικούς συνεργάτες για την προσέγγισή τους για νέα project ή για τον εμπλουτισμό των υπάρχοντων καταλόγων → «σε πάρα πολλές περιπτώσεις έχουν προσωπικές επαφές με ανθρώπους και άρα είναι πολύ πιο εύκολο να εγκατασταθεί ένα **κλίμα επικοινωνίας και εμπιστοσύνης**»

Σχόλιο ερευνήτριας: Το Ε.Μ.Ε στο πλαίσιο συγκρότησης του Α.Π.Ι προσεγγίζει και χτίζει σχέσεις επικοινωνίας & εμπιστοσύνης κατά κύριο λόγο με πληροφορητές που σχετίζονται άμεσα με την περίοδο του Β Π.Π. (1^η & 2^η γενιά). Το αρχείο δεν εμπλουτίζεται με μαρτυρίες νεότερων γενεών για να αναδειχθούν περαιτέρω συνέχειες και ασυνέχειες αναφορικά με τον τομέα της ΑΠΚ

Η αξιοποίηση του Α.Π.Ι από το μουσείο – Ζητήματα πρόσβασης

- Το Α.Π.Ι δίνει πολύτιμες πληροφορίες για τη ζωή και την εμπειρία των ανθρώπων που είναι δύσκολο να βρεθούν σε άλλου είδους αρχεία
- Στην παρούσα φάση το Α.Π.Ι είναι προσβάσιμο κυρίως σε ερευνητές και στους πληροφορητές. Κυρίως λειτουργεί σαν ερευνητικό εργαλείο
- Το μουσείο έχει πραγματοποιήσει μια μακρά περίοδο έρευνας και συγκρότησης του Α.Π.Ι και τώρα είναι στη διαδικασία ένταξης του στις εκθέσεις, στα εκπαιδευτικά προγράμματα και εξασφάλισης μεγαλύτερης πρόσβασης για το ευρύ κοινό
- Απαιτείται μια σειρά από τεχνικές διαδικασίες – περισσότερη επεξεργασία του αρχείου και των μαρτυριών για να μπορούν ενταχθούν σε μουσειακά και εκπαιδευτικά προγράμματα + για την ψηφιακή διάθεση ορισμένων μαρτυριών
- Η τρέχουσα περιοδική έκθεση/ εγκατάσταση του μουσείου: «Σαν πρόκες καρφώνονται οι λέξεις» (εγκαινιάστηκε το 2020) είναι η 1^η έκθεση που βασίζεται αμιγώς στο Α.Π.Ι
- Οι μαρτυρίες από το Πρόγραμμα HANNAH πρόκειται μελλοντικά να αξιοποιηθούν σε εκπαιδευτικά προϊόντα και σε μια εγκατάσταση
- Το Ε.Μ.Ε βρίσκεται σε διαρκή αναζήτηση για το πώς μπορεί να εντάξει το Α.Π.Ι στη μουσειακή και εκθεσιακή ζωή (συζητήσεις και με μουσεία του εξωτερικού)

Κωδικοποιημένο κείμενο απομαγνητοφώνησης

Όπου Ε: Ερευνήτρια, Σ: Συνεντευξιαζόμενη

Ε: Καλησπέρα σας κυρία Κούκη, τι κάνετε; Είμαι η Καλλιρρόη Φλώρου, χάρηκα πολύ!

Σ: Κι εγώ είμαι η Ελένη Κούκη

Ε: Σας είχε μιλήσει και η κυρία Ζανέτ Μπαττίνου για την εργασία που κάνω φαντάζομαι..

Σ: Ναι ακριβώς.

Ε: Λοιπόν... δεν ξέρω αν σας ενημέρωσε και για τους σκοπούς της έρευνας. Θα σας κάνω κι εγώ μια δικιά μου εισαγωγή για να ξέρετε με τι ασχολούμαι. Εγώ τώρα φοιτώ στο Μεταπτυχιακό πρόγραμμα του Παντείου Πανεπιστημίου, πάνω στην Πολιτιστική διαχείριση και στο πλαίσιο της διπλωματικής εργασίας εξετάζω, στην ευρύτερη θεματική της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς, τον ρόλο των μουσείων στη διαφύλαξη της, με μελέτη περίπτωσης το Εβραϊκό Μουσείο της Ελλάδας. Οπότε έχω μελετήσει ήδη το νομικό και θεσμικό πλαίσιο του πολιτισμού, αναφορικά με την πολιτιστική κληρονομιά, έχω δει κάποιες καλές πρακτικές από μουσεία, έχω εστιάσει σε συμμετοχικές προσεγγίσεις για την τεκμηρίωση, γι' αυτό έχει προηγηθεί και η συνέντευξη με την κυρία Μπαττίνου. Και επειδή δόθηκε ιδιαίτερη στο Αρχείο Προφορικής Ιστορίας, μιλήσαμε αρκετά για την προφορική μαρτυρία, ήθελα να πάρω περισσότερες πληροφορίες από τη δική σας εμπειρία, καθώς μου σύστησε εσάς για να μιλήσουμε.

Σ: Πολύ ωραία

Ε: Ήθελα τώρα πριν ξεκινήσουμε να ζητήσω την άδειά σας για να ηχογραφήσω τη συνέντευξη. Σας είχα στείλει κι ένα έγγραφο.

Σ: Έχετε την άδειά μου. Μου στείλατε είδα και το συμφωνητικό, είμαι σύμφωνη να το υπογράψω, απλώς πώς θα το κάνω; Θα σας το κλείσω μέσα σε ένα pdf, είναι αρκετό αυτό για εσάς;

Ε: Ναι, άμα μπορείτε να το υπογράψετε και να μου το στείλετε σε ηλεκτρονική μορφή μέσω Mail.

Σ: Σε ηλεκτρονική μορφή εννοούμαι pdf; Γιατί δεν έχω ηλεκτρονική υπογραφή.

Ε: Ναι, δεν ξέρω αν είναι εύκολο να το εκτυπώνετε, ώστε να μου το σκανάρετε ή με μια φωτογραφία.

Σ: Ναι αυτό σας είπα ότι θα κάνω.

Ε: Ναι εντάξει, δε χρειάζεται ηλεκτρονική υπογραφή.

Σ: Ωραία

Ε: Ωραία, να πατήσω το record και από το Zoom. Λοιπόν, οπότε για να ξεκινήσουμε ήθελα να σας ρωτήσω ως ιστορικός και εξωτερική συνεργάτης του Ε.Μ.Ε αν μπορείτε να μου περιγράψετε τους τομείς συνεργασίας σας με το μουσείο, τα αντικείμενα με τα οποία ασχοληθήκατε.

Σ: Ωραία, λοιπόν, η συνεργασία μου με το μουσείο ξεκίνησε το 2017. Την πρώτη φορά ανέλαβα την καταλογογράφηση του Αρχείου Προφορικής Ιστορίας και τη δημιουργία δελτίων και χρονισμού για κάθε συνέντευξη που μέχρι τότε υπήρχε στο μουσείο. Μια αντίστοιχη δουλειά έκανα και την επόμενη χρονιά για ένα σύνολο περίπου λίγο παραπάνω από 20 συνεντεύξεων που είχαν προστεθεί εν τω μεταξύ στο μουσείο. Επίσης έχω συνεργαστεί μαζί τους σε διάφορα μικρότερα project, ιστορικά project για αναζήτηση πληροφοριών, τεκμηρίωσης κ.λπ. για μικρά θέματα που χρειάζονται για διάφορους λόγους μέσα στο μουσείο. Επίσης συνεργάζομαι μαζί τους σε ένα πολύ μεγάλο εκπαιδευτικό Project που έχει το μουσείο που αφορά έναν σχολικό διαγωνισμό ντοκιμαντέρ με θέμα το Ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων και το οποίο στο τέλος, οι ομάδες που διακρίνονται παίρνουν ως ανταμοιβή ένα ταξίδι αποστολή στην Κρακοβία και στο ίδιο το μνημείο του Άουσβιτς και για 3 χρόνια συνόδευσα αυτές τις ομάδες. Πέρυσι η διαδικασία δεν έγινε, λόγω της πανδημίας και είχε κλειστεί και οι ημερομηνίες και τα λοιπά, αναγκάστηκε το μουσείο να το ακυρώσει. Εδώ και κάποιες εβδομάδες έχω αρχίσει μια καινούρια συνεργασία με το μουσείο που αφορά πάλι το αρχείο προφορικών μαρτυριών, αλλά αυτή τη φορά πραγματοποιώ η ίδια τις συνεντεύξεις μέσα στο πλαίσιο ενός Ευρωπαϊκού Προγράμματος, του HANNAH. Είναι 24 συνεντεύξεις στο σύνολο που θα πραγματοποιήσω και αφορούν τη λεγόμενη 2^η γενιά Ολοκαυτώματος, δηλαδή Έλληνες Εβραίους που γεννήθηκαν μετά το Ολοκαύτωμα, μετά τον πόλεμο κυρίως με έναν στόχο, όχι όμως αποκλειστικό, παιδιά που οι γονείς τους υπήρξαν επιζήσαντες των στρατοπέδων συγκέντρωσης.

Ε: Είναι πολλά τα Project επομένως, δε είχα κι εγώ πλήρη εικόνα των τομέων που είχατε συνεργαστεί. Σε αυτά όλα τα διαφορετικά project συμμετείχανε και άλλοι εξωτερικοί, ιδρύματα ενδεχομένως, πέρα από το προσωπικό του μουσείου;

Σ: Τα περισσότερα από αυτά τα Project υποστηρίζονταν και από άλλα ιδρύματα, πέρα από το μουσείο. Δηλαδή το Project που δουλεύω τώρα είναι ένα Ευρωπαϊκό project με πολλούς ευρωπαίους partners, δεν ξέρω όμως περισσότερα και ακριβώς πώς γίνεται το τεχνικό κομμάτι. Κυρίως έχω συνεργαστεί, όχι κυρίως, αποκλειστικά θα έλεγα έχω συνεργαστεί με ανθρώπους που είναι ήδη συνεργάτες του μουσείου.

Ε: Στο πρώτο project μου είπατε για την καταλογογράφηση, επομένως δεν είχατε έρθει εσείς σε επαφή με τους πληροφορητές. Πήρατε το υλικό-

Σ: - Ακριβώς, πήρα το υλικό και έφτιαξα τον κατάλογο και όλα τα μεταδεδομένα, τη διαχείριση των μεταδεδομένων που χρειάζονταν για να είναι προσβάσιμες στην έρευνα οι μαρτυρίες.

Ε: Οπότε μετά αυτό χρησιμοποιήθηκε...ήταν η πρώτη καταλογογράφηση που είχε γίνει;

Σ: Κοιτάζετε κάτι, το Αρχείο προφορικών μαρτυριών του μουσείου είναι ένα σημαντικό αρχείο πολύ περισσότερο που έχει και έναν ειδικό άξονα, δηλαδή είναι περισσότερες από 100 συνεντεύξεις, σε λίγο θα είναι 150 πλέον που αφορούν τη ζωή του ελληνικού εβραϊσμού, φυσικά μέσα πιάνουνε και άλλα θέματα που άπτονται γενικότερα της ελληνικής ιστορίας. Είναι λοιπόν ένα σημαντικό αρχείο, το οποίο ξεκίνησε να γίνεται τμηματικά από τις αρχές του 2000, όταν το μουσείο αποφάσισε να οργανώσει μια έκθεση για τις εβραϊκές γειτονιές στην Ελλάδα και κατάλαβε ότι τις περισσότερες πληροφορίες θα μπορούσε να τις συγκεντρώσει μέσα από προφορικές μαρτυρίες. Έτσι λοιπόν άρχισε σιγά σιγά να σχηματίζεται. Κάθε ερευνητής και έχουνε δουλέψει πάρα πολύ, όχι πάρα πολύ αλλά έχουνε δουλέψει μια σειρά από ερευνητές σε αυτό το αρχείο. Κάθε ερευνητής έφτιαχνε έναν στοιχειώδη φάκελο για το μουσείο, ωστόσο σιγά σιγά με τα χρόνια το υλικό συσσωρευότανε και δεν είχε γίνει μια ταξινόμηση συστηματική και πολύ περισσότερο οι συνεντεύξεις τους έλειπε ένας χρονισμός. Δεν ξέρω αν είσαστε εξοικειωμένη με την έννοια, αν θέλετε να σας πω δυο πράγματα παραπάνω.

Ε: Άμα θέλετε να

Σ: Ωραία, έλειπε ένας χρονισμός ο οποίος είναι αναγκαίος για να μπορεί ένας ερευνητής να ψάξει εύκολα την κάθε συνέντευξη. «Χρονισμός» λέγεται όταν αποτυπώνουμε τη ροή της συνέντευξης, όχι λέξη προς λέξη καταγραφή της συνέντευξης που είναι ένας τρόπος και υπάρχει και μια μεγάλη συζήτηση για το αν πρέπει να γίνεται έτσι ή με χρονισμό η καταγραφή της συνέντευξης, στο χρονισμό είναι μια πιο περιληπτική καταγραφή της συνέντευξης δηλαδή βάζεις «από το 1^ο έως το 3^ο λεπτό ο πληροφορητής μιλάει για την οικογένειά του, από το 3^ο έως το 5^ο λεπτό ο πληροφορητής αναφέρεται στην πόλη που γεννήθηκε» και έτσι φτιάχνεις μια περίληψη της συνέντευξης, συνήθως 2-3 σελίδες, όπου συνήθως 2-3 σελίδες όταν μιλάμε για μια συνέντευξη μιάμισης ώρας – δυο ωρών, όπου ένας ερευνητής μπορεί εύκολα όταν ψάχνει να τις ξεφυλλίσει, να ξεφυλλίσει αυτούς τους χρονισμούς για να καταλάβει ποιο μέρος της συνέντευξης θέλει να δει. Ή αντίστοιχα αν το μουσείο κάνει μια έκθεση, θέλει ας πούμε να κάνει μια έκθεση για τους κρυμμένους κατά τη διάρκεια της Κατοχής, κοιτάζει και βλέπει σε ποια αποσπάσματα αναφέρονται, υπάρχουν περιγραφές για κρυμμένους κατά τη διάρκεια της Κατοχής.

Ε: Είναι πιο πολύ ερευνητικό εργαλείο. Υπάρχει και το πρωτότυπο, που μπορείς να δεις αλλά υπάρχει και σε αυτή τη μορφή για να ανατρέξει κάποιος σε συγκεκριμένα σημεία.

Σ: Ακριβώς, είναι ερευνητικό εργαλείο και η διαφορά από την πλήρη καταγραφή της συνέντευξης, ας πούμε η βρετανική βιβλιοθήκη προτιμάει το χρονισμό, με την έννοια ότι είναι μια πρώτη αίσθηση για να μπορέσεις να διατρέξεις στη συνέντευξη, ενώ πολύ η λέξη προς λέξη καταγραφή σε ένα χαρτί της συνέντευξης υποκαθιστά την ίδια τη συνέντευξη διότι υπάρχει όλη η συνέντευξη σε γραπτό κείμενο και είναι εύκολο να τη διατρέξει ο ερευνητής, με αποτέλεσμα κάποιες φορές να υποβαθμίζεται η ίδια η συνέντευξη. Δηλαδή οι ερευνητές να παίρνουν τα στοιχεία από την πλήρως καταγεγραμμένη συνέντευξη, από το transcript, με αποτέλεσμα να μην ανατρέχουν στο ίδιο το αρχείο της συνέντευξης κι έτσι χάνονται όλα τα εξωλεκτικά στοιχεία της συνέντευξης, δηλαδή ποιο είναι το συναίσθημα του ανθρώπου την ώρα που μιλάει, ποιο είναι το περιβάλλον του, οι κινήσεις, οι χειρονομίες με τις οποίες δίνει έμφαση στη συνέντευξη κ.λπ.

E: Κατάλαβα

Σ: Βέβαια, για εμένα για να είμαι τελείως ειλικρινής, ο χρονισμός είναι ένας πιο σύντομος τρόπος για να επεξεργαστείς λίγο καταρχήν και να δημιουργήσεις κάποια μεταδεδομένα, γιατί το transcript θέλει πολύ περισσότερη ώρα και πολλή περισσότερη επεξεργασία.

E: Ναι, σίγουρα. Τώρα σε σχέση με το περιεχόμενο, μου είπατε κι εσείς ότι οι περισσότερες συνεντεύξεις, μου είχε πει και η κα Μπαττίνου ότι πρόκειται για συνεντεύξεις ζωής, οι οποίες στο μεγαλύτερο ποσοστό αφορούν τις μνήμες του Ολοκαυτώματος, δηλαδή αυτό που λέμε «δύσκολη κληρονομιά» και είναι τόσο επιζήσαντες, άτομα τα οποία είχαν φυλακιστεί ή χριστιανοί οι οποίοι είχαν βοηθήσει Έλληνες Εβραίους την περίοδο εκείνη. Σε ποιο βαθμό πιστεύετε ότι οι μνήμες του Ολοκαυτώματος, στο σήμερα και στις νεότερες γενιές όπως μου είπατε, αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της συλλογικής μνήμης;

Σ: Τώρα αυτό είναι πολύ μεγάλη κουβέντα..(γέλιο)

E: Ναι, το φαντάζομαι αυτό (γέλιο)

Σ: Σίγουρα το Ολοκαύτωμα αρχίζει να γίνεται ένας στέρεος τόπος μνήμης στην Ελλάδα. Δηλαδή ακόμα και σε σχέση με πρόσφατες δεκαετίες, όπως το 1990, νομίζω ότι πλέον σήμερα υπάρχει και μια συναίνεση ότι αυτό είναι κάτι πολύ σημαντικό, είναι μια πολύ σκοτεινή, πολύ δραματική ιστορία, η οποία πρέπει να είναι σεβαστή από όλους. Οι πολύ λίγοι οι οποίοι δεν σέβονται αυτή την ιστορία κατά κάποιον τρόπο θεωρούνται ότι βρίσκονται, θεωρείται πάρα πολύ extreme η άποψή τους, θεωρείται ότι δεν συμμετέχουν σε μια κοινή πολιτική κουλτούρα. Επίσης είναι πιο ορατό πλέον το ολοκαύτωμα, υπάρχουν περισσότερα μνημεία, δηλαδή ακόμα και αν εσύ ο ίδιος δεν ασχολείσαι θα πέσεις μπροστά στα πλακίδια στη Θεσσαλονίκη, που ας πούμε αναφέρουνε τους μαθητές που πήγαιναν σε ένα σχολείο και οι οποίοι χάθηκαν, δολοφονήθηκαν στο Άουσβιτς και τα λοιπά, υπάρχουν περισσότερα μνημεία, υπάρχουν

περισσότερες τελετές. Οι τελετές παίρνουνε κάποια δημοσιότητα. Νομίζω το Ολοκαύτωμα στις μέρες μας τείνει πλέον να γίνει ένας σταθερός τόπος μνήμης και ένα σταθερό σημείο αναφοράς. Αυτό.

Σ: Στις συνεντεύξεις που είχανε μέχρι γίνει είχε αποτυπωθεί και η γνώμη και τα βιώματα των νεότερων γενεών που δεν έζησαν το Ολοκαύτωμα.

Ε: Όχι

Σ: Αυτό πρώτη φορά θα γίνει τώρα;

Ε: Ναι και πάλι δεν μιλάμε για νεότερες γενιές, μιλάμε για ανθρώπους γεννημένους λίγο μετά τον πόλεμο, ανθρώπους οι οποίοι η ίδια η γέννησή τους για τις οικογένειες τους αλλά και για τις κοινότητές τους συμβολίζει την ελπίδα ότι μπορεί να αναγεννηθούν οι κατεστραμμένες τους κοινότητες.

Ε: Η πρώτη γενιά μετά δηλαδή

Σ: Ναι, ακριβώς. Μιλάμε για ανθρώπους που κουβαλάνε ένα συμβολικό βάρος, που τους έχει ήδη ανατεθεί από τη γέννησή τους το καθήκον να είναι αυτοί που θα αναγεννήσουν τις κοινότητες. Δεν είναι ακριβώς αυτό που λέμε νεότερες γενιές, με την έννοια εσείς ή και κάποιος ακόμη νεότερος, είναι μια πολύ ειδική περίπτωση γενιάς, ειδικά μέσα στα πλαίσια των εβραϊκών κοινοτήτων, των ελληνικών εβραϊκών κοινοτήτων.

Ε: Τώρα πέρα από το κομμάτι που αφορά το Ολοκαύτωμα, που είναι το μεγαλύτερο μέρος και της θεματικής των συνεντεύξεων, επειδή και το μουσείο στις θεματικές του και στις μόνιμες συλλογές –

Σ: - Θα μου επιτρέψετε να σας διορθώσω λίγο σε αυτό. Το Ολοκαύτωμα είναι μια πολύ σημαντική θεματική μέσα στο αρχείο και σίγουρα έχουμε κάποιες πολύ σημαντικές συνεντεύξεις από επιζώντες και συνεντεύξεις πραγματικά όπου βλέπεις ότι οι άνθρωποι δίνουν 60 χρόνια μετά τη συνέντευξη και βρίσκονται σε μετατραυματικό σοκ ακόμα και γι' αυτό ακριβώς αυτές οι συνεντεύξεις δεν μπορούν καν να είναι συνεντεύξεις ζωής, διότι αυτοί οι άνθρωποι ξεκινούν να μιλάνε και μιλάνε κατευθείαν για την ημέρα που τους συνέλαβαν. Ωστόσο, νομίζω ότι ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος συνολικά είναι η πιο σημαντική θεματική του αρχείου. Καταρχήν, επιζήσαντες είναι σχετικά λίγοι. Η πλειοψηφία των Ελλήνων Εβραίων που καταφέρνουνε να ξεφύγουν από τον διωγμό και μετά το τέλος του πολέμου βρίσκονται στην Ελλάδα είναι κυρίως κρυμμένοι ή και Έλληνες Εβραίοι που πήρανε μέρος στην Αντίσταση και βγήκανε στο βουνό. Άρα ένα πολύ σημαντικό κομμάτι των μαρτυριών αφορά τις εμπειρίες των κρυμμένων, οι οποίοι σίγουρα είναι θύματα του διωγμού – κάθε Εβραίος που έζησε τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο θεωρείται θύμα του διωγμού, ανά πάσα στιγμή η ζωή του ήταν υπό αίρεση, ανά πάσα στιγμή. Έχουμε πάρα πολλές μαρτυρίες από κρυμμένους, πάρα πολλές μαρτυρίες

από Έλληνες Εβραίους αντιστασιακούς. Είναι λιγότερες οι μαρτυρίες των επιζώντων από στρατόπεδα συγκέντρωσης, αν και έχουμε κάποιες πολύ σημαντικές μαρτυρίες, κυρίως και μαρτυρίες από το Ισραήλ, γιατί πάρα πολλοί επιζήσαντες, οι οποίοι ήταν οι μοναδικοί οικογενειών που αριθμούσανε 30 μέλη, 70 μέλη, επιστρέφουν στην Ελλάδα και δεν βρίσκουν τίποτα. Δεν βρίσκουν ούτε τα σπίτια τους, που τα έχουν ιδιοποιηθεί οι χριστιανοί, δεν έχουν ούτε την οικογένειά τους και οι μοναδική λύση είναι να μεταναστεύσουν στη Μέση Ανατολή και να αποτελέσουν από εκεί και πέρα κομμάτι του Ισραήλ, χωρίς όμως ποτέ να χάσουν την ιδιαίτερη τους επαφή με την Ελλάδα.

E: Κατάλαβα να

Σ: Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος είναι η κεντρική θεματική, ο διωγμός σίγουρα, αλλά με διάφορες επιμέρους κατηγορίες που είναι: κρυμμένοι, αντιστασιακοί, αυτοί που πέρασαν στη Μέση Ανατολή και επιζήσαντες στρατοπέδων.

E: Μάλιστα, κατάλαβα. Ήθελα κιόλας να το συνδέσω με τις συλλογές του μουσείου, γιατί σαν θεματική ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος και το Ολοκαύτωμα και πέρα από αυτή τη θεματική, οι περισσότερες αφορούν την καθημερινή ζωή, αυτό που λέμε ΑΠΚ, τις παραδόσεις, θρησκευτικές εορτές κ.ά. είναι οι υπόλοιπες θεματικές και του μουσείου. Το Αρχείο Προφορικής Ιστορίας ως εργαλείο χρησιμοποιείται και για να δείξει τα βιώματα των ανθρώπων, εκτός της θεματικής του Β' Π.Π, τις ζωές τους πριν και μετά;

Σ: Ακριβώς. Εξάλλου όπως σας είπα το ίδιο το Αρχείο, το έναυσμά του για να δημιουργηθεί ήταν μια έκθεση, η οποία είχε να κάνει με τις γειτονιές, εβραϊκές γειτονιές, οι οποίες, αν μιλάμε για τη Θεσσαλονίκη μπορούμε να μιλάμε ακόμα και για γειτονιές, οι οποίες ισοπεδώθηκαν και τα ονόματά τους έχουν χαθεί και είναι γνωστά πλέον μονάχα σε πάρα πολύ ειδικούς. Ας πούμε, ποια ήταν η συνοικία του Κάμπελ, την οποία τη γνωρίζουμε από την ιστορία λόγω της επίθεσης της Τρία Έψιλον και του πογκρόμ του Κάμπελ, αλλά δεν υπάρχει Κάμπελ πλέον, δεν υπάρχει από δεκαετίες Κάμπελ στη Θεσσαλονίκη, γειτονιές οι οποίες στην επαύριο της μεταφοράς των Εβραίων ομήρων στο Άουσβιτς μπήκαν μέσα οι μπουλντόζες και τις ισοπεδώσανε, κάθε σχεδόν υλικό ίχνος. Και αυτό που κατάλαβαν οι άνθρωποι όταν δουλεύανε τότε και ειδικά η Ζανέτ Μπαττίνου έχει πρωτοστατήσει στη δημιουργία του αρχείου προφορικής ιστορίας, κατάλαβαν ότι ο τρόπος για να βρουν πληροφορίες, αλλά κυρίως για να ανακτήσουν την αίσθηση αυτών των εβραϊκών γειτονιών ήταν να μιλήσουν με ανθρώπους και να τους αφηγηθούν το πώς ζούσανε σε αυτές τις γειτονιές και επίσης πάρα πολύ συχνά, εντάξει εκτός ίσως από αυτές τις πολύ τραυματικές συνεντεύξεις από ανθρώπους που είναι επιζήσαντες, όπου πραγματικά ακριβώς επειδή ζούνε αυτή την επανάληψη του τραύματος η αφήγησή τους είναι στοχοπροσηλωμένη σε αυτή την ίδια την εμπειρία, την οποία ούτε καν περιγράφουνε κιόλας,

συνεχώς αναφέρονται και ποτέ δεν την περιγράφουν ακριβώς. Όμως για όλες τις άλλες περιπτώσεις συνεντεύξεων, πάρα πολύ συχνά έχουμε στοιχεία για το πώς γιόρταζαν τις γιορτές τους, για το τι μεγάλη διαφορά είναι η μεταπολεμική περίοδος, όχι μόνο η κοινότητες πρέπει να ανασυντεθούν από τα ερείπιά τους, αλλά και γιατί η ίδια η μεταπολεμική περίοδος είναι μια καταλυτική περίοδος για τις ζωές όλων των Ελλήνων, αλλάζει πάρα πολύ η ζωή, ο τρόπος, οι ρυθμοί της κ.λπ. Υπάρχουν λοιπόν πάρα πολλές μαρτυρίες γι' αυτή την άυλη πλευρά του πολιτισμού.

E: Οπότε αναδεικνύονται συνέχειες και ασυνέχειες. Αυτό μέχρι πόσο φτάνει στο σήμερα, δηλαδή μέχρι ποια γενιά θα λέγατε ότι φτάνει για να το καταδείξει αυτό στο κομμάτι της ΑΠΚ;

Σ: Κοιτάζτε κάτι, γενιά σας είπα ότι φτάνουμε, το μουσείο έχει μαρτυρίες μέχρι και την πρώτη μεταπολεμική γενιά. Ωστόσο οι μαρτυρίες τους σε ορισμένες περιπτώσεις φτάνουν μέχρι και το σήμερα.

E: Ωραία, επομένως αυτό φαντάζομαι εντάσσεται σε ξεχωριστά project όπως ήταν για τις εβραϊκές γειτονίες; Δηλαδή είναι κάτι ξεχωριστό απ' ότι οι μνήμες από το Β' Παγκόσμιο, που φαντάζομαι εντάσσονται σε διαφορετικά project;

Σ: Ναι σίγουρα όταν έχεις ένα project για τη μεταπολεμική γενιά και οι ερωτήσεις που φτιάχνεις και όλο το ερωτηματολόγιο είναι πολύ διαφορετικό, ωστόσο πολύ συχνά τέτοιες αναφορές έχεις και σε μαρτυρίες ανθρώπων οι οποίοι έζησαν τον Β' Π.Π. και θέλουνε να κάνουν σύγκριση το τι συμβαίνει σήμερα, πώς είναι η ζωή τους σήμερα, πώς ήταν η ζωή τους τότε κ.λπ. Οπότε υπάρχουν συνεχώς αναφορές στη ζωή τους και σε αυτή την καθημερινότητα, η οποία όταν περνάει δύσκολα αποτυπώνεται και υπάρχει μονάχα στις αναμνήσεις.

E: Τώρα, σχετικά με τους πληροφορητές. Εσείς ασχολείστε και με τον τομέα της προσέγγισης των πληροφορητών ή είναι κάτι που αναλαμβάνει άλλη ομάδα του μουσείου;

Σ: Όχι ασχολούμαι και με αυτό. Βέβαια σε αυτό υπάρχει μια πολύτιμη υποστήριξη από την πλευρά του μουσείου που σε πάρα πολλές περιπτώσεις έχουν προσωπικές επαφές με ανθρώπους και άρα είναι πολύ πιο εύκολο να εγκατασταθεί ένα κλίμα επικοινωνίας και εμπιστοσύνης, όμως και εγώ κάνω επαφές τουλάχιστον στο πλαίσιο του τελευταίου project για να βρεθούν πληροφορητές και επίσης είχα κάνει και κάποιες επαφές με πληροφορητές όταν έκανα την αρχική καταλογογράφηση εκεί που λείπανε στοιχεία. Είχαμε να συμπληρώσουμε την καρτέλα του πληροφορητή, οπότε ήρθαμε σε κάποια επαφή με κάποιους ανθρώπους για να μας συμπληρώσουν κάποια δεδομένα, για να μπορεί να είναι πλήρης ο φάκελός τους.

E: Επομένως υπάρχουν και κάποιοι πληροφορητές με τους οποίους το μουσείο βρίσκεται σε μια επαφή και για μελλοντικά project και κάποιοι που τους προσεγγίζετε από την αρχή.

Σ: Ναι φυσικά

E: Γενικότερα η αξία που βλέπετε ότι έχει το αρχείο προφορικής ιστορίας, για ό,τι αφορά τον τομέα της ΑΠΚ περισσότερο, ποια θεωρείτε ότι είναι για το E.M.E; Στο πώς το αξιοποιεί σε εκθέσεις, σε περιοδικές εκθέσεις, στις μόνιμες του εκθέσεις, στο πώς τεκμηριώνει την ΑΠΚ μέσω του αρχείου;

Σ: Όντως τα αρχεία προφορικών μαρτυριών περιέχουν στοιχεία για την εμπειρία για την εμπειρία των ανθρώπων τα οποία είναι πάρα πολύ δύσκολο να βρεθούν σε οποιοδήποτε άλλου είδους αρχεία, δηλαδή μπορεί να έχουμε συγκλονιστικά στοιχεία από ένα αρχείο κρατικό για το πώς γινότανε η διανομή των τροφίμων από την UNRRA την πρώτη Μεταπολεμική περίοδο, όταν οι άνθρωποι είχαν επιστρέψει και πραγματικά είχαν χάσει τα σπίτια τους κ.λπ., αλλά αυτό το ειδικό στοιχείο μιας κόρης που λέει στη μαρτυρία της ότι «η μαμά μου φορούσε ένα παλτό που το είχε ράψει από μια κουβέρτα της UNRRA και όταν ερχότανε να με πάρει από το σχολείο ντρεπόμουν» δεν μπορείς να το βρεις πουθενά, δηλαδή το πώς αυτοί οι άνθρωποι έζησαν και βίωσαν τα πράγματα. **Όμως η αξιοποίηση αυτού του αρχείου πέρα από την έρευνα σε μουσειακά project αποτελεί μια πρόκληση θα το έλεγα, διότι χρειάζεται συγκεκριμένες τεχνικές προϋποθέσεις και χρειάζεται και μια σειρά από στοιχεία για την κατάσταση στην οποία είναι οι μαρτυρίες, για να μπορέσουν να δουλευτούν. Οπότε το μουσείο νομίζω ότι πέρασε μια περίοδο που συγκέντρωνε μαρτυρίες και τώρα σιγά σιγά βρίσκεται στη φάση όπου αξιοποιεί αυτές τις μαρτυρίες για τους μουσειακούς του σκοπούς κι επίσης τους μουσειακούς κι εκπαιδευτικούς του σκοπούς, γιατί αυτές οι μαρτυρίες παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο και σε εκπαιδευτικά σεμινάρια που γίνονται σε εκπαιδευτικούς και μαθητές που είναι ένα πολύ σημαντικό κομμάτι της δραστηριότητας του μουσείου για το οποίο, όμως δυστυχώς δεν έχω συμμετάσχει κι έτσι δεν έχω κάτι περισσότερο να σας πω. Ας πούμε πέρυσι έγινε μια έκθεση με μαρτυρίες από τη δεκαετία του 1940, ήταν η πρώτη αμιγής έκθεση του μουσείου που βασίστηκε στο αρχείο προφορικών μαρτυριών.**

E: Και τώρα η περιοδική έκθεση νομίζω βασίζεται –

Σ: -Ναι τώρα τελειώνει, αυτή είναι η έκθεση που εγκαινιάστηκε, όχι πέρυσι, έχω χάσει λίγο τις χρονιές..

E: Ήτανε και η χρονιά αυτή λίγο περίεργη (γέλιο)

Σ: Ναι την οποία δεν τη μετράω. Επίσης μέσα στο πλαίσιο του HANNAH, αυτές οι συνεντεύξεις δίνονται για να δημιουργηθούν μετά και εκπαιδευτικά προϊόντα, αλλά και μια εγκατάσταση για την οποία δεν ξέρω πολλά στοιχεία γιατί δε δουλεύω εγώ σε αυτό το πακέτο εργασίας. Επίσης γίνονται πάρα πολλές συζητήσεις βλέποντας και στοιχεία από μουσεία του εξωτερικού για το πώς μπορούν να αξιοποιηθούν ακόμα περισσότερο αυτού του είδους οι συνεντεύξεις, υπάρχει μια διαρκής αναζήτηση το πώς μπορεί το μουσείο να βάλει μέσα στη

ζωή του τη μουσειακή, την εκθεσιακή, αυτό το αρχείο. Σίγουρα, όμως, είναι κάτι που πρέπει να γίνει με μεγάλη προσοχή και για τους ίδιους τους πληροφορητές και σίγουρα απαιτεί μια σειρά από τεχνικές προϋποθέσεις οι οποίες πρέπει να εξασφαλιστούν.

Ε: Τώρα σε αυτή τη μορφή που έχει το αρχείο είναι προσβάσιμο καταρχήν σε διάφορες κατηγορίες επισκεπτών, ερευνητές, επισκέπτες κάθε είδους ας πούμε, και μη ερευνητές δηλαδή;

Σ: Κοιτάζτε κάτι, είναι κυρίως επισκέψιμο σε ερευνητές. Εξάλλου, να σας πω κιόλας, δε θα ζητήσει κάποιος ο οποίος δεν έχει κάποιο ερευνητικό ενδιαφέρον να πάει στο αρχείο προφορικής ιστορίας. Κυρίως όμως είναι προσβάσιμο σε ερευνητές.

Ε: Σε πληροφορητές ή άτομα από εβραϊκές κοινότητες που έχουν το ενδιαφέρον;

Σ: Φυσικά, εννοείται, εννοείται και εξάλλου οι ίδιοι οι πληροφορητές έχουν προφανώς πρόσβαση στις συνεντεύξεις τους.

Ε: Έχει ζητηθεί ποτέ το αρχείο από κάποια κοινότητα εβραϊκή για αξιοποίηση του σε δικές της δράσεις; Το γνωρίζετε αυτό;

Σ: Δεν το γνωρίζω.

Ε: Εντάξει, ήθελα να σας ρωτήσω αν υπάρχουν και κάποια μελλοντικά σχέδια. Μου είπατε βέβαια ότι πρόκειται να ενταχθεί πιο συστηματικά και στο μουσείο..

Σ: Κοιτάζτε κάτι, αυτό που χρειαζότανε θα ήταν όλο το αρχείο, η καταλογογράφηση του, αυτή η δουλειά που έγινε να θεωρηθεί ως μια πρώτη δουλειά και πλέον η καταλογογράφηση του να περαστεί σε μια βάση ειδική για αρχείο προφορικών μαρτυριών, που σημαίνει και μια εκ νέου επεξεργασία αλλά που πραγματικά θα ενοποιούσε τις μαρτυρίες και θα μπορούσαν να δουλευτούν πολύ καλύτερα και να είναι και πολύ πιο προσβάσιμες διαδικτυακά για όσες αποφασίσει το μουσείο ότι πρέπει να είναι ανοιχτές σε ένα ευρύ κοινό. Νομίζω ότι αυτά είναι τα σχέδια, τα οποία όμως πάντοτε εξαρτώνται και από τη χρηματοδότηση, από τα ερευνητικά projects στα οποία μπορεί να συμμετάσχει το μουσείο.

Ε: Ναι ο εμπλουτισμός του είναι σίγουρα κάτι που θα γίνει, αφού είναι το επόμενο Project που θα συμμετέχετε κι εσείς

Σ: Ναι ο εμπλουτισμός των μαρτυριών είναι ένα συνεχές μέλημα του μουσείου, εννοείται κυρίως όμως χρειάζεται και άλλη επεξεργασία το ίδιο το αρχείο για να μπορεί να είναι, δηλαδή όλα αυτά που λέτε για τις εκθέσεις και τα λοιπά, πρέπει η επεξεργασία και τα μεταδεδομένα του αρχείου να είναι σε ένα υψηλό επίπεδο, χωρίς ένα καλά καταλογογραφημένο αρχείο είναι δύσκολο να γίνουν project εκθεσιακά ή Project διαδικτυακά και τα λοιπά που θα αναδείξουν και θα φέρουνε το αρχείο σε ένα ευρύτερο κοινό. Στην παρούσα του μορφή σίγουρα το αρχείο είναι σε μια κατάσταση που επιτρέπει σε έναν ερευνητή να το προσπελάσει κι αυτό είναι ήδη

σημαντικό, με δεδομένη και την αρχαιακή κουλτούρα γενικά στην Ελλάδα, τα αρχεία στην Ελλάδα δεν είναι πάντα προσβάσιμα.

Ε: Ναι, ναι ισχύει αυτό. Και μου είπατε, τέλος, ότι πέρα από την καταλογογράφηση, από τα εκπαιδευτικά προγράμματα που είχανε να κάνουνε με το Άουσβιτς και το Β Π.Π που ασχοληθήκατε, μου είπατε και για κάποια άλλα project Τεκμηρίωσης. Έχετε να μου αναφέρετε κάτι σχετικό με τομείς ΑΠΚ πέρα από το Β' Π.Π;

Σ: Είναι πιο εσωτερικά project αυτά...

Ε: Δεν έχουν να κάνουν δηλαδή με αυτές τις θεματικές τόσο;

Σ: Δεν ξέρω τόσο, όσο είναι μια βασική τεκμηρίωση για να γίνουν άλλα project και τα λοιπά, οπότε δεν ξέρω αν είναι σωστό να μιλήσω περισσότερο γι' αυτά. Δεν είναι προγράμματα ανοιχτά που έδωσαν προϊόντα τα οποία είναι ήδη προς διάχυση.

Ε: Κατάλαβα, πιο εσωτερικά για το μουσείο. Η επαφή γενικά που είχατε εσείς με μέλη των κοινοτήτων μέχρι στιγμής ήταν αποκλειστικά για το Αρχείο Προφορικής Ιστορίας στο κομμάτι της καταλογογράφηση και πλέον αυτό που θα γίνει στο μέλλον περισσότερο;

Σ: Ναι, ναι

Ε: Αυτές ήταν οι βασικές μου ερωτήσεις, δεν ήξερα κι εγώ ακριβώς όλους τους τομείς δράσης σας στο μουσείο για να μπορέσω να σκεφτώ περισσότερες ερωτήσεις. Δεν ξέρω αν εσείς έχετε κάτι να προσθέσετε πάνω σε αυτά που είπαμε;

Σ: Νομίζω ότι τα καλύψατε με τις ερωτήσεις σας.

Ε: Τα βασικότερα για το αρχείο που ήθελα κι εγώ να ρωτήσω. Εντάξει, οπότε σας ευχαριστώ πάρα πολύ για τον χρόνο σας.

Σ: Κι εγώ σας ευχαριστώ. Θα εκτυπώσω το συμφωνητικό και θα σας το στείλω.

Ε: Και επικοινωνούμε μέσω Mail γι' αυτό.

Σ: Μια χαρά.

Ε: Εντάξει, να είστε καλά! Καλή συνέχεια!

Σ: Έγινε, καλό σας απόγευμα!

Φωτογραφίες

Φωτογραφία 1: Πρόσοψη Ε.Μ.Ε

Φωτογραφία 2: Ελικοειδής φωταγωγός

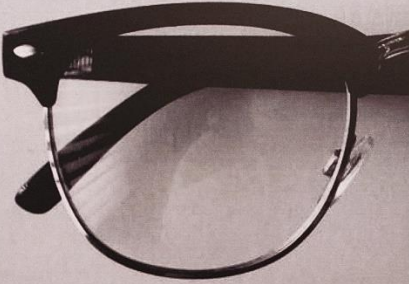
Φωτογραφία 3α: Τρέχουσα περιοδική έκθεση

«Σαν
πρόκες
καρφώνονται
οι
λέξεις»

Το Αρχείο
Προφορικής
Ιστορίας του ΕΜΕ

“Like
nails
must the
words be
hammered”

The Oral History
Archive
of the JMG

Παρουσιάζονται φωτογραφικά πορτρέτα της Αρετής Αλκαλά από τη συλλογή

Το Αρχείο Προφορικής Ιστορίας (ΑΠΙ) του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος (ΑΠΙ)

**Μια έκθεση
εγκατάσταση του ΕΜΕ**

Το Αρχείο Προφορικής Ιστορίας (ΑΠΙ) του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος είχε μια μικρή, απλή αρχή, όπως πολλά πράγματα στη ζωή. Ο αρχικός πυρήνας των πρώτων δώδεκα συνεντεύξεων συγκροτήθηκε το 2001-2002 με αφορμή την πενήντη επέτειο του Μουσείου «Κρυμμένα Παιδιά στην Ελλάδα της Κατοχής». Με την σφύριση και τεκμηρίωση τους, το Εβραϊκό Μουσείο έθεσε τα θεμέλια του ΑΠΙ, χωρίς να γνωρίζει, σε εκείνο το χρονικό σημείο, την εξέλιξη και την έκταση που αυτό θα αποκτούσε μέσα σε λίγα μόνο χρόνια.

Καθώς το πλήρωμα του χρόνου αφαιρεί σταδιακά την παρουσία των επιβιώνσαντων από κοντά μας, η αποτύπωση της ζωντανής εικόνας τους, η έκφραση και ο λόγος τους, οι αναμνήσεις και οι σκέψεις τους αποκτούν κομβικό ρόλο στην προσπάθεια του Μουσείου να διηγηθεί την ιστορία «από τα κάτω», να μεταβιβάσει την ιστορική αφήγηση από τον άνθρωπο του τότε στον άνθρωπο του σήμερα: ο οποίος αναπόφευκτα έρχεται αντιμέτωπος τόσο με την αμεσότητα όσο και με την υποκειμενικότητα που κρύβει κάθε μαρτυρία.

Σήμερα, στις μαρτυρίες που έχουν εκδοθεί με τη μορφή βιβλίου προστίθενται οι αρχικές και οπτικοακουστικές ηχοηχογραφήσεις, οι ψηφιακές αποτυπώσεις, η παρουσίαση ολογράμμων των μαρτύρων, ενώ το μέλλον επιφυλάσσει πιθανώς κι άλλες δυνατότητες. Ευτυχώς, γιατί οι μαρτυρίες αυτές είναι ανεκτίμητα κειμήλια της ανθρωπότητας, πολύτιμη παρακαταθήκη μνήμης για τις επόμενες γενιές, και ως τέτοιες θα παραμείνουν πάντα σχετικές και επίκαιρες.

Ζανέτ Μπαττινού
Διευθύντρια ΕΜΕ

**The Oral History Archive of the
Jewish Museum of Greece**

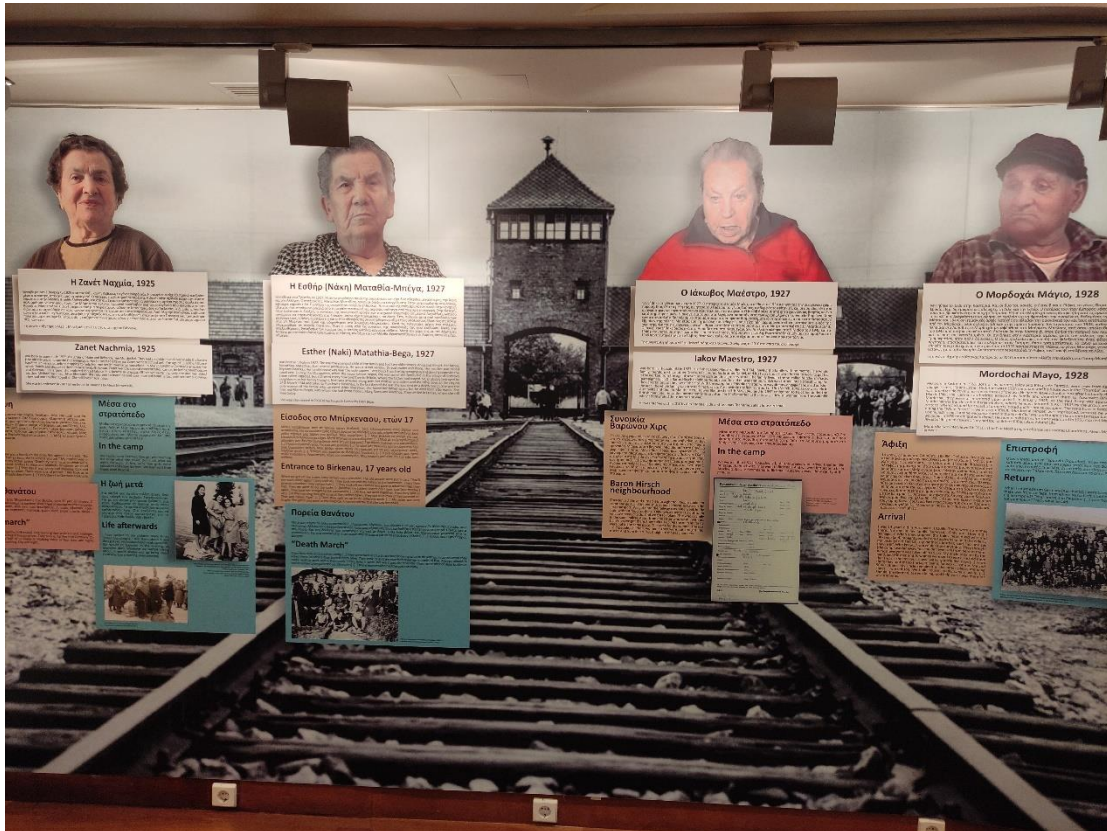
**An exhibition
installation of the JMG**

The Oral History Archive (OHA) of the Jewish Museum of Greece had a small, simple beginning, just like many other things in life. The original core of the first twelve interviews was gathered in 2001-2002 for our temporary exhibition “Hidden Children in Occupied Greece”. With this first documentation, the Jewish Museum laid the foundations for the OHA, without realising then how much and how fast it would develop in just a few years.

As the survivors are gradually taken from our midst by time, the recording of their living images, expression, words, memories and thoughts take on a crucial role in the Museum’s attempt to narrate history “from below”, passing on the historical narrative from yesterday to today. Today’s visitor inevitably experiences both the immediacy and the subjectivity inherent to every testimony.

Alongside testimonies published in book form, we now also have audio and audiovisual sources, digital impressions, and the holographic representations of that, since these testimonies are an invaluable legacy of humanity; a repository of memory for the generations to come, and as such will always remain relevant and current.

Φωτογραφία 3β: Τρέχουσα περιοδική έκθεση

Φωτογραφία 4: Αίθουσα εκπαιδευτικών προγραμμάτων

Φωτογραφία 5α: Συναγωγικά αντικείμενα και υφάσματα

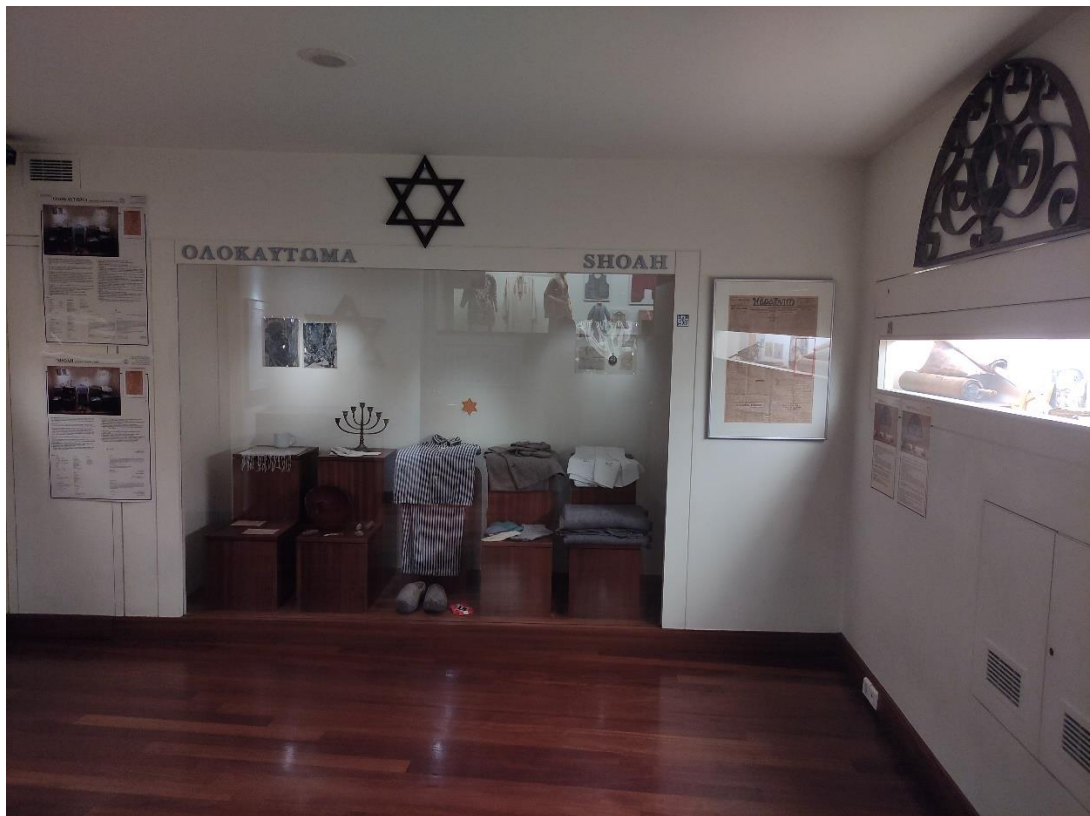
Φωτογραφία 5β: Το εσωτερικό της ρωμανιώτικης συναγωγής στην Πάτρα

Φωτογραφία 6: Εβραϊκές Εορτές

Φωτογραφία 7: Το Ολοκαύτωμα

Φωτογραφία 8: Ενδυμασίες

Φωτογραφία 9: Ο κύκλος της ζωής

